ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ

FIKIH OKUMALARI

YAZARLAR

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
Prof. Dr. Servet BAYINDIR
Doç. Dr. Adnan MEMDUHOĞLU
Doç. Dr. İbrahim YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Recep ÖZDİREK
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

BASKI:
KORZA YAYINCILIK
BASIM SAN. VE TİC. A.Ş.
ANKARA - 2023

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI NO.....7242
YARDIMCI VE KAYNAK KİTAPLAR DİZİSİ NO.....1339

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

EDİTÖR
Nihal SOYDAŞ

Dil Uzmanı
Ahmet POLAT

Görsel Tasarım Uzmanı
Öznur ÖZDEMİR

Ölçme Değerlendirme Uzmanı
M. Akif KARAKUŞ

Program Geliştirme Uzmanı
Hasan TOPAL

Rehberlik Uzmanı
Esra DEMİR

ISBN 978-975-11-5265-7

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 25.06.2019 gün ve 12160956 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Beşinci baskı 12652 adet basılmıştır.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

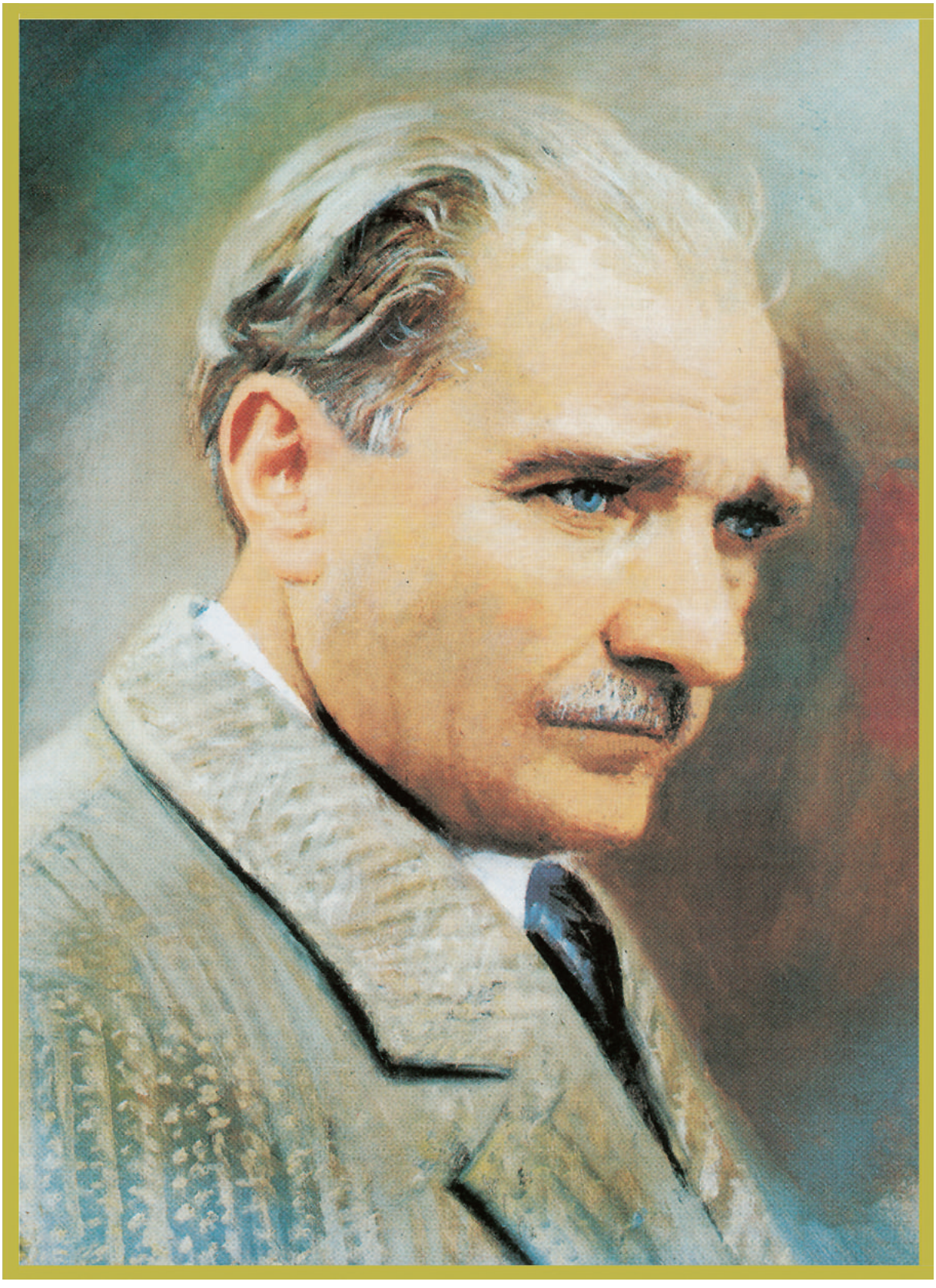

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

1 ÜNİTE: FIKIH OKUMALARINA GİRİŞ.....9

1. FIKIH OKUMALARI DERSİNİN AMACI VE ÖNEMİ.....10
2. FIKIH VE GÜNCEL HAYAT.....11
3. İÇTİHAT.....12
    3.1. Hz. Peygamber ve Sahabe Dönemi'nde İçtihat.....13
    3.2. Tabiîn Dönemi'nde İçtihat.....16
    3.3. Mezhepleşme Süreci ve Dört Fıkıh Mezhebinin Gelişmesi.....17
    3.4. Fakihlerin İhtilaf Sebepleri.....21
    3.5. Mezhep ve Taklit.....23
4. FETVA VE KAZA.....24

Değerlendirme Soruları.....25

2. ÜNİTE: TEMİZLİK VE NAMAZ.....27

1.TEMİZLİK.....28
2. NAMAZ.....33
    2.1. Namaz Vakitleri.....34
    2.2. Namaz Türleri.....36
    2.3. İmamet ve Cemaat.....43
    2.4. Seferîlikte Namaz.....45
    2.5. Namazla İlgili Diğer Hükümler.....45

Değerlendirme Soruları.....48

3. ÜNİTE: ORUÇ, ZEKÂT VE HAC.....50

1.ORUÇ.....51
    1.1. Oruç ile İlgili Kavramlar.....53
    1.2. Oruç Türleri.....57
    1.3. Oruç İle İlgili Hükümler.....58
2.ZEKÂT.....65
    2.1. Zekât ile İlgili Kavramlar.....67
    2.2. Zekât ile İlgili Hükümler.....68
    2.3. Sadaka Çeşitleri.....72
3. HAC.....73
    3.1. Hac ile İlgili Kavramlar.....76
    3.2. Hac ile İlgili Hükümler.....81
    3.3. Umre.....84
4. KURBAN.....84
    4.1. Kurban Çeşitleri.....85
    4.2. Kurban ile İlgili Hükümler.....88

Değerlendirme Soruları.....90

4. ÜNİTE: İSLAMDA AİLE.....92

1. FIKIH AÇISINDAN AİLE.....93
    1.1. İslam'ın Aile Kurumuna Verdiği Önem.....93
    1.2. Aile Kurumunu Tehdit Eden Unsurlar.....95

2. EVLİLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLER 98
2.1. Evlilik Öncesi Görüşme ve Nişan 98
2.2. Nikâhın Tanımı ve Hükmü 99
2.3. Nikâh Akdinin Unsurları ve Şartları 100
2.4. Evlenme Engelleri 104
2.5. Evlenmenin Hukuki Sonuçları 106
3. NİKÂH AKDİNİN SONA ERMESİ: BOŞANMA 107
3.1. Boşanmanın Hükmü 107
3.2. Boşanmada Başvurulan Yöntemler 108
3.3. Boşanmanın Hukuki Sonuçları 111
4. AİLE BİREYLERİNİN HAK VE SORUMLULUKLARI 113
Değerlendirme Soruları.....116

5. ÜNİTE: GÜNLÜK HAYAT VE İKTİSAT.....118
1. YİYECEK VE İÇECEKLER.....119
1.1. Beslenmede İslami Ölçüler.....120
1.2. Yiyecek ve İçeceklerde Helaller-Haramlar 120
2. ZARARLI ALIŞKANLIKLAR.....122
3. GİYİM VE TESETTÜR.....123
4. SANAT, SPOR VE EĞLENCE.....125
4.1. Resim.....125
4.2. Spor.....127
4.3. Müzik.....128
4.4. Oyun ve Eğlence.....129
5. İSLAM'DA MÜLKİYET VE İKTİSADIN TEMEL ESASLARI.....130
6. MEŞRU MAL EDİNME YOLLARI.....133
7. HAKSIZ KAZANÇ.....134
7.1. Hırsızlık.....134
7.2. Gasp.....134
7.3. Faiz.....135
7.4. Kumar.....136
7.5. Rüşvet.....136
7.6. Hile 137
7.7. Karaborsacılık.....138
Değerlendirme Soruları.....139

6. ÜNİTE: TEKNOLOJİ VE TIP.....140
1. ÇEVRE.....141
2. TEKNOLOJİ.....146
3. TIP.....147
3.1. Organ Nakli.....149
3.2. Ötenazi.....154
3.3. Beyin Ölümü.....156
3.4. Plastik Cerrahi 157
3.5. Bebeğin Oluşumunda Yeni Tıp Teknolojileri.....158
3.6. Kürtaj.....160
Değerlendirme Soruları.....163
Sözlük.....166
Kaynakça.....170

1. ÜNİTE
FIKIH OKUMALARINA GİRİŞ

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Fıkhî konulardaki ihtilafın sebeplerini tartışınız.
2. Günlük fıkhî meselelerinizi nasıl çözersiniz?
3. Dinî metinlerin farklı şekillerde yorumlanmasının nedenlerini araştırınız.
4. Fıkıh, içtihat, kıyas, maslahat, beyan kelimelerinin terim anlamlarını bulup defterinize yazınız.

FIKIH OKUMALARI

1. FIKIH OKUMALARI DERSİNİN AMACI VE ÖNEMİ

Sizce dinimizin kurallarını bilerek yaşamak niçin önemlidir?

Fıkıh kelimesi sözlükte; bir şeyi ayrıntısına kadar bilmek, demektir. Terim anlamı ise; şerî-amelî hükümleri yani ibadetler, cezalar ve insanlar arasındaki hukuki muameleler ile ilgili hükümleri delilleriyle bilmektir.[1]

Fıkıh ilmi; Müslümanların hayatının her aşamasına yön veren, kulun Allah Teâlâ'ya karşı görev ve sorumluluklarını öğreten, beşerî ve toplumsal münasebetleri düzenleyen bir ilimdir. Bu sebeple fıkıh, Müslüman fert ve topluluklar için hayati öneme sahiptir.

Fıkıh okumaları dersinde fıkıh ilminin geçirdiği tarihî süreç, ibadetler, evlilik ve aile hayatı, fıkhın sosyal ve ekonomik hayata etkisi, günlük yaşantımızda sıkça karşılaşılan fıkhî meseleler ile teknolojinin getirdiği yeniliklerle ortaya çıkan güncel fıkhî konular ele alınarak Yaratıcı'nın rızasına uygun ideal bir hayat sürmenin yolu öğrenilmiş olacaktır.

BİLGİ KUTUSU

İmam Ebu Hanife fıkhı, "kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesi"; İmam Şafiî de "kişinin dinin amelî hükümlerini muayyen delil ve kaynaklarından çıkararak bilmesi" olarak tarif etmiştir.

Dinî ilimler sahasında eğitim alanlar toplumda İslam dini hakkında kendisine başvurulan birer rehber konumundadırlar. Muhatap olacakları problemlerin büyük bir kısmı da fıkıh ilminin sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle fıkıh ilmine dair problemlerle karşılaşıldığında hangi kaynaklardan yararlanılabileceği ve bu konuda nasıl bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini kavratmak bu dersin temel amaçlarındandır.

Fıkıh okumaları dersi, meselelerin çözüm yolları hakkında da bilgilendirmeyi hedeflemektedir. Fıkıh ilminin literatürü içindeki temel kaynaklar olan klasik fıkıh metinlerini tanıma ve onlardan istifadeyi sağlama imkânları da bu dersin amaçları arasındadır.

Fıkıh okumaları dersi, fıkıh ilminde nasıl bilgi üretildiğine dair temel düzeyde bir anlayış geliştirmeye ve fıkıh ilminin Türkiye özelinde öne çıkan çağdaş metinleri hakkında bilgi sahibi olmaya imkân sağlayacaktır.

1 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 95.

2. FIKIH VE GÜNCEL HAYAT

Fıkhi kurallar şartların değişmesiyle değişir mi? Niçin?

İnsanlara hayatı bahşeden Allahü Teâlâ, dünya ve ahiret mutluluğumuz için gerekli bilgileri ve ölçüleri peygamberleri aracılığıyla bize bildirmiştir. İslam dininin hayata bakan penceresi konumundaki fıkıh ilmi, her asırda insanlara yol gösterici olma durumundadır. Bunun sağlanabilmesi için fıkhın hayattan kopmaması ve her an canlılığını devam ettirmesi gerekmektedir.

Fıkıh; Müslümanın hayatına şekil veren, bireysel ve toplumsal faaliyetlerin Allah Teâlâ'nın muradına uygun olmasına katkı sağlayan bir ilim dalı olduğu için her zaman inananların hayatının bir parçası durumundadır. Diğer yandan çağımızda daha önce bahsedilmeyen birçok fıkhî mesela gündeme gelmiştir. Bu durumun pek çok sebebi bulunmaktadır.

Batı dünyasında ortaya çıkıp tüm dünyayı etkisi altına alan sanayileşme hareketi ile yeni fabrikalar açılmış ve daha önce bulunmayan mallar üretilmeye başlanmıştır. Üretimde fabrikasyona geçilmesi, ihtiyaç fazlası mal üretimine yol açmış, bu problemi gidermek için de reklam ve pazarlama konularında yeni teknikler geliştirilmiştir. Reklamcılık ve pazarlama, işçi-işveren ilişkileri, bankacılık, sigorta, düzensiz şehirleşmenin getirdiği problemler, yeni üretilen yiyecek, giyecek ve eşyaların fıkhî hükümleri, cevabı aranan meseleler olarak gündeme gelmiştir.

Fıkıh ilmi, güncel meselelere çözümler üreterek yol gösterir.

Çağımızda bilim ve teknoloji sahasında büyük gelişmeler ve yenilikler yaşanmıştır. Daha önce hayal edilmesi bile mümkün olmayan birçok teknolojik yenilik insanların hayatına girmiştir. İnsanoğlu uzayı keşfetmeye başlamış, canlıların genetik yapısı hakkında önemli bilgiler elde etmiş, birçok hastalığa çare bulmuş, iletişim sahasında da baş döndüren keşifler yapmıştır. Tıp, astronomi, fizik, ziraat, iletişim gibi konularda yaşanılan gelişmeler Müslümanların hayatlarını da doğrudan etkisi altına almış ve bunun sonucu da fetva konuları arasına bazı yeni meselelerin girmesine yol açmıştır. Bunlara örnek olarak organ nakli, estetik ameliyat, sinema ve televizyon, tüp bebek yoluyla çocuk sahibi olmak, hayvanlarda suni tohumlama ve genetik kopyalamayı gösterebiliriz.

Dünyada yaşanılan ekonomik gelişmeler kısa sürede Türkiye'de de etkisini göstermiş, halkın hem para kazanma hem de kazandığı paraları değerlendirme alışkanlığında büyük değişmeler görülmüştür. Daha önce mevcut olmayan akit çeşitleri Müslümanların günlük hayatlarına girmiştir. Bu durum fetva konuları arasına zekatta yeni nisap miktarları, borsa, hisse senedi, tahvil, faizsiz finans kurumları, tasarrufu teşvik fonu, döviz alım satımı ve borcu dövize çevirme gibi yeni meselelerin girmesine yol açmıştır.

İslam dini, belli bir zamana ve döneme değil tüm zamanlara ve her asra hitap eden bir dindir. Bu sebeple bütün bu yeni gelişmeler karşısında fıkıh ilmi, canlılığını ve dinamizmini koruyarak çözümler üretmek durumundadır.

3. İÇTİHAT

Sizce dinî sorulara cevap verebilmek için ne gibi özelliklere sahip olunmalıdır?

İçtihat, sözlükte zor ve meşakkatli bir işi gerçekleştirmek için güç ve çaba sarf etmek manasında kullanılmaktadır.[2] İçtihadın terim anlamı, ayet ve hadislerden hareketle fıkhî konularda fıkıh usulü ilkeleri doğrultusunda, bütün ilmî ve zihnî gücü kullanarak yeni hükümler ortaya çıkarmaktır. Bu şekilde Kur'an-ı Kerim ve hadislerde açıkça karşılığı bulunamayan yeni konulara Kur'an-ı Kerim ve sünnet çerçevesinde yeni çözümler bulabilmek için çalışan ve çözüm üreten İslam hukuk bilginlerine de müçtehit denilmektedir.[3]

Nasların sayı itibariyle sınırlı, fıkha konu olan olayların ise günden güne arttığını düşündüğümüzde içtihadın zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. İslam dini son ilahî din olup her çağa hitap eden ve kendini yenileyebilen bir mekanizmaya sahiptir. İçtihada başvurmadan karşılaşılan meselelerin tamamına çözüm bulabilmek mümkün değildir.

Müslümanlar, içtihat sayesinde kıyamete kadar karşılaşacakları her meseleyi çözebilecek bir metoda sahiptirler ve içtihat aracılığı ile karşılaştıkları dinî meselelere çözüm üretebilmektedirler.

İçtihat yapmaya ehil olabilmek için;

1. Arapça'yı bilmek: Fıkıh usulü bilginleri müçtehidin Arapça'ya hakim olmasının gerekliliği noktasında ittifak etmişlerdir. Çünkü İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve sünnet Arapça'dır. Müçtehidin, Arapların hitabını ve dildeki incelikleri anlayabilecek ve sözün açığını kapalısını, hakikatini mecazını, özelini genelini, doğrudan ya da dolaylı anlamını birbirinden ayırabilecek seviyede Arapça bilgisine sahip olması gerekir. Buna göre müçtehit, Kur'an'ı dil bakımından bilmeli, bu bağlamda lügat, sarf, nahiv, meânî ve beyân bilgisine sahip olmalı; lafızların hâs - âm, müşterek, mücmel, müfesser, nâsih ve mensuh gibi durumlarını da bilmelidir.

2. Kur'an ilmine sahip olmak: Müçtehit, başta ahkam ayetleri olmak üzere Kur'an'ın tamamını bilmenin yanı sıra Kur'an ilimlerini de bilmelidir. Bu bağlamda müçtehit, esbab-ı nüzul, nasih-mensuh, muhkem- müteşabih, mekki-medeni, garibu'l-Kur'an, i'cazü'l-Kur'an gibi Kur'an ilimlerini bilmelidir. . Bu ilimler sayesinde müçtehit, Kur'an-ı Kerim'in nasıl bir ortamda indiğini, neleri ihtiva ettiğini, sure ve ayetlerinin nasıl tertip edildiğini vb. hususları bilir. Bu, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve ondan doğru hükümler çıkarılması açısından önemlidir

3. Sünneti bilmek: Bu şart üzerinde de ittifak vardır. Hadislerin âmm-hâs, mutlak-ı mukayyed, nâsih-mensûh gibi durumlarını, rivâyet yollarını, râvilerin derece ve hallerini, adâlet ve zabt gibi vasıflarını bilmek gerekir.

4. Üzerinde icmâ veya görüş ayrılığı olan konuları bilmek: Üzerinde ittifak (icmâ) edilen konuları bilmenin yanı sıra, sahabe ve onlardan sonra gelen müçtehidlerin ihtilafa düştükleri konuları da bilmek gerekir.

2 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 156.
3 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 255.

5. Kıyası bilmek: İçtihat, bütün yönleriyle kıyası bilmeyi gerektirir.

6. Hükümlerin amaçlarını bilmek.

7. Doğru bir anlayış ve takdir gücüne sahip olmak.

8. İyi niyetli ve sağlam inanç sahibi olmak.

Bunların dışında ayrıca içtihat mertebesine ulaşabilmek için şer'i delillerden hüküm çıkarma yolları, lafızlarla ilgili kurallar, deliller arasında tercih kaideleri, hikmetü't-teşrî ve makâsidü'ş-şeria gibi konuların da bilinmesi gereklidir. Bu bilgilere sahip olmanın yolu ise fıkıh usulünü bilmektir.

NOT ALALIM

İçtihat, ayet ve hadislerden hareketle fıkhî konularda fıkıh usulü ilkeleri doğrultusunda, bütün ilmî ve zihnî gücü kullanarak yeni hükümler ortaya çıkarmaktır. Yeni hüküm çıkaran kişiye müçtehit denilmektedir.

3.1. Hz. Peygamber ve Sahabe Dönemi'nde İçtihat

İlahî vahyi en doğru bir şekilde anlayıp, uygulayan Hz. Peygamber 'in örnek kişiliği ve Kur'an'ı anlama metodu fıkıh ilmi için somut bir model oluşturmaktadır. Dolayısıyla vahyi doğru anlamanın yolu Hz. Muhammed'i doğru anlamaktan geçmektedir.

Hz. Peygamber Dönemi'ni fıkıh tarihi açısından Mekke Dönemi'nde ve Medine Dönemi'nde diye ikiye ayırmak gerekir. Mekke Dönemi'nde sahih iman ile ahlaki olgunluğun gerektirdiği ilkeler ön planda iken, hicretten sonraki Medine Dönemi'nde fert ve toplum hayatında uygulanması gereken hukuki kurallar daha yoğun olarak düzenlenmiştir.

Hz. Peygamber'e dinî ve hukuki konularda sorulan sorular ya vahiy yolu ile ya da bizzat Hz. Peygamber'in içtihadı ile cevaplandırılıyordu. Mesela deniz suyu ile abdest alınıp alınamayacağı sorulduğunda Hz. Peygamber: *"Onun suyu temizdir ve ölüsü de helaldir."*[4] diye cevap vermiştir.

Resulullah'ın (s.a.v) içtihadını diğer müçtehitlerin içtihadından ayıran temel fark, vahyin kontrolünde olmasıdır. Tebük Seferi'ne katılmayanlara geçerli mazeretleri olmadığı hâlde izin vermesi olayında Hz. Peygamber bu kararı nedeniyle vahiyle uyarılmıştır. Ancak verilen hükmün isabetli olmadığını beyan eden bir ayet gelmediği durumlarda Hz. Peygamber'in içtihadının kesin doğru olduğu kabul edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de; "Sana soruyorlar.", "Senden fetva istiyorlar." gibi ifadelerin geçtiği ayetlerde, bu sorular bizzat ayetlerle cevaplandırılmıştır. Örneğin, **"Sana haram ayı ve bu ayda savaşmanın hükmünü sorarlar. De ki: "O ayda savaşmak büyük bir günahtır. Fakat insanları Allah yolundan engellemek, Allah'ı**

4 Ebu Davûd, Tahâret, 41; İbn Mâce, Tahâret, 38.

inkâr etmek, Mescid-i Haram'ı ziyareti yasaklamak, o mescidin cemaatini yani Müslümanları oradan çıkarmak ise, Allah nazarında daha büyük günahtır. Dinden döndürmek için işkence, öldürmekten beterdir…";[5] "Kendilerine nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: "Bütün temiz ve iyi rızıklar size helâl kılınmıştır…"[6] ayetleri bu özelliktedir.

Hz. Peygamber kendisi içtihat ettiği gibi yeri geldikçe sahabeyi de içtihada teşvik etmiş ve onları bu konuda eğitmeye çalışmıştır. Sahabeden bu konuda ehliyetli olanlar da gerekli durumlarda içtihat etmişlerdir. Hz. Peygamber bir hadisinde *"Hâkim hükmedip isabet ettiğinde kendisine iki ecir, hata ettiğinde ise bir ecir vardır."*[7] buyurarak sahabeye, doğruyu bulma yolunda sarf edilen her gayretin mükâfatlandırılacağını söylemek istemiş ve onları teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber Yemen'e vali olarak gönderdiği Muaz b. Cebel'e; *"Gittiğin yerde ne ile hükmedeceksin?"* diye sorduğunda Muaz b. Cebel'in: *"Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünneti ile hüküm veririm. Bu ikisinde de cevabını bulamadığım konularda içtihat ederek meseleyi çözerim."*[8] diye cevap vermesi Hz. Peygamber'in takdirini kazanmıştır. Bu durum Resulullah'ın (s.a.v) gerektiğinde içtihada başvurmaya sahabeyi teşvik ettiğini göstermektedir. Hz. Aişe, Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman, Hz. Ali, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sabit, Abdullah bin.Mesud ve Huzeyfe Hz. Peygamber zamanında fetva veren sahabedendir.

Hz. Peygamber kendisi içtihat ettiği gibi yeri geldikçe sahabeyi de içtihada teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber Dönemi'nde sahabenin yaptığı içtihada dair şu hadise örnek verilebilir: Hendek Savaşı'nın bitiminde savaşta ihanet eden Kureyzaoğulları'na gereken cezayı vermek üzere Resulullah (s.a.v); "Kurayzaoğulları mahallesine varmadan hiç kimse ikindi namazını kılmasın!" buyurmuştur. Bir kısım sahabe lafzî bir yorumla namazını oraya varmadan kılmamış; bir kısım sahabe ise sözün amacını dikkate alarak: "Resulullah'ın (s.a.v) gayesi oyalanmadan bir an önce yola çıkmamız idi. Bu emri yerine getirip yola çıktığımıza göre yolda ikindi namazını kılmamızda bir sakınca olmaz." diyerek namazlarını eda etmişlerdir. Bu uygulamadan haberdar olan Resulullah (s.a.v) her iki yorumu da olumlu karşılamıştır.[9]

Hz. Peygamber Dönemi'nin özelliklerinden biri de asr-ı saadette, meseleyi çözerken kullanılacak olan kaynağa ulaşma ve ulaşılan kaynaktaki bilgiyi anlama konusunda problem çıkmamasıydı. Bunun

5 Bakara suresi, 217. ayet.
6 Mâide suresi, 4. ayet.
7 Buhârî, İ'tisâm, 21.
8 Tirmizî, Ahkâm, 3.
9 Müslim, Cihad ve Siyer, 1770.

nedeni Kur'an ayetlerinin iner inmez yazıya geçirilip sahabenin çoğu tarafından ezberlenmiş olması, Hz. Peygamber hayatta olduğu için her an ona ulaşma imkânının olması ve yaşanılan coğrafyanın sınırlarının fazla geniş olmamasıdır.

Hz. Peygamber Dönemi'nin fıkıh tarihi açısından dikkat çeken bir diğer yönü de tedriciliğin olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'in nüzulünün bir anda tamamlanmayıp yirmi üç yıl sürmesi ve içkinin aşama aşama yasaklanması örneğinde olduğu gibi bazı hükümlerin bir anda değil de zamana yayılarak beyan edilmesi tedriciliğin örneklerindendir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayan Sahabe Dönemi'nde, artarak devam eden fetihlerle İslam ülkesinin toprakları genişlemiş, farklı kültürlerden insanlar Müslüman olmuş, bunun neticesi olarak daha önce karşılaşılmayan sorulara cevap verilme gerekliliği doğmuştur.

Bu dönemde meselelerin çözümünde önce Kur'an-ı Kerim'e sonra da sünnete başvuruluyordu. Bu iki kaynak ile sonuca varılamayınca rey içtihadına başvuruluyordu. Rey içtihadı ile kastedilen, nasslarla açıklanmayan meseleleri nassların ve İslami prensiplerin ışığı altında hükme bağlamaktır.

Özellikle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde sahabe ile istişare edilerek hüküm verilirdi. Buna şûra içtihadı denilmiştir.

Bu dönemde, bir kişi soru sorduğu zaman; "Bu konuda senin görüşün nedir?" diye sormuyor, "Bu konuda ayet veya hadis var mı?" diye soruyordu. Dinî konularda fazla bilgi sahibi olmayan kişiler karşılaştıkları meselelerin çözümü için hep aynı kişiye sorma zorunluluğu taşımıyor; bir konuyu bir sahabeye sorarken diğer konuyu farklı bir sahabeye sorabiliyorlardı. Sahabe Dönemi'nde farklı fıkıh ekolleri ortaya çıkmış olmakla birlikte henüz mezhepler kurulmamıştı. Bilgisi az olan bir kişi , kendisinden daha bilgili kabul ettiği kişiden karşılaştığı meselenin çözümünü delili ile birlikte öğreniyor ve ona göre dinî hayatını yaşıyordu. Delil ön planda tutulduğu için yapılan bu faaliyet taklit değil ittibâ (hükmün delilini bilerek tâbi olma) niteliği taşımaktadır.

Sahabe Dönemi'nde meselelerin çözümünde önce Kur'an-ı Kerim'e sonra da sünnete başvuruluyordu.

Sahabe Dönemi'nde fetva verenler, Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmiş, Arap kültür ve edebiyatını çok iyi bilen ve ayetlerin nüzul, hadislerin vürud sebeplerine vâkıf kişiler idi. Bu sebeplerden dolayı delillere ulaşma, elde edilen delilleri sahih bir şekilde anlama ve doğru bir hükme ulaşma hususunda daha sonraki nesillere örneklik teşkil etmişlerdir.

Sahabe arasında fetva verme hususunda ihtisaslaşma söz konusuydu. Hz. Ömer bir konuşmasında: "Kim Kur'an hakkında soru sormak istiyorsa Ubey b. Kâ'b'a sorsun, miras konularında soru sormak isteyenler Zeyd b. Sabit'e sorsun. Fıkıh meselelerini sormak isteyenler Muaz b. Cebel'e gitsinler. Mali konularda sorusu olanlar bana sorsunlar. Çünkü Allah bana hazineyi teslim etti ve adaletli bir şekilde taksim etmemi emretti."[10] demiştir.

NOT ALALIM

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde sahabe ile istişare ederek hüküm vermeye şûra içtihadı denilirdi.

Bu devirde, farklı bölgelerde yaşama, farklı bilgi, kabiliyet ve düşünceye sahip olma gibi etkenler sebebiyle fikhî konularda yorum farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Nazari fıkıh (henüz vuku bulmamış fakat ileride ortaya çıkması muhtemel konular) ile meşgul olunmamış, sadece meydana gelmiş olayların hükümleri araştırılmıştır.

YORUMLAYALIM

"Ey Muhammed! Sana kendilerine neyin helal kılındığını sorarlar, deki: Size temiz olanlar helal kılındı."

(Maide suresi, 4. ayet.)

3.2. Tabiin Dönemi'nde İçtihat

Bu dönem, hicri 40 yılında başlar (Emevi Devleti'nin kuruluşu), hicri 132 yılına kadar devam eder. İslam ülkesinin sınırları batıda Atlas Okyanusu, doğuda Çin kıyıları ve Afganistan, kuzeyde kısmen Küçük Asya ve İspanya'ya kadar genişlemiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesi ile başlayan anlaşmazlıklar Ehl-i sünnet, Şia ve Haricî fırkalarının doğmasına sebep olmuştur. Bu dönemde çıkan bölünmeler, siyasi olaylar ve isyanlar teşri' faaliyetini etkilemiştir. Yine bu dönemde henüz vuku bulmamış meseleler hakkında da hükümler verilmiş ve böylece nazarî fıkıh gelişmiştir. Yeni milletlerin İslam ülke sınırlarına dahil olmasıyla birlikte yeni meseleler ortaya çıkmış ve bu nedenle de fikhî yorumlar ve yorum farklılıkları artmıştır.

Bu dönemde:

- Belirli merkez ve şehirlerde fıkıh bilgisi ile öne çıkan ve öğrenci yetiştirerek daha sonraki asırlarda fıkhın gelişerek devam etmesini sağlayan müçtehitler yetişmiştir. Medine'de Said b. el-Müseyyeb, Urve b. ez-Zübeyr; Mekke'de Atâ b. Ebî Rebah, Mücâhid, İkrime; Basra'da Hasanü'l-Basrî, Muhammed b. Sîrîn;

10 İbn Kayyım, İ'lâmu'l-muvakkîn, I, 17

Kûfe'de Alkame b. Kays, İbrahim en-Nehaî, Hammad b. Ebî Süleyman bu kapsamda zikredilmesi gereken müçtehitlerdendir.

- İslam âlimleri çeşitli şehirlere dağılmıştır. Arap olmayan birçok İslam âlimi yetişmiştir. Hadisleri toplama faaliyeti başlamış, Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz hadislerin tedvini için Zührî ile Ebu Bekir Muhammed b. Amr'ı görevlendirmiştir.

- Fıkıh sahasında eser yazımı hareketi başlamıştır. Fıkıh sahasında ihtilaflar artarak devam etmiştir. Hadisleri sahih kabul etme şartları ile örf-adet farklılığı ihtilafların temel sebebini oluşturmuştur. Hoca, bölge ve bilgi farkına dayalı olarak Hicaz ve Irak medresesi ortaya çıkmıştır. Nazarî fıkıh çalışmaları başlamıştır.[11] Kûfe'de rey ağırlıklı Irak ekolü, Hicaz bölgesinde ise eser (hadisler, sahabe ve tâbiînin içtihatları) ağırlıklı Hicaz ekolü oluşmuştur.

- Hem yeni Müslüman olan bazı Arapların dillerinin Mekke ve Medine'de konuşulan Arapça'dan farklı olması, hem de başka dilleri konuşan insanların İslam'a girmesi sebebiyle nasslarda yer alan bilgiyi anlama problemi ortaya çıkmıştır.

3.3. Mezhepleşme Süreci ve Dört Fıkıh Mezhebinin Gelişmesi

Hicri 132 yılında başlayıp, hicri dördüncü asrın ortalarına kadar devam eden bu dönemde İslam ülkesinin toprakları İspanya'dan Çin'e kadar genişlemiş, bu durum da çok farklı kültürlere sahip insanların İslam ile tanışmasına sebep olmuştur. Değişik örfler, değişik içtihatlara sebep olmuş böylelikle de fıkıh kültürü zenginleşmiştir.

Bu dönemde:

- İçtihat hürriyetinin olması, kabiliyetli kişilerin fıkıh ilmiyle meşgul olması, ülkeyi yöneten Abbasi halifelerinin dinî ilimlere ve âlimlere yakın ilgi göstermesi, fıkhî ıstılahların (farz, vacip, mendup, haram, illet, sebep, bâtıl, fasit…) kullanılmaya başlanması, fıkıh ve fıkıh usulü kitaplarının yazılması, ilmî seyahatlerin ve ilmî münazaraların yaygınlaşması fıkıh ilminin büyük bir gelişim göstermesindeki başlıca etkenlerdir.

- Bu devirde hem müftüler hem de hâkimler belli bir kanuna veya mezhebe bağlı değillerdi. Müçtehit olmayanlar, istedikleri âlimden fetva istiyorlar, herhangi bir müçtehide bağlanma mecburiyeti taşımıyorlardı.

- Fakihler arasında ıstılah birliğinin sağlanamaması, hadisleri kabul etme hususunda farklı ölçülerin esas alınması, yaşanılan bölgenin kültürünün fıkha tesiri, sünnetin fıkhî hükümlere kaynak değeri konusunda farklı değerlendirilmelerin yapılması, nasların yorumlanmasında birbirinden farklı usul ve yöntemlere başvurma gibi sebepler önceki devirlere nispetle bu dönemde fıkhî ihtilafların artmasına neden olmuştur.

-Fıkıh mezheplerinin teşekkül ettiği bu dönemde fikir ve içtihat hürriyeti olduğu için farklı içtihatlar Müslümanlar arasında bölünmeye yol açmamış, içtihat farklılıkları ümmet için bir rahmet olarak kabul edilmiştir. İçtihada gücü olmayan bir kimse karşılaştığı meseleyi istediği bir müçtehide sormuş ve dinî hayatını ona göre düzenlemiştir.

-Fıkıh mezheplerinin oluştuğu bu süreçte Ebu Hanife, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, Mâlik b. Enes, Evzâî, Süfyanü's-Sevrî, Davud ez-Zâhirî, Ahmed b. Hanbel, Cafer es-Sadık gibi mezhep imamları yetişmiştir. Bu dönemde fıkıh mezheplerine ait temel kaynak eserler yazılmıştır. "Fıkhın Altın Çağı" diye isimlendirebileceğimiz bir süreç yaşanmıştır.

11 Hudari, İslam Hukuk Tarihi, s. 159-169.

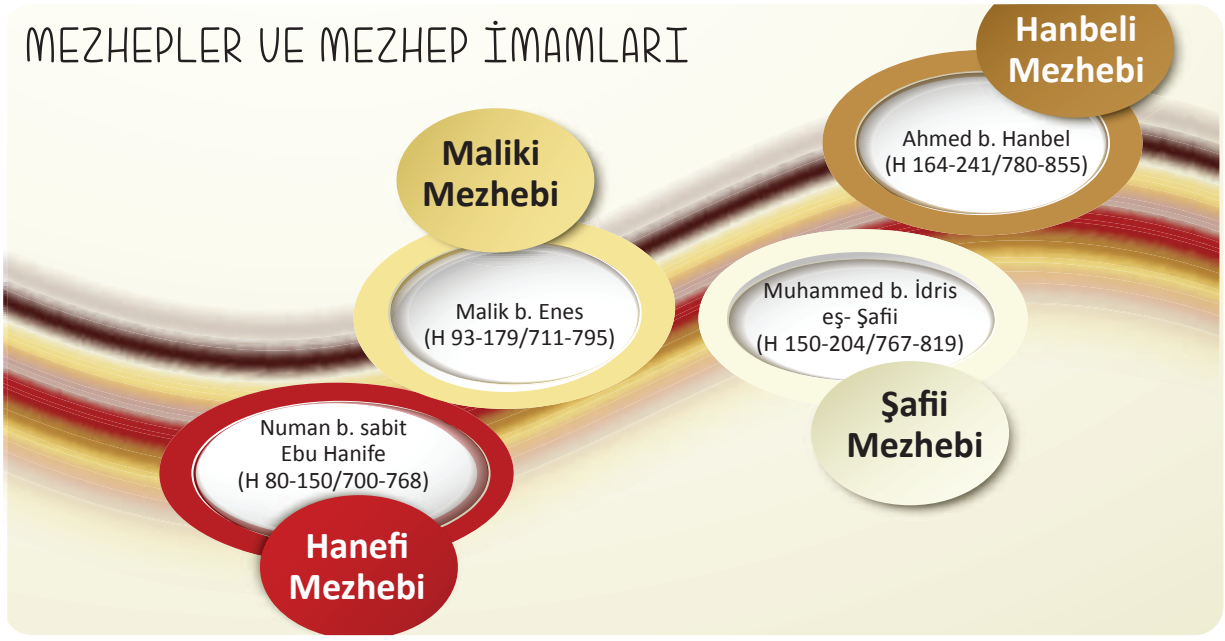

Hanefi Mezhebi

Dört fıkıh mezhebinin kronolojik sıra bakımından ilki Hanefi Mezhebi'dir. Kûfe'de Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud'un temelini attığı fıkıh ilmi, tâbiîn fakihlerinin gayretleri ile gelişimini devam ettirmiştir.

Kûfe'de doğan İmam Ebu Hanife (H 80-150/700-768), Irak'ın ünlü fıkıh âlimi Hammad b. Ebî Süleyman'ın derslerine uzun müddet katılmış ve hocasının vefatından sonra onun kürsüsüne geçerek ders vermeye başlamıştır. Bilgisi, zekâsı, takvası, konulara hâkimiyeti ile büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve binlerce öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrencilerden İmam Ebu Yusuf, İmam Züfer, Hasan bin Ziyad ve İmam Muhammed yazdıkları eserler ile Hanefi Mezhebi'nin teşekkül edip geniş halk kitleleri tarafından tanınmasını sağlamışlardır.

Hanefi Mezhebi'nin temel kaynakları şunlardır:

İmam Muhammed'e ait Zahir-i rivaye kitapları altı tanedir. Bunlar, el-Mebsût, ez-Ziyâdât, el-Câmiu's-Sagîr, es-Siyerü's-Sagîr,el-Câmiu'l-Kebîr ve es-Siyerü'l-Kebîr'dir. Zâhirü'r-Rivâye isimli eserler Hanefi literatürünün en temel ve ilk kaynaklarıdır. Yine Ebu Hanife'nin bir diğer öğrencisi olan İmâm-ı Ebu Yûsuf'un Kitâbü'l-Harâc'ı da ilk dönem Hanefi eserlerinin başında yer alır. Hanefi mezhebine ait usul-i fıkh eserlerinden en meşhur olanları Cessas'a ait el-Fusûl fi'l-Usûl; Pezdevî'ye ait Kenzü'l-Vüsûl ila Marifeti'l-Usûl; Serahsî'ye ait Usûlü's-Serahsî ile el-Mebsût isimli eserlerdir.

Sonraki dönemlerde yazılan ve geniş kitlelerce de kabul görmüş fürû-i fıkh eserlerinden bazıları ise şunlardır: Ebu'l-Leys es-Semarkandî'ye ait Nevâzil; Kasânî'ye ait Bedâiu's-Sanâi'; Merginaniye ait el-Hidâye; İbnü'l-Hümâm'a ait Fethu'l-Kadîr ve İbn Âbidîn'e ait Reddü'l-Muhtâr.

Bağdat/ Irak

Fıkıh öğretim usulü olarak takrir metodu yerine müzakere (konsey oluşturma) yolunu tercih eden Ebu Hanife içtihat metodunu şu şekilde açıklamıştır: "Resulullah'tan (s.a.v) gelen baş

üstüne, sahabeden gelenleri seçer ve birini tercih ederiz, fakat toptan terk etmeyiz, bunlardan başkalarına ait olan hüküm ve içtihatlara gelince biz de onlar gibi ilim adamlarıyız." Bir başka sözünde ise metodunu şu şekilde ifade etmiştir: "Allah'ın Kitabındakini alır kabul ederim. Onda bulamazsam sünnetiyle amel ederim. Onda da bulamazsam sahabeden dilediğim kimsenin görüşünü alırım. Fakat iş, İbrahim en-Nehaî, Şa'bî, Atâ gibi âlimlere gelince bir ilim adamı olarak ben de onlar gibi içtihat ederim." [12]

Hanefi Mezhebi, günümüzde Türkiye, Balkanlar, Bosna-Hersek, Ukrayna, Kırım, Azerbaycan, Kafkasya, Kazan, Ural, Sibirya, Türkistan , Afganistan, Horasan, Tayland, Hindistan, Keşmir ve Pakistan gibi bölgelerde yaygındır.[13]

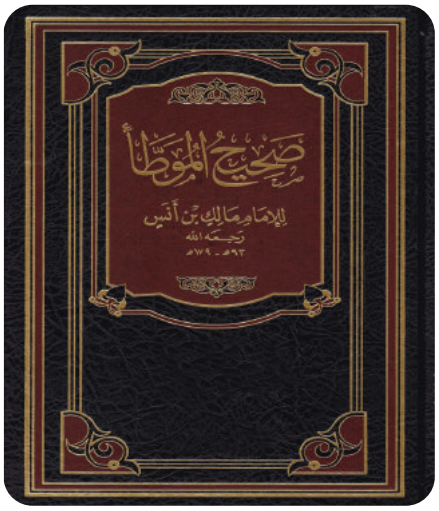

İmam Malik'in en önemli eseri el-Muvatta adlı eserdir.

Maliki Mezhebi

İmam Malik (H 93-179/711-795) Medine'de doğmuş ve orada yetişmiştir. Medine'de elli yılı aşkın bir süre ders veren İmam Malik hadis ve fıkıh ilmindeki yetkinliği ile hem kendi devrinde hem de sonraki dönemlerde büyük takdir toplamıştır.

Hz. Peygamber'in hadisleri, sahabe ve tâbiîn fetvaları bakımından zengin bir merkez olan Medine'de yaşayan ve vefatına kadar oradan hiç ayrılmayan İmam Malik'in fıkhının en dikkat çeken özelliği, Medine halkının uygulamasına (Amelü ehli'l-Medine) ayrı bir önem vermesi ve bunu mütevatir sünnet derecesinde kabul etmesidir.

Medine'de fıkıh ilminin temelleri Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdullah b. Ömer, Hz. Aişe, Abdullah b. Abbas, Zeyd b. Sâbit tarafından atılmış; Medineli yedi fakih tarafından da geliştirilmiştir. İmam Malik hocaları Zührî, Nafi', Ebu'z-Zinad ve Rabîatu'r-Rey vasıtası ile bu ilmî birikime sahip olmuştur.

İmam Malik'in fıkhî görüşleri öğrencisi İbn Kâsım vasıtasıyla yayılmıştır. İmam Malik'in temel eseri olan el-Muvatta'nın yanında, öğrencilerinden olan Esed b. Furat'ın el- Esediyye ve Sahnûn'un el-Müdevvene adlı eserleri Maliki Mezhebi'nin temel kaynaklarıdır.

Maliki Mezhebi, önce Hicaz bölgesinde, daha sonra Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs'te yayılmıştır. Endülüs Emevi Devleti'nin resmî mezhebi olmuştur. Günümüzde Mısır, Tunus, Cezayir, Fas ve Sudan'da Maliki mezhebi oldukça yaygındır.[14]

BUNU BİLİYOR MUYDUNUZ?

İmam Malik'in en önemli eseri olan el-Muvatta ahkâm hadislerinin toplandığı bir hadis kitabıdır.

12 el-Mekkî, Menakıp, I, 74-78;
13 Bardakoğlu, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 16 s. 9.
14 Erkal, Mehmet, İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, "Maliki mezhebi", III, 143.

BİLGİ KUTUSU

Medineli yedi fakih;

1.Said b. el-Müseyyeb
2.Urve b. ez-Zübeyr b. Avvâm
3.Kasım b. Muhammed b. Ebi Bekr
4. Harice b. Zeyd
5.Ebu Bekir b. Abdurrahman b. Haris
6.Süleyman b. Yesar
7.Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe

Şafii Mezhebi

Muhammed b. İdris eş-Şafii (H 150-204/767-819) Gazze'de doğmuş, Mısır'da vefat etmiştir. Mekke'de başladığı ilim tahsiline Medine'de İmam Malik'ten aldığı derslerle devam etmiştir. Hocasının vefatından sonra Bağdat'ta İmam Ebu Hanife'nin öğrencisi İmam Muhammed'den Irak fıkhını öğrenmiş, böylelikle hem Hicaz hem de Irak fıkıh ekollerinin bilgisine sahip olmuştur.[15]

İmam Şafii, kendi içtihat usulü hakkında şu açıklamaları yapmıştır: "Kitap ve mütevâtir sünnetle hükmolunur; bu hüküm için, 'Görünüşte ve gerçekte hak ile hükmettik.' deriz. Üzerinde ittifak edilmeyen ve ahad yolla gelen sünnetle hükmolunur; bunun için, 'Görünüşte hak ile hükmettik.' deriz, fakat 'Gerçekte hak ile hükmettik.' diyemeyiz. Çünkü hadisi rivayet eden yanılmış olabilir. İcma ve daha sonra da kıyas ile hükmederiz. Bu, ondan da zayıftır. Fakat zaruret bulunduğu yerde kullanılır, çünkü haber varken kıyası kullanmak helal değildir." [16]

İmam Şafii'nin, hocası İmam Malik'in vefatından Mısır'a gidişine kadarki döneme (h. 795-815) ait fıkhî görüşleri "mezheb-i kadîm"; Mısır'a gittikten sonraki görüşleri "mezheb-i cedîd" diye anılır.

İmam Şafii, fıkıh usulüne dair yazılan ilk eser olan er-Risâle'yi telif etmiş, fıkhî görüşlerini ise "el-Ümm" adlı eserinde açıklamıştır.

İmam Şafii; Mekke, Bağdat ve Mısır'da birçok öğrenci yetiştirmiştir. Mısır'daki öğrencileri Büveytî ve Müzenî'nin "el-Muhtasar" adlı eserleri, mezhebin temel kaynakları arasında yer almaktadır.[17]

Günümüzde Şafii Mezhebi Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde, Mısır, Suriye, Irak, Horasan, Filipinler, Kafkasya, Azerbaycan, Hindistan, Filistin, Endonezya, Seylan, Malaya ve Maveraünnehr'de yaygın durumdadır.[18]

15 Aybakan, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 38, s. 223-224.
16 Şâfiî, er-Risale, s. 599-600;
17 Aybakan, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 38, s. 243.
18 Aybakan, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 38, s. 240.

Hanbeli Mezhebi

Hanbeli mezhebi dört mezhep adıyla bilinen fıkıh mezheplerinin kronolojik sıra bakımından dördüncüsüdür.

Mezhebin kurucu imamı olan İmam Ahmed b. Hanbel (H 164-241/780-855) Bağdat'ta doğmuştur. İlim tahsilinin başlangıcında hocası Huşeym b. Beşir'in teşviki ile daha çok hadis ilmiyle meşgul olmuştur. Bu sahada hadis imamı ünvanı alacak mertebeye ulaşmıştır. Kütüb-ü tisa (dokuz hadis kitabı) olarak isimlendirilen temel hadis kaynaklarından birisi olan el-Müsned'i telif etmiştir.

İmam Ahmed b. Hanbel'i fıkha yönlendiren hocası İmam Şafii olmuştur. Dönemindeki tüm ilim merkezlerini dolaşarak bilgisini artırmıştır. Bizzat kendisine ait fıkıh kitabı bulunmadığından onun fıkhî görüşleri ve içtihat metodu, öğrencilerinin ondan yaptıkları nakiller ile sonraki nesillere aktarılmıştır.

Ahmed b. Hanbel'in metodoloji olarak en dikkat çeken yönü hüküm verirken rey ve kıyastan çok, hadis ve sahabe kavli gibi naklî delillere dayanması ve bunun yanı sıra zayıf rivayetleri kıyasa tercih etmesidir.[19]

Hanbeli fıkhını Ahmed b. Hanbel'in oğulları Salih ve Abdullah yaymıştır. Ebu Bekr el-Hallâl, el-Câmiu'l-Kebîr; Hırâkî, el-Muhtasar; İbn Kudâme, el-Muğnî adlı eserleri ile Hanbeli mezhebinin temel görüşleri sonraki nesillere aktarılmıştır. İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyım'ın eserleri ile de Hanbeli mezhebi gelişmiş ve yayılmıştır.[20]

Günümüzde Hanbeli mezhebi mensupları Irak. Suriye, Ürdün, Filistin ve Mısır'da ve çok az olarak da Hindistan ve Kuzey Afrika'da bulunmaktadır. Suudi Arabistan, Katar ve Umman'da ise Hanbeliler'in sayısı diğer mezhep mensuplarından daha fazladır.[21]

3.4. Fakihlerin İhtilaf Sebepleri

Kur'an-ı Kerim fıkhın asli delillerinden birisidir ve her ayeti şek ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde tüm insanlığa ulaşmıştır. Fıkıhta bu durum sübut-u kat'i kavramı ile ifade edilmektedir.

Sübut bakımından ayetler kesinlik taşıdığından fakihler arasında ihtilafa sebep olmamakla birlikte, ayetlerin geniş mana ve muhtevaya sahip olması yani delaletinin (anlamının) zannilik olması sebebiyle bir ayetin yorumunda âlimler arasında farklılıklar olabilmektedir. İşte ayetin tefsir ve te'viline dair farklı görüş ve yaklaşımlar fakihlerin ihtilaf sebeplerinden birisidir. Bu konuda örnek vermek gerekirse, abdesti bozan durumları beyan eden Mâide suresinin 6. ayetinde geçen "...lâmestümü'n-nisâe (kadınlara dokunduğunuzda)..." ifadesini Şâfiîler hakikat manası ile alıp kadına dokununca abdestin bozulacağını söylemişlerdir. Hanefiler ise bu ifadeyi mecaz manasında anlamışlar ve kadına dokunmakla değil, ancak cinsi münasebetle abdestin bozulacağına hükmetmişlerdir. Fakihlerin bazı konularda ihtilaf etmelerinin bir diğer sebebi de Arap lügatının genişliği ve bir kelimenin birden fazla anlama gelmesinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda yine Arap dilindeki lafızların hakikat, mecaz, efrad, terkib, umum ve husus gibi dilin özelliklerinden kaynaklanan sebeplerden dolayı Arapça lafızların kastedilen manaları ifade etmesi hususu fakihler arasında bazı ihtilafları meydana getirmiştir.

Fıkhın asli delillerinden bir diğeri sünnettir. Sınırlı sayıdaki mütevatir hadisler dışındaki meşhur ve ahad hadisler sübut bakımından zannilik taşımaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in sözü olarak nakledilen bir rivayet bir fakih tarafından sahih olarak kabul edilirken, başka bir fakih aynı rivayeti sahih görmemektedir. Hadislerin sıhhatine dair âlimlerin farklı metot ve kriterleri benimsemeleri, fıkhî mezheplerin oluşmasında en büyük etkenlerden biri olmuştur.

19 Karaman, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 2, s. 80-82
20 Koca, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 15, s. 526-527.
21 Koca, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 15, s. 533.

Fıkıh ilminin yaşanılan zaman dilimi ve bölge ile sıkı irtibatı vardır. İslam evrensel ve çağlar üstü bir din olduğu için bazı konularda genel ilkeleri verip ayrıntısının düzenlenmesini müçtehitlere bırakmıştır. Fakih, naslardan öğrendiği temel ilkelerden istifade ederek yaşadığı ortama ve asra uygun somut çözümler üretmekle yükümlüdür. Böylece nispi durumlar ortaya çıkmakta, bir toplumda meşru görülen bir durum, başka toplumlarda gayrimeşru görülmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda İmam Şâfiî'nin, Bağdat'ta iken verdiği bazı fetvalarını (mezheb-i kadîm), Mısır'da yaşamaya başladıktan sonra değiştirmesini (mezheb-i cedîd) yaşanılan bölgenin içtihatlara etkisine örnek olarak gösterebiliriz.

Yaşanılan zamanın şartlarına göre düzenlenen fıkhî hükümlerin, yeni şartlar çerçevesinde tekrar ele alınabileceği ve bazı hükümlerde değişikliğe gidilebileceği; "Zamanın değişmesi ile hükümlerin değişmesi inkâr olunamaz." fıkhî kaidesi ile ifade edilmiştir. Örf ve âdete dayalı hükümlerin, şartların değişmesiyle değişeceği bütün fakihlerin kabul ettiği bir esastır.

Fıkıh usulünde asli delillerin yanında istihsan, istishab, mesâlih-i mürsele, Medine halkının ameli, örf-âdet, sahabe kavli, şeru men kablena, sedd-i zerâi' gibi ferîlik deliller de bulunmaktadır. Fıkıh mezheplerinde hangi ferîlik delillere başvurulabileceği konusunda farklılıklar vardır. Medine halkının amelini hükme kaynak olarak sadece Maliki Mezhebi kullanmakta, Hanefi mezhebi istihsana göre hükümler verirken, İmam Şâfiî istihsanı ferîlik bir delil olarak kabul etmemektedir. Sahabe kavli ile fetva vermede fakihler farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Bu ve benzeri usul farklılıkları fakihlerin ihtilaf etmeleri sonucunu doğurmuştur.

Ayet veya hadislerde geçen bir ifadenin anlaşılmasında farklı metotlar söz konusu olmaktadır. Fakihlerin bir kısmı nassın sadece lafzını esas alırken, bazı fakihler lafzî mananın yanında sözün amacını ve hedefini de göz önünde tutmaktadır. Bu yöntem farklılığı da bir meselede farklı hükümler verilmesine yol açmaktadır. Ayrıca her bir müçtehit aynı fıkhî birikime de sahip değildir. Müçtehitlerin dereceleri ise kısaca şu şekildedir:

1. Müçtehid-i Mutlak (Dinde Müçtehit)

Usul ve şer'i meselelerde başka bir müçtehidi taklit etmeyen mutlak olarak içtihat sahibi müçtehitlerdir. Usul ve kaideleri hazırlayarak naslardan hükümlerini çıkaran âlimlerdir. Bunlar mezhep sahipleri, mezhep kurucuları olan zatlardır. İmam A'zam Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafiî, İmam Ahmed İbn Hanbel gibi.

2. Müçtehid fi'l-Mezheb (Bir mezhepte müçtehit olanlar)

Doğrudan doğruya naslardan (şer'i delillerden) hüküm çıkarma yetkisine sahip olduğu halde böyle yapmayıp bağlı bulunduğu mezhep İmam'ının içtihat yoluna uyarak onun usul ve kaidelerine tabi olan müçtehitlerdir. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed gibi.

3. Müçtehid fi'l-Mes'ele (Muayyen bir meselede müçtehit olanlar)

Mensubu bulunduğu fıkhî mezhepte hükmü bulunmayan meseleler hakkında içtihat etmeye yetkin olan kişiye denir. Bunlar mezhep kurucusu İmam'ın görüşlerine muhalefet etmezler. Tahâvi, Serahsî, Pezdevî gibi.

4. Ashâb-ı Tahric (Tahriç yapan fakihler)

Bağlı bulundukları mezhepte hükmü bulunmayan, sonradan meydana gelmiş meselelerin hükümlerini o mezhebin usul ve kaidelerine göre bulup çıkarırlar, fakat kendileri içtihat edemezler. Ebu Bekir Cassas, Ebu Bekir er-Razi, Cürcani, gibi.

5. Tercîh Yapabilen Müçtehitler

İçtihat edememekle beraber, müçtehitten gelen iki görüşten birisini delillere dayanarak tercih eder. Bu kavil sahihtir, essahtır, bu kıyasa daha uygundur diyebilen zatlardır. Kuduri, İmam Merginani, İbn Hümam gibi.

6. Temyiz Yapabilen Fakîhler

Mezhepte zahir olan rivayetlerle nadir olanları, kuvvetli ile zayıf olanları birbirinden ayırabilirler. İmam Nesefi, Ebu'l-Fazl el Mavsili gibi.

7. Taklîd Ehli Fakihler

Bu sınıftakiler yukarıdaki hiçbir mertebeye yetişememiştir. Ancak mezhebin mesailini ezberleyip eserlerinde derleyen kimselerdir. Bir bakıma nakilciler de denilebilir. Hicri 800 den sonra Hanefi fukahasının ekserisi bu kısma dahildir. İbni Abidin diye bilinen Seyyid Muhammed Emîn bin Ömer bin Abdülazîz ve Alaüddin el Haskafi gibi.[22]

3.5. Mezhep ve Taklit

Mezhep sözlükte gidilecek yer, gidilecek yol, görüş gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak mezhep, kendi içinde tutarlı bir düşünce sistemine sahip, içtihat ehliyeti olan âlimlerin ortaya koydukları fıkhî görüşleri ifade eder.[23] Fıkıh mezheplerini, ayrıştırıcı ve inananlar arasında bölücü bir unsur olarak değil, insanların dinî anlama ve yaşamalarında birer zenginlik ve kolaylık unsuru olarak kabul etmek gerekir.

Taklit, sözlükte; "kılıç takmak, bir kimsenin omzuna kılıcın askısını yerleştirmek ve bir kimseye gerdanlık takmak" gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh usulünde taklit, delilini bilmeksizin bir müçtehidin içtihadı ile amel etmektir.[24] Bir müçtehidin görüşüyle hareket eden kişi, meydana gelebilecek manevi sorumluluğu o müçtehidin boynuna yüklediği için bu ameline taklit, kendisine de mukallit denilmiştir. Hüküm verirken dayandığı delili bilerek bir kişinin içtihadı ile hareket etmeye ise ittibâ denir.[25] İttibâ, içtihat ile taklit arasında orta bir mertebedir.

Hicri dördüncü yüzyılın yarısında başlayıp asırlarca devam eden süreçte mezhep imamlarına aşırı saygı, belli mezheplere bağlı kişilerin kadı olarak tayin edilmesi, mezhep hükümlerinin tedvin edilmesi, hükümlerin delilleri ile değil sadece sonuçları ile ilgilenilmesi, devlet adamlarının bir mezhebi desteklemeleri ve bazı mezheplere vakıfların tahsis edilmesi gibi sebeplerle toplumda taklit yaygınlaşmıştır.

Bir kişinin bulunduğu mezhepten tamamen ayrılıp başka bir mezhebe geçmesine **külli intikal** denir. Hanefi olan bir kişinin Şâfiî olması külli intikale örnektir. Bir kişinin bazı konularda kendi mezhebinden farklı bir mezhebin içtihadı ile amel etmesine ise **cüzî intikal** denir. Mâlikî olan bir kişinin namaz kılarken Şafii Mezhebi'ni taklit etmesi **cüzî intikal** olarak isimlendirilir.

Müslümanlar bir ihtiyaç durumunda kendi mezhebinden başka fıkıh mezheplerinden yararlanabilirler. Hanefi Mezhebi'nde olan bir kişi yolculuk esnasında namaz kılmaya imkân bulamadığında zorunluluğuna istinaden diğer mezheplerde yer alan: "Öğle ile ikindi ya da akşam ile yatsı namazı cem edilerek kılınabilir." görüşünden yararlanarak namazını cem edebilir.

22 Bilmen, Hukukı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhîyye Kamusu, C. I, s. 313.
23 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 238.
24 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 349.
25 Atar, TDV İslam Ansiklopedisi, C. Ek-1, s. 670.

4. FETVA VE KAZA

Dinî konularda fetva almak istediğinizde kimlere danışırsınız?

Fetva, fıkıh terimi olarak fıkhî bir meselenin şerî çözümü ve beyanı doğrultusunda yöneltilen sorunun cevabıdır. Fetvanın çoğulu fetâvâ ve fetâvî'dir. Fetva veren kişiye müftî, fetva isteyen kişiye Müstefit, fetva isteme işine de istifta denir. Müftî kelimesinin günümüz Türkçesinde müftü olarak kullanılması yaygındır.[26]

NOT ALALIM

Fetva veren kişiye müftî,
Fetva isteyen kişiye Müstefit,
Fetva isteme işine de istifta denir.

Fetvalar, Müslümanların hem yaratıcısına karşı olan vazifelerini hem de diğer insanlarla olan münasebetlerini düzenlemektedir. Müslümanlar, İslam dinini hayatlarına tatbik ederken zaman zaman problemlerle karşılaşmaktadırlar. Böyle bir problemle karşılaşan kişi kendi bilgisi ile meseleyi çözebiliyorsa başkasının görüşüne başvurmasına gerek yoktur. Ancak bilgi seviyesi fetva verecek düzeyde değilse bilen bir kişiye başvurması ve müftünün verdiği fetva ile hayatını düzenlemesi gerekmektedir.

Fetva vermek mesuliyetli bir iştir. Peygamberimiz (s.a.v) buna işareten: *"Bir kimseye ilimsiz fetva verilirse bunun günahı sadece bu fetvayı verene ait olur."*[27] buyurmuştur. Fetva verirken hataya düşmemek için fetva verme usul ve kaidelerine uygun hareket etmek gerekir.

Fıkıhta, hâkimin muhakeme sonucunda verdiği karara **kaza** denilmektedir.[28] İnsanlar arasında meydana gelen ihtilafları, usulüne uygun olarak çözmek ve adalet dağıtmak üzere yetkili makamlar tarafından tayin edilen kimseye **kadı** denir.[29] Kadılar yürürlükte olan hukuk kurallarını objektif bir şekilde uygulamakla yükümlüdür.

Fetva-Kaza Arasındaki Farklar

Fetva isteme, bilgi alma mahiyetinde olduğu için müftî, kendisinden fetva alıp buna uygun hareket etmeyenleri zorlayamaz. Kaza ise bağlayıcı mahiyette bir hükümdür. Taraflar kadı tarafından verilen hükmü uygulamakla yükümlüdür. Aksi durumda cezai müeyyide uygulanır.

Fetva hukuki konuların yanında ibadete ait hususlarda da verilir. Kaza ise yalnız hukuki olaylarda söz konusu olur. İbadetler doğrudan kazanın konusu olmaz.

Yetkili makamlar tarafından kendisine kaza yetkisi verilmeyen kişiler kadılık yapamaz. Fetva verebilmek için sadece ilmî yeterlilik aranır, resmî bir görevlendirme gerekli değildir.

Fetvalar genel ve külli mahiyettedir. Bir fetvadan aynı durumda olan başka fertler de yararlanabilir. Kaza ise hususî ve ferdîdir. Bir başkası Kadının izni olmadan bu hükümden istifade edemez.

Müftî fetva verirken fıkıh usulündeki asli ve ferîlik delillerden yararlanır. Kadılar ise bu delillerin yanında şahit, yemin ve ikrar gibi ispat vasıtalarından da yararlanır.

Kaza da meselenin zahirî yönü esas alınırken, fetva da olayın vicdani tarafı esastır. Kadı, borcunu ödediği hâlde bunu ispatlayamayanın borcunun devam ettiğine hükmederken müftî, o kişiye borcunu gerçekten ödemiş isen diyaneten borçlu değilsin fetvasını verir.

26 Atar, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 12, s. 486.
27 Ebu Dâvud, İlim, 8
28 Atar, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 25, s. 114.
29 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 189.

DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İçtihat ne demektir? İçtihada niçin ihtiyaç vardır?

2. Sahabenin yaptığı içtihatlara örnekler veriniz.

3. Fakihlerin ihtilaf etmelerinin sebepleri nelerdir?

4. Fetva ile kaza arasındaki temel farklar nelerdir?

5. Müçtehit olabilmek için hangi bilgilere sahip olmak gerekir?

6. Fıkıh ilminin fert ve toplum hayatı için önemi nedir? Açıklayınız.

7. Dört fıkıh mezhebinin dünya coğrafyasında yaygın olduğu yerler hakkında bilgi veriniz.

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri kutu içinde verilen kelimelerin uygun olanlarıyla doldurunuz.

Vahyin kontrolünde	**Şûra içtihadına**	**İttiba**	**Fetva**	**Irak Ekolü**
Hicaz Ekolü	**İmam Malik'in**	**İmam Ahmed b. Hanbel'in**		

1. Resulullah'ın (s.a.v) içtihadını diğer müçtehitlerin içtihadından ayıran temel fark ..... olmasıdır.

2. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer en doğru hükme ulaşabilmek için sahabe ile istişareye dayanan ..... başvuruyorlardı.

3. Tâbiîn Dönemi'nde Kûfe'de rey ağırlıklı ....., Hicaz bölgesinde ise eser (hadisler, sahabe ve tâbiînin içtihatları) ağırlıklı ..... oluşmuştur.

4. Hüküm verirken dayandığı delili bilerek bir kişinin içtihadı ile hareket etmeye ..... denir.

5. Fıkhî bir mesele hakkında İslam fıkıh âlimlerince verilen şerî hüküm veya karara ..... denir.

6. İmam Şâfiî, mezhep imamlarından ..... öğrencisi ve mezhep imamlarından ..... hocasıdır.

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

1. Günümüze kadar ulaşan ilk fıkıh usulü kitabı hangisidir?

A) el-Ümm
B) el-Müsned
C) er-Risâle
D) el-Muvattâ
E) el-Müdevvene

2. Hangi mezhepte hüküm verirken Medine halkının uygulamalarına (Amelü Ehli'l-Medine) ayrı bir önem verilmiştir?

A) Hanefi mezhebi
B) Maliki mezhebi
C) Şafii mezhebi
D) Hanbeli mezhebi
E) Caferi mezhebi

3. Bir fakihe başvurup ondan fetva isteyen kişiye ne denir?
A) Mesbuk
B) Fetâvâ
C) Kâdî
D) Müstefit
E) Müftî

4. Aşağıdakilerden hangisi Tâbiîn Dönemi'nin fıkhî özelliklerinden **değildir?**
A) Fıkıh sahasında eser yazma hareketi başlamıştır.
B) Fıkıh sahasında ihtilaflar artarak devam etmiştir.
C) Hadisleri sahih kabul etme şartları ile örf-âdet farklılığı ihtilafların temel sebebini oluşturmuştur.
D) Hoca, bölge ve bilgi farkına dayalı olarak Hicaz ve Irak medresesi ortaya çıkmıştır.
E) Nazari fıkıh çalışmaları henüz başlamamıştır.

5. Mezheb-i kadîm, mezheb-i cedîd kavramları hangi mezhepte bulunmaktadır?
A) Hanefi mezhebi
B) Maliki mezhebi
C) Şâfii mezhebi
D) Hanbeli mezhebi
E) Caferi mezhebi

D. Aşağıda verilen bilgilerden doğru olanı "D" ile, yanlış olanı "Y" ile işaretleyiniz.

(……) Hz. Peygamber, sahabenin içtihat etmesine izin vermemiştir.
(……) Mâlikî fıkhı Kûfe'de Abdullah b. Mesud'un attığı ilmî temele dayanmaktadır.
(……) Mezhep kavramı, kendi içinde tutarlı bir düşünce sistemine sahip, içtihat ehliyeti olan âlimlerin ortaya koydukları fıkhî görüşleri ifade eder.
(……) Fetva verebilmek için resmî bir görevlendirme gerekli değildir.
(……) Mütevatir hadisler dışındaki meşhur ve ahad hadisler sübut bakımından zannilik taşımaktadır.
(……) İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyım'ın eserleri, Hanefi mezhebinin gelişimini ve geniş halk kitlelerine yayılmasını sağlanmıştır.

2. ÜNİTE
TEMİZLİK VE NAMAZ

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI:

1. "Temiz ve düzgün bir kıyafet iyi bir tavsiye mektubudur." sözünü göz önünde bulundurarak günlük hayatınızda bu konuyla ilgili yaşadıklarınızı paylaşınız.
2. Günümüzde yaptığımız temizlik uygulamalarından hangileri sünnet olarak kabul edilebilir? Tartışınız.
3. Namazların birleştirilmesi konusuyla ilgili mezheplerin farklı uygulamalarının kaynağını araştırınız.
4. İslam'da "seferîlik" kavramını ve mezheplerin bu konudaki hükümlerini inceleyip sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

FIKIH OKUMALARI

1. TEMİZLİK

Yüce Allah'ın, inananlardan temiz olmalarını istemesinin sebebi nedir?

İslam dini getirdiği hükümlerle insanların dünya ve ahiret hayatında mutlu olmalarını arzulamıştır. Bundan dolayı temizliğin her türünü dinî yükümlülük kapsamında kabul etmiştir. Maddi temizliği farz kılmış, bu konuda mükelleflere birtakım görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Dinimiz, getirdiği hükümlerle temiz insan, temiz çevre, temiz toplum ve temiz kalp anlayışını korumak ve geliştirmek istemektedir.

Peygamberimiz'e peygamberlik görevi verilirken kendisine yapılan ilk hitapta yer alan hususlardan biri de temizlikle ilgilidir. Peygamberimiz'e şöyle buyurulmuştur: **"Ey elbisesine sarılıp örtünen (Resûl!), kalk ve (insanları) uyar ve sadece Rabbini yücelt, elbiseni temiz tut, murdar şeylerden uzak dur..."** [1] Bu ayetler özelde Peygamberimiz'e genelde tüm inananlara hitap etmektedir. Buna göre; Müslüman'ın önce bilgili ve bilinçli, sonra her yönüyle temiz olması gerekir. Bir başka ayette **"Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde güzel giysilerinizi giyin..."**[2] buyurularak cemaatle namaz kılarken temizliğe riayet edilmesi istenmiştir. **"...İbrahim ve İsmail'e: Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rüku ve secde edenler için Evim'i temiz tutun, diye emretmiştik."**[3] ayeti, çevre temizliğini de kapsamaktadır.

Temizlikle iman arasında sıkı bir ilişki vardır. Kirlilik imanla bağdaşmayan bir durumdur. Peygamberimiz hadislerde temizliğin imanın yarısı olduğunu söylemiş, İslam'a yeni girenlere Kelime-i şehadet getirmelerini ve gusül abdesti almalarını emretmiştir. Bu uygulama da imanla temizlik arasındaki tamamlayıcı ilişkiye işaret etmektedir.

Peygamberimiz, temizlik konusunda da söz ve davranışlarıyla Müslümanlara rehberlik etmiştir. Onun temizlikle ilgili açıklama ve uygulamalarında ruh, beden, elbise, ev ve çevre temizliğine dair örnekler bulunmaktadır. Camiye giderken ve toplum içine çıkarken en temiz elbiselerini giymesi, güzel koku sürünmesi ve bunu tavsiye etmesi, çiğ soğan ve sarımsak yemekten sakınması ve cemaate katılacak olanlara bunları yememelerini önermesi, insanların gelip geçtiği yola ve gölgeliklere abdest bozmayı yasaklaması, boy abdesti almayı ve beden temizliğini düzenli olarak yapmayı ısrarla tavsiye etmesi Peygamberimizin temizlik konusundaki örnek ve rehberliğini göstermektedir.

TEMEL HADİS

Kim Cuma günü yıkanır, en güzel elbiselerini giyer, yanında varsa (güzel) koku sürünür, sonra da cumaya gelirse (...) onun bu Cuma ile geçmiş Cuma arasındaki kusurları bağışlanır.

(Ebu Davûd, Tahâret, 127.)

Allah temizdir ve temiz olan şeyleri sever.

(Tirmizî, Edeb, 41.)

Yemeğin bereketi, yemekten önce ve sonra (elleri ve ağzı) yıkamaktır.

(Ebu Davûd, Et'ıme, 11.)

Eğer ümmetime zorluk vermeyecek olsaydım her namaz vakti misvak kullanmayı onlara emrederdim.

(Müslim, Tahâret, 42.)

1 Müddessir suresi, 1-5.ayet.
2 A'râf suresi, 31.ayet.
3 Bakara suresi, 125.ayet.

Temizliğin nasıl olması gerektiği dinimizde açıklanmış; beden, elbise ve çevrenin dinin ve aklın pis kabul ettiği şeylerden temizlenmesi maddi ve hakiki temizlik olarak kabul edilmiştir. İnsanın bireysel olarak bedeninin ve elbisesinin temiz olması yeterli görülmemiş, evinin ve çevresinin de temiz olması istenmiştir. Bir başka temizlik türü de kalbin kötü duygulardan arındırılması olan manevi temizliktir. Sadece maddeden ibaret olmayan insanın sağlığı ve mutluluğu için dinimizde manevi temizlik de şart koşulmuştur. Bu iki tür temizlik yanında tamamen dini bir belirleme ve özellik arzeden hükmi temizlik de emredilmiştir. Düzenli ibadet ve ahlaki erdemlerle hedeflenen de esasen bu temizliktir.

İnsanın manen temiz olmasını sağlayan bazı temel ibadetlerin yapılabilmesinde belli maddi temizliklerin yapılması gerekli görülmüştür. Mesela, manen temizlenmeyi amaçlayan namazı kılabilmek için belli organların su ile yıkanmasını ve mesh edilmesini ifade eden abdest farz kılınmıştır.

Manen temizlenmeyi amaçlayan namaz kılabilmek için abdest almak farzdır.

Kur'an'da Peygamberimiz'in özelliklerinden ve görevlerinden bahsedilirken tezkiyeden de bahsedilmiştir. Tezkiye, insanların şirk, günah, cehalet gibi çirkin düşünce ve davranışlardan temizlenip arınmasıdır. Maddi temizlik olmadan manevi temizliğin (tezkiye) olması mümkün değildir.

Elbisesi, evi, bedeni ve çevresi istenilen şekilde temiz olmayan Müslüman'ın ibadeti de olması gereken niteliğe erişemez. **"Şüphesiz Allah çokça tövbe edenleri ve çok temiz olanları sever."[4], "Doğrusu, hem (maddi ve manevi olarak) temizlenen hem de Rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir."**[5] ayetleri ibadet ve temizlik ilişkisinin ayrılmaz olduğuna işaret etmektedir. Bu ayetlere göre Allah'ın hoşnut olduğu kimse maddi ve manevi açıdan temiz olandır.

Maddi Kirlilik

Aslen veya geçici olarak temiz olmayan şeye pis yani "necis" denilir. Dinin pis olduğunu kabul ettiği nesnelerden birinin bulaştığı şey de "kirli" ve "pis" kelimeleriyle ifade edilir. Pislik taşımayan nesneler dinen temiz yani "tahir" olarak kabul edilir.

İslam'a göre bir şeyin pis veya temiz sayılmasında temel ölçü, ibadet temizliğine engel olup olmamasıdır. Buna göre ibadet temizliğine engel olan maddeler pis, olmayanlar ise temizdir. Şuna dikkat etmek gerekir ki bir maddenin ibadet açısından temiz sayılması, her durumda o maddenin yenilip içilmesinin helal olması anlamına gelmez. Mesela, içine zirai mücadelede kullanılan bir ilaç karışmış bulunan bir su ile abdest alınabilir. Ancak sağlığa zararlı olduğu için bu suyun içilmesi haramdır.

Dinen necis sayılan maddeler ana hatlarıyla şöyledir: Kan, domuz eti, sarhoş edici içecekler; insan ve hayvanlara ait idrar ve dışkı necistir. Etinin yenmesi ister helal isterse haram olsun, akıcı kanı olan kara hayvanlarından olup dinî usule uygun biçimde boğazlanmadan ölen veya öldürülen hayvanların etleri de necistir.

4 Bakara suresi, 222. ayet.
5 A'lâ suresi, 14-15. ayet.

Manevi Kirlilik

Dinimiz bazı durumları maddi boyutunun ötesinde, hükmen kirlilik kabul etmiştir. Din, bu gibi durumları kirlilik kabul ettiği için dindar insan böyle hallerde kendisini manen kirli hisseder. Bu gibi durumlarda olanlar madden temiz olsalar bile dinin önerdiği özel temizlik şekilleriyle temizlenmedikçe kirli sayılırlar. Hükmi kirlilik, abdestsizlik veya cünüplük sebebiyle insanda meydana geldiği varsayılan kirlilik hâlidir. Bu, hades terimiyle ifade edilir. Hades ise büyük hades ve küçük hades olmak üzere ikiye ayrılır. Cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmi kirlilikler büyük hades; abdest gerektiren hükmi kirlilik de küçük hadestir. Büyük hükmi kirlilikten gusül ile küçük hükmi kirlilikten de abdest ile temizlenilir. Suyun bulunmaması veya bulunduğu hâlde kullanma imkanının olmaması hâlinde her ikisinden temizlenme yolu ise teyemmümdür.

Maddi ve Hakiki Temizlik

Maddi ve hakiki temizlik; beden, elbise ve namaz kılınacak yeri dolayısıyla çevreyi necasetten temizlemektir. Maddi ve hakiki pislikten temizlenmek için önerilen başlıca yollar şunlardır: Su ile yıkama, suda kaynatma, ateşe sokma, silme, ovalama, kurutma, kazıma, üzerine toprak serpme, içindeki suyun tamamını veya bir kısmını boşaltma, kimyasal yapısını değiştirme (istihâle), tabaklama ve boğazlama.

Maddi pislikten temizlenmenin başlıca yollarından biri su ile yıkamadır.

Maddi kirlilik söz konusu olduğunda kişisel temizlik hususunda istibrâ ve istincâ kavramları öne çıkmaktadır.

İstibrâ, küçük abdest bozduktan sonra idrar yolunda kalabilecek idrarın tamamen kesilmesi için bir süre beklemektir. Bu beklemeden sonra uzvun dışına çıkan idrar yaşlığı temizlenir ve abdest alınır. Namazın sıhhati için özellikle erkekler için istibrânın önemi büyüktür. Özür hâli dışında, vücuttan idrar sızıntısı olduğu sürece abdest geçerli olmaz. Bunun için son damlaların kesildiğinden emin olmadan abdeste başlanmamalıdır. İdrarın vücuttan iyice çıkması için bir süre beklemek, biraz hareket etmek, yürümek ve öksürmek gibi istibra yöntemlerine başvurulabilir. İdrardan hemen sonra abdest alınması hâlinde sızıntıların elbiseyi kirletme durumu söz konusu olmaktadır. Peygamberimiz konuyla ilgili uyarıda bulunmuştur. Peygamberimiz, *"İdrardan sakınınız. Çünkü kabir azabının çoğu ondandır."*[6]

İstincâ, büyük abdest bozduktan sonra temizlenme işlemidir. Günlük hayatın bir parçası olan bu temizlik, fertlerin sağlığı, insani ilişkileri ve ibadet hayatı bakımından önemlidir.

6 İbn-i Mâce, Tahâret,26.

İstincânın su ile yapılması esasdır. Suyun bulunmadığı durumlarda ise temizliğe ve sağlığa elverişli araçlarla yapılması gerekir. Günümüzde tuvalet kağıdı olarak üretilen özel kağıtların bu amaçla kullanılmasında dinen bir sakınca bulunmamaktadır. Tuvalet kağıdı istincâ amacıyla kullanılsa da İslam'ın öngördüğü temizlik için tek başına yeterli olmayabilir. Bunun için su ve tuvalet kâğıdını beraber kullanmanın daha doğru olacağı söylenebilir.

İstincâ sol elle yapılır. Bu esnada suyun ve diğer temizlik malzemelerinin israfından kaçınılmalıdır. Su ile temizlendikten sonra kurulanmak temizlik ve sağlık açısından önemlidir.

Manevi ve Hükmi Temizlik

Abdesti olmayan kimse abdest aldığında küçük hadesten temizlenmiş olur.

Manevi veya hükmi temizlik, abdest almak ve cünüplükten temizlenmektir. Bu durumda olan kimselerin madden ve hükmen temiz olabilmesi için dinin önerdiği temizlik şekli olan abdest ve gusül almaları gerekir. Abdesti olmayan kimse, bu iş için elverişli olan suyu kullanarak ve şartlarına uygun olarak abdest aldığında küçük hadesten temizlenmiş olur. Cünüp olan kadın ve erkek, hayız kanı kesilen, lohusalığı sona eren kadın gusül abdestini şartlarına uygun olarak aldığında büyük hadesten arınmış olur. Büyük hades ve küçük hades durumunda gusül ve abdest almak imkânsız olursa bunlara alternatif olarak teyemmüm adı verilen özel ve sembolik mahiyet taşıyan hükmi temizliğe başvurulur.

Özürlünün Abdesti

İbadetler ve temizlik bakımından özürlülük; devamlı burun kanaması, idrarı tutamama, devamlı kusma, devamlı kanayan yarası olma gibi abdesti bozan ve kısmen süreklilik taşıyan bedenî rahatsızlıkların bulunma durumudur.[7] Bunların sonucunda meydana gelen rahatsızlıklara özür (mazeret) adı verilir. Akıntısı bulunan kadınlar ile tıbbi cihazlara bağlı olarak tedavi gören hastalar bu gruba dahildir. Abdesti bozan şeyler konusunda özürlü kimseler için özel hükümler getirilerek bu kimselerin ibadet etmesine fırsat tanınmıştır. Bu durumlardan biriyle karşı karşıya kalan kimseler, mazeretleri en az bir namaz vakti boyunca devam edip sonra her vakit içinde en az bir kere nüksettiği zaman özür sahibi sayılırlar. Özür sahibi olanlar her vakit için abdest alır, iki vakit arasında mazereti dışında bir sebeple abdesti bozulmadığı sürece her türlü ibadeti yapabilirler. Ancak vaktin çıkmasıyla abdestlerini yenilemeleri gerekir. Özür sebebi olan durum bir tam vakit görülmediği zaman özür durumu biter ve kişi normal kimseler gibi hareket eder.

7 Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihal, C. 1, s. 201.

Kadınların Özel Halleri

İslam, hak ve yükümlülükler ve Allah'ın hükümlerine muhatap olma bakımından kadınla erkek arasında bir ayrım yapmamıştır. Allah'a sunulacak ibadetler, emir ve yasaklarına karşı gösterilecek itaat ve bunun sonucu elde edilecek mükâfatlar bakımından kadınla erkek arasında bir fark yoktur. Kadınların fizyolojik yapılarından kaynaklanan özel durumları vardır.

Bu durumlar, fıkıh ilminde kadınlar için özel hükümler konulmasını gerekli kılmıştır. İlmihal dilinde "kadınların özel hâlleri" denilince; "hayız", "nifas" ve "istihâze" gibi kadınlara ait ve onların fizyolojisinden kaynaklanan üç özel durum kasdedilir. Bunları öğrenmek farz-ı ayndır ve bu hususlarda ebeveynlere büyük sorumluluk düşmektedir.

Hayız, ergenlik çağına giren sağlıklı bir kadının döl yatağından hastalık ve lohusalık dışında belirli aralıklarla ve bir süre kan gelmesidir.[8] Bu durum kadınlarda ergenlikten menopoz dönemine kadar her ay devam eder. Dilimizde bu durumu ifade etmek için "âdet hâli", "aybaşı" gibi ifadeler kullanılır. Hanefi mezhebine göre âdet hâli üç günden az, on günden çok olmaz. Şâfiî mezhebine göre ise bu süre en az bir gündüz ve bir gecedir (yani 24 saattir). En fazla ise 15 gündür.

Âdet görmeye başlayan kadın baliğa (ergin) olduğu için dinî emir ve yasaklarla yükümlü olur. İslam'da hayız hâli, bazı ibadetlerin yapılmasına ve cinsel ilişkiye girilmesine engel hükmi bir kirliliktir. Bu durum, kadının madden de kirli olduğu ve ondan uzak durulması anlamına gelmez. Çünkü bu kadının iradesiyle meydana gelen bir durum değildir.

Nifas (Lohusalık)

Nifas, doğumdan sonra gelen kandır. Bu kanın gelmesiyle kadında bazı ibadetleri yapmaya engel olan hükmi kirlilik durumu oluşur. Dilimizde bu duruma lohusalık, nifas hâlindeki kadına da lohusa denir. Hayızlı kadın gibi lohusa da madden temiz sayılır.[9]

Lohusalık hâli, Hanefilere göre alt sınırı olmamakla birlikte, en çok kırk gün sürer. Peygamberimiz bir hadisinde; *"Lohusaya (azami) kırk gün müddet tayin edilmiştir. Kırk gün sonunda temizlenirse (ne ala!) Aksi halde (lohusa), namaz kılmak için o kırk günü aşmaz."*[10] buyurmuştur. Şâfiî mezhebinde ise bu süre en çok altmış gündür.

Hayızlı ve Nifaslıya Ait Dinî Hükümler

Hayız ve nifas durumunda olan kadınların tabi oldukları dinî hükümler kısaca şöyledir:

1. Gusül gerekmesi ve cinsel ilişkinin yasak olması: Hayız ve nifas durumunda olan kadınların bazı ibadetleri yapmaları ve cinsel ilişkiye girmeleri haramdır. Bu durumları sona eren kadınların gusül almaları gerekir. Hayız ve nifas durumundaki kadınların namaz, oruç ve hacda tavaf gibi ibadetleri yapmaları; Kur'an'ı eline alarak okumaları caiz değildir.

2. Kadının âdet görmekle ergen sayılması: Genç kız âdet görmeye başlayınca ergen sayılır ve namaz, oruç, hac, zekât gibi dinî emir ve yasakların muhatabı olur.

8 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 131.
9 İlmihal, C.1, s. 192, 204
10 Darimi, Kitabu'l Vudu, 98/956.

3. Namazdan muaf tutulma ve orucu erteleme: Hayzın bu iki ibadetin ifasına engel bir mazeret sayıldığında fıkıh bilginleri görüş birliğine varmıştır. Hayız süresince terk edilen namazların kaza edilmesinin gerekmediği, oruçların ise temizlendikten sonra tutulacağı (kaza edileceği) hususlarında da görüş birliği vardır.

Nitekim Hz. Aişe kendisine "Neden hayzlı kadın orucu kaza ediyor da namazı kaza etmiyor?" şeklindeki bir soruya "(Vaktiyle). Bu iş bizim başımıza gelirdi de orucu kaza etmekle emrolunur; namazın kazası ile me'mur olmazdık." şeklinde cevap vermiştir.[11]

İstihâze

İstihâze, rahmin içindeki damarlardan hayız ve nifas hâli dışında ve bir hastalık veya yapısal bozukluk sebebiyle gelen kana denilir.[12] İstihâze, kadının âdet ve lohusalık dışındaki kanamalarının adıdır. Bir başka ifade ile istihâze ile kastedilen, kadının adet ve lohusalık dışındaki kanamaların tümüne verilen addır. Adet çağı içerisinde bulunan kadının, üç günden az ve on günden fazla gördüğü, doğum yapan lohusanın 40 günden fazla gördüğü, 9 yaşından küçük kızların veya menopoz dönemindeki kadınların gördükleri kanlar istihâze kanıdır.

İstihâze kanı, dinmeyen burun kanaması, tutulamayan idrar veya bir yaradan sürekli kan akması gibi bir özür hâlidir. Bu durumda olan kadının sadece abdesti bozulur. O, gerekli maddi-bedenî temizliği yapar, elbisesine kan bulaşmasına karşı tedbir alır. Özürlü kimselere tanınan ruhsat ve muafiyetlerden yararlanır.

2.NAMAZ

"Namaz dinin direğidir. (Beyhakî, Şuabü'l-iman, C 3, s. 39.)" hadisi ile sizce anlatılmak istenen nedir?

Namaz, akıllı ve ergenlik çağına girmiş her Müslümana farzdır. Namaz risaletle birlikte farz kılınmıştır. İlk dönemlerde üç vakit olarak kılınan namaz, Miraç Gecesi'nde beş vakit olarak düzenlenmiştir.[13] Namaz hicretten önce Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) miraca çıktığı gece farz kılınmıştır. Namazın farz oluşu bir ayette şöyle dile getirilmiştir: "...اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَاباً مَوْقُوتاً" "... **Namaz müminlere vakitleri belli bir farzdır.**"[14] Peygamberimiz de *"Namaz dinin direğidir."*[15] buyurarak namazın önemine dikkat çekmiştir. Yüce Allah gerçek manada huzur ve mutluluğa ulaşan mümin kullarının özelliklerini sayarken birinci sırada namaza yer vermiştir. Kur'an'da Mü'minûn suresinin, 1 ve 2. ayetlerinde şöyle buyrulmuştur: **Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki namazlarında huşûludurlar.**Huşu, Allah'ın yüceliği karşısında hissedilen büyük ve derin saygıdır. Bu duygu, namaz kılan kimseyi başka duygu ve düşüncelerden arındırarak sadece Allah'a bağlar.

Namaz Yüce Allah'ı anmaktır.

11 Müslim, Hayız, 69.
12 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 181.
13 Buhari, Salat, 76, Enbiya, 5; Müslim, İman, 263.
14 Nisâ suresi, 103. ayet.
15 Tirmizî, İman, 8.

Günlük beş vakit namazın pek çok hikmeti vardır. İnsan, sabah uyandığında yeni bir hayata kavuşmuş ve karanlıktan aydınlığa çıkmış bir ruh hâli ile güne ve işine başlamaktadır. Bu hayatı insana bahşeden ise onu ve her şeyi yaratan Yüce Allah'tır. İnsan, bu hayat nimetine şükretmeli, günlük işlerinde iyilik ve hayır dilemeli, hayata iyi bir başlangıç yapmalıdır. Onun için dinimiz pek çok hikmetin yanı sıra günü ibadet ile başlatmak maksadıyla Müslümanları sabah namazını kılmakla yükümlü tutmuştur. Dünyaya dalmış olan insanın imdadına günün en yoğun saatlerinde öğle ve ikindi namazları yetişmektedir. Günlük uğraşılar genellikle akşam olunca son bulmaktadır. Akşam namazı ile günün ibadetle bitirilmesi hedeflenmiştir. İnsan sonra istirahat etmek üzere uyku âlemine varacaktır. İşte uyku âlemine varmadan önce, bir günlük hayatı yine bir ibadetle noktalayıp Rabbine sığınmak üzere yatsı namazı kılınır. Böylece, bir günlük zaman diliminde, maddi hayat ile manevi hayat arasındaki denge güzel bir şekilde beş vakit namaz ile kurulmuş olur.

2.1. Namaz Vakitleri

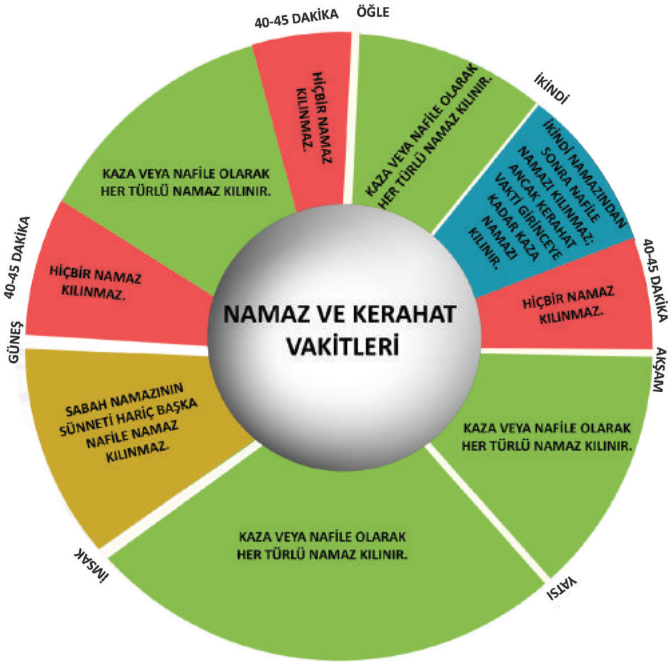
NAMAZ VE KERAHAT VAKİTLERİ
ÖĞLE
40-45 DAKİKA
İKİNDİ
AKŞAM
YATSI
İMSAK
GÜNEŞ
40-45 DAKİKA
HİÇBİR NAMAZ KILINMAZ.
KAZA VEYA NAFİLE OLARAK HER TÜRLÜ NAMAZ KILINIR.
İKİNDİ NAMAZINDAN SONRA NAFİLE NAMAZI KILINMAZ; ANCAK KERAHAT VAKTİ GİRİNCEYE KADAR KAZA NAMAZI KILINIR.
HİÇBİR NAMAZ KILINMAZ.
KAZA VEYA NAFİLE OLARAK HER TÜRLÜ NAMAZ KILINIR.
KAZA VEYA NAFİLE OLARAK HER TÜRLÜ NAMAZ KILINIR.
SABAH NAMAZININ SÜNNETİ HARİÇ BAŞKA NAFİLE NAMAZ KILINMAZ.
HİÇBİR NAMAZ KILINMAZ.
40-45 DAKİKA
KAZA VEYA NAFİLE OLARAK HER TÜRLÜ NAMAZ KILINIR.

Kur'an'da namaz vakitlerine işaret eden birçok ayet vardır. Her bir namaz vaktinin başlangıç ve sonu açıkça belirtilmemiştir. Yerkürenin şekline göre namaz vakitleri her yerde farklılık arzetmektedir. Namaz vakitlerinin başlangıç ve sonu Peygamberimiz'in uygulamalarından öğrenilmiştir. Peygamberimiz bu vakitleri, kendisine Kâbe'de iki gün imamlık yapan Cebrail (as)'den öğrenmiştir.[16]

1. Sabah namazının vakti; ikinci fecrin meydana gelmesiyle, yani tan yerinin ağarmasıyla başlar, Güneşin doğmasıyla son bulur. Fecir, sabaha karşı doğu ufkuna yayılmaya başlayan bir aydınlıktan ibarettir. Bununla sabah namazının vakti girmiş olur. Güneşin doğmaya başlamasıyla sabah namazının vakti biter.

2. Öğle namazının vakti; Güneşin gökyüzünde çıktığı en yüksek noktadan batıya doğru meyletmesiyle başlar. Bu vaktin sonu ile ilgili iki görüş vardır. Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve
İmam Şâfiî'ye göre öğle vakti, cisimlerin gölgesi bir misli uzayıncaya kadar devam eder. Cisimlerin, Güneş tepe noktasında iken yere düşen gölgesine fey-i zeval denir. Öğlen namazının son vakti hesap edilirken fey-i zeval dikkate alınmaz. Böylece, fey-i zeval hariç, cisimlerin gölgesi kendilerinin bir misli olunca öğle vakti çıkmış, ikindi vakti girmiş olur. Buna "asr-ı evvel" (birinci ikindi) denir. Ebu Hanife'ye göre ise öğle vakti, fey-i zeval dışında, cisimlerin gölgesi iki katına uzayıncaya kadar devam eder. Buna da "asr-ı sani" (ikinci ikindi) denir. Bu görüş farklılığı dikkate alınarak, öğle namazını her şeyin gölgesi, fey-i zeval dışında, gölgesi bir misli olana kadar geciktirmemek; ikindi namazını da her şeyin gölgesi, fey-i zeval dışında, iki misli olmadıkça kılmamak daha iyidir.

16 Tirmizi, Salat,1/149; Ebu Davud, Salat 2/393.

3. İkindi namazının vakti; öğle vaktinin çıktığı andan itibaren başlar ve Güneşin batması ile son bulur. Bu namazın, kerahet vakti olarak bilinen Güneşin sararıp gözleri kamaştırmayacağı vakte kadar geciktirilmemesine dikkat edilmelidir. Ancak ikindi namazının farzı kılınmamış ise Güneş batıncaya kadar kılınmalıdır.

4. Akşam namazının vakti; Güneşin batmasıyla başlar, batı ufkunda meydana gelen "şafak"ın kaybolmasıyla sona erer. Ebu Hanife'ye göre, "şafak", akşam batı ufkundaki kızıllıktan sonra meydana gelen aydınlıktır. Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve diğer üç mezhebe göre, "şafak" ufukta meydana gelen kızıllıktır. Bu kızıllık gidince akşam namazının vakti çıkmış, yatsı vakti girmiş olur. Tercih edilen görüş de budur.

5. Yatsı namazının vakti; batı ufkunda beliren şafağın kaybolmasından itibaren başlar, ikinci fecrin oluşumuna kadar devam eder.

Vitir namazının vakti, yatsı namazının kılınmasından sonradır. Yatsıyı ilk vaktinde kılanların kalkacaklarından emin olurlarsa vitri, gece vaktine ertelemeleri müstehaptır.

BUNU BİLİYOR MUYDUNUZ?

Kerahet Vakti, içinde namaz kılınması mekruh olan vakitlere denir. İki türlü kerahet vakti vardır. Birincisi, farz olsun, nafile olsun her türlü namazın kılınması mekruh olan vakitler. İkincisi ise sadece nafile namaz kılmanın mekruh olup diğer namazların caiz olduğu vakitlerdir.

Farz olsun nafile olsun her türlü namazın kılınması mekruh olan kerahet vakitleri:

1- Sabah Keraheti: Güneş doğarken, Güneşin doğmaya başlamasından itibaren yaklaşık 45 dakika geçinceye kadar olan süredir.

2- Öğle Keraheti: Öğle ezanına 45 dakika kaldığında, Güneş tam tepe noktasında iken.

3- Akşam Keraheti: Güneş batarken, akşam ezanından 45 dakika öncesinden başlar, Güneş batana kadar devam eder. Bu durumda sadece o günün ikindi namazının farzı kılınabilir.

Kısacası Güneş doğarken, tepedeyken ve batarken namaz kılınmaz.

Sadece nafile namaz kılmanın mekruh olduğu kerahat vakitleri:

1- İmsak vaktinden Güneş doğuncaya kadar sabah namazının sünnetinden başka nafile namaz kılınmaz.

2- İkindi ezanından sonra akşam vaktine kadar ikindi namazının sünnetinden başka nafile ve sünnet namaz kılınmaz.

Bilgi Notu

Hüküm, sözlükte; karar, idare, ilim, hikmet ve anlayış anlamlarına gelmektedir. Fıkıhta hüküm, Şari'nin mükelleften bir fiili yapmasını veya yapmamasını istemesi ya da onu yapıp yapmamakta serbest bırakmasıdır. Bu nedenle insanların davranışları ile ilgili olan hükümlere "fıkhî hüküm" ya da "ef'al-i mükellefin" denir. Fıkhı hükümler şunlardır: Farz, vacip, sünnet, müstehap, mübah, mekruh, haram ve müfsit.

2.2. Namaz Türleri

Hanefi Mezhebi dışındaki mezheplere göre namaz, genel olarak farz ve nafile şeklinde iki gruptur. Hanefiler'e göre ise namazlar; farz, vacip ve nafile olmak üzere üç gruptur.

Farz Namazlar: Farz olan namazlar, farz-ı ayın ve farz-ı kifaye olmak üzere iki çeşittir. Farz-ı ayın olan namazlar yükümlülük çağındaki her Müslümana farz olup, her biri ayrı ayrı bunu yerine getirmekle mükelleftir. Farz-ı ayın olan namazlar şunlardır: Her gün beş vakit namaz ve her hafta cuma günleri kılınan cuma namazı. Günlük farz namazlar sabah namazı 2 rekât, öğle namazı 4 rekât, ikindi namazı 4 rekât, akşam namazı 3 rekât ve yatsı namazı 4 rekât olmak üzere toplam 17 (on yedi) rekâttır. Cuma namazı, cuma günü öğle namazının vaktinde cemaatle kılınan ve farz olan kısmı 2 rekât olan bir namazdır. Cuma namazı kılınınca ayrıca öğle namazı kılınmaz.

Farz-ı kifaye olan namaz ise cenaze namazından ibarettir. Bu namazı bir kısım Müslümanlar kılınca öteki Müslümanlar cenaze namazı kılmadıkları için sorumlu tutulmazlar. Sevap ve fazileti ise namazı kılanlar elde etmiş olurlar.

Cuma Namazı: Cuma, Müslümanların haftalık bayram günüdür. Bu günde Müslümanlar cami ve mescitlerde toplanır, okunan hutbeleri dinler ve bilgilerini artırırlar. Hep birlikte cuma namazını kılar, namazdan sonra birbirlerinin hâl ve hatırlarını sorar, tekrar günlük işlerine dönerler. Cuma gününün ve cuma namazının fazileti hakkında pek çok hadis nakledilmiştir. Cuma günü beden temizliği yapmak, gusül almak, güzel ve temiz elbiseler giymek, başka şeylerle uğraşmayıp camiye erken gitmek, tahiyyetü'l-mescid olmak üzere iki rekât namaz kılmak, Kehf suresini okumak veya dinlemek müstehaptır.

Şartlarını taşıyan kimseler için cuma namazı farz-ı ayındır ve iki rekâttır. Bu namazın farz oluşu Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Şu ayet cuma namazının farz oluşunun delilidir. **"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Bilesiniz ki bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınınca yeryüzüne dağılın, Allah'ın lût-**

fundan isteyin, Allah'ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz."[17] Peygamber Efendimiz de cuma namazının farz olduğunu bildirmiştir. Cuma namazının diğer namazlardaki şartlardan başka kendisine ait bazı özel şartları vardır.

BUNU BİLİYOR MUYDUNUZ ?

Peygamberimiz hicret esnasında Medine yakınlarında Sâlim b. Avf yurdunda "Rânûnâ" vadisindeki "Benî Sâlim namazgâhı"nda ilk cuma namazını kıldırmıştır.

Cuma Namazının Farz Oluşunun (Vücup) Şartları

Hz. Peygamber, *"Cuma namazına gitmek buluğa ermiş olan herkese farzdır."*[18] buyurmuştur. Bu nedenle cuma namazının bir kimseye farz olması için, Müslüman, akıllı ve baliğ olmasına ilave olarak şu şartları da taşıması gerekir:

1. Erkek olmak: Cuma namazı kadınlara farz değildir. Kadınlar cuma namazını kılarlarsa sahih olur ve o günün öğle namazını kılmazlar.

2. Mukim olmak: Cuma namazı, cuma namazı kılınan yerde ikamet eden kimselere farzdır. Dinen yolcu (seferî) sayılan kimseye cuma namazı farz değildir. Ancak yolcu bu namazı kılarsa sahih olur, artık öğle namazını kılmaz.

3. Sağlıklı olmak: Hasta olup cuma namazına çıktığı takdirde hastalığının artmasından veya uzamasından korkan kimseye cuma namazı farz değildir. Yürümekten aciz bulunan yaşlı kimse ile hasta bakıcı da böyledir.

4. Mazereti olmamak: Dinen geçerli bir mazereti olanlara veya cumaya gittiği takdirde, mal, can ve namusunun zayi olacağından endişe eden kimselere cuma namazı farz değildir. Mahkum olmak, can, namus ve mal güvenliği için nöbet tutmak, düşman korkusu, şiddetli soğuk veya sıcak hava şartları, şiddetli yağmur, çok çamur ve benzeri durumlar, cuma namazına gitmemeyi mubah kılan engellerden bazılarıdır.

Cuma Namazının Sahih Olmasının Şartları

Kılınan cuma namazının sahih ve muteber olması ve öğle namazının yerini tutabilmesi için aranan şartlar da şunlardır:

1. Devlet başkanının kıldırması: Cuma namazını, devlet başkanı veya görevlendirdiği kişi kıldırmalıdır.

17 Cuma suresi, 9-10. ayetler.
18 Nesai, Cuma, 2.

2. Genel izin: Cuma namazı, yöneticiler tarafından namaz kılınmasına izin verilen, halka açık camilerde kılınır.

3. Vakit: Cuma namazı öğle namazı vaktinde kılınmalıdır.

4. Cemaat: Cuma namazı için Ebu Hanife'ye göre en az imam dışında üç, Ebu Yusuf'a göre imam dışında iki, İmam Şâfiî'ye göre de kırk kişilik bir cemaat olmalıdır.

5. Hutbe: Cuma namazından önce hutbe okunması şarttır.Cemaatin acil işleri olduğu düşünülerek hutbe kısa tutulmalıdır. Peygamberimiz bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kişinin namazının uzun, hutbesinin kısa olması dini iyi anladığının işaretidir; namazı uzatın, hutbeyi ise kısa tutun, kuşkusuz bazı sözler vardır ki bir sihir gibi kalpleri büyüler."*[19] Sahabe, Peygamberimiz'in namaz ve hutbesinin orta hâlli olduğunu rivayet etmişlerdir.

6. Şehir: Cuma namazı şehir ve civarında kılınmalıdır. Şâfiîlere göre cuma namazı, halkın devamlı oturduğu köy ve şehirlerde kılınmalıdır. [20]

Tartışalım

Cuma vakti alışverişin dinen yasaklanmasının nedeni neler olabilir arkadaşlarınızla tartışınız.

Cuma Namazının Kılınışı: Cuma namazı öğle vaktinde ve cemaatle kılınır. Dış ezandan sonra cuma namazının dört rekâtlık ilk sünneti, öğle namazının sünneti gibi kılınır. Hatip (İmam) minbere hutbe okumak üzere çıkıyorsa ilk sünnete başlanmaz. Önceden başlanmış ise tamamlanır. Hatip minbere çıkmaya başlayınca müezzin iç ezan okur, hatip ezanı minberde oturarak dinler. Ezan bittikten sonra hutbesini ayakta cemaate dönerek sunar. Hatip hutbesini sunarken cemaat bir işle meşgul olmaz, sessiz olur, dikkatle hutbeyi dinler. Hatip hutbeyi bitirdikten sonra müezzin kâmet getirir. Bu esnada hatip minberden inerek mihraba geçer, iki rekât cuma namazını kıldırır. Cuma namazının farzı kılındıktan sonra Cuma namazının dört rekâtlık son sünneti, öğle namazının ilk sünneti gibi kılınır. Böylece namaz tamamlanır.

Kur'an-ı Kerim'de, cuma namazı için ezan okunduğu zaman alışveriş gibi kişiyi ibadetten alıkoyan işlerin yasaklandığı bildirilmiştir. Yasak, namaz bitinceye kadar devam eder. Yasak yalnız cuma namazını kılmakla yükümlü kişilerle ilgilidir. Yasağa rağmen yapılan alışveriş mekruh olmakla birlikte geçerlidir. Ancak bu tam anlamıyla helal bir kazanç sayılmaz.

Ülkemizde bazı bölgelerde yıllardan beri cuma namazından sonra "zuhr-i âhir" adıyla dört rekâtlik bir namaz kılınmaktadır. Son öğle namazı anlamına gelen bu namaz, cumanın şartlarıyla ilgili ihtilaflardan ve bir hassasiyetten kaynaklanmıştır.

Vacip Namazlar

Vacip namazlar, li-aynihî vacip (vacip oluşu kulun fiiline bağlı olmayan) ve li-gayrihî vacip (vacip oluşu kulun fiiline bağlı olan vacip) olmak üzere ikiye ayrılır. Li-aynihî vacip namazlar yatsı namazından sonra kılınan üç rekâtlık vitir namazı ile ramazan ve kurban bayramı namaz-

19 Müslim, Cuma, 47.
20 Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihal, C. 1, s. 296.

larıdır. Tilavet secdesi de her ne kadar namaz olmayıp bir secdeden ibaret olsa da bu grupta sayılmaktadır. Ayrıca Hanefiler'e göre vacip olan küsuf namazı da (Güneş tutulduğunda kılınan namaz) bu gruptadır. Li-gayrihî vacip namazlar ise nezir (adak) namazı, sehiv secdesi ve başlandıktan sonra bozulan (ifsat edilen) nafile namazlardır.

Nafile Namazlar

Farz veya vacip olan namazların dışındaki namazlara nafile namazlar denir. Nafile namaz, bir vakti bulunan sünnetler (müekked sünnet ve gayri müekked sünnet) ve vakte bağlı olmayan tatavvu namazı olmak üzere iki kısımdır. Bunlardan birincisine, sünen-i revatib, ikincisine de regaib denilmiştir. Revatib, belli bir düzen ve tertip içinde, beş vakit farz namazlarla birlikte ve belli bir devamlılık içinde kılınan namazlardır. Hz. Peygamber'in sünnetine uyularak vakit namazlarından önce veya sonra kılınan namazlardır. Bu namazlar da kendi içinde Peygamberimiz'in devam edip etmemesine göre sünnet-i müekkede, sünnet-i gayr-i müekkede olarak ikiye ayrılır. Teravih namazı sünnet-i müekkede'dir.

Revatib sünnetler dışındaki nafile namazlar ise regaib adını alır. Bunlar, Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayanılarak belirli zamanlarda veya bazı vesilelerle kılınan ya da kişinin kendi isteğiyle herhangi bir zamanda Allah'a yakınlaşmak ve sevap kazanmak amacıyla kıldığı namazlardır. Bunlar gönüllü olarak kendiliğinden kılındığı için "gönüllü (tatavvu) namazlar veya arzuya bağlı namazlar" olarak da adlandırılır. Teheccüd namazı, kuşluk (duhâ) namazı, istihare namazı, istiska namazı, husûf namazı, küsûf namazı, tahiyyetülmescit, tövbe namazı, evvâbîn namazı, tesbih namazı, ihrama giriş namazı, yolculuğa çıkış ve yolculuktan dönüş namazı, hacet namazı, abdest ve gusülden sonra namaz regaib türünden nafile namazlardır. İslam geleneğinde sünnet namazlar, özellikle vakit namazlarının öncesinde sonrasında kılınan sünnet namazlar, farz namazlara hazırlayıcı ve onları koruyucu ibadetler olarak değerlendirilmiştir. Bu namazlar Hz. Peygamber'e bağlı olmanın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu namazların mümkün oldukça kılınmasına özen gösterilmelidir.

Teravih Namazı: Teravih namazı ramazan ayına mahsus bir namazdır. Yatsı namazının vaktinde, vitirden önce ve yirmi rekât olarak kılınır. Teravih namazının her dört rekâtının sonunda bir süre oturularak istirahat edildiği için bu dört rekâta bir "terviha" adı verilmiştir. Terviha, nefsi dinlendirmek, rahatlatmak gibi anlamlara gelir. Peygamberimiz Müslümanları teravih namazını kılmaya teşvik buyurmuşlardır: *"Her kim ramazanda faziletine inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek teravih namazı kılarsa, onun geçmiş günahları bağışlanır."*[21]

Teravih namazı ramazan ayında kılınan sünnet bir namazdır.

21 Buhârî, "İman", 37.

Teravih namazı, müekked sünnettir. Teravih namazı tek başına kılınabilmekle birlikte cemaatle kılınması daha faziletlidir. Teravih namazını, her iki rekâtta bir selam vermek suretiyle kılınabildiği gibi dört rekâtta bir selam vererek kılmak da mümkündür. İki rekâtta bir selam verildiği takdirde, bu namaz akşam namazının sünneti gibi; dört rekâtta bir selam verilmesi hâlinde, ikindi namazının sünneti gibi kılınır. Teravih vaktin sünneti olduğu için hasta ve yolcu gibi mazeretleri sebebiyle oruç tutmakla yükümlü olmayanlar için de bu namazı kılmak sünnettir. Yatsı namazının kılınmasının ardından mescide gelen kişi, önce yatsı namazını kılar, daha sonra teravih namazını kılmaya başlar. Eksik kalan rekâtları ya imamla birlikte vitir namazını bitirdikten sonra kılar veya önce teravihten kılamadığı eksik kalan kısımları tamamlar, daha sonra vitir namazını kılar.

Teravih Namazı

Teravih namazını ilk olarak Sevgili Peygamberimiz (s.a.v) bir ramazan gecesi ashabı ile birlikte kılmışlardır. Ertesi gün duyulunca cemaat artmış yine teravih namazı beraber kılınmıştı. Üçüncü gece cemaat daha da çoğalmış yine Resûllullah hanesinden çıkıp teravih namazını ashabıyla kılmışlar ancak dördüncü gece cemaat mescide sığmayacak derecede çoğalınca Peygamberimiz yalnız yatsı namazını kıldırarak hanesine çekilmiş, teravih namazı için çıkmamış ve sabah namazına kadar bekleyen cemaata namazdan sonra: "Teravih için beklediğinizi biliyordum fakat üzerinize farz olur da edasından aciz kalırsınız diye korktum." buyurmuştur. O günden sonra herkes teravih namazını evinde veya mescitte kendi kendine kılmaya devam etmiştir. Hz. Ömer devlet başkanlığı sırasında teravih namazı kılmadaki dağınıklığı görmüş, bunu önlemek için cemaati bir imam arkasında toplamanın daha hoş olacağını arkadaşlarına söylemiş ve ashabın ileri gelen hafızlarından U'bey İbn-i Kâ'b'ı imam tayin ederek teravih namazının cemaatle kılınmasını başlatmıştır. Hz. Ömer halkın dinî bir vecd ile namaz kıldıklarını görünce; "Bu ne güzel bir âdet oldu." diye sevincini belirtmiştir.

Buhârî, Salâtü't-terâvîh, 2; Müslim, Salâtü'l-müsâfîrîn, 178.

Tahiyyetülmescit

"Tahiyyetülmescit", mescidin Rabb'ine selam vermek, ona tazimde bulunmak demektir. Ziyaret, eğitim, öğretim gibi bir maksatla bir mescide giren Müslüman'ın, mescidde Rabb'ine tazimde bulunmak üzere iki rekât nafile namaz kılması müstehaptır. Bu namazın mescide girip oturmadan kılınması daha faziletlidir. Bir mescide herhangi bir namazı kılmak veya farz namazı cemaatle kılmak niyetiyle girmek de tahiyyetülmescit yerine geçer.

Evvabin Namazı

Evvab, işlediği bir günahtan hemen tövbe ve istiğfar eden demektir. "Evvabin namazı" ise tövbe edip Allah'a sığınanların namazı anlamına gelir. Altı rekatlık bir namaz olan evvabin namazı, tek selamla kılınabileceği gibi üç selamla da kılınabilir.

Kuşluk (Duhâ) Namazı

Güneş doğup kerahet vakti çıktıktan sonra Güneş tepe noktasına gelinceye kadar iki, dört, sekiz veya on iki rekât namaz kılmak müstehaptır. Bu, Peygamberimiz'in fiili ile sabittir. Kuşluk namazının sekiz rekât kılınması daha faziletlidir.

Kuşluk namazı güneş doğduktan sonra kılınan sünnet bir namazdır.

Teheccüd Namazı

Yatsı namazının ardından bir süre uyuduktan sonra kalkılıp kılınan namaza, "teheccüd namazı" denir. Teheccüd namazının en azı iki, en çoğu sekiz rekâttır. Her iki rekâtta bir selam verilmesi daha faziletlidir.

Hacet Namazı

Ahirete veya dünyaya ait bir ihtiyacı bulunan kişi, yatsı namazından sonra iki veya dört rekât namaz kılar, ardından da bir dua yaparak ihtiyaç duyduğu işin meydana gelmesi için Allah'tan niyazda bulunur. Hacet namazının ilk rekâtında Fatiha'dan sonra üç defa "Ayete'l-kürsi", diğer rekâtlarda Fatiha'dan sonra birer defa İhlas ve Muavvizeteyn (Felak ve Nâs) sûreleri okunur.

Yağmur (İstiskâ) Namazı

Kuraklık olduğu zaman Müslümanlar, yağmur duasına çıkar, Yüce Allah'tan yağmur yağdırmasını niyaz ederler. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, cuma namazını kıldıran imamın, cuma namazı gibi açıktan iki rekât namaz kıldırması menduptur. Namazın ardından bir hutbe okur. Yağmur duasına üç gün çıkılması müstehaptır. İmamın üzerindeki ceket veya hırkasını ters çevirip giymesi de sünnettir.

Kandil Gecelerinde Namaz

Kültürümüzde Mevlid, Regâib, Berat ve Miraç Kandili gecelerinde minareler kandillerle donatılırdı. Halk arasında bu gecelerin "kandil geceleri" şeklinde isimlendirilmesi yaygınlık kazanmıştır. Kandil gecelerine mahsus bir namaz bulunmamaktadır. Müslümanlar bu geceleri evlerinde veya camilerde namaz kılarak, vaaz dinleyerek, Kur'an okuyarak, dua ve istiğfarda bulunarak, fakirlere yardım ederek, yakınlarının ve din kardeşlerinin gönlünü alarak değerlendirebilirler.

İstihare Namazı

İstihare, bir şeyin hayırlısını istemek demektir. İstihare namazı; kararsız kalınan mubah işlerde, hayırlı olanı belirlemek üzere manevi bir işarete nail olmak için kılınan iki rekâtlık bir namazdır.

İstihare Duası

اَللّٰهُمَّ اِنِّي اَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَاَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَاَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَاِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ اَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلاَ اَعْلَمُ وَاَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ. اَللّٰهُمَّ اِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ اَنَّ هَذَا الْاَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ اَمْرِي اَوْ قَالَ عَاجِلِ اَمْرِي وَآجِلِهِ فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ وَاِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ اَنَّ هَذَا الْاَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ اَمْرِي اَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ اَمْرِي وَآجِلِهِ فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدُرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ اَرْضِنِي بِهِ.

"Ey Allahım! Sen bildiğin için, senden hakkımda hayırlısını bana bildirmeni dilerim. Ve gücün yettiği için, senden güç ve takat isterim. Hayra ermemi, senin büyük fazl ve kereminden niyaz eylerim. Senin her şeye gücün yeter. Benim ise gücüm yetmez. Sen her şeyi bilirsin, ben bilemem. Sen gayb âlemini de bilirsin. Ey Allahım! Sen bilirsin, eğer bu iş, benim dinim, yaşayışım, işimin sonucu, dünya ve ahiretim hakkında hayırlı ise bunu bana nasip ve müyesser eyle. Sonra bunda benim için feyiz ve bereket meydana getir. Ve eğer bu iş, benim dinim, yaşayışım, işimin sonucu, dünya ve ahiretim hakkında benim için bir şer varsa, bunu benden çevir; beni de bundan çevir. Benim için gönlümde bir meyil bırakma ve benim için hayır nerede ise onu müyesser kıl, sonra da beni bu takdir edilen hayır ile hoşnut kıl."

(Buhârî, Teheccüd, 25; Tirmizî, Vitr, 15.)

Güneş ve Ay Tutulması (Küsûf ve Husûf) Namazı

Ay tutulduğu zaman evde tek başına iki veya dört rekât namaz kılmak menduptur

Güneş tutulmasına "küsûf", ay tutulmasına ise "husûf" denir. Güneş tutulduğu zaman cuma namazını kıldıran imam, ezansız ve kâmetsiz iki rekât namaz kıldırır. Ebu Hanife'ye göre, kıraati sessizce, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise açıktan yapar. İmam, namazın ardından dua okur ve cemaat de "amin" der. Bu namaz, camilerde kılınacağı gibi açık alanda da kılınabilir. Ebu Hanife'ye göre, küsûf namazında hutbe okunmaz. İmam Şâfiî'ye göre ise hutbe okunması müstehaptır.

Peygamberimiz'in oğlu İbrahim bir buçuk yaşında iken vefat etti. Onun vefat ettiği gün Güneş tutulmuştu. İnsanlar, masum çocuğun vefatından dolayı Güneşin tutulduğunu zannetmişlerdi. Bunun üzerine Peygamberimiz, şöyle bir konuşma yapmıştır: *"Güneş ve ay, Allah'ın varlığını gösteren ayetlerdir. Hiç bir kimsenin ne ölmesinden ne de hayat bulmasından dolayı tutulmazlar. Böyle bir tutulma durumu gördüğünüz zaman, ay ve Güneş tutulması sona erinceye kadar namaz kılın ve Allah'a dua edin."*[22] Ay tutulduğu zaman evde tek başına iki veya dört rekât namaz kılmak menduptur. İmam Şâfiî'ye göre bu namaz cemaatle kılınır.

22 Buhârî, Küsûf, 1.

2.3. İmamet ve Cemaat

Namaz ibadetinde cemaat, içlerinden birini imam yapıp birlikte namaz kılan topluluğu ifade eder. Cemaatin en az sayısı, imam ile birlikte iki kişidir. Cuma ve bayram namazlarında cemaatin en az sayısı, mezheplere göre değişmektedir.

Cemaatle namaz kılmak, Müslümanlar arasında sevgi ve dayanışma duygusunu artırır.

Cemaatle namaz kılmak, İslam'ın sembol (şiar) hükümlerinden biridir. Cemaatle kılınan namaz ile Müslümanların birliği, birbirlerine bağlılığı gösterilmiş olur, Müslümanlar arasında sevgi ve dayanışma duygusu uyanır, bilmeyenler bilenlerden istifade eder. Salih kişilerle birlikte kılınacak namazların, yapılacak dualarının Allah katında kabul edileceği ümit edilir. Peygamberimiz, cemaatle kılınan namazın daha faziletli olacağını bildirmiştir. صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَ عِشْرِينَ دَرَجَةً *"Cemaatle kılınan namaz tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir."*[23] anlamındaki hadis buna örnek olarak gösterilebilir. Bir başka hadisinde de *"Bir kişinin sürekli mescide gittiğini görürseniz onun imanına şahit olun! Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur:* **"Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder..."**[24] buyurmaktadır[25]; *"Her kim sabah akşam mescide giderse, her sabah ve akşam gidişinde Allah ona cennette bir yer hazırlar."*[26]; *"Bir kimse camiye gitme niyetiyle evinden çıktığında, attığı bir adımla kendisine bir sevap yazılır, diğer adımıyla bir günah silinir."*[27] vb. anlamdaki hadis-i şerifler de cemaatle namazın önemini vurgulamaktadır. Günlük beş vakit namazın farzları, cuma ve bayram namazları, teravih namazı, ramazan ayında vitir namazı cemaatle kılınır. Cuma namazının cemaatle kılınması farzdır. Diğer namazların cemaatle kılınması müekked sünnettir.

Cemaatle kılınan namazda kendisine uyulan kişiye imam ve bu kişinin görevine de imamet denir. İmama uymaya iktida, uyan kimseye muktedi, tek başına namaz kılana da münferid denir.

Namazda imam olmak için şu şartlar aranır: Müslüman olmak, baliğ olmak, akıllı olmak, namazın caiz olabileceği kadar sure ve ayeti ezberden okuyabilmek, erkek olmak,âlim ve müttaki olmak, istikamet üzere olmak ve özürlü olmamak.

İmamın, cemaat içinde yaşlı, hasta ve ihtiyaç sahiplerinin bulunduğunu dikkate alması gerekir. Namazı uzatıp insanları cemaatten uzaklaştıracak davranışlardan kaçınılmalıdır. Na-

23 Buhârî, Ezan,30; Müslim, Mesâcid, 345.
24 Tevbe suresi, 18. ayet.
25 Tirmizi, İman, 8
26 Buhari, Ezan, 37.
27 İbn Hanbel, II, 320.

mazı usul ve adabına uygun olmayan tarzda acele kıldırmak da mekruhtur. İmam, namaz bittikten sonra yüzü cemaate karşı gelecek şekilde oturarak sünnet olan dua ve zikirleri yapar.

Cemaatle namaz kılan kişinin, hem namaza hem de imama uyduğuna niyet etmesi gerekir. İmama uymanın geçerli olabilmesi için imam ile cemaatin namaz kıldıkları yerin bir bütünlük hâlinde olması gerekir. İmam ile cemaatin arasında örneğin duvar olup imamın sesinin işitilmesi mümkün olmazsa bu durumda imama uyulmuş olmaz. İmam ile muktedi arasında taşıt geçecek genişlikte bir yol, su yolu, ark vb. bulunması da imama uymaya engeldir.

Sehiv secdesi:

Sehiv secdesi, namazda farzın geciktirilmesi veya vacibin geciktirilmesi ve terk edilmesi durumunda namazın sonunda yapılır.

Sehiv secdesi, yanılma, unutma veya dalgınlık gibi durumlar yüzünden namazın farzlarından birinin geciktirilmesi ya da namazın vaciplerinden birinin terk veya geciktirilmesi durumunda namazın sonunda yapılan secdelere denilir. Namazını ibadet bilinciyle kılan bir Müslüman, farz, vacip ve sünnetlerine riayet ederek, huşu içinde kılar. Bazen dalgınlıkla veya yanılarak gizli okunacak yerde açıktan, açıktan okunacak yerde gizli okuma, oturulacak yerde ayağa kalkma, ayağa kalkılacak yerde oturma gibi davranışlarda bulunabilir. Peygamberimiz: *"Sizden biri namazında şüpheye düşerse doğrusunu içinden araştırsın ve namazını kanaatine göre tamamlasın, sonra selam versin ve sehiv secdesi yapsın."*[28] buyurmuştur. Peygamberimiz, sehiv secdelerinin, namaz kılan kişinin namazını tam kılıp kılmadığıyla ilgili tereddütlerini ortadan kaldırıp onu manen rahatlattığını, ifade etmektedir.

Namazda bir farzın bilerek veya yanılarak terk edilmesi, o namazın yeniden kılınmasını gerektirir. Çünkü bir farzın eksikliğini telafi etmek için sehiv secdesi yeterli olmaz. Bir sünnetin kasden veya yanılarak terk edilmesi, bir kusur olmakla birlikte, bunlar için sehiv secdesi yapmak gerekmez.

Sehiv secdesi, hem imama hem de tek başına kılana vaciptir. Bir namazda bir veya birden fazla vacibin sehven terk edilmesinden dolayı bir sehiv secdesi yeterlidir. Kendisine sehiv secdesi vacip olup onu yerine getirmeyen bir kişinin namaz borcu düşer. Kendisine namazının eksikliklerini giderme fırsatı tanınan bu kişi, bu fırsattan yararlanıp namazının eksikliklerini gidermediği ve vacipleri tamamlamadığı için günahkâr olur. İmama uyan kişi, namazda yanılsa bile onun üzerine sehiv secdesi vacib olmaz. Cuma ve bayram namazlarında kalabalık bir cemaat varsa cemaat arasında karışıklığa yol açmamak için imamın sehiv secdelerini terk etmesi daha uygundur.

Sehiv secdesi namazın son oturuşunda yapılır. Tek başına kılan kişi bu secdeyi, tahiyyat ve salli-barik dualarını okuyup sağ ve sol taraflara selam verdikten sonra yapar. İmam ise, cemaatin karışıklığa uğrayıp dağılmasına yol açmamak için tahiyyatı okuyup sağ tarafa selam verdikten sonra sehiv secdesini yapar. Selam verdikten sonra namazda yanıldığını hatırlayan bir kimse, yüzünü kıbleden çevirmemiş ve konuşmamış ise yine sehiv secdesi yapabilir.

28 Buhârî, Salât, 31.

2.4. Seferîlikte Namaz

Namazların kısaltılarak kılınmasına "**kasru's-salat**" denir. Namazla yükümlü olan bir kişi, ikamet ettiği yerden belli bir mesafeye yolculuk yaptığı zaman (seferîlikte) dört rekatlı farz namazları iki rekat kılar. Namazları kısaltarak kılınabilecek mesafe, ortalama yürüyüşle onsekiz saatlik bir yolculuktur. Bu mesafe yaklaşık 90 km olarak belirlenmiştir. 90 km'lik mesafeye yolculuk yapacak kimse dinen seferî (yolcu) sayılır ve namazı kısaltarak kılar. Yolculuk mesafesinin hesaplanmasında sadece gidiş veya sadece dönüş dikkate alınır. İkisi birleştirilerek hesaplama yapılmaz. Hanefilere göre yolcuların dört rekatlı farz namazları kısaltarak kılmaları vaciptir. Yolcunun namazlarını bilerek iki rekâttan fazla kılması mekruhtur. Bununla birlikte iki rekât kılıp da teşehhütte bulunduktan yani tahiyyatı okuduktan sonra kalkıp iki rekât daha kılacak olsa farzı eda etmiş, son iki rekât da nafile olmuş olur. Vacip olan kısaltmayı terketmiş ve namaz selamını geciktirmiş olmasından dolayı mekruh bir iş yapmış sayılır. Şâfiî mezhebine göre ise yolcu dilerse tam kılar, dilerse kısaltır.

Yolcular, farz namazları cemaat hâlinde de ikişer rekât olarak kılarlar. Mukim olan kişi yolcuya, yolcu da mukime uyabilir. Yolcu, yolcu olmayan (mukim) imama uyarsa, imam ile birlikte dört rekât namazı tam kılar. Yolcu olmayan, yolcu olana uyarsa, imam iki rekâtta selam verdikten sonra yolcu olmayan, ayağa kalkıp iki rekât daha kılarak dört rekâtı tamamlar. Böyle bir durumda imamın, kendisinin yolcu olduğunu, cemaatin dörde tamamlaması gerektiğini namazdan önce hatırlatması müstehaptır.

2.5 Namazla ilgili diğer hükümler
İki Namazı Birleştirmek (Cemu's-salâteyn)

İki namazı bir vakitte kılmaya **cem'u's-salâteyn** denir. İki namazın birleştirilerek bir vakitte kılınması "öğle ile ikindi" ve "akşam ile yatsı" namazları için söz konusudur. İki namazın, bunlardan birincisinin vakti içinde birleştirilerek peş peşe kılınmasına "cem-i takdîm" (öne alarak birleştirmek), ikincisinin vakti içinde birleştirilerek peş peşe kılınmasına ise "cem-i te'hîr" (sona bırakarak birleştirmek) adı verilmiştir. Buna göre öğle ile ikindiyi öğle vaktinde, akşam ile yatsıyı akşam vaktinde birleştirilerek peş peşe kılmak cem-i takdîm olur. Buna karşılık, öğle ile ikindiyi ikindi vaktinde, akşam ile yatsıyı yatsı vaktinde birleştirilerek peş peşe kılmak da cem-i te'hîr olur.

Öğleyi geciktirerek kendine ait son vaktinde, ardından ikindiyi de kendisine ait ilk vaktinde kılmak, akşamı son vaktinde ve ardından yatsıyı kendisine ait ilk vaktinde kılmak da görünüş itibariyle cem sayılır. Bu şekildeki ceme, "cem-i sûrî" denir. Hanefiler iki namazın gerçekten birleştirilerek kılınmasını sadece hac esnasında Arafat ve Müzdelife'de caiz görürler. Şâfiîlere göre gerek hacda gerekse belirli şartlar dâhilinde yolculuk, korku, aşırı yağmur ve benzeri mazeretler sebebiyle namazlar birleştirilebilir. İhtiyaca binaen ve belirli şartlar altında cevaz verilen cem etme ruhsatını amacı doğrultusunda kullanmak gerekir. Bunun için, namazın beş vakit olarak farz kılınmasındaki hikmetlerden uzaklaştıran ve namaz vakitlerini üçe indirme izlenimi verecek davranışlardan kaçınmak gerekir. Yani namaz ibadetinin vakitli bir ibadet olması nedeni ile cem etmenin bir mazerete dayanması gerekir. Mesela yolculuğa çıkarken öğle namazının vakti girmiş fakat ikindi namazını vaktinde kılmak mümkün olmaya-

caksa önce öğle, hemen ardından ikindinin farzları kılınır ve yola çıkılır. Aynı şekilde ameliyata giren doktor ve benzeri mazereti olan kişilerin normal vakitler içerisinde namaz kılması mümkün olmayacaksa namazlarını birleştirerek kılması mümkündür.

İmamet ile ilgili bazı hükümler

Müdrik, namazın başından sonuna kadar imama uyup bütün rekâtları onunla birlikte kılan kimsedir. İmama ilk rekâtın rükûunda yetişen kimse de müdrik adını alır.

Lahik, namaza imamla birlikte başladığı hâlde bir mazeretten dolayı namazın tamamını veya bir kısmını imam ile kılamayan kimsedir. Bu mazeretler, uyku, dalgınlık, aşırı kalabalıktan dolayı sıkıntı veya abdestin bozulması gibi bir durum olabilir. Lahik durumuna düşen kişi, kaçırdığı rekâtları, sanki imamın arkasında kılıyormuş gibi kılarak namazını tamamlar. Yani kıraat yapmaz. Bir müddet bekleyerek rükû ve secdeleri yapar. Bununla birlikte bu uygulama zordur. Bu nedenle bu durumda olan kişi usulünü biliyorsa abdest alıp geldikten sonra namazına imama uyarak devam eder. Usulünü bilmiyorsa namazı baştan tekrar kılmalıdır.

Namazın başından sonuna kadar imama uyup bütün rekâtları onunla birlikte kılan kimseye müdrik denir.

Mesbuk imama namazın, birinci rekâtın rükûundan sonra mesela, ikinci, üçüncü ve dördüncü rekâtlarında uyan kişidir. Mesbuk, imam selam verdikten sonra "Allahu ekber" diyerek ayağa kalkar ve imam ile kılamadığı rekâtları münferid gibi kılar. Örneğin, dört rekatlı namazın son rekatında imama uyan kimse iman ile teşehhütte bulunduktan sonra ayağa kalkar, sübhaneke, fatiha ve bir sureyi okuyup oturur ve tahiyyat okunduktan sonra ayağa kalkar. Geri kalan 2 rekatı tamamlar.

Zelletü'l-kârî (namazda okuma hataları): Kur'an-ı Kerim'i okumadaki bir hataya, "zelletü'l-kârî" denir. Örneğin; namazda kasıtlı olarak Kur'an'ın bir kelimesini, anlamı değiştirecek şekilde okumak namazı bozar. Ancak herhangi bir kasıt olmaksızın yanlış yapıldığında ise eğer Kur'an lafızlarından olmayan bir lafız okunmuş olursa namaz yine bozulur. Okunan şey Kur'an lafızlarından biri ise namaz bozulmaz. Kelime sonlarındaki hareke yanlışları da bu anlamı değiştirse bile namaz bozulmaz. Bir harf yerine başka bir harf okunması durumunda; eğer bu harfler sin ve sad harfi gibi mahreç yakınlığı bulunan harflerden ise namaz bozulmaz. Mesela, "Allahü'ssamed" diyecek yerde "Allâhü's-semed" demek "felâ takher" diyecek yerde "felâ tekher" demek, "fethun karîb" diyecek yerde "fethun garîb" demek namazı bozmaz. Bununla birlikte mahreç yakınlığı olmayan ancak genel olarak karıştırılan ve ayırt etmekte güçlük çekilen harflerin birbiri yerine geçirilmesi durumunda birçok fakihe göre namaz bozulmaz. Örneğin "dât" yerine "dâl", "zâl" veya "zı" harfinin okunması böyledir. Şeddeli harfi şeddesiz veya şeddesiz harfi şeddeli; uzun okunacak yerde kısa veya kısa okunacak yerde uzun; idgam yapılacak yerde idgamsız veya idgam yapılmayacak yerde idgam yaparak okumak namazı bozmaz. Örneğin "iyyâke na'büdü" diyecek yerde "iyâke na'büdü" demekle namaz bozulmaz. Fakihlerin çoğunluğuna göre bir kelime tam okunmasa örneğin "el-hamdü..." diyecekken,

unutmak veya nefesi yetmemek veya nefesi bir sebeple tıkanmaktan dolayı, "el..." deyip, durduktan sonra "el-hamdü..." denilse veya okunacak kelime unutulsa ve onun yerine başka bir kelimeye geçilse namaz yine bozulmaz. Ayetlere harf eklenmesi durumunda eğer mana değişmiyorsa namaz bozulmaz. Ancak "Allahüekber" ifadesinin başına bir "e" harfi eklenecek olsa, anlam bütünüyle değişeceği ve inanç noktasından riskli bir anlam çıkacağı için namaz bozulur. Çünkü "Allahüekber" sözü, "Allah en büyüktür" demektir. Bu sözün başına "e" harfi eklendiği zaman anlam "Allah en büyük müdür?" olur ki bu durumda namaz bozulur. Diğer taraftan kişi namazda fahiş hata ile okuduktan sonra, dönüp yeniden düzgün şekilde okursa namazı caiz olur. Kıraat esnasında az veya çok miktarda ayet atlamakla da namaz bozulmaz. Şâfiîlere göre ise Fâtiha dışındaki okuyuşlarda kasıtlı olmamak şartıyla meydana gelen hata sebebiyle namaz bozulmaz. Dolayısıyla Fâtiha hatasız öğrenilmelidir.[29]

Kaza namazı

Farz namazlar vaktinin girmesinden önce eda edilemeyeceği gibi vaktinin çıkmasından sonra da **eda** edilemez. Farz bir namazın vakti içinde kılınmasına eda, vaktinin çıkmasından sonra kılınmasına ise **kaza** denilir. Dinimize göre farz bir namazın özürsüz olarak vaktinde kılınmaması ve kaza edilmek üzere ertelenmesi doğru değildir ve günahtır. Ancak unutma, uyuma veya bilinç kaybı gibi özürler nedeni ile vaktinde kılınamamış olan namazın daha sonra kılınması gerekir. Kişi ayrıca tövbe etmelidir.

Kaza namazı sadece günlük namazların farzları ile vitir namazı için söz konusudur. Cuma ve bayram namazları ile nafile namazların kazası olmaz. Kaza namazlarını kılarken niyette vakti belirlemeye gerek yoktur. Kazaya kalmış bir vaktin namazı için "Niyet ettim Allah rızası için, vaktine yetişip de kılamadığım ilk öğle namazını" ya da "Son öğle namazını kılmaya." denilerek niyet edilebilir.

Bir vaktin namazı kaza edileceği zaman önce bir ezan okunur, sonra kamet getirilir. Birden fazla kaza namazı peş peşe kılınacağı zaman da hepsi için bir ezan yeterlidir. Her farz namazı için ise ayrı ayrı kamet getirmek sünnettir.

Kutuplarda Namaz

Vakit, namazın şartı olduğu gibi namazın farz olmasının da sebebidir. Buna göre bir bölgede namaz vakitlerinden biri veya ikisi gerçekleşmiyorsa o vakitlere ait namazların, o bölge halkına farz olmaması gerekir. Diyelim ki bazı yerlerde senenin bir mevsiminde daha şafak kaybolmadan fecir doğarak sabah namazının vakti girmektedir. Bu durumda orada yatsı namazının vakti gerçekleşmeyeceği için, yatsı namazı kılmak gerekmez. Fakat meselenin özü üzerinde düşünen mudakkik fakihlere göre vakit, namazın bir şartı, sebebi ve alameti olsa da, namazın asıl sebebi ilâhî hitaptır. Bütün Müslümanlar beş vakit namaz ile mükelleftirler. Bu sebeple bir bölgede herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyorsa veya tam olarak belirlenemiyorsa orada yaşayanlar, namaz vakitleri tam olarak belirlenebilen en yakın bölgedeki namaz vakitlerine göre bir takdir ve belirleme yaparak namazlarını kılarlar. Aynı şekilde Güneşi uzun bir müddet batmayan veya doğmayan yerlerde en yakın bölgeye itibar edilmesi gerekir. Nitekim bu bölgelerde yaşayan insanlar günlük hayatlarını da Güneşe göre değil 24 saatlik bir zaman dilimine göre düzenlemektedirler.

29 Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihal, C. I, s. 245-246.

DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1) Hükmi kirlilik nedir? Bilgi veriniz.
2) Dinen pis sayılan maddeler nelerdir? Maddeler hâlinde sıralayınız.
3) Namaz vakitleri hakkında bilgi veriniz.
4) Başlıca nafile namazlar hangileridir?
5) Hangi namazlar hangi durumlarda cem edilebilir? Açıklayınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1) Aslen veya geçici olarak temiz olmayan şeyler için kullanılan fıkhî kavram aşağıdakilerden hangisidir?
A) Hades
B) Necis
C) Avret
D) Taharet
E) İstihâle

2) Büyük abdest bozduktan sonra dışkı ve idrar yollarında kalan dışkı, idrar, kan ve meni gibi pislikleri temizleme işlemi aşağıdaki terimlerden hangisi ile ifade edilir?
A) İstibrâ
B) İstihâle
C) İstincâ
D) İstiftâ
E) İstihâze

3) "Öğle namazının vakti cisimlerin gölgesi bir misli uzayıncaya kadar devam eder." Aşağıdaki fakihlerden hangisi bu görüşü benimsemiştir?
A) Ebu Hanife
B) Ahmed b. Hanbel
C) Ebu Musa el-Eşari
D) İmam Şâfii
E) İmam Malik

4) Aşağıdakilerden hangisi namaza imamla birlikte başladığı hâlde bir mazeretten dolayı namazın tamamını veya bir kısmını imam ile kılamayan kimse için kullanılan kavramdır?
A) Müdrik
B) Mesbuk
C) Muktedi
D) Münferid
E) Lahik

5) Aşağıdakilerden hangisi Cuma namazının vücub şartlarından biri **değildir?**

A) Erkek olmak
B) Mukim olmak
C) Sağlıklı olmak
D) Mazereti olmamak
E) En az üç kişi olmak

C. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri kutu içinde verilen kelimelerin uygun olanlarıyla doldurunuz.

Cemu's-salâteyn - müdrik - üç - kırk - iki - küsûf - hayız - nifas - istihâze - husûf

1) İlmihal dilinde "kadınların özel hâlleri" denilince, " ..... ", " ..... " ve " ..... " gibi kadınlara ait ve onların fizyolojisinden kaynaklanan üç özel durum kasdedilir.

2) İki namazı bir vakitte kılmaya ..... denir.

3) Namazın başından sonuna kadar imama uyup bütün rekâtları onunla birlikte kılan kimseye ..... denir.

4) Cuma namazı için Ebu Hanife'ye göre en az imam dışında ..... ; Ebu Yusuf'a göre imam dışında ..... ; İmam Şâfiî'ye göre de ..... kişilik bir cemaat olmalıdır.

5) Güneş tutulmasına " ..... " ; ay tutulmasına ise " ..... " denir.

D. Aşağıdaki cümlelerin doğru olanlarını (D), yanlış olanlarını (Y) ile işaretleyiniz.

(....) İkindi namazının vakti, öğle vaktinin çıktığı andan itibaren başlar ve Güneşin batması ile son bulur.

(....) Namazların kısaltılarak kılınmasına "cem'u's-salâteyn" denir.

(....) Cemaatle kılınan namazda kendisine uyulan kişiye imam; imama uymaya iktida, uyan kimseye muktedi denir.

(....) Sin ile sad harfleri gibi mahreç yakınlığı bulunan harfleri birbirine karıştırarak okumada; zâl ile zı harfleri gibi yaygın olarak karıştırılan harfleri birbiri yerine okuma hâlinde namaz bozulmaz.

(....)Güneş doğup kerahet vakti çıktıktan sonra Güneş tepe noktasına gelinceye kadar iki, dört, sekiz veya on iki rekât olarak kılınan namaza evvabin namazı denir.

3. ÜNİTE
ORUÇ, ZEKÂT VE HAC

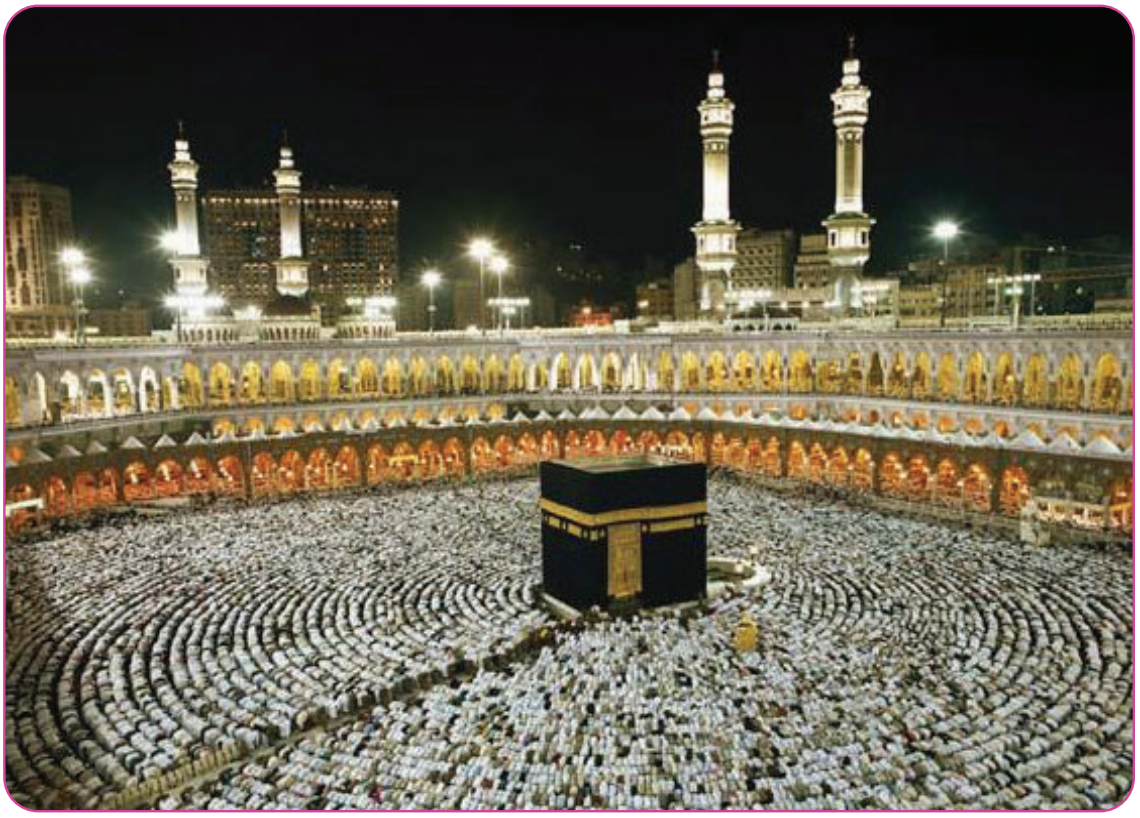

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Kefâret, fidye, nisap, öşür, ihram kavramlarının anlamlarını öğreniniz.
2. Orucun bireysel ve toplumsal faydalarını araştırınız.
3. Zekât ile ilgili Kur'an'dan üç ayet bularak defterinize yazınız.
4. Haccın Müslümanlar açısından önemini araştırınız.

1. ORUÇ

Sizce sabır ve iradenin insan hayatındaki önemi nedir?

ARAŞTIRALIM BULALIM

Oruç ile ilgili Kur'an- Kerim mealinden üç ayet bularak yazınız.

İslam'ın beş şartından biri olan oruç, sözlükte "bir şeyden uzak durmak, kendini tutmak" anlamına gelen Arapça "savm" kelimesinin karşılığıdır. Terim olarak oruç, tan yerinin ağarmasından üneşin batmasına kadar ibadet niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade eder.

Kur'an-ı Kerim'de, önceki toplumlara da orucun farz kılındığı haber verilmektedir.[1] Kur'an'daki kullanımları göz önüne alındığında orucun Allah'a kul olma bilincine varılabilmesi, mümine yaraşmayacak hâl ve davranışlardan sakınılması ve kulluğun belirli bir disipline bağlanması açısından vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifte şöyle buyurur: *"İnsanın oruç dışındaki bütün ameli on mislinden yediyüz misline kadar mükâfatlandırılır. Ancak oruç konusunda Yüce Allah, `Oruç benim içindir, mükâfatını da ben vereceğim. Kulum benim için yemesini, içmesini ve cinsel arzularını terk etmiştir.' buyurur."*[2] Cennetin özel olarak oruç tutanların girmesi için ayrılmış bulunan "reyyân" adlı kapısından girme hakkı[3] bu karşılığın ilk basamağı sayılmıştır.

Hz. Peygamber birçok hadisinde orucun faziletlerini açıklarken, bu ibadetin ahlakı güzelleştirmedeki eğitici rolüne de vurgu yapmış ve oruçluların cennette yüksek derecelere nail olacaklarını haber vermiştir.[4] Keza samimi bir inançla, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak üzere ramazan ayını oruçlu geçirenin günahlarının bağışlanacağını, gündüzleri oruçla, geceleri teravih namazlarıyla ihya etmenin karşılığının ancak Allah Teâlâ tarafından bağışlanmak olduğunu şu şekilde müjdelemiştir:*"Her kim inanarak ve karşılığını Allah'tan bekleyerek Ramazan'ı oruçla geçirirse, geçmiş günahları bağışlanır."*[5]

Orucun farziyeti ve oruçla ilgili bazı hükümler ise şu ayetlerde açıklanmıştır:

"Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz."[6]

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz. Allah sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi ve tevbenizi kabul edip sizi bağışladı. Artık (ramazan gecelerinde) onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdir ettiklerini isteyin. Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yeyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın. Mescitlerde ibadete çekilmiş olduğunuz zamanlarda kadınlarla birleşmeyin. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah âyetlerini insanlara açıklar. Umulur ki korunurlar."[7]

1 bk. Bakara suresi, 183. ayet
2 Buhârî, Savm, 2.
3 bk. Buhârî, Savm, 4.
4 bk. Buhârî, Savm, 2, 4, 8, 9.
5 Nesâî, Sıyâm, 38, 39.
6 Bakara suresi, 183. ayet.
7 Bakara suresi, 187. ayet.

Bütün ilahî emir ve yasakların, dünyevi ve uhrevi yararlar sağlayan hikmetleri bulunmaktadır. Orucun hikmetlerinden bazıları şunlardır:

TARTIŞALIM

Orucun kişiye kazandırdıkları hakkında arkadaşlarınız ile tartışınız.

- Oruç, en güzel şükür vesilesidir.

Oruç insana, sahip olduğu ruhi ve bedenî donanımları kulluğa yaraşır bir biçimde dengeli ve verimli kullanabilmesi için aklın ve ruhun bedene ait basit arzuların güdümünden kurtarılması gerektiğini öğretir. Oruç isteklerin dengede tutulabilmesi için ciddi bir irade eğitimi sağlar.

- Oruç, aşırılıkları törpülemenin en güzel yollarından biridir. Resul-i Ekrem Efendimizin ifadesiyle kötülüklere karşı *"oruç bir kalkandır."*[8] Helal olan fiilleri bile kendi iradesiyle işlemekten vazgeçebildiği bu ortamda oruçlunun esasen zina, hırsızlık, yalan söyleme, gıybet etme gibi haram, kötü, kendisine ve başkalarına zarar veren eylemlerden, kısaca gerek Allah, gerekse kul haklarını ihlal eden davranışlardan geri durması öncelikle gereklidir. Nitekim Resul-i Ekrem, hakkı verilerek tutulmaya çalışılan orucun mutlaka kişinin davranışlarına olumlu yansımaları olacağına dikkat çekmiştir.[9] Oruç tuttuğu hâlde, hâlâ çirkin işler yapan ve fenalıktan sakınmayanlar hakkında ise; *"Oruç tutan öyle insanlar vardır ki, kârları sadece açlık ve susuzluk çekmektir."*[10] ve *"yalan söylemeyi ve sahtekârlığı terk etmeyen oruçlu bilmelidir ki Allah'ın onun yeme ve içmesini terk etmesine ihtiyacı yoktur."*[11] buyurmuştur.

- Kur'an'ın nazil olduğu bu ayda tutulan oruçlar sayesinde insan ruhen yücelir. Yüksek ahlaki erdemlerle bezenir. Yıllık bir muhasebeyle kendisine verilen ömrü nasıl geçirdiği hakkında dürüst bir değerlendirme yapma fırsatı bulur. Bir yandan sahip olduğu nimetlerin büyüklüğünü daha iyi idrak ederken öte yandan mahrumiyet içinde olanların hâlini düşünüp onları anlama fırsatı bulur ve toplum içinde kendisine düşen görevlerin farkına varır.

- Sahur, iftar, teravih, sadaka, mukabele, itikâf, dua, salavat gibi ibadet ve taat güzelliklerinin beraber yaşandığı bu ramazan ayında insan, Allah'a, kendisine, ailesine, içinde yaşadığı topluma, evrendeki bütün canlı ve cansızlara karşı, kuvvetli bir sorumluluk bilinci kazanmış olur.

- Ramazan ayında toplumun yoksul kesimiyle ilgilenmek, onların ihtiyaçlarını gidermek, oruçlulara iftar yemeği vermek, sevgi ve merhameti, birlik ve beraberlik duygu-

Oruç, bir şükürdür.

8 Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 30.
9 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 363.
10 İbn Mace, Sıyâm, 21.
11 Buhari, Savm, 4.

larını güçlendirir. Hz. Peygamber: *"Kim bir oruçluyu iftar ettirirse ona o oruçlunun sevabı kadar sevap olur. Bu, oruçlunun sevabından hiçbir şey de eksiltmez."*[12] buyurur.

- Ramazan ayında çeşitli yardım kuruluşları muhtaç kimselerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ulusal ve uluslararası düzeyde büyük gayret gösterirler.

- Bütün bunlara ilaveten orucun ruh ve beden sağlığı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu hadis-i şeriflerde ifade edilmiş ve bilimsel araştırmalarla ortaya konmuştur. Ramazan orucu, mide ve sindirim organlarının dinlenmesi için iyi bir mola, bir yıl boyunca çalışan vücut makinesinin dinlenmeye ve bakıma alınması gibidir. Bu yönüyle de sağlık açısından pek çok yararları bulunduğu, uzman hekimler tarafından ifade edilmiştir.

DEĞERLENDİRELİM

"Oruç bir kalkandır. Sizden biriniz oruçlu olduğu bir günde kötü söz söylemesin, kavga etmesin. Ona biri kötü söz söylerse, 'Ben oruçluyum.' desin."

Buharî, Savm, 9.

"Kim kötü söz ve davranışları bırakmazsa onun yeme ve içmesini terk etmesine Allah'ın ihtiyacı yoktur."

Buharî, Savm, 8.

"Oruç sabrın yarısıdır."

İbn Mace, Oruç, 44.

Yukarıdaki hadisleri orucun faydaları açısından değerlendiriniz.

1.1. Oruç ile İlgili Kavramlar

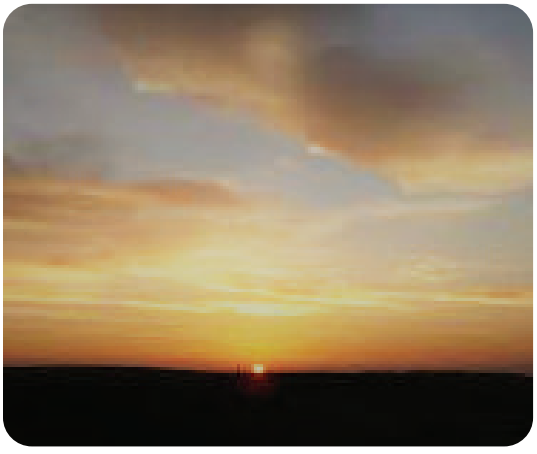

Oruç, tan yerinin ağarmasından
Güneşin batmasına kadar devam eder.

Fecr-i kâzip : Birinci fecir. Sabaha karşı doğuda tan yerinde ufuktan göğe doğru dikey olarak yükselen, piramit şeklinde, akçıl ve donuk bir beyazlıktır.

Fecr-i sâdık: İkinci fecir. Sabaha karşı doğu ufkunda tan yeri boyunca genişleyerek yayılan bir aydınlıktır. Orucun başlama ve sabah namazının giriş vaktidir.

Fidye: Yaşlılık ve iyileşme ümidi olmayan bir hastalık sebebiyle oruç tutacak gücü olmayanların her günün orucuna karşılık verdikleri bedeldir.

12 Tirmizî, Savm, 82; İbn Mâce, Sıyâm, 45.

Fitre: Fıtır da denilmektedir. Sözlükte; "orucu açmak", fıtra da "yaratılış" anlamına gelir. Dinî bir terim olarak fıtır, Ramazan Bayramı'na kavuşan ve temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan Müslümanların kendileri ve velayetleri altındaki kişiler için yerine getirmekle yükümlü oldukları mali bir ibadettir. Buna aynı zamanda zekâtu'l-fıtr veya fıtır sadakası da denir. Hanefiler fıtır sadakasının vacip, Şâfiîler ise farz olduğunu söylemişlerdir. Fitre bir yoksulun bir günlük karnını duyuracağı miktarda para veya yiyecektir. Hicret'in ikinci senesinde, zekât farz olmadan önce vacib olmuştur. Hür, Müslüman ve asıl ihtiyacından fazla nisap miktarı bir mala sahip olan kişilerin fıtır sadakası vermesi gerekir. Akıl ve büluğ şart değildir. Akıl hastalarının ve delilerin velileri onların mallarından fıtır sadakası verirler. Ramazanda oruç tutmamış olanlar da fıtır sadakası verirler. Sadaka-i fıtrın edasının vakti, bayram sabahıdır. Sadaka-ı fıtır bayram sabahından önce ve sonra her ne zaman verilse sahihtir ve eda olur. Sadaka-i fıtır, buğday, arpa, kuru hurma, kuru üzümden verilir. Bu dört maddenin herhangi birine göre verilebileceği gibi kıymet olarak da verilebilir. Fakirin menfaatine uygun olanı vermek daha faziletlidir. Sadaka-i fıtrın rüknü, onu ehline vermektir. Zekât kimlere verilirse sadaka-i fıtır da onlara verilir. Sadaka-ı fıtır yalnız bir fakire verilmeli, onu birkaç fakire vermek için parçalamamalıdır. Sadaka-i fıtır verirken niyet etmek gerekir. Ancak fakire sadaka-i fıtr olduğunu söylemeye gerek yoktur. Sadaka-i fıtr öncelikle mükellefin bulunduğu yerdeki fakirlere verilmelidir. Yakınında biri varken başka yerlere göndermek mekruhtur. Gönderilecek olan kişiler akraba veya daha muhtaç kişilerse mekruh olmaz. Herkesin alt sınıra göre değil de mali durumuna göre fitre vermesi daha uygundur.

İftar: Oruç tutanların oruçlarını açtığı vakittir. Bu vakit ile beraber akşam namazı vakti girmiş olur. İftar vaktinde oruç tutan kimselerin oruçlarını açmak için yedikleri yemeğe de iftar yemeği denir. Ayetteki; **"Orucu geceye kadar tamamlayınız."**[13] ifadesi, iftarın Güneş battıktan sonra yapılmasını ifade eder. Resulullah (s.a.v) iftar zamanının sevincinden söz ederken şöyle buyurmuştur: *"Müminin kendisiyle neşelendiği iki sevinci vardır. Birisi iftar vaktindeki oruç bozma sevinci, diğeri Rabb'ine kavuştuğu zamanki (orucunun mükâfatı ile)sevincidir."*[14]

"Herhangi biriniz iftar etmek istediği zaman orucunu hurma ile açsın..." (Ebû Dâvûd, Savm, 21.)

ARAŞTIRALIM BULALIM

İhtilâf-ı metâli' konusu ile ilgili güncel tartışmaları araştırınız.

İhtilâf-ı metâli': Yeni ayın (hilal) doğuşunun, dünyanın farklı yerlerinde farklı zamanlarda olmasına denir. Kabul edilen görüşe göre dünyanın herhangi bir bölgesinde görülen hilal ile bütün Müslümanların oruca başlaması ve bayramlarını yapması gerekir.

11 Bakara suresi, 187. ayet.
12 Buhari, Savm, 9.

İmsak: Sözlükte tutmak anlamına gelen imsak, oruç için yeme ve içme zamanının sona erdiği ve orucun başladığı andır. Tan yerinin ağarmaya başladığı bu andan itibaren sabah namazı vakti girmiş olur. Tan yerinin ağarması fecr-i sadık denilen doğu ufkunda yatay beyazlığın görülmesi anıdır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur: **"Fecirde beyaz iplik siyah iplikten ayırdedilinceye kadar yeyin, için. Sonra orucunuzu geceye kadar sürdürün."**[15] Beyaz ve siyah ipliğin görünmesinden maksat, gündüzün aydınlığı ile gecenin karanlığının birbirinden ayrılmasıdır. Günümüzde şehirde ışıkların çoğalmasından dolayı bu anı gözlemek yerine takvimlerde belirlenen imsak saatine göre hareket etmek daha doğrudur. Oruca başlama vakti olan imsak, aynı zamanda sabah namazının kılınma vaktinin başlangıcını ifade eder. Yani oruca başlarken sabah namazının vakti de girmiş olur.

İtikâf: A-k-f fiilinden türetilmiş olup, sözlükte bir yerde beklemek, durmak ve kendini orada hapsetmek, bir şey üzerinde devam etmek gibi anlamlara gelir. Terim olarak; "Bir mescitte Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle bir süre kalmak" anlamında kullanılır. İtikâf Ramazan ayına özel bir ibadettir. Hz. Peygamber her ramazan ayının son on günü, mescitte itikâfa çekilirdi.Bundan dolayı itikâf yapmak, İslam'a göre sünnettir.

Mukâbele: Sözlükte karşılaştırma, yüzleştirme, karşılık verme anlamına gelen mukabele, karşılıklı Kur'an-ı Kerim okumaktır. Peygamber Efendimiz her yıl ramazan ayında Cebrail (as) ile birlikte mukâbele yapardı.[16]

Mukim: Yerinde duran, yerleşik olan, yolcu olmayan, ikamet eden kimse anlamlarına gelmektedir. Vatanında ya da vatanı hükmünde olan bir yerde on beş günden fazla kalmaya niyet eden kişidir.

Oruç kefareti: Ramazan orucunun kasten bozulması sebebiyle peş peşe tutulması gereken altmış günlük ceza orucuna denir.

Ramazan ayı dışındaki orucun bozulması kefaret sebebi değildir.

Pir-i fani: Yaşlılık sebebiyle oruç tutamayacak hâle gelmiş kişilere denir.

Ramazan: Ay takvimi olarak bilinen kamerî aylardan biridir. Kur'an-ı Kerim'in indirilmeye başladığı ve bu sebeple Allah'ın rahmet ve mağfiretinin bol olduğu bu ayda oruç farz kılınmıştır. "**(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır."**[17]

Rü'yet-i hilal: Yeni doğan ayın (hilalin) görülmesine denir. Kamerî ayların belirlenmesinde ayın evreleri esas alındığından hilal görülmeye başlandığı andan itibaren yeni bir kamerî ay başlamış olur. Ramazan ayı özelinde ifade edilecek olursa, hilalin görülmesiyle Ramazan ayı başlar, hilalin tekrar görülmesiyle de sona erer. *Hz. Peygamber (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmuştur: "Ramazan ayının hilalini görünce oruç tutunuz (Şevval ayının) hilalini görünce iftar ediniz, oruç tutmayı bırakınız. Şayet gök yüzü kapalıysa Şaban ayının günlerini otuza tamamlayınız."*[18]

15 Bakara suresi, 187. ayet.
16 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, I; Savm,7.
17 Bakara suresi, 185. ayet.
18 Buhârî, Savm, 5,11.

Sahur: Oruç tutmak amacıyla yemek yenilen vaktin adıdır. Bu vakitte yenilen yemeğe de sahur yemeği denir. Orucun geçerliliği ile doğrudan ilgili olmamakla birlikte, Peygamberimizin tavsiyeleri doğrultusunda, oruç tutmayı biraz daha kolaylaştırmak üzere yapılan bir sünnettir. Peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Sahura kalkın, çünkü sahur yemeğinde bereket vardır."*[19]

TARTIŞALIM

Gelişen ulaşım araçlarının seferîlik ile ilgili hükümlere etkisini tartışınız.

Savm-i visal: İki veya daha fazla günü, arada iftar etmeksizin birbirine ekleyerek oruç tutmaya denir. Bu şekilde oruç tutmak mekruhtur.

Seferîlik: Yolculuk ve sefer mesafesine yolculuk yapma anlamına gelir. Sefer mesafesi orta yürüyüşle üç günlük bir mesafedir. Bu mesafe yaklaşık 90 km. olarak belirlenmiştir. Yolculuk hâli genel olarak güçlük ve sıkıntılardan uzak değildir. Bu yüzden İslam dinî yolcular hakkında bazı kolaylıklar getirmiştir. Bazı yolculukların rahat, meşakkatsiz ve çok kısa sürede yapılabilmesi, sonucu değiştirmez. Çünkü hüküm ferde göre değil, cinse göre meydana geleceğinden, bütün yolculuk hâllerini kapsamına alır. Ramazanda yolculukta bulunan için orucu sonraya bırakmak mübahtır. Seferîlik süresi Hanefilerde en fazla onbeş gün, Şâfiîlerde ise dört gündür.

Teravih: Sözlükte oturmak, istirahat etmek manasına gelen ve Arapça, "Terviha" nın çoğulu olan teravih, ramazan ayına mahsus, yatsı namazının ardından topluca ya da tek olarak kılınan ve hükmü (sünnet-i müekkede) olan namazdır. Teravih, orucun sünneti değil, vaktin sünnetidir. Bir mazereti dolayısıyle oruç tutamayanlar da teravih namazı kılabilirler. Teravih namazının yirmi rekât olarak ve cemaatle kılınması, Hz. Ömer dönemindeki icmaya dayanır. Bu dönemden sonra, başta mezhep imamları olmak üzere Müslümanlar teravih namazını yirmi rekât olarak benimsemişlerdir.

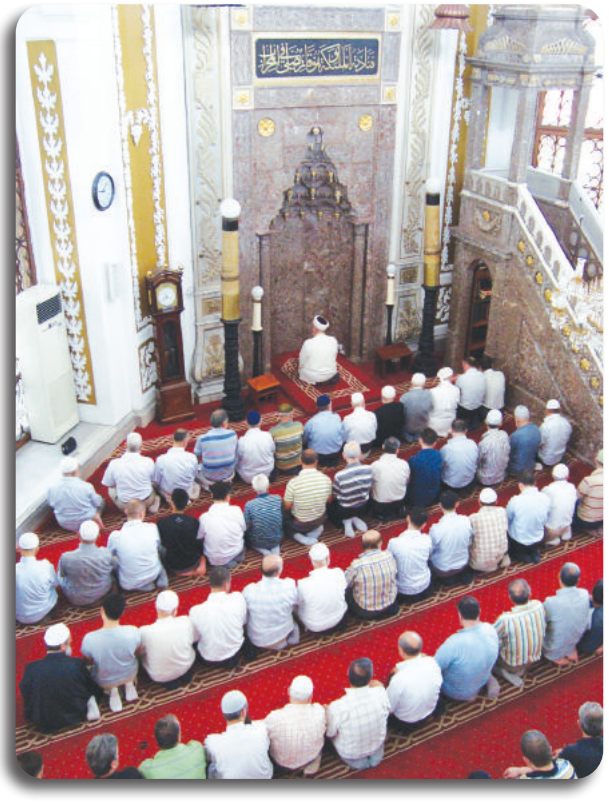

Teravih, Ramazan ayında kılınan sünnet bir namazdır.

Yevm-i şek (şek günü): Havanın bulutlu olması gibi sebepler yüzünden şaban ayının yirmi dokuzundan sonraki günün, şaban ayına mı, yoksa ramazan ayına mı ait olduğu konusunda şüphe meydana gelirse, bugüne "şek günü" denilir. Bugünün ramazan ayına ait olup olmadığında kuşku bulunduğu anlamına gelir. Şek gününde oruç tutmak mekruhtur.

19 Buhârî, Savm 20; Müslim, Sıyâm, 45.

1.2. Oruç Türleri

Oruç, hükmü itibariyle farz, vacip, sünnet, mendup ve nafile olmak üzere çeşitlere ayrılır.

Farz oruç: Ramazan ayında tutulan oruç olup mükellef olan herkesin bu ayı oruçlu geçirmesi, eğer ayın tamamını veya bazı günlerini oruçsuz geçirmişse onları kaza etmesi gerekir. Ramazan orucunun bu ayda tutulmasına eda, daha sonra tutulmasına da kaza denir. Kefaret oruçları da farzdır.

Vacip oruç: Adak (nezir) oruçları ve başlanıp bozulan nafile oruçların kazası olarak tutulacak oruçlar vaciptir. Belli bir vakitte veya vakit belirtmeksizin oruç tutmayı adayan kişi, kendisini oruç borçlusu hâline getirmiş olur; dolayısıyla bunu yerine getirmesi vaciptir. Şâfiîlere göre ise bozulmuş olan nafile orucun kazası yoktur.

Sünnet ve mendub oruç: Hz. Peygamberin genellikle oruç tutmayı âdet edindiği veya tavsiye ettiği günlerde, mesela haram aylar olarak anılan zilkade, zilhicce, muharrem ve receb aylarında, oruç tutmak sünnet veya menduptur. Muharrem ayında bilhassa dokuzuncu ve onuncu günü (aşure günü) veya onuncu ve on birinci günü, recebin birinci, şabanın on beşinci, zilhiccenin ilk dokuz günü, kamerî takvime göre her ay üç gün ve özellikle de on üç, on dört ve on beşinci günleri (eyyâm-ı bîd), şevval ayında altı gün, hafta içinde pazartesi, perşembe günleri tutulan oruç, Savm-ı Davud denen ve günaşırı oruçlu olmak şeklindeki uygulama, kurban bayramından bir önceki (arefe) gün tutulan oruç bu tanıma uymaktadır.[20]

Nafile oruç: Farz, vacip ve mekruh olmayan, hakkında herhangi bir rivayet de bulunmayan günlerde sevap niyetiyle tutulan oruçlardır. Oruç tutmanın yasak olduğu günler de vardır. Ramazan Bayramı'nın ilk günü ve Kurban Bayramı'nın dört günü oruç tutmak tahrimen mekruhtur.

Ramazan ayının başladığına hükmedilemediği hâlde şaban ayının otuzuncu gününde (yevm-i şek) kişinin mutat oruçlarından birini tutmasında dört mezhebe göre sakınca bulunmamakla beraber ramazan orucu veya başka vacip bir oruç niyetiyle oruç tutulması Hanefi Mezhebi'ne göre tahrimen mekruhtur. Bu günde nafile oruç tutmayı Hanefiler caiz görürken Şâfiîler haram olarak nitelendirir; Şâfiîler'e göre ramazan orucunun edası dışında farz / vacip bir oruç tutmak ise caizdir.

Zayıflık ve sıkıntı kaynağı olacaksa hac esnasında arefe günü ve öncesinde oruç tutulması da mekruh görülmüştür. Çünkü hac ibadetini yaparken hacıların daha zinde ve canlı olmaları, öncesinde nafile oruç tutmuş olmalarından hayırlıdır. Hz. Peygamber'in de arefe günü Arafat'ta oruçlu olmadığı rivayet edilmiştir.[21]

20 bk. Buhârî, Savm, 60, 69; Müslim, Siyam, 113-137, 194-204.
21 bk. Buhârî, Savm, 65.

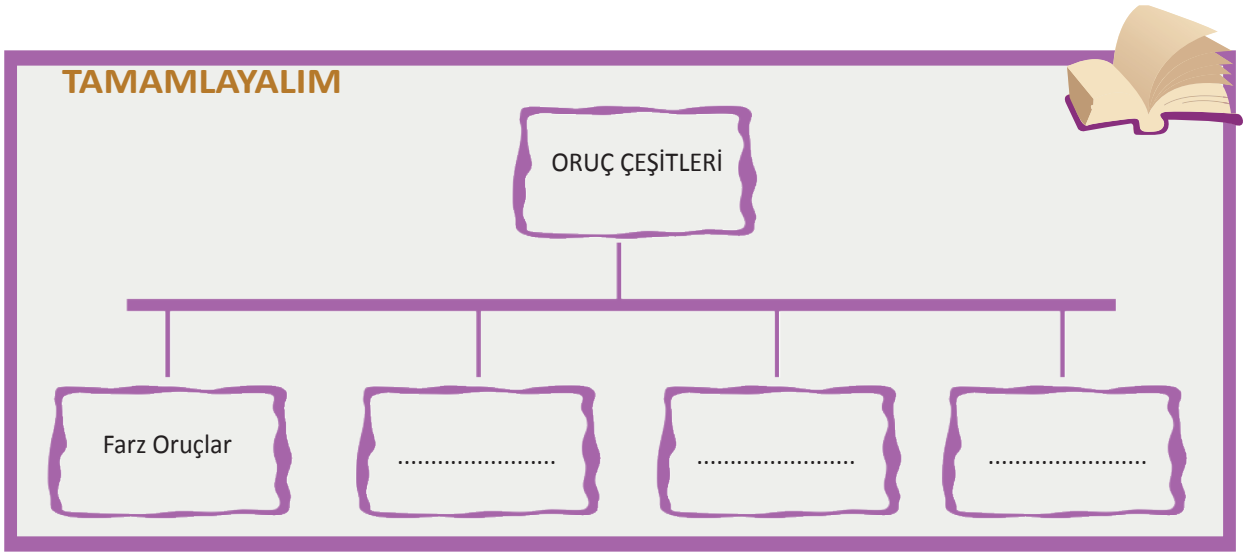

1.3. Oruç İle İlgili Hükümler

Ramazan orucunun vücûb sebebi: Ramazan ayına erişmiş olmaktır.

Orucun vakti: Tan yerinin ağarmasıyla Güneşin batması arasındaki süredir. Diğer bir ifadeyle başlangıcı imsak, sonu ise iftar vaktidir. İmsak vakti, tan yerinin ağardığı vakit (fecr-i sadık) olup, bu andan itibaren yatsı namazının vakti çıkmış, sabah namazının vakti girmiş olur. Bu vakit aynı zamanda sahurun sona erip orucun başladığı vakittir. İftar vakti ise, oruç yasaklarının sona erdiği vakit anlamında olup, Güneşin batma vaktidir. Bu vakitle birlikte akşam namazının vakti de girmiş olur.

Ayette orucun başlangıç ve bitiş vakti, mecazi bir anlatımla şöyle belirtilir: **"...Fecrin beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden (siyahlığından) ayırt edilecek hâle gelinceye kadar yiyip içiniz; sonra, akşama kadar orucu tamamlayın..."**[22]

Gündüz ve gecenin tam teşekkül etmediği bölgelerde ise oruç süresi, buralara en yakın normal bölgelere göre belirlenir.

Ramazan orucunun şartları deyince, farz olması, edası ve geçerli olmasının şartları anlaşılır.

Farz olmasının şartları; akıllı, baliğ (ergen) ve Müslüman olmaktır.

Edasının farz olmasının şartları; sağlıklı ve mukim olmaktır.

Geçerli (sahih) olmasının şartları; niyet etmek (Şâfiîler'e göre orucun rükünlerindendir) ve kadınlar hakkında hayız (ay hâli) ve nifas (loğusalık) hâlinde olmamaktır.

Orucun rüknü; imsak, yani bu ibadetin vakti içinde yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmaktır.

Rü'yet-i hilal (hilalin görülmesi) meselesi: Ramazan ayının başlangıç ve sona eriş vakitlerinin belirlenmesi hususunda hilalin görülmesi meselesi özel bir öneme

TARTIŞALIM

Rü'yet-i hilal ile ilgili görüşleri tartışınız.

22 Bakara suresi, 187. ayet.

sahip olduğundan bu konu fıkıh eserlerinde geniş biçimde incelenmiştir. Adından anlaşıldığı gibi kamerî aylar, başlangıcı ve bitişi ayın hareketlerine göre belirlenen aylardır. Ramazan orucu, ramazan ayında tutulduğundan ve ramazan ayı da ay takvimine göre her sene değiştiğinden, oruca başlayabilmek için öncelikle, ramazan ayının başladığını tesbit etmek gerekmektedir. Peygamberimiz'in bu konudaki hadisleri[23] doğrultusunda her yıl Müslümanlar, ramazandan önceki ay olan şaban ayının 29. gününü takip eden akşam yeni ayı gözlerler. Eğer yeni ay görülürse ramazan ayı girmiş olacağından o gece teravih namazına başlarlar ve ertesi gün de oruç tutarlar. Yeni ay görülmezse ertesi günü, şaban ayının otuzuncu günü kabul ederler ve ondan sonra oruca başlarlar. Ramazanın 29. gününü takip eden akşam da aynı şekilde yeni ay gözlenir. Eğer görülürse ramazan sona ermiş olacağından ertesi gün bayram yapılır. Yeni ay görülmezse ertesi gün ramazanın otuzuncu günü sayılır ve ondan sonraki gün bayram olur.

Ramazan ayının başlangıç ve bitiş vakitlerinin belirlenmesinde hilalin görülmesi esas alınır.

Günümüzde rü'yet-i hilal meselesinde yapılan tartışmanın esası şudur: Ramazan hilalinin görülmesinde çıplak gözle görmeye mi itibar edilecektir, yoksa bu hususta astronomik hesaplar mı esas alınacaktır?

Hilalin, Güneş battıktan sonra görülmesi, kamerî takvime göre içinde bulunulan ayın sonunu, bir sonraki ayın başlangıcını gösterir. Hilal ilk doğduğunda çok ince olduğu ve çok kısa bir süre sonra kaybolduğu için, ilk günün hilalini görmek büyük bir dikkat ve tecrübeyi gerektirir. O anda hafif bir sis veya bulut olması durumunda hilalin görülmesi mümkün olmaz. Bunun için Peygamberimiz bu gibi durumlarda içinde bulunulan ayı, otuz güne tamamlamayı emretmiştir.

Diğer taraftan Dünya'nın yuvarlak olması sebebiyle, hilalin bir yerde görülürken aynı zamanda başka yerde görülmemesi de mümkündür. Buna "ihtilâf-ı metâli" yani ayın doğuş yer ve vakitlerinin değişmesi denilir. Her ülke veya şehrin kendi görmesine mi itibar edeceği, yoksa bir yerde görülmüşse bundan haberdar olan başka şehir ve ülke Müslümanlarının da ona göre hareket etmesi gerekip gerekmeyeceği meselesi fıkıh kitaplarında tartışma konusu olmuştur. Ancak bu konu, zamanımızdaki iletişim imkânlarının ve teknolojilerinin gelişmişliği, dünya Müslümanlarının birlik ihtiyacı, "dünyanın küçük bir köye" dönüştüğü gerçeği karşısında uygulamada eski önemini kaybetmiştir. Günümüzde artık, bütün Müslümanların ramazana hep beraber başlamaları ve aynı zamanda bayram coşkusunu birlikte ve gerçek manada yaşamaları için uygulamada birliğe gidilmesi kaçınılmaz bir durum olmuştur.

Oruç tutmaya engel olan hâller: Fıkıh kitaplarında ayrıntıları açıklanan kadınlara ait aybaşı hâli (hayız) ile loğusalık (nifas) durumu oruç tutmaya manidir.[24] Bu hâldeki kadınların oruç tutmaları haramdır; oruç tutmaları hâlinde tuttukları oruç geçerli olmayacağı gibi

23 bk. Buhârî, Savm, 5, 11; Müslim, Sıyâm, 3-4, 7-10.
24 Tirmizî, Savm, 68; Buhârî, Savm, 40.

günah işlemiş olurlar. Onlar, bugünlere denk gelen ramazan oruçlarını daha sonra kazâ ederler. Nitekim neden, âdet gören bir kadın temizlendikten sonra âdet günlerinde kılmadığı namazları kaza etmiyor da tutmadığı oruçları kaza ediyor? diye soru soran Muaze adlı hanıma Hz.Aişe: *"... Vaktiyle bu iş bizim başımıza geldiğinde, orucu kaza etmekle emrolunduk, namazın kazasıyla emrolunmadık."*[25] demiştir.

Oruç tutmamayı mubah kılan mazeretler: İslam dini, insandan gücünün yetmeyeceği veya onu önemli sıkıntılara düşürecek görevler istemez. Bundan dolayı başta hastalık ve sefer[26] olmak üzere yaşlılık, aşırı açlık veya susuzluk, hamilelik veya emzirme,[27] tehdit altında olma ve savaş gibi ramazan ayında oruç tutmamayı mubah kılan bazı durumlar vardır. Bu tür durumlarda bir kimse, eğer oruç tuttuğu takdirde hasta ve zayıf düşecekse, o günlerde oruç tutmayıp sonra kaza edebilir.

Oruç tutamayacak kadar yaşlı olan kimseler ile iyileşme umudu olmayan hastalar, oruç tutmayıp yerine fidye verebilirler. Fidye ise bir fakiri, bir gün doyurmaktır. Bu da sadaka-i fitır miktarıdır. Hasta ve yaşlılar, tutamadıkları her bir oruç için bir yoksulu doyurabilecekleri gibi bir fakir doyumluğu fidyeyi ramazanın başında veya sonunda, nakit para veya mal olarak da verebilirler. Bu fidyeyi sağlıklarında ödeyemezlerse, fidyenin ödenmesini vasiyet etmeleri gerekir.

Vaktinde tutulmamış oruçların kazası: Yukarıda açıklanan mazeretler dolayısıyla veya herhangi bir mazerete bağlı olmaksızın vaktinde tutulamayan, başlanıp da bozulan oruçlar, daha sonra ilk fırsatta kaza edilmelidir. Hiçbir mazereti olmadığı hâlde orucu vaktinde tutmamış olanlar, hem kaza etmeli hem de bunun büyük bir günah olduğunu bilerek tövbe ve istiğfar edip Allah'tan af dilemelidir.[28]

Ramazan orucunu zamanında tutmama veya bozma sebebiyle bir güne karşılık bir gün şeklinde daha sonra tutulması gereken kaza orucunun Hanefiler'e göre -mümkün olan en kısa zamanda ifa edilmesi tavsiye edilmekle birlikte- belirli bir süresi yoktur. Diğer üç mezhebe göre ise mazereti olmaksızın kaza orucunu bir sonraki ramazan ayına kadar tutmayan kimse ayrıca fidye ödemelidir. Şâfiîlerde kuvvetli bulunan görüşe göre fidye borcu ramazan sayısınca tekerrür eder.

Orucu bozan ve kaza ile beraber kefaret gerektiren durumlar: Hanefi Mezhebi'ne göre ramazan ayında oruca niyet edildikten sonra, bir mazeret olmaksızın, kasten yemek, içmek ve cinsî münasebette bulunmak oruç kefareti gerektirir. Diğer mezheplere göre ise sadece cinsî münasebette bulunmak, oruç kefareti gerektirir. Şâfiîlere göre bu durumda bile kadına kefaret gerekmez.

Bir mazeret olmaksızın, kasten oruç bozmak kefaret orucu tutmayı gerektirir

25 Müslim, Hayz, 15.
26 bk. Bakara suresi, 184-185. ayet.
27 bk. Nesâî, Sıyam, 50-51, 62; İbn Mace, Sıyam,3.
28 bk. Buhârî, Savm, 27, 29;Ebu Dâvûd, Savm, 39; Tirmizî, Savm, 27.

Ramazan ayı dışındaki orucun bozulması kefaret sebebi değildir. Aynı senenin ramazan ayında birden çok günde kefaret gerektirecek şekilde orucunu bozan bir insana her gün için bir kefaret mi gerekeceği yoksa (daha önce kefareti yerine getirilmemişse) hepsi için bir kefaretin yeterli mi olacağı tartışmalı bir konudur. Hanefilere göre bir kefaret yeterlidir. Şâfiîlere göre ise her seferinde ayrı kefaret gerekir.

Oruç keffareti 60 gün (iki kamerî ay) peş peşe oruç tutmaktır. Ayrıca bozulan orucun da kaza edilmesi lazımdır. Oruç tutmaya gücü yetmeyen, 60 fakiri bir gün ya da bir fakiri 60 gün doyurur.

ÖRNEKLER BULALIM

Orucu bozan durumlara örnekler bulunuz.

Orucu bozan ve sadece kazayı gerektiren durumlar: Orucu bozup sadece kazayı gerektiren hususlar; yeme içme ile ilgili olanlar, cinsel hayatla ilgili olanlar ve diğerleri diye üçe ayrılabilir.

Ramazan ayında, kasten yemek ve içmek günah olup, Hanefi Mezhebi dışındaki bütün mezheplere göre sadece kazayı gerektirir. Beslenmede veya tedavide kullanılması âdet olmayan bir şeyin yenilmesi, içilmesi veya yutulması sadece kaza gerektirir.

Bu manada misal olarak zikredilen bazı maddeler şunlardır:

Kabuklu fındık ve badem, çekirdek, taş, toprak, çamur, un, hamur, pirinç, tuz, kağıt, pamuk. Eğer bir kişi bunlardan birini yemeyi âdet hâline getirmişse ve bunları zevkle yiyorsa o zaman bunların yenmesi de Hanefi mezhebine göre kefaret sebebi olur.

İmsak vakti geçtiği hâlde daha vakit vardır zannederek yemek, Güneş batmadığı hâlde-battı zannederek-iftar etmek orucu bozar ve sadece kazayı gerektirir.

Abdest esnasında ağza ve burna su verirken kişinin elinde olmaksızın boğazına su kaçması orucu bozar. Boğazına kar veya yağmur tanesi kaçan oruçlu, bunu istemeye istemeye yutmak zorunda kalsa eğer o esnada oruçlu olduğunun bilincinde ise orucu bozulur ve bunun yerine de kaza etmesi gerekir. Oruçlu olduğunun bilincinde olmadan yutmuşsa bu, unutarak yeme-içme sayılacağından orucu bozulmaz.

Dişleri arasında kalan nohut tanesi kadar yemek kırıntısını yutmak orucu bozar. Bundan daha az miktardaki artığın yutulması orucu bozmaz. Ağza dışarıdan alınarak yutulacak bir madde ise susam tanesi kadar olursa orucu bozar.

Kendi isteği ile içine veya genzine duman çekmek orucu bozar.

Cinsel ilişki dışındaki durumlarda, kişinin kasten inzal olması hâlinde oruç bozulur ve kazası gerekir.

Kendi isteği ile ağız dolusu kusmak veya kendi isteğiyle getirdiği kusuntuyu mideye geri çevirmek orucu bozar ve kazası gerekir.

Vücuda ağız dışı yollardan besleyici veya keyif verici mahiyette ilaç yahut herhangi bir madde verilmesi hâlinde oruç bozulur, orucun kazası gerekir.

Orucunu, dinen geçerli bir tehdit ve zorlama sebebiyle bozmak zorunda kalan kimse onu sonradan kaza eder, bu durumda kefaret gerekmez.

Orucu bozmayan durumlar: Oruçlu olduğunu unutarak yemek ve içmek orucu bozmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v); *"Unutup da yer içerse orucunu tamamlasın. Şüphesiz ona Allah yedirmiş ve içirmiştir."*[29] buyurmuştur. Unutarak yiyen içen kişi, oruçlu olduğunu hatırlarsa hemen ağzındakileri çıkarıp ağzını yıkar ve orucuna devam eder. Oruçlu olduğunu hatırladıktan sonra boğazından aşağıya bir şey geçerse orucu bozulur.

Oruçlunun ihtilam olması orucunu bozmaz. İmsakten önce cünüp olan birisinin o hâliyle sabahlamış olması da orucunu bozmaz.[30]

Oruçlunun gusül maksadıyla veya başka bir sebeple yıkanması orucunu bozmaz. Ayrıca oruçlunun denize veya havuza girmesi, yüzmesi de, boğazından su kaçmadığı takdirde, orucunu bozmaz.

Tozlu, dumanlı bir ortamda bulunduğu için istemeyerek duman veya toz yutan, boğazına sinek kaçan insanın orucu bozulmaz.

Ağza, dişe konan ilacın kendisi boğazdan geçmedikten sonra orucu bozmaz. Kan veya başka bir şey yutulmaması şartıyla diş tedavisi de yaptırılabilir.

Oruçlu kimselerin iğne yaptırması Ebu Hanife'ye göre orucu bozar. Bu durumda iğnelerini mümkünse iftardan sonra yaptırmaları yerinde olur. Bu imkâna sahip olmayanlar ise, İmam Malik, İmam Şâfiî, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşleri doğrultusunda, tedavi ve aşı amaçlı iğne yaptırabilirler; oruçları bozulmaz. Ancak, oruçlu iken gıda ve vitamin iğneleri yaptırılması uygun değildir.

Hanefi Mezhebi'ne göre şu durumlarda da oruç bozulmaz. Ağız dolusu bile olsa kendi isteğiyle olmaksızın kusmak, balgam veya burun akıntısını yahut ağzı çalkaladıktan sonra kalan yaşlığı tükürükle yutmak (Şafii Mezhebi'nde bozar), suyla ıslatılmış bile olsa misvak veya diş fırçası kullanmak, göze sürme çekmek, güzel koku sürünmek veya koklamak.

Orucu bozmayan fakat oruçluya mekruh olan davranışlar: Orucu, bozulma tehlikesi ile karşı karşıya getirebilecek bütün davranışlar mekruh sayılmıştır. Mesela abdest veya gusül için ağız çalkalanırken boğaz kısmının da iyice ıslanması için aşırı hassasiyet gösterilmesi böyledir. Bu esnada boğaza su kaçarsa oruç bozulur. Buruna su çekmedeki aşırı hassasiyet de aynıdır.

29 Buhârî, Savm, 26; Müslim, Sıyâm, 171.
30 bk. Buhârî, Savm, 22, 25; Müslim, Sıyâm, 75-80.

Annenin, katı bir yiyeceği ağzında çiğneyerek küçük çocuğu tarafından yenebilecek hale getirmesi eğer buna mecbur değilse mekruhtur. Anne başka çare bulamadığı için mecburen bunu yaparsa mekruh da olmaz. Çünkü çocuğun beslenmesi önemlidir. Yalnız bu sırada o yiyecekten herhangi bir şey yememiş olmalıdır. Eğer yerse orucu bozulur.

DOLDURALIM

Orucu bozan ve kefaret gerektiren durumlar	Orucu bozmayan durumlar
•	• .....
•	• .....
•	• .....
•	• .....
•	• .....
•	• .....

Oruçlunun sağlığını bozacak veya kendisini zayıf düşürecek işler yapması mekruhtur. Sağlığını tehdit edecek ağır işler yapmak ve eğer vücudu zayıf düşecekse kan aldırmak da böyledir.

Oruç ve tedavi: Dinimiz, hasta olan ve tedavi sürecinde bulunan kişilerin oruç tutmamalarına ruhsat vermektedir. Bu nedenle, tedavisi devam eden kimseler, sağlıklarına kavuşup, tedavileri tamamlanıncaya kadar oruçlarını erteleyebilirler. Ancak hastalığın durumuna göre bu, iznin ötesinde bir mecburiyet hâlini de alabilir. Oruç tuttuğu takdirde sağlığı zarar görecek kimselerin bir an önce tedavileri ile meşgul olup sağlıklarına kavuştuktan sonra oruç tutmaları uygun olur.

Diğer taraftan bazen oruç, uygulanan tedavi programını aksatmayabilir veya oruç dikkate alınarak yapılacak bir tedavi programı ile de hasta, sağlığına kavuşabilir. Bu durumda kullanılacak ilaçların oruca etkisinin bilinmesi gerekir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu 22 Eylül 2005 tarihli kararında şunların orucu bozmayacağı kanaatine varmıştır:

Gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyonlar; astım hastalarının kullandığı sprey; göz, kulak ve burun damlası; kulak zarında delik bulunmayanların kulak yıkatması; dil altı haplarını kullanma; idrar kanalına ilaç akıtma; su, yağ vb. gıda özelliği taşıyan başka bir maddenin vücuda girmemesi kaydıyla endoskopi, kolonoskopi yaptırma; lokal anestezi uygulama; fitil kullanma;

suyun bağırsaklara verilmesinden sonra bekletilmeyip bağırsakların hemen temizlenmesi kaydıyla lavman yaptırma; hastaya herhangi bir sıvı maddesi verilmeden hemodiyaliz yaptırma; anjiyo, biyopsi yaptırma; kan verme; merhem sürme, vücuda ilaçlı bant yapıştırma...

Kurul aynı kararında şunların orucu bozacağını belirtmiştir: Gıda ve keyif verici enjeksiyon yaptırma; hastaya serum veya kan verilmesi; gıda içerikli sıvıların bağırsaklara verilmesi veya orucu bozacak kadar su emilecek şekilde lavman yaptırma; su, yağ vb. gıda özelliği taşıyan başka bir maddenin vücuda girmesi durumunda endoskopi, kolonoskopi yaptırma; bölgesel ve genel anestezi; kulak zarı delik olup orucu bozacak kadar su mideye ulaşacak şekilde kulak yıkatma; periton diyaliz ve damara serum verilerek yapılan hemodiyaliz.

İslam Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslam Fıkıh Akademisi X. Dönem Toplantısı'nda da (Cidde, 28 Haziran - 03 Temmuz 1997) bu hususların birçoğu hakkında benzer sonuçlara ulaşılmış, şunların orucu bozmayacağı belirtilmiştir: Göz damlası, kulak damlası, kulağın yıkanması, burun damlası, burun spreyi, göğüs sıkışması gibi rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan dil altı hapları, dolgu yaptırmak, diş çektirmek, gargara yapmak, ağızda lokal tedavi için kullanılan sprey.

Ancak günümüz İslam âlimleri ve fetva kurulları, kendi incelemeleri neticesinde orucu bozmayacağı kanaatine varmış olsalar da, orucun sıhhati bakımından tereddüde yol açan tedavi yöntemlerinin -eğer hastanın sağlığı açısından bir sakınca taşımıyorsa- olabildiğince iftar sonrasına bırakılmasını tavsiye etmektedir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda kişi herkesle birlikte oruç tutmak ve bu ibadeti zamanında yerine getirmenin hazzını yaşamak istiyorsa, orucun bozulmayacağı görüşünü esas alabilir veya hastaya tanınan ruhsattan yararlanarak orucu erteleyip tedavi tamamlandıktan sonra kaza edebilir.

İtikâf: Akıl baliğ veya temyiz kudretine sahip bir Müslümanın beş vakit namaz kılınan bir mescitte ibadet niyetiyle bir süre durması anlamında bir fıkıh terimidir. Farklı görüşlere göre bu tarife, kalınacak sürenin miktarı, caminin durumu ve orada kalan kişinin oruçlu olması gibi diğer unsurlar ilave edilir. İtikâf, Kur'an[31] ve Sünnetle sabittir. Peygamberimizin özellikle ramazan içinde ve ramazanın son on gününde itikâf yaptığını bildiren çeşitli hadis-i şerifler vardır. Hz. Âîşe'nin şöyle dediği nakledilmiştir: *"Resulullah (s.a.v), ramazanın son on gününde itikâf yapardı. Bu durum vefat zamanına kadar bu şekilde devam etmiştir. Daha sonra zevceleri itikâfı sürdürmüşlerdir."*[32]

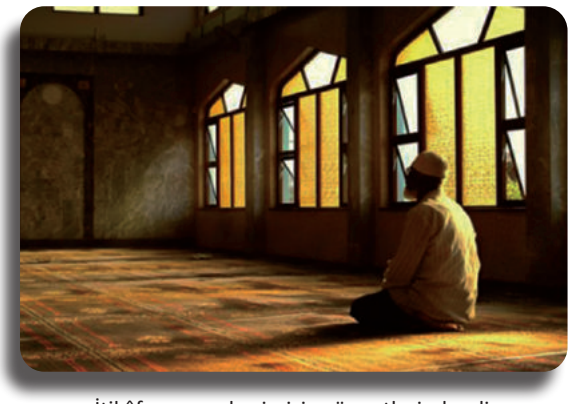
İtikâf, peygamberimizin sünnetlerindendir.

İslam âlimleri itikâfın hükmünü sünnet olarak tesbit etmişlerdir. Bir Müslümanın adak yoluyla onu kendisi için vacip hâle getirmesi de mümkündür. Ramazan ayının son on günün-

31 bk. Bakara suresi, 187. ayet.
32 Buhârî, İ'tikâf, 1-18; Müslim, İ'tikâf, 1-6; Ebu Dâvud, Ramazân, 3.

de sünnet (bazılarına göre sünnet-i kifâye), diğer günlerde müstehap (mendub) diyenler de vardır.

İtikâfın sahih olması için ona niyet edilmesi ve guslü gerektirecek bir hâlin olmaması şarttır. Mescitte beklemek itikâfın rüknüdür. Fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre itikâf konusunda erkeklerle kadınlar arasında önemli bir fark yoktur. Yalnız kadınların, özel hâllerinde camiden ayrılmaları gerekir. Hanefiler'e göre ise kadınların, kendi evlerinde namaz için tahsis ettikleri yerler varsa orada itikâfa girmeleri daha iyi olup camide itikâfa girmeleri mekruhtur.

Ebu Hanife'ye göre nafile itikâfın en azı bir gündür. İmam Şâfiî ise bir anı bile yeterli bulur.

İtikâfa giren kimse mescidden ancak şeri, zaruri ve tabii ihtiyaçları için çıkabilir. Herhangi bir ihtiyaç yokken ve mazeret dışında mescidden çıkmak itikâfı bozar. İtikâfda olan kimsenin yemesi, içmesi ve uyuması mescidde olur. Ramazanın son on gününü ve cemaatı kalabalık olan mescidi tercih etmek, kötü ve çirkin söz söylemekten sakınmak, Kur'an, hadis okumak, araştırmak, Allah'ı zikir ve ibadetle meşgul olmak ve temiz elbise giyip güzel kokular sürünmek itikâfın adabındandır.

2. ZEKÂT

Sizce İslam dininde yardımlaşmaya niçin büyük önem verilmiştir?

İslam'ın beş şartından birisi olan zekât, toplumun varlıklı kesiminden yoksul kesimine mal ve beraberinde saygı ve sevgi akışını sağlayan mali bir ibadettir. Kelime anlamı "artma, çoğalma, temizleme, arınma ve berekettir."[33]

İLKELER ÇIKARALIM

"Mallarını Allah yolunda harcayıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimselerin Allah katında ödülleri vardır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."

Bakara suresi, 262. ayet.

''Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Bilin ki Allah zengindir, övgüye layıktır.'

Bakara suresi, 267. ayet.

Yukarıdaki ayetlerden zekâtın nasıl verilmesi gerektiği ile ilgili ilkeler çıkaralım.

33 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 398.

Zekât ibadeti, hicretin 2. yılında ramazan orucundan önce kurumsal hâle gelmiştir. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar zekât fikrine alıştırılmış, daha sonra da, zengin olanların bu imkânını belli oranda fakirlerin ve toplumun ihtiyacı için harcaması gerektiği, bunun namaz ibadeti kadar önemli olduğu hususu vurgulanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in sünnetinde zekât daima namazla birlikte zikredilmiştir. Bu husus namazla zekât arasındaki kuvvetli bağa, kişinin Müslümanlığının ancak bu ikisini eda etmekle olgunluk derecesine ereceğine bir delildir. Namaz bedenî, zekât ise mali bir ibadettir. İki ibadete de hâkim olan ruh Allah'a yaklaşmak ve onun rızasını kazanmaktır.

Zekâtın ibadet manası yanında bir de yüce insani hedefleri, üstün ahlaki değerleri ve iktisadi gayeleri vardır. Kur'an-ı Kerim zekâtın hedeflerini "tathîr" (temizleme) ve "tezkiye" (arıtma) kelimeleriyle özetler: **"Onların mallarından sadaka (zekât) al. Onunla kendilerini temizlemiş ve tezkiye etmiş olursun."**[34]

İslam dini insanın Allah'tan başka her şeyin esaretinden kurtulup sadece Allah'a kul olmasını ister. Bunun bir yolu da zenginin her sene malının zekâtını vererek hem Allah'ın emrine boyun eğmesi hem de dünya malının kendisine geçici bir süreliğine emanet edildiği bilincine varmasıdır. Bu bilinç sayesinde bencillikten, para ve mala düşkünlükten kurtulan, darda kalmışların yardımına koşmayı huy edinen kimseler, Allah'ın halis kulları arasına girmeyi başarırlar.

Zekât, Allah'ın verdiği nimetlere şükürdür. Namaz ve oruç gibi bedenî ibadetler, Allah'ın ihsan ettiği vücut sıhhat ve selametinin şükrüdür. Başta zekât olmak üzere yapılan gönüllü mali ödemeler de mal nimetinin şükrüdür.

Zekât teriminin taşıdığı artma ve üreme (nema) dikkat çekicidir. Yoksul zümrelerin eline geçen para her şeyden önce insan onurunu geliştirir, iş gücü kalitesini artırır, bunun yanında artan satın alma gücü sayesinde yükselen umumi talep hacmi ekonomik hayata dinamizm getirir. Zekât sermayeyi yatırıma zorlar. Çünkü elde atıl tutulup yatırıma yönlendirilmeyen sermaye, yıldan yıla zekât ödemeleri sebebiyle erimeye yüz tutar.

Zekât, zenginler ve fakirler arasındaki toplumsal denge, barış ve huzurun sigortası olduğu gibi kamu yararına ibadet aşkıyla katılım bilincini yerleştirici bir kurum vazifesi görür. Ancak üretim biçim ve ilişkilerinin çok hızlı değiştiği günümüzde zekâtın, teorik bakımdan zihinlerdeki önem ve anlamını koruduğu söylenebilse de, uygulamaya yansıyan ve Müslüman toplumlarda sürdürülen şekliyle gerçek anlam ve amacına hizmet ettiği kolaylıkla söylenemez. Bu konuda geniş çaplı ve kamu destekli organizasyonların da bulunmayışı sebebiyle hem kapsamı hem de alıp verme işlemi giderek fertlerin dinî-vicdani sorumluluklarına bağlı özel bir ilişki hâline gelmiş ve hayli zayıflamıştır.

34 Tevbe suresi, 103. ayet.

NOT EDELİM

"Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir. O her şeyi bilir."

Bakara suresi, 261. ayet.

2.1. Zekât İle İlgili Kavramlar

Âmil: Zekât işinde çalışan kişiye denir. Zekât gelirlerini toplamak ve dağıtmakla görevli kimseler için kullanılan Kur'anî bir kavramdır.

Ayn: Kişinin zekât için ayırdığı ve yanında hazır bulunan mala denir.

Fakir ve miskin: Maddi ihtiyaç içinde bulunan, yeterli miktarda malı ve geliri bulunmamakla birlikte bu haliyle geçinmeye çalışan kimseye fakir; hiçbir şeyi bulunmayan, yiyeceği ve giyeceği için başkalarına muhtaç olan kimseye de miskin adı verilir.

Ğarim: Borçlu, zimmetinde borç olan kimse.

Havâic-i asliyye: Kişinin bir yıl süre ile kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler (ve hayvanlar) için asgari düzeyde ihtiyaç duyacağı temel ihtiyaçlarıdır.

Havelânü'l-havl: Nisap miktarına ulaşmış olan malın üzerinden bir kamerî yılın geçmesine denir.

İbnü's-sebîl: Yolcu demektir. Kendi memleketinde zengin bile olsa, yolculuk sırasında fakir ve muhtaç duruma düşen, bu sebeple zekât almaya hak kazanan kimsedir.

İnfâk: Allah'ın hoşnutluğunu kazanma amacıyla kişinin kendi servetinden harcamada bulunması, ihtiyaç sahiplerine yaptığı her türlü ayni ve nakdî yardımlardır.

Karz: Bir başkasına mislini geri vermek şartıyla ödünç vermeye denir.

Kenz: Yer altında bulunan definelere denir.

Müellefe-i kulûb: Kalpleri İslam'a ısındırılmak veya kötülüklerinden emin olmak istenen kişilerdir.

Nâmî /Nema: Nâmî, malın artıcı vasfı; nema ise, bir malın artıcı nitelikte olmasıdır. Hakiki (gerçek) nema: Bir malın ticaretle, doğum yoluyla veya tarımla artmasıdır. Ticaret malları, hayvanlar ve toprak ürünleri böyledir. Takdiri (hükmi) nema: Bir malın kendisinde nema imkânının bizzat (potansiyel olarak) mevcut olmasıdır. Altın, gümüş ve parada olduğu gibi.

Nisap: Zengin olmanın asgari sınırı veya asgari zenginlik ölçüsüdür. Zekât, sadaka-i fıtır ve kurban gibi mali yönü bulunan ödevlerle yükümlülük, dinimizde belli bir asgari zenginlik ölçüsüne bağlanmıştır. Dinen asgari zenginlik ölçüsü olarak belirlenen bu miktara nisab denir. Zekâtın vücubuna alamet ve ölçü olmak üzere tesbit edilen bu belirli bir miktar, kişinin borçları ve asli ihtiyaçları dışında 20 miskal (80,18 gr.) altına, ya da buna denk bir paraya veya mala sahip olmasıdır.

Öşür: Toprak ürünlerinden alınan 1/10 oranındaki zekâttır.

Temlîk: Mülkiyetine geçirmek demektir. Zekâtı, gerçek ihtiyacı olan ehil kimselere vermektir.[35]

2.2. Zekât İle İlgili Hükümler

Zekâtla ilgili bilinmesi gereken fıkhî hükümlerin başında, zekâtın kimlere hangi şartlarda farz olduğu ve verilen zekâtın geçerli olabilmesi için ne gibi şartların gerektiğidir.

Zekâtın vücûb sebebi: Zenginliktir. Artıcı vasıfta belirli bir miktar mala malik olan kimse zekât açısından zengin sayılır. Zenginliğin ölçüsü sayılan miktara ve alt sınır "nisab" tabir edilir. Borcundan ve tabii ihtiyaçlarından fazla nisab miktarı artıcı mala sahip olan ve bu malının üzerinden bir kamerî yıl geçen kimse zekât ödemekle mükellef olur.

Zekâtın rüknü: Zenginlik ölçüsü sayılan miktardaki maldan zekât borcunu çıkarmak ve onu hak sahibine temlik ve teslim etmektir.

Zekâtın şartları: Zekâtın farz olabilmesi için hem mükelleflerle ve hem de mallarla ilgili şartlar vardır. Aynı şekilde bu farzın edasının sıhhati için de birtakım şartlar aranmaktadır.

a. Yükümlülük (vücup) şartları: Bir kimsenin zekâtla yükümlü (mükellef) tutulabilmesi için gereken şartlar, ilmihal dilinde, vücup şartları veya zekâtın farziyetinin şartları olarak da anılır. Zekâtla yükümlülük için gereken şartların bir kısmı mükellefte, bir kısmı da malda aranan bazı özelliklerdir.

Mükellefle ilgili olarak: Zekât şu kimselere farzdır: Müslüman, hür, tabii ihtiyaçlarından fazla artıcı vasıftaki mala tam bir mülkiyetle malik olan ve bunun üzerinden bir (kamerî) senesi geçen kimselere farzdır. Ebu Hanife akıllı ve baliğ olmayanları, toprak ürünleri ve kamu hukukunun bir parçası olarak alınan zekât türü hariç, zekâtla mükellef tutmamıştır. Fakihlerin çoğunluğuna göre ise akıl hastalarının ve çocuğun malları zekâta tabidir. Bu borcu veli ve vasileri öderler.

Zekât bir ibadet sayıldığı için, öteden beri, zengin gayri müslim vatandaşların, zekâtla yükümlü olmaları hiç gündeme gelmemiş, bunun yerine onlardan cizye ve haraç gibi başka vergiler alınmıştır.

Mal ile ilgili olarak: "Tam mülk olma"(el-milkü't-tâm), "artıcı özelliğe sahip olma" (nema), "nisaba ulaşmış olma", "tabii ihtiyaçlardan (havâic-i asliyye) fazla olma", "üzerinden bir yıl geçmiş olma"(Havelânü'l-havl) gibi şartların arandığı görülür. Zekâta tabi mallarda aranan "tam mülk" şartının bir gereği de zekâta tabi olan malın borç karşılığı olmamasıdır.

Zekat, toplumda yardımlaşma ve dayanışmaya katkı sağlar.

35 bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihal, C. 1, s. 419-492.

Nisabın esas alınmasında Hadis kitaplarındaki bilgi ve rivayetleri esas alan mezhep imamları gümüşün zekât nisabının 200 dirhem, altının nisabının 20 miskal, her ikisinin de zekât nisbetlerinin 1/40 (% 2.5) olduğunda görüş birliğine varmışlardır. Din İşleri Yüksek Kurulu, nisabın esas alınmasında 20 miskal altının 80.18 gr, 200 dirhem gümüşün ise 561 gram olmasını esas almıştır.[36] Tarihsel süreç içerisinde gümüş, altına karşı değerini koruyamamıştır. Bu sebeple nisap konusunda günümüzde altının esas alınması daha isabetli olacaktır.

b. Geçerlilik (sıhhat) şartları: Niyet ve temliktir.

Zekâta tabi mallar: Altın, gümüş ve para, ticaret malları, toprak ürünleri, bal ve diğer hayvan ürünleri, madenler ve deniz mahsulleri, fabrikalar, bina ve nakil vasıtaları gibi gelir getiren mallar ile maaş, ücret ve serbest meslek kazançlarıdır. Bu mallardan verilecek zekât oranları vb. konular fıkıh kitaplarında detaylı olarak ele alınmıştır.

Zekâtı Kim	Nelerden	Ne kadar	Kimlere vermelidir?
Zengin Olan Her Müslüman	Altın, gümüş ve nakit para ve menkul değerler Ticaret malları	1/40 ya da %2.5	Fakirler Miskinler Borçlular Yolda kalmış yolcular Mükatep köleler Kalbi İslam'a ısındırılmak istenenler Allah yolunda çalışanlar Zekât memurları (Tevbe suresi, 60. ayet.)
	Koyun	40'dan 120'ye kadar 1 adet koyun 121'den 200'ye kadar 2 adet koyun 200'den 399'a kadar 3 adet koyun 400'den 500'e kadar 4 adet koyun	
	Sığır	30'dan 40'a kadar 1 adet iki yaşına basmış buzağı 40'dan 60'a kadar 1 adet üç yaşına girmiş dana 60 olunca 2 adet birer yaşını bitirmiş buzağı (**Ayrıntılı bilgi için bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihal, C. 1, s. 454.)	
	Deve	5'ten 9'a kadar 1 adet koyun 10'dan 14'e kadar 2 adet koyun 15'ten 19'a kadar 3 adet koyun 20'den 24'e kadar 4 adet koyun 25'den 35'e kadar 1 adet 2 yaşında dişi deve (*Ayrıntılı bilgi için bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihal, C. 1, s. 454.)	
	Toprak ürünleri	1/10 ya da 1/20 **Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde öşür (10/1), kova (el emeği) ile sulananlarda nısf öşür (20/1) vardır." (Buhârî, Zekât, 55).	

Altın ve gümüşten yapılan ziynet eşyasının zekâta tabi olup olmayacağı meselesi eskiden beri tartışma konusu olmuştur. Hanefi Mezhebi'ne göre altın ve gümüşten yapılmış süs eşyaları zekâta tabidir. Mesela altın ve gümüşten yapılmış bilezik, kolye, gerdanlık gibi kadın süs eşyası nisaba ulaşır ve üzerinden bir sene geçerse, o günkü altın fiyatları ile değeri bulunur ve 1/40 zekâtı verilir. İmam Şâfiî'ye göre ise mubah olan kadın süs eşyası zekâta tabi değildir. Ancak Şâfiîler'e göre kadın süs eşyalarında israfa kaçarsa, meselâ 200 miskal ağırlığında ziynet eşyası bulundurursa bunların zekâtını vermesi gerekir. Altın ve gümüş dışında, hangi maddeden olursa olsun bütün süs eşyalarının zekâta tabi olmadığı hususunda ve erkekler tarafından

36 Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihal, C. I, s. 440-441.

kullanılan veya dince kullanılması haram sayılan altın-gümüş mamulü bütün süs eşyasının ise zekâta tabi olduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır.

Ebu Hanife'ye göre, bütün toprak ürünleri zekâta tabidir. İmam Şâfiî'ye göre ise bir sene muhafaza edilebilen gıda maddesi özelliğine sahip toprak ürünleri zekâta tabidir. Günümüz İslam âlimleri genellikle, bütün toprak ürünlerinin zekâta tabi olduğu hususundaki görüşü tercih etmektedir.

İslam dini yardım etmeyi öğütlemiştir.

Yer altında bulunan define ve madenlerin zekâtı konusunda fakihler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefi Mezhebi fakihleri madenlerden 1/5; İmam Şâfiî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel ise 1/40 (% 2.5) nisbetinde zekât alınacağı görüşünü benimsemişlerdir.

Fakihlerin çoğunluğu deniz mahsullerinin zekâta tabi olmadığı görüşündedirler. Ebu Yusuf'a göre ise denizden çıkarılan tüm kıymetli ürünler 1/5 oranında zekâta tabidir.

Klasik dönem fıkıh kaynaklarında, oturulan evlerin ve binek hayvanlarının insanın temel ihtiyaçlarından sayıldığı ve bunların zekâttan muaf tutulduğu kaydedilir. Gerçekten insanın çoluk çocuğu ile sığındığı ev, şahsi işi için kullandığı nakil aracı temel ihtiyaçlardandır ve bunlar artıcılık özelliğine de sahip değildir. Oysa bugün kiraya verilen büyük binalar, daireler, dükkânlar, düğün salonları ile kara, hava, deniz taşımacılığında kullanılan nakil araçlarından elde edilen gelirler, dünden farklı olarak günümüzde yaygın ve önemli gelir kaynakları hâline gelmişlerdir. Değişen şartlar çerçevesinde çağdaş âlimlerin çoğu, bu çeşit yeni gelir kaynaklarının zekâta tabi olacağında ittifak etmiş, ancak bu mallardan hangi statüye göre ve ne nisbette zekât alınacağı hususunda farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Tercih edilen görüşe göre akarların yanlızca gelirleri zekâta tabidir. Bu zekât da elde edilen gelir nisaba ulaşır ve üzerinden bir kamerî yıl geçince tahsil edilir. Din İşleri Yüksek Kurulunun görüşü ile İslam Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslam Fıkıh Akademisinin 1985 tarihli ikinci dönem toplantısında alınan karar bu yöndedir. Buna göre kiraya verilmiş arazi ve ev, dükkân gibi taşınmazların ve nakil araçlarının yıllık gelirinden nisab miktarını bulması ve diğer şartların da gerçekleşmesi halinde, yıl sonunda % 2.5 oranında zekât verilir.

Zekat verilmesi gereken yerler: Kur'an-ı Kerim, zekâtın kimlere verileceğini özellikle belirtmiş ve Tevbe suresinin 60. ayetinde bu kişiler ayrı ayrı sayılmıştır: **"Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak fakirlere, miskinlere, zekât işinde çalışanlara, kalpleri İslam'a ısındırılacaklara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmışlara aittir. Allah bilendir, hakîmdir."**

Zekâtın dağıtımı: Zekâtın, ilgili ayette geçen sekiz gruba nasıl dağıtılacağı konusunda mezheplerin farklı görüşleri olmuştur. Hanefi fakihlerine göre, zekât mükellefi zekâtını bunların her birine verebileceği gibi sadece bir sınıfa da ödeyebilir. Şâfiîler'e göre zekât, sahibi

veya vekili tarafından dağıtılıyorsa, zekât işinde çalışanlar (el-âmilîn) dışında yedi sınıftan bulunabilenlere eşit olarak dağıtılmalı ve her sınıftan en az üç kişiye verilmelidir.

Zekât verilemeyecek yerler: Nisab miktarı mala sahip olan zengin kimseler ile gayrimüslimlere zekât verilemez. Ancak gayri müslim olan kişiler kendilerine zekât verilecek sekiz sınıftan biri olan 'müellef-i kulûb'tan yani kalbi İslam'a ısındırılmaya çalışılan gruptan biri ise zekât verilebilir. Bu durumda gayri müslimlere de belli şartlar dahilinde zekat verilebilir. Ancak zekâtta önceliği Müslümanlara vermek daha doğru bir davranış olacaktır. Görüldüğü üzere İslam toplumlarında gayrimüslim de olsa fakirler korunup gözetilmiştir. Ayrıca devlet hazinesinden onlar için belirli bir fonda ayrılmıştır. Zekât usul (baba, anne, dede, nine) ve fürûa (çocuk ve torun) verilemez. Aynı şekilde kişi zekâtını karısına da veremez. Ebu Hanife'ye göre kadın da zekâtını kocasına veremez. Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfiî'ye göre ise, kadının yoksul bulunan kocasına zekât vermesi caizdir.[37] Bunlara ek olarak Hz. Peygamber kendi soyuna verilmesini yasakladığı için zekât Hâşimoğulları'na da (Hz. Ali, Abbas, Ca'fer, Akil ve Hâris b. Abdülmuttalib soyundan gelenler) verilemez.[38]

İslam hukukçularının büyük çoğunluğuna göre cami, okul, yol, köprü, çeşme yapımı gibi hayır kuruluşlarına zekât verilmez; ölü kefenleri alınmaz ve ölülerin borçları zekâtla ödenmez. Hayır kurumlarına zekâtın dışında yardımlar yapılmalı, zekât ise sadece ayette zikredilen sekiz sınıfa verilmelidir. Çünkü İslam dininde imkânı olan Müslümandan sadece zekât borcunu vermesi değil, bunu da aşarak Allah'ın kendisine verdiği malını hayırlı faaliyetlere sarfetmesi istenmektedir. İslam'ı yaymak, korumak, Müslümanlara düşmanlarından zarar gelmesini önlemek amacıyla yapılan harcamalar ise zekât yerine geçer.

Zekâtın ödenme zamanı: Fakihler şartları gerçekleşen malda zekâtın derhal (fevrî) yani sene biter bitmez ödenmesi gerektiğinde görüş birliğine varmışlardır. Çünkü malda gerçekleşen zekât borcu, artık kul hakkıdır. Bu borcun ödenmesini -özürsüz olarak- geriye bırakmak caiz değildir. Öteden beri Müslümanlar zekât borçlarını rahmet ayı olan ramazan ayında ödemeyi âdet hâline getirmiş iseler de, zekâtın ödenmesi için tayin edilmiş bir gün veya ay yoktur. Aslolan, vücûb şartları gerçekleşince zekâtın ödenmesidir.

Zekâtın ödenme şekli: Zekât bir ibadet olduğu için, kural olarak doğrudan mükellef birey tarafından yerine getirilir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre, zekât borcu ancak zekâta tabi olan maldan verilir. Mesela hayvanlar zekâta tabi ise zekât bu hayvanlardan, toprak ürünleri zekâta tabi ise zekât bu ürünlerden verilmelidir. Ancak Şâfiîler ticaret mallarında kıymetin verilebileceği görüşündedirler. Hanefiler'e göre zekât borçları, o malların kendilerinden verilebileceği gibi kıymetleri de verilebilir.

Zekat, bireysel ve toplumsal dayanışmayı artırır.

37 Ebu Dâvud, Zekât, 44; Talâk, 19.
38 Buhârî, Zekât, 57; Müslim, Zekât,167; Ebu Dâvûd, Zekât, 29.

Zekâtın toplumsal ibadet olma yönü ve toplumsal denge ve barışı sağlamadaki rolü dikkate alındığında, kural olarak zekâtın toplandığı yerden başka bir yere ihtiyaç olmaksızın gönderilmesi pek hoş karşılanmamıştır. Hanefiler fakir akrabayı gözetmek, daha muhtaç bir kişiye veya kişilere vermek, âlim bir kişiye yahut öğrenciye ulaştırmak gibi amaçlarla zekâtın, zekât malının bulunduğu yerden başka bölgelere nakledilmesini caiz görmüşlerdir. Şâfiîler, zekâtın malın bulunduğu yerde dağıtılmasının gerekli olduğunu, ancak o yerde zekâtı alacak kimse bulunmadığında başka bir yere nakledilebileceğini söylemişlerdir.

Zekât vermenin adabı: Zekât şehadet ve namazdan sonra İslam binasının üzerine kurulduğu beş temel esasın üçüncüsüdür. Bu itibarla Müslüman mükellefler bu önemli ibadeti usul ve adabına uyarak en iyi ve en güzel bir şekilde yapmalıdırlar.

Zekâtın, gösterişten uzak ve gizlice verilmesi daha iyidir.

Müslüman, zekâtını sadece Allah'ın rızasına kavuşmak için vermeli, bu farizayı "başa kakmadan" ve "eza vermeden" yerine getirmelidir. Yüce Allah sırf kendi rızası için yapılan harcamaları kat kat mükâfatlandıracağını, malını gösteriş için sarfedenlerin bu ödemelerinin boşa gideceğini bildirmektedir.[39] Zekâtı, temiz ve helal kazancından vermeli, eğer zekâtını ayni, yani mal olarak veriyorsa, bu malın iyi cinsten olmasına özen göstermeli, kendisine verilmesini istemediği malları başkalarına zekât olarak vermemelidir. Ayrıca sadakaların en sevilen maldan verilmesinin daha faziletli olduğu unutulmamalıdır.[40] Hanefiler'e göre zekâtın, alan kişinin onuru zedelenmemesi ve gösteriş şaibesinden uzak olması için gizlice verilmesi daha iyidir. Şâfiîlere göre ise insanları bu ibadeti yapmaya teşvik etmek için zekâtın açıkça verilmesi daha faziletlidir.

2.3. Sadaka Çeşitleri

Sadaka kelimesi; "doğru söylemek, sözünü tutmak" anlamında sıdk kökünden gelir. Kur'an ve Sünnet'te zekât anlamında da kullanılmış olan sadaka kavramı, daha sonraki devirlerde Allah rızası gözetilerek yapılan bütün gönüllü mali ödemeler için kullanılmaya başlanmıştır. Sadaka, yükümlünün durumuna göre farz, vacib veya nafile hükmünde olur.

Sadakanın farz olan kısmı zekâttan ibarettir. Fıtır sadakası ise vacib hükmünde bir sadaka türüdür. Buna kısaca, "fitre" denir ki zekat ve fitre, miktarları belirli bulunan sadakalardır. Birincisinde nisaba malik olduktan sonra bir yıl geçmesi, ikincisinde ise, sadece nisaba malik olmak şarttır.

39 Bakara suresi, 261-265. ayet.
40 bk. Bakara suresi, 267; Âl-i İmrân suresi, 92. ayet.

İslam'da farz ve vacib olan sadakalardan başka, kapsamı çok geniş bir sadaka anlayışı vardır. Mal veya parayı tasadduk etme yanında, mümin kardeşinin güler yüz veya tatlı dille gönlünü hoşnut etmek, hatta hayvanlara yapılan iyi muamele gibi pek çok fiil ve davranış sadaka olarak nitelendirilmiştir. Sadaka-i cariye, vakfedilmiş sadaka ile diğer hayır ve hasenat da bu niteliktedir. Bir hadiste sürekli ecir kaynağı olan ameller arasında sayılan sadaka-i cariye;[41] yol, köprü, çeşme, mescid, yoksullar için aş evi, hastahane ve okul gibi hayır yerlerini kapsamına alır. İnsanlar bu gibi yerlerden yararlandığı sürece, bunları yaptıranlar, yapılmasına sebep olanlar, yol gösterenler ve destek olanlar, gerek sağlıklarında ve gerekse vefatlarından sonra ecir almaya devam ederler. Sadaka kapsamının genişliğini şu hadiste görmek mümkündür: *"İçinde Güneş doğan her gün, insanların her bir mafsalı için kendilerine bir sadaka gerekir. Mesela; iki kişinin arasında adaletle hükmetmen bir sadakadır. Hayvanına binmek isteyen bir kimseye yardım ederek, hayvana bindirmen veya eşyasını hayvana yüklemen bir sadakadır. Güzel söz bir sadakadır. Namaza giderken attığın her adım sadakadır. Gelip geçene sıkıntı veren şeyleri yoldan kaldırman bir sadakadır."*[42]

İslam âlimlerine göre zekât ve vergi ayrı ayrı mükellefiyetlerdir. Devlete verilen vergi, aynı maldan verilmesi gereken zekât borcunu düşürmez. Verginin zekâta benzeyen bazı yönleri bulunsa da, vergiden doğan hukuki ilişki bir borç ilişkisidir. Mükellef vergi borcunu çıkardığı gibi mali bir ibadet olan zekâtını Allah'ın emrine uyarak, onun rızasına kavuşmayı dileyerek gönül hoşnutluğu ve halis bir niyetle yerine getirmelidir.

3. HAC

Dinimizde kutsal olarak kabul edilen mekânlardan hangilerini biliyorsunuz?

Hac sözlükte, "kastetmek, yönelmek" anlamına gelen bir kelimedir. Fıkıh terimi olarak ise hac, "Mekke şehrindeki Kâbe'yi ve civarındaki kutsal sayılan özel yerleri, özel vakit içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menâsiki yerine getirmek" demektir. Bunların hepsine birden hac ile ilgili işler ve ibadetler anlamında "menâsikü'l-hac" denir.[43]

NOT EDELİM

Haccın farzı üçtür:
1. İhram
2. Kâbe'yi tavaf
3. Arafat'ta vakfe

Tarihsel açıdan bakıldığında Kâbe'nin İslam'dan önce de kutsal sayıldığı, insanların dinî duygularla onun etrafında tavaf ettikleri bilinmektedir. İslam, hicri dokuzuncu yılda (631) haccı farz kılarak Kâbe'yi İslam dışı uygulamalardan arındırmıştır.

Hac görevini yerine getiren Müslüman, beden sağlığı ve zenginlik nimetlerinin şükrünü yerine getirmiş olmanın huzurunu hisseder. Al-

41 bk. Dârimi, Mukaddime, 46.
42 Buhârî, Sulh, 11; Müslim, Zekât, 56; Ebu Dâvud, Tatavvu', 12.
43 Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihal, C. 1, s. 514.

lah'ın nimeti olarak saydığı sağlık ve zenginliği yine onun yolunda kullanmak insana bir iç huzuru ve mutluluk verir.

Hac, insanı Rabb'i karşısında mütevazı bir ortama çeker. Lüks ve süsten uzak bir şekilde onun emrine boyun eğerek ve onun rızasını kazanmak gayesiyle zevklerinin önemli bir kısmından geçici bir süre için zorunlu olarak uzaklaşır, günlük hayatında önemli değişiklikler yaşar.

Hac, Müslümanı düzen, intizam ve disipline alıştırır. Namazın insanı bir taraftan bireysel hayatta, bir taraftan da toplumsal hayatta düzenli olmaya alıştıran yönü hacda çok daha kapsamlı hâlde ve ümmet şuuru içinde karşımıza çıkar.

Hac, inanan bir kimsenin inanç kökleriyle bağlantısını tazelemesi bakımından önemlidir. İslam peygamberinin ve arkadaşlarının tevhid ve adaleti hâkim kılma mücadelesi, bu süreçte yaşanmış acı tatlı anılar, âdeta bir film şeridi gibi bu kutsal mekânları ziyaret eden kişinin gözünün önünden geçer. Bu durum, inanan kişiye haz ve mutluluk verir, daha yoğun bir dinamizm kazandırır ve daha üst düzeyde bir sahiplenme şuuru verir. İnsan, inanç kökleri ile olan bağlantısını âdeta soyuttan somuta dönüştürerek kuvvetlendirir.

Her sene hac mevsiminde dünyanın çeşitli bölgelerinden Mekke'ye akın eden Müslümanlar, "mîkat" denilen belirli sınırlarda dünyayı, dünyevi farklılığı, hatta bencilliği ve ihtirasları temsil eden elbiselerini çıkarıp hepsini eşitleyen, birleştiren, onları dünya Müslümanlığının bir üyesi olmanın bilincine erdiren ihram elbiselerini giyerler. Artık "ben" yok, "biz" vardır.

Hac, adeta Müslümanların sorunlarının ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin konuşulduğu, karara bağlandığı önemli bir ibadettir. Örneğin geri kalmış ülkelerin temsilcileri ile gelişmiş ülkelerin temsilcileri bir araya gelir ve yardımlaşma ve dayanışma merkezli görüşmeler yapabilirler. Hac mevsiminde dünyanın dört bir yanından gelen Müslümanlar, birlik ve beraberliklerini pekiştirme, güç ve kuvvetlerini tüm dünyaya gösterme fırsatı bulurlar.

Birbirleri ile tanışan ve kaynaşan Müslümanlar, karşılıklı kültürel alışverişte de bulunurlar.

Hac ibadeti, Müslümanlar arasındaki kardeşlik bağlarını pekiştirir.

Hac, mahşeri andırır. Farklı dil, ırk, bölge ve kültürlere, sosyal konum ve ekonomik güce sahip insanların eşit statüde ve aynı renk ve tip elbiseler içinde toplanması, akın akın koşuşturması ve topluca ibadetler etmesi, bir bakıma ahirette yaratıcının huzurunda dirilişi ve toplanışı hatırlatır. Hac, mümini ahiretteki bu diriliş ve toplanmaya hazırlar, bu bilinci kazanmasında ona yardımcı olur.

Arafat vakfesi, insanın dünyaya ayak basışını, ahiret hayatını, bütün ölülerin dirilip beyaz kefenler içinde mahşerde toplanıp Allah'ın huzurunda bekleyişini hatırlatır. Mahşerde hesabı ve peşinden sevkıyatı bekler gibi hacılar da o gün Güneşin batmasını ve ardından Müzdelife istikametinde hareket için emir verilmesini bekler, Mina'da sembolik olarak şeytanı taşlamanın heyecanını yaşar. Kâbe etrafında dönerek gerçekleştirilen tavaf, kâinatın ve yaratılışın özeti, teslimiyetin ve ilahî kadere boyun eğişin sembolü sayılır. Koşmak anlamına gelen sa'y, bir canlılık, bir arayıştır, esbaba tevessüldür.

DOLDURALIM

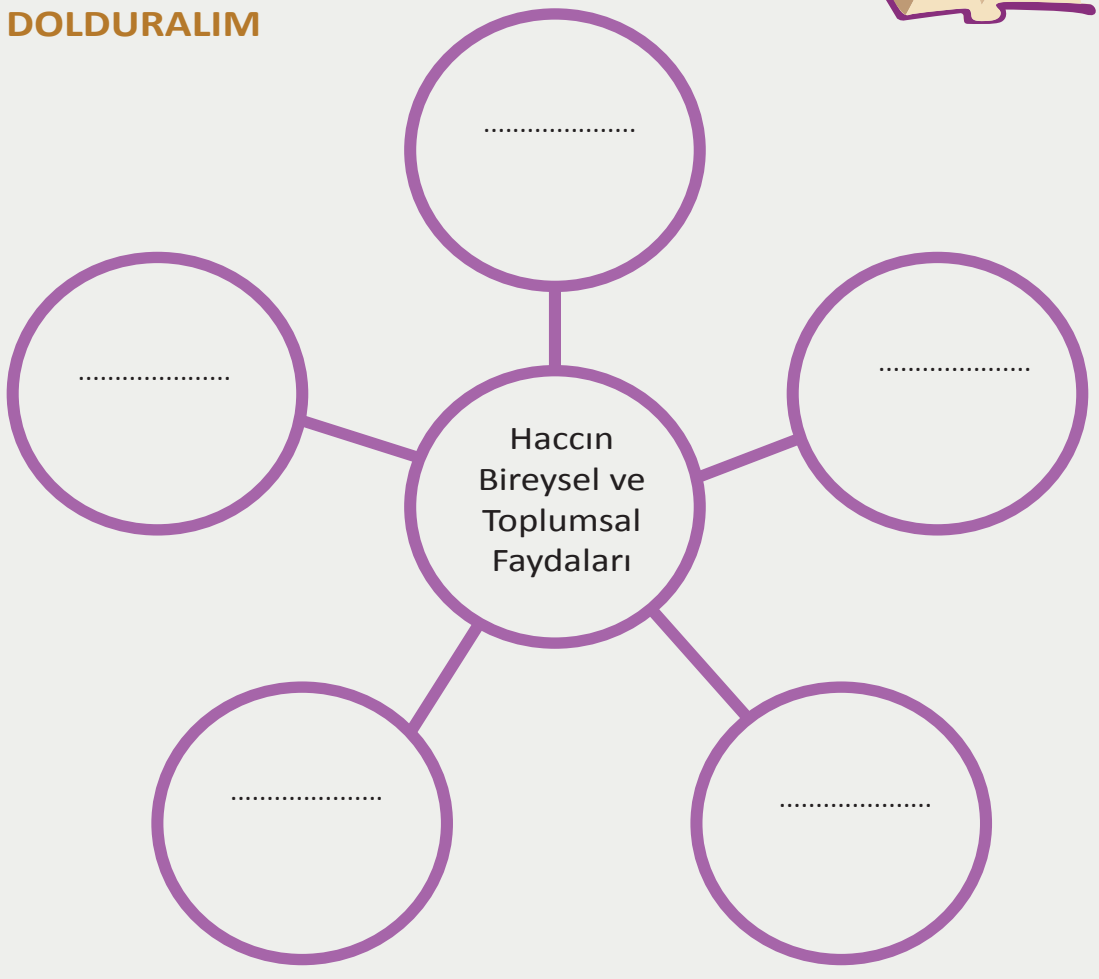

Yukarıdaki kavram haritasını dolduralım.

İhramlı için konulan yasaklar, hiç kimseye hatta haşerelere bile zarar vermeme, bütün yaratıklara şefkat ve merhamet, zorluklara sabır, kısaca kişiye düzenli ve disiplinli yaşama melekesi kazandırır. Böylece hac farizasını eda eden Müslümanlar, Allah'ın hoşnutluğunu kazandıkları gibi çevresindekilere faydalı olma, onlara zarar vermeme alışkanlığı kazanmış olurlar. Hz. Peygamber işte bu anlayışla haccedenler için; *"Kim Allah için hacceder de kötü söz ve davranışlardan ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, annesinin onu doğurduğu günkü gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner."*[44] buyurmuştur.

Netice olarak hac, insana hayatta yeni ve beyaz bir sayfa açma imkânı verir. Hacda kötü alışkanlıklarını ve hatalı davranışlarını terk etmiş mümin, artık hayatını yeniden Müslümanca şekillendirme konusunda Allah'a söz vermiş olarak evine döner. Hac esnasında edindiği yeni arkadaşlarının da desteği ile Müslümana yakışır yepyeni bir hayata adım atar.

3.1. Hac İle İlgili Kavramlar

Âfâkî: Harem ve Hill bölgelerinin dışında yaşayan kimselere denir. Bir başka ifade ile Mekke'nin etrafındaki "mîkat" denilen noktaların sınırladığı bölgenin dışında ikâmet edenlerdir.

Arafat: Mekke'nin yaklaşık 25 km. güneydoğusunda (yaya 6 saat mesafede) Harem sınırları dışında bir bölgenin adıdır. Haccın iki rüknünden biri olan "Vakfe" Zilhicce'nin 9. günü burada yapılır. "Cebel-i rahme" denilen tepe de buradadır. Burada bulunan Nemire Mescidi'nin güney kısmı, Arafat bölgesinin dışında kalır.

Arafat Dağı

Bedel: Başkası adına hacceden, vekil olarak hacca gönderilen kimse demektir.

Bedene: Deve ve sığır cinsinden olan kurbana "bedene" adı verilir.

Cemre: Hacda şeytan taşlama işleminin yapıldığı sembolik yerlerden her birine denir.

Cinâyet: Suç, yasak ihlali demektir. Hac ve umre için ihrama giren kişinin cezayı gerektirecek ihram yasaklarından birini işlemesine denir.

Dem: Koyun ve keçi cinsinden olan kurbana "dem" adı verilir.Dem-i cübrân, ceza kurbanı; dem-i şükrân ise şükür kurbanı demektir.

Fevât: Bir şeyin vaktinin geçmesi demektir. Hac için ihrama giren bir kişinin arefe günü Arafat vakfesine yetişememesi, vakfe süresi içinde bir an olsun Arafat'ta bulunamaması ve böylece o seneki haccın vaktini kaçırması durumudur.

44 Buhârî, Hac, 4; Müslim, Hac, 438.

Eşhuru'l-hac (Hac ayları): Hac menâsikinin başladığı ve devam ettiği aylardır ki şevval ve zilkade ayları ile zilhiccenin ilk on günüdür. Bu aylardan önce ihrama girmek kerâhetle caiz ise de, haccın diğer menâsikini yapmak caiz değildir.

Eyyâmü'l-hac (Hac günleri): Eyyâm-ı malûmat (belirli günler) olarak da bilinir. Zilhiccenin ilk 10 günü Terviye, Arafe ve kurban günleri bunlardandır.

Eyyâm-ı madûdât (Sayılı günler): Beş vakit namazın farzlarından sonra "tekbir" alınan günlerdir. Arefe günü (9 Zilhicce) sabahından bayramın dördüncü (13 Zilhicce) gününe kadar 5 gündür. Bunlara "Eyyâm-ı Teşrîk" (Teşrik tekbirlerinin alındığı günler) de denir.

Hacerül Esvet: 18-19 cm. çapında, kırmızımsı, esmer, parlak bir taştır. Kâbe inşa edilirken Hz. İsmail tarafından Ebu Kubeys Dağı'ndan getirilen bu mübarek taş, tavafa başlanacak yere işaret olmak üzere, hâlen bulunduğu köşeye konulmuştur. Tavafa başlarken, her şavtın sonunda ve sa'ye başlarken bu taşı istilâm etmek sünnettir.

Hacerül Esvet taşı

Halk ve Taksîr: "Halk", saçların dipten tıraş edilmesi; "taksîr" ise saçların kısaltılmasıdır.

Harem Bölgesi: Mekke ve etrafında bitkileri koparılmamak ve hayvanları avlanmamak üzere sınırları belirlenmiş bölgeye "Harem" denir. Bu sınırların dışında kalan yerlere ise "Hıll" denir.

Hatîm ve Hıcr-i Kâbe: Kâbe'nin kuzeybatı duvarının (Rükn-i Irâkî ile Rükn-i Şâmî arası) karşısında, yarım daire şeklinde bir duvar vardır ki, buna "Hatîm"; bu duvar ile Beytüllah arasındaki boşluğa "hıcr" (Hıcr-i Kâbe, Hıcr-i İsmail veya Hatîra)" denir. Hıcr-i Kâbe'de namaz kılınır, dua edilir, fakat kıble olarak buraya karşı namaz kılınmaz. Çünkü Hz. İbrahim'in yaptığı Kâbe binasına bu kısım da dâhildi. Kâbe'ye dâhil olduğu için, tavafın, bu duvarın dışından yapılması vaciptir.

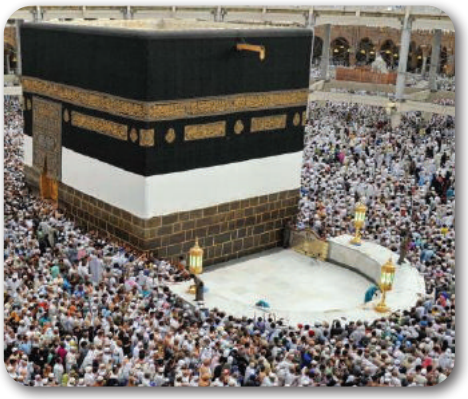
Hatîm ve Hıcr-i Kâbe

Hedy: Hac menâsikiyle ilgili olarak Harem bölgesinde kesilen kurbandır.

Hervele: Sa'yın her şavtında, Safa tepesiyle Merve Tepesi arasında yer alan işaretli düz bölgede, erkeklerin süratli ve canlı yürümesidir. Erkeklere sünnet olan bu fiili kadınlar yapmazlar.

Hıll: Harem bölgesi ile mîkat sınırları arasında kalan yerlere "Hıll" denir. Bu bölgede ikamet edenlere Mîkatî veya Hillî denir. Mîkatîler gerek hac gerek umre için Harem bölgesine girmeden bulundukları hill bölgesinde ihrama girerler.

Iztıbâ': Tavaf esnasında ihramın üst kısmı olan ridânın bir ucunu sağ koltuk altından geçirip sol omuz üzerine atmak, böylece sağ omuz ve kolu ihramın dışında bırakmaktır. Remel yapılması gereken tavafların bütün şavtlarında "ıztıbâ'" sünnettir. Tavaf bitince omuz örtülür; tavaf namazı, omuz örtülü olarak kılınır. Remel yapılan tavaflar dışında hiçbir zaman ıztıbâ' yapılmaz.

İhram: Hac ve umre niyetiyle, diğer zamanlarda helal olan bir kısım fiil ve davranışları, kişinin kendisine belirli bir süre için haram kılması demektir. Bu esnada erkeklerin büründükleri "ridâ ve izâr" denilen iki parça örtüye de halk arasında "ihram" denilmektedir. İhram niyet ve telbiye ile olur. İhrama giren kimseye ihramlı olduğu sürede "muhrim" denir.

İhram Yasakları: İhramlı iken yapılması cezayı gerektiren fiil ve davranışlardır (Tırnak kesmek, dikişli elbise giymek...gibi).

İstilâm: Tavaf esnasında imkân bulanın Hacerü'l Esved'i öperek selamlaması demektir. Tavafa başlarken, tavaf esnasında her bir şavtı tamamlayıp hizasına geldikçe ve sa'ye başlanacağı zaman, Hacerü'l Esved'i istilâm sünnettir. İzdiham olursa, uzaktan selamlamak yeterlidir.

İzâr: Belden aşağıya dolanan peştemal gibi örtüye "izâr" denir.

Makam-ı İbrahim: Hz. İbrahim'in Kâbe'yi inşa ederken iskele olarak kullandığı veya halkı hacca davet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir. Mümkün olursa tavaf namazının burada (Makam-ı İbrahim'in arkasında) kılınması efdaldir.

Menâsik: Hac ve umre ile ilgili fiil ve ibadetlerden her birine "nüsük" veya "mensek" denir. Bunun çoğulu "menâsik" tir. Hac ve umre ile ilgili işler ve ibadetler demektir.

Mîkat: Doğrudan harem bölgesine veya Mekke'ye gelen âfâkîlerin ihramsız geçmemeleri gereken beş noktanın her birine denir.

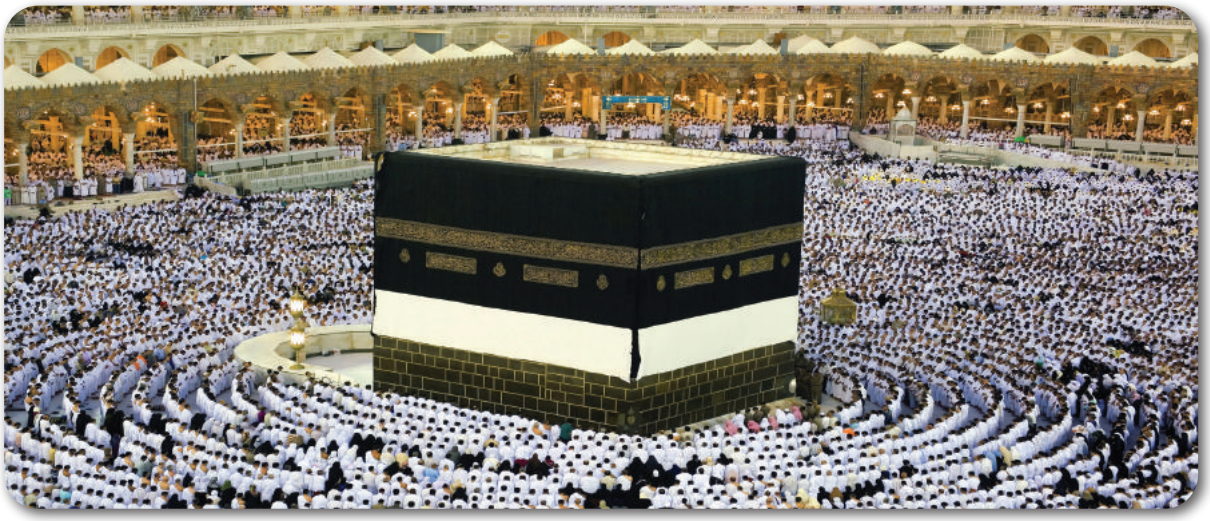

Mina: Müzdelife ile Mekke arasında, Harem sınırları içinde bir bölgenin adıdır. Büyük, Orta ve Küçük Cemreler buradadır. Bayram günleri "şeytan taşlama" denilen "remy-i cimâr" burada yapılır. Hac ile ilgili kurbanlarda genellikle burada kesilir.

Müzdelife: Arafat ile Mina arasında Harem sınırları içinde bir bölgenin adıdır. "Muhassir vadisi" dışında, Müzdelife'nin her yerinde vakfe yapılabilir.

Remel: Hac veya Umre'de, arkasından sa'y yapılacak tavafların ilk üç şavt'ında; erkeklerin kısa adımlarla koşarak ve omuzları silkeleyerek çalımlı ve süratli yürümeleridir. Sonrasında sa'y yapılacak tavaflarda "remel" sünnettir. Sonunda sa'y yapılmayacak tavaflarda remel yapılmaz.

Remy-i Cimâr (Şeytan Taşlamak): Mina'da "Cemre" adı verilen taş kümelerine ufacık taşlar atmak demektir. Hac'da bayram günlerinde Mina'da "Akabe, Orta ve Küçük Cemre" adı verilen, üç Cemre'ye usulüne göre "7" şer taş atmak vaciptir.

Ridâ: Belden yukarıya örtülen havlu ve benzeri örtüye "ridâ" denir.

Sa'y: Koşmak, çaba göstermek gibi anlamlara gelen sa'y, Hac veya Umre esnasında Safâ'dan başlanıp Merve'de tamamlanmak üzere yedi defa gidip gelmeyi ifade eder. Safâ'dan Merve'ye gidiş bir şavt ve Merve'den Safâ'ya dönüş bir şavt olur.

Şavt: Tavafta, Hacerü'l Esved'den başlayıp, tekrar aynı yere gelinceye kadar, Kâbe'nin etrafını bir defa dolaşmaktır. "7" şavt, bir tavaf olur. Sa'y'de ise Safâ'dan Merve'ye gidiş ve Merve'den Safâ'ya dönüşlerden herbirine "şavt" denir.

Tavaf Namazı: Bütün tavaflardan sonra iki rekât olarak kılınan namazdır. Hanefilere göre vacip olan bu namazın "Makam-ı İbrahim"in arkasında kılınması müstehaptır.

Tavaf: Hacerü'l Esved'in bulunduğu köşeden veya hizasından başlayıp, Kabe'nin etrafında yedi defa dolaşmaktır. Devirlerden her birine "şavt" denir. Çeşitli nevileri vardır:

Kudûm tavafı: Hac niyetiyle ihrama giren kişinin Mekke'ye varınca yaptığı ilk tavaftır.

Ziyâret tavafı: Buna "İfâda tavafı" da denir. Haccın rükünlerinden biri ve farz olan tavaf budur. Arafat vakfesinden sonra ve bayramın ilk üç gününde yapılması gerekir.

Veda tavafı: "Sader tavafı" da denir. Mîkat sınırları dışından gelen hacıların ziyaret tavafından sonra Mekke'den ayrılırken son defa yaptıkları tavaftır.

Umre tavafı: Sadece Umre yapmak üzere Mekke'ye gelenler ile Temettü veya Kıran Haccı yapanların Mekke'ye geldiklerinde ilk yapacakları tavaftır.

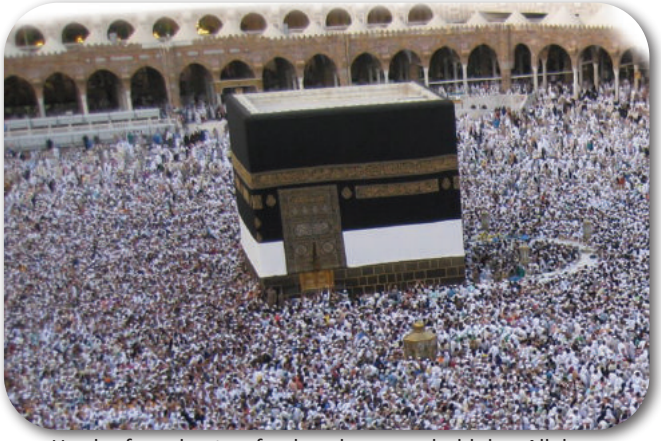

Hacılar farz olan tavafın dışında zaman buldukça Allah rızasını kazanmak niyetiyle Kabe'yi tavaf ederler.

Nezir (adak) tavafı: Herhangi bir sebeple adanmış olan tavaftır. Bu tavafı yapmak vaciptir.

Tahiyyetü'l-mescid tavafı: Tahiyyetü'l-mescid namazı yerine, Mescid-i Harama her ne zaman gidilse hürmeten ve mescidi selamlamak için yapılan nafile tavaftır.

Nafile (tavavvu') tavaf: Mekke'de bulunan süre içinde, hacla ilgili olarak yapılması gereken tavaflar dışında, fırsat buldukça Allah rızasını kazanmak niyetiyle zaman zaman yapılan tavaf.

Tehallül: İhramdan çıkmak, ihram yasaklarının sona ermesi demektir. Hac ve umre için ihrama giren kimse, belirli menâsiki eda ettikten sonra tıraş olarak ihramdan çıkar.

Telbiye: Lebbeyk, Allâhümme lebbeyk, lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk, inne'l-hamde ve'nni'mete leke ve'l-mülk, lâ şerîke lek. "Rabbim, davetine sözüm ve özümle tekrar tekrar icabet ettim, emrine boyun eğdim. Rabbim senin davetine icabet, boynumun borcudur. Senin eşin ve ortağın yoktur. Rabbim, bütün varlığımla sana yöneldim. Hamd senin, nimet senin, mülk de senin. Bütün bunlarda eşin ve ortağın yoktur senin." demektir. Telbiye yüksek sesle söylenir; hanımlar, gerek telbiye gerek diğer dua ve zikirlede seslerini yükseltemezler. Telbiye, ihramlı bulunulduğu sürece, ayakta, otururken, yürürken, binek üzerinde, her hâlde ve her fırsatta yapılabilir. Telbiye, hacda Zilhicce'nin 10'uncu (bayramın birinci günü) Akabe Cemresi'ne taş atmağa başlamakla; umrede ise umre tavafına başlamakla son bulur, daha sonra yapılmaz.

Teşrik tekbirleri: Kurban Bayramı arefe günü sabah namazından başlayıp, bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar farz namazların ardından okunan tekbirlerdir. Teşrik tekbirleri, Hanefi mezhebinde vacip, Şâfiî mezhebinde sünnettir.

Udhiyye: Kurban Bayramı'nda belirli şartları haiz kimseler tarafından kesilen kurbandır.

Umre: Belirli zamana bağlı olmayarak, ihrama girip Kâbe'yi usulüne göre tavaf ve Safâ ile Merve arasında sa'y etmekten ibaret olan ibadettir.

Vakfe (Vukuf): Belirli bir yerde, belirli süre kalmak demektir. Hacda, Arafat ve Müzdelife denilen iki yerde vakfe vardır. Bunlardan "Arafat vakfesi" haccın rüknü olup, farzdır. "Müzdelife vakfesi" ise vaciptir.[45]

Gerekli şartları taşıyan Müslümanların, ömründe bir defa haccetmeleri farzdır.

45 Hac kavramları ile ilgili geniş bilgi için bk. İrfan Yüce, Hac Rehberi, Ankara 1997.

Hükmü itibarıyla farz, vacib ve nafile olmak üzere üç çeşit hac vardır.

3.2. Hac İle İlgili Hükümler

Haccın farziyeti, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'te bildirilmiş ve bu hüküm konusunda Müslümanların görüş birliği (icma) gerçekleşmiştir. Kur'an-ı Kerim'de **"Yoluna gücü yetenlerin Kâbe'yi haccetmeleri, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır."**[46] buyrulmuştur.

Gücü yeten, yani sağlık ve servet yönünden haccetme imkânına sahip olan Müslümanların, ömründe bir defa haccetmeleri farz olup imkân elde edilince, geciktirmeden yerine getirmesi gerekir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf, gerekli şartları taşıyan hac yükümlüsünün bu ibadeti önündeki ilk hac mevsiminde eda etmesi gerektiği, sonraki yıllara tehir etmesinin günah olduğu görüşündedirler. İmam Şâfiî ve İmam Muhammed ise ileride yerine getirmeye azmedilmesi ve eda imkânının normal şartlarda elden çıkması gibi bir endişenin bulunmaması şartıyla haccın tehir edilebileceğini söylemişlerdir. Bununla birlikte, bunlar da hac ibadetinin bir an önce ve ilk fırsatta yerine getirilmesinin sünnete uygun ve daha ihtiyatlı bir tutum olduğunu belirtmişlerdir.

Hükmü itibariyle hac: Farz, vacib ve nafile olmak üzere üç çeşittir:

1. Farz olan hac: Belirli şartlara sahip olan kimselerin, ömürlerinde bir defa yapmaları gereken hacdır.

2. Vacip olan hac: Üzerine farz veya vacip olmadığı hâlde, bir kimsenin adayarak üzerine vacip kıldığı hacdır. Başladıktan sonra bozulan nafile haccın, kazası da vaciptir.

3. Nafile hac: Farz olan hac eda edildikten sonra, ikinci, üçüncü defa yapılan hac nafile hac olur. Bunun gibi haccetmekle yükümlü olmayan çocuk veya kölenin yapacağı hac da nafile olur.

Eda edilişi itibariyle ise hac: İfrad, temettu ve kıran haccı olmak üzere üç kısımdır.

1. İfrad haccı: Umresiz yapılan hacdır. Hac ayları içinde, hacdan önce umre yapmayıp, sadece hac niyetiyle ihrama girerek hac menâsikinin yapılması şeklinde ifa edilen hactır.

2. Temettu haccı: Aynı yılın hac aylarında umre ve haccı ayrı ayrı ihramlarla eda etmektir. Hac yapmak isteyen kişinin; önce umre niyetiyle ihrama girip umre menâsikini tamamladıktan sonra ihramdan çıkması, daha sonra bayram günü yaklaşınca hac niyetiyle tekrar ihrama girip hac yapmasıdır.

46 Âl-i İmrân suresi, 97. ayet.

3. Kıran haccı: Her ikisine birden niyetlenerek, umre ve haccı bir ihramda birleştirmektir. Hac ayları içinde önce umre yapıp, ihramdan çıkmadan (aynı ihram ile) hac menâsikini de eda eden kimseler, "kıran haccı" yapmış olurlar.

Haccın yükümlülük şartları: Müslüman, akıl, buluğ ve hac yapmaya bedenî ve mali imkânların yeterli olmasıdır. Beden ve mali imkânın yeterli düzeyde bulunmasına yapabilme, güç yetirebilme anlamında "istitâat" denilir. İstitâat, haccın vücub şartıdır.

Ayrıca kişinin hac ile yükümlü sayılabilmesi ve hac yükümlülüğünün zimmetinde borç olarak sabit olabilmesi için belirtilen dört şarta ilave olarak, bu farizayı yerine getirecek vakte erişmiş olması da gerekir. Belirtilen tüm şartları taşıdığı hâlde, bu tarihten itibaren haccı ifaya elverişli zaman bulamadan yani hac mevsimine erişemeden ölen kişi hac ile yükümlü olmadan ölmüş kabul edilir.

Haccın edasının şartları genel hatlarıyla şunlardır: Sağlıklı olmak, yol güvenliği, yolculuğa çıkmayı engelleyen arızi bir engelin bulunmaması, kadınlara ilişkin olarak da yanlarında eşlerinin veya bir mahremlerinin bulunması ve iddet bekliyor olmamasıdır.

Haccın geçerli yani sahih olabilmesinin şartları: Hac yapmak niyetiyle ihrama girmek, özel vakit ve özel mekândır. İhram; hac veya umre yapmaya niyet eden kişinin, diğer zamanlarda mubah olan bazı fiil ve davranışları belirli bir süre boyunca yani hac veya umrenin rükünlerini tamamlayıncaya kadar kendi nefsine haram kılması anlamındadır. Bu yasaklar niyet ve telbiye anından itibaren başlar ki zaten niyet ve telbiye ihramın rüknüdür. İhramın vacipleri ise mîkât sınırını ihramsız geçmemek ve ihram yasaklarından sakınmaktır. Özel vakit ile kastedilen eyyamü'l-hac'tır. Özel mekan ise hac menâsikinin yapıldığı Kâbe ve çevresidir.

DOLDURALIM

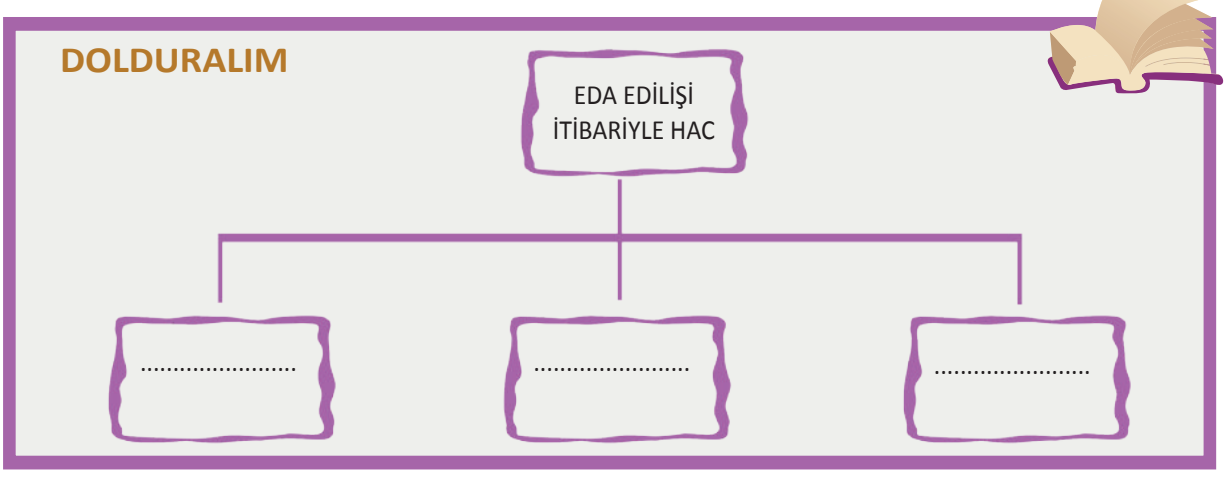

Haccın rükünleri (farzları): Hanefiler'e göre haccın; ihram, arafat vakfesi ve ziyaret tavafı olmak üzere üç farzı vardır. Şâfiîler ise, bunlara saçları kısaltmayı veya tıraş etmeyi (halk veya taksîr) ilave ederek rükün sayısını beşe çıkarmışlar ve bu rükünler yerine getirilirken bir kısmında (ilk üçünde) sıraya riayet etmenin de farz (rükün veya şart) olduğunu söylemiş-

lerdir. Rükünlerin tamamı, usulüne göre yapılmadıkça, ceza ve kefaret ödemekle hac sahih olmaz. Böyle bir durumda eksik kalan rüknün tamamlanması veya haccın kazası gerekir.

Haccın vacipleri: Hanefi Mezhebi'ne göre Safâ ve Merve arasında sa'y, müzdelife vakfesi, akşam ve yatsı namazlarının cem'-i te'hir ile kılınması, minada şeytan taşlama (remy-i cimâr), saçların tıraş edilmesi veya kısaltılması ve veda tavafı haccın vaciplerindendir.

Haccın sünnetleri: Hacda farz ve vacipler dışında kalan diğer menâsik haccın sünnetleridir. Hanefi Mezhebi'ne göre haccın başlıca sünnetleri kudüm tavafı, hac hutbeleri, arefe gecesini Mina'da geçirmek, bayram gecesini Müzdelife'de geçirmek (diğer üç mezhepte ise vaciptir), hac sonunda Mina'dan dönüşte, Mekke girişinde, Cennetü'l-muallâ civarında, Muhassab denilen vadide bir süre dinlenmektir (tahsîb). Sünnetlerin yerine getirilmesi haccın sevabını arttırır. Mazeretsiz terki mekruh olsa da bundan dolayı herhangi bir maddi ceza gerekmez.

Haccın cinayetleri: İhramlı iken Harem bölgesinde yapılması yasak olan şeylerin yapılmasıdır. Cinayet cezayı gerektirir. Hac esnasında işlenen kimi cinayetler, haccın bozulmasını ve kazasını gerektirirken, kimileri ağırlık derecesine göre çeşitli ceza ve kefareti gerektirirler. Cinayetin durumuna göre ödenmesi gereken kefaret ve cezalar şunlardır: Kaza, bedene, dem, sadaka, bedel ödeme ve oruç. Hangi ihlallerin hangi ceza veya kefareti gerektirdiği fıkıh kitaplarında hac ve umre konusunda "Cinayetler" başlığı altında ele alınır.

Haccın adabı: Hac farizası helal kazanç ile eda edilmelidir. Üzerlerinde kul hakkı bulunanlar yola çıkmadan önce hak sahiplerinin haklarını ödeyerek onlarla helalleşmelidir. Bir daha işlememek azim ve kararı ile günahlara tövbe edilmelidir. Gösterişten sakınmalı, mütevazı ve ihlaslı olmalıdır. Gerek yolculukta gerek hac esnasında başkalarıyla tartışmaktan ve kırıcı davranışlardan sakınmalıdır. Boş ve faydasız şeylerle meşgul olmayıp vakitler ibadet ve faydalı işlerle değerlendirilmelidir.

Hacda vekâlet: İbadetler yalnız bedenle, yalnız mal ile veya hem beden hem de mal ile yapılanlar olmak üzere üçe ayrılır. Hangi şekilde yapılırsa yapılsın, ibadetin sevabı başkasına bağışlanabilir. Kendisine sevap bağışlanan kişi de bundan yararlanır. Namaz, oruç, itikâf gibi sadece bedenle yapılan ibadetlerde vekâlet mutlak olarak caiz değildir. Hiç kimse başkası adına, onun yerine oruç tutamaz, namaz kılamaz. Bu tür ibadetlerin vekâleten yapılması ile yükümlünün sorumluluğu kalkmaz. Zekât, kurban, sadaka gibi yalnız mal ile yapılan ibadetlerde vekâlet, mutlak olarak caizdir. Bir kimse zekâtını bizzat verebileceği gibi kendi adına vermek üzere başkasını vekil de edebilir. Hac gibi hem bedenî hem de malî ibadetlerde ise, yükümlünün bizzat edadan aczi hâlinde vekâlet caizdir; aksi halde caiz değildir. Ölüm, yaşlılık, devamlı hastalık, kadınların birlikte yolculuk yapacak mahremlerinin bulunmayışı gibi sebeplerle bizzat haccedemeyecek kimseler adına vekâleten yapılan hac, onlar adına yapılmış olur.

Medine'de Mescid-i Nebî'yi ve Peygamberimiz'in Kabrini Ziyaret: Hac veya umreye giden Müslümanın, Mekke'ye gitmeden önce veya sonra Medine'de Mescid-i Nebî'yi ve Hz. Peygamber'in kabrini de ziyaret etmesi müstehap görülmüştür. Medine-i Münevvere, Resul-i Ekrem Efendimizin hicret yurdudur. Allah resulünün hicret yurdunu görmek, yürüdüğü

yerlerde yürümek, vefat ettiği yeri, defnedildiği kabr-i şerifini ve ashabının kabirlerini ziyaret etmek, onlarla ilgili hatıraları yadetmek, vahyin indiği ve tebliğ edildiği bu kutsal yerlerin havasını solumak, her Müslümanın özlemidir. İşte bu duygularla kendisini ziyaret edenler için Resul-i Ekrem (s.a.s) Efendimiz; *"Beni vefatımdan sonra ziyaret edenler, hayatımda ziyaret etmiş gibidir.", "Kabrimi ziyaret edenlere şefaatim hak olur."*[47] buyurmuştur.

3.3. Umre

ARAŞTIRALIM BULALIM

Umre ile Hac arasındaki farkları bularak yazınız.

Umre, yılın herhangi bir gününde ihramlı olarak Kâbe'nin tavaf edilmesi ve ardından Safa ile Merve arasında sa'y yapılıp tıraş olunarak ihramdan çıkılması şeklinde yapılan bir ibadettir.

Hanefilere göre Müslümanın ömründe bir defa umre yapması müekked sünnettir. Şâfiîlere göre ise farzdır.

Kâbe'yi ziyaret belirli zamanda ve Arafat vakfesiyle birlikte olursa "hac"; belirli bir zamana bağlı olmayarak vakfesiz yapılırsa "umre" adını alır. Hac ve umreyi birbirinden ayırmak için hacca, "hacc-ı ekber" (büyük hac), umreye "hacc-ı asgar" da (küçük hac) denir.

Umrenin faziletiyle ilgili olarak Resûl-i Ekrem: *"Umre, daha sonraki umreye kadar, ikisi arasında işlenen günahlar için kefarettir. Allah katında makbul haccın karşılığı ise ancak cennettir."*[48] buyurmuştur.

Hanefiler'e göre, umrenin farzları ihram ve tavaf olmak üzere ikidir. Bunlardan ihram şart, tavaf ise rükündür.Şâfiîlere göre dört nüsük yani ihram, tavaf, sa'y ve tıraş birer rükündür. Hac için ihrama girenlere ait yasaklar aynen umre ihramında da geçerlidir.

Umre için belirli bir zaman yoktur, her zaman yapılabilir. Ramazanda yapılması mendup ve daha faziletlidir. Ancak Hanefi Mezhebi'nde "teşrîk günleri" denilen, yılda beş gün yani arefe günü sabahından bayramın 4. günü Güneş batıncaya kadarki süre içinde umre yapmak, tahrîmen mekruhtur. Diğer üç mezhepte, haccetmeyen kişilerin teşrik günleri dâhil her zaman umre yapmaları, kerahetsiz caiz görülmüştür. Haccedenler ise, Şâfiîler'e göre veda tavafı dışında haccın bütün menâsiki tamamlanmadıkça umre yapamazlar.

4. KURBAN

Sevdikleriniz için ne gibi fedakârlıklarda bulunursunuz?

Sözlükte; "yaklaşmak, Allah'a yakınlık sağlamaya vesile olan şey" anlamına gelen kurban, dinî bir terim olarak, "ibadet maksadıyla belirli bir vakitte belirli şartları taşıyan hayvanı usulünce boğazlamak, ya da bu şekilde boğazlanan hayvan" demektir. Arapçada buna udhiyye denilir.

47 Dârekutnî, II, 278, nr. 192,194; Beyhaki, Şu'abü'l-îmân, III, 488, nr. 4151,4159.
48 Buhârî, Umre, 1; Müslim, Hac, 437.

Kurban toplumda yardımlaşma ve dayanışmayı artırır.

Hz. Âdem zamanına kadar uzanan[49] kurban ibadeti, Hz. İbrahim'den gelen bir uygulama olarak günümüze kadar gelmiştir.[50] İnsanlık tarihi boyunca hemen bütün dinlerde kurban uygulaması mevcut olmakla birlikte şekil ve amaç yönüyle aralarında farklılıklar bulunur.

Kurban kesmenin meşruiyeti Kitap, Sünnet ve icmâ-ı ümmet ile sabittir. **Kur'an'da: "Rabbin için namaz kıl, kurban kes."**[51] buyurulmuş, Hz. Peygamber'in birçok hadisinde de hâli vakti yerinde olanların kurban kesmesi emredilmiş veya tavsiye edilmiş, hatta; *"Kim imkânı olduğu hâlde kurban kesmezse bizim mescidimize yaklaşmasın."*[52] buyurulmuştur.

Hicretin ikinci yılında meşru kılınmış olan kurban, gerek fert gerekse toplum açısından çeşitli yararlar taşıyan mali bir ibadettir. Herşeyden evvel kişi kurban kesmekle Allah'ın emrine boyun eğmiş ve bu sayede kulluk bilinci gelişmiş olur. Müminler her kurban kesiminde Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in Cenab-ı Hakk'ın buyruğuna mutlak itaat konusunda verdikleri başarılı sınavın hatırasını tazelemiş ve kendilerinin de benzeri bir itaate hazır olduklarını sembolik olarak göstermiş olurlar.

Kurban, Müslümanların kaynaşmasına vesile olduğu gibi sosyal adaletin gerçekleşmesine ve toplumsal barışa da katkıda bulunur. Kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlı tutar. Zengine malını Allah'ın rızası, yardımlaşma ve başkalarıyla paylaşma yolunda harcama zevk ve alışkanlığını verir, onu cimrilik hastalığından, dünya malına tutkunluktan kurtarır. Fakirin de kendini toplumunun bir üyesi olarak hissetmesine ve Allah'a şükretmesine vesile olur.

İslam kurbanlık olsun veya olmasın hayvanlara iyi muameleyi tavsiye eder, onlara eziyet etmeyi yasaklar. Diğer varlıklar gibi hayvanlar da insanların istifadesine verilmiştir. Hayvanların neslinin devamı bir ölçüde de onlardan istifade imkânının devamına bağlıdır. Bu anlamda kurban, hayvancılığın gelişmesine de katkıda bulunmuş olur. Nitekim bayram günlerindeki tüketim hesaplanarak hayvan yetiştirilir. Bu günlerde kesilecek hayvan sayısının çokluğu, bu ihtiyacın karşılanması için hayvan yetiştiriciliğini teşvik ettiği için genelde sayıyı azaltmaz, hatta artırır.

4.1. Kurban Çeşitleri

Kurban kelimesi Türkçe'de, başta kurban Bayramı'nda kesilen hayvan olmak üzere, Allah'a yaklaşmak maksadıyla başka zamanlarda ve başka sebeplerle kesilen hayvanları da kapsar.

49 bk. Mâide suresi, 27. ayet.
50 bk. Sâffât, 37/100-107.
51 Kevser suresi, 2. ayet.
52 İbn Mâce, Edâhî, 2; Müsned, II, 321.

Kurban çeşitleri şöyle sıralanabilir: Kurban Bayramı'nda kesilen kurban (udhiye), kıran ve temettü haccı yapanların kestikleri ve hedy adı verilen kurban, hacda yasakların ihlali hâlinde kesilmesi gereken ceza ve kefaret kurbanı, adak (nezir) kurbanı ve akika kurbanı.

Udhiyye: Kurban Bayramı (îdü'l-adhâ) içinde Allah'a yaklaşmak maksadıyla kesilen ve belli şartları taşıyan kurbanlara denir. Deve, sığır ve davar cinsinden olur. Deve ve sığır yedi kişi için, davar (koyun ve keçi) bir kişi içindir.

Hedy kurbanı: Hac ve umre menâsikiyle ilgili olarak Kâbe'ye ve Harem bölgesine hediye olmak üzere kesilen kurbanlara hedy denir. Hedy kurbanları, tatavvu (nafile) ve vacip olmak üzere iki kısımdır. Mükellefiyet yönünden birbirinden tamamen ayrı ise de, hedy kurbanı keyfiyet bakımından, aynen udhiyye gibidir. Koyun ve keçi cinsinden olan kurbana dem, sığır ve deve cinsi kurbana ise bedene denir. Temettu' ve kıran haccı yapanların, hedy kesmeleri vaciptir. Temettu' veya kıran haccı yapanlardan, çeşitli sebeplerle temettu' ve kıran hedyi kesme imkânı bulamayanlar, üçü hac esnasında, yedisi de hacdan sonra olmak üzere toplam on gün oruç tutarlar.[53]

Ceza ve kefaret hedyi: Hac ve umre ile ilgili düzenlemelere riayet etmemekten (cinayet) dolayı ceza olarak veya meydana gelen eksikliği gidermek üzere (kefaret) kesilmesi vacip olan kurbandır.

Adak kurbanı (nezir): Dinen yükümlü olmadığı hâlde, kişinin farz ya da vacip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allah'a vaatte bulunmasıdır. Kur'an'da kişinin yaptığı adağa uygun davranması iyi kulların vasıfları arasında sayılmıştır.[54] Hadislerde de Hz. Peygamber, Allah'a itaat kabilinden adakların yerine getirilmesini emretmiş, Allah'a isyan veya masiyet kabilinden olan konularda adakta bulunulmamasını, şayet yapılmışsa buna uyulmamasını istemiştir.[55]

Bazı hadislerinde de Hz. Peygamber'in adakta bulunmayı hoş karşılamadığı görülür.[56] Bu sebeple de İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere fakihlerin önemli bir kısmı adak adamanın mekruh olduğu görüşündedir. Hanefiler ise Allah'a ibadet ve taat kabilinden adakta bulunmayı mubah görürler. Bununla birlikte, Allah'a isyan ve masiyeti içermediği sürece, hangi grupta yer alırsa alsın, adakta bulunulduğunda yerine getirilmesi dinen vacip görülmüştür.

Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Allah'a bir şükran nişanesi olarak akika kurbanı kesilir.

53 bk. Bakara suresi, 196. ayet.
54 bk. İnsân suresi, 7. ayet.
55 bk. Buhârî, Eymân, 26-27; Müslim, Nezir, 8; Ebu Dâvûd, Eymân, 12.
56 bk. Buhârî, Eymân, 26; Müslim, Nezir, 2.

Adak kurbanı, istendiği zaman kesilebilir. Fakat belli bir zamanda kesilmesi adanmışsa özürsüz olarak o zamandan sonraya bırakılması günah olur. O zaman gelmeden önce de kesilebilir. Kurban kesmeyi adayan kimse bu adak kurbanın etinden yiyemeyeceği gibi bakmakla yükümlü olduğu kimseler de yiyemez. Şayet yerlerse bunun bedelini fakirlere tasadduk etmeleri gerekir.

Akika kurbanı: Akika, insan ve hayvan yavrularının ana rahmindeyken başında biten tüylere, yeni doğan çocuğun başındaki saça denir. Akika kurbanı kesildiği gün çocuğun başı da tıraş edildiği için kurban bu adı almıştır. Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Allah'a bir şükran nişanesi olarak kesilen akika kurbanı Hanefiler'e göre mubah (bazı rivayetlerde mendup), diğer üç fıkıh mezhebine göre sünnettir. Hz. Peygamber torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için birer koçu akika kurbanı olarak kesmiş ve ümmetine de yeni doğan kız ve erkek çocukları için akika kurbanı kesmelerini tavsiye etmiştir.[57] Resul-i Ekrem'in bu tür uygulama ve tavsiyeleri, doğum gibi mutlu olayların yakın çevreye duyurulması, sevincin onlarla paylaşılması ve neticede sosyal yapının ve dayanışmanın sağlamlaştırılması yönünde önem arzeder. Akikanın etinden kurban sahibi ve ailesi, yakın dostları yiyebileceği gibi tasadduk da edilebilir.

DOLDURALIM

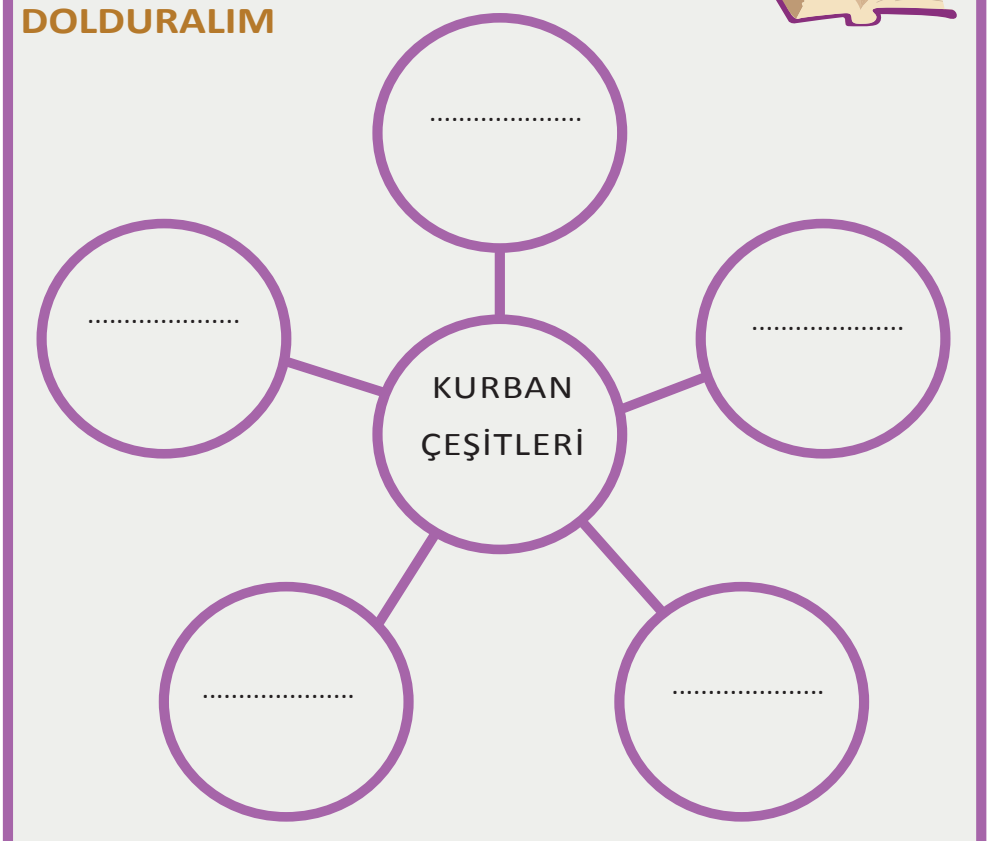

Yukarıdaki kavram haritasını dolduralım.

57 bk. Buhari, Akika, 2.

4.2. Kurban İle İlgili Hükümler

İslam'da kurbanın dinî hükmüyle ilgili olarak Kur'an'da, Hz. Peygamber'in sünnetinde önemli açıklamalar yer almış, bu çerçevede oluşan fıkıh kültüründe de konu hakkında ayrıntılı bilgi ve hükümler derlenmiştir. Hanefi Mezhebi'ne göre, dinen aranan şartları taşıyan kimselerin kurban kesmeleri vacip, diğer fakihlerin çoğunluğuna göre ise müekked (kuvvetli) sünnettir.

Vasiyetinin veya adağının bulunması hâlinde ölmüş kimse için kurban kesilmesi ve kesilen kurbanın etinin tamamı fakirlere dağıtılması gerekir. Vasiyet veya adak olmasa bile, Şâfiîler hariç, fakihlerin çoğunluğuna göre sevabı ölüye bağışlanmak üzere onun adına kurban kesilebilir.

Kurban Kesme Yükümlülüğü (kurbanın vücup şartları): Bir kimsenin kurban kesmekle yükümlü olabilmesi için Müslüman ve belirli bir mali güce sahip bulunması gerekir. Hanefi Mezhebi'ne göre, kurban kesmeyi vacip kılan zenginliğin ölçüsü, fıtır sadakasında ve zekâtta aranan zenginlik ölçüsüyle aynıdır.

Bazı fıkıh âlimlerine göre, kurbanla yükümlü sayılmak için akıl ve buluğ şart olmayıp gerekli mali güce sahip olan küçük çocuklar ve akıl hastaları adına kanuni temsilcileri tarafından kurban kesilmesi gerekir. Hanefi fakihlerinden İmam Muhammed'e ve Şâfiîler'e göre kurban mükellefiyeti için akıl ve buluğ şarttır.

Yolcu hükmünde olan kimse (seferî), Hanefi Mezhebi'ne göre kurban kesmekle yükümlü değildir. Diğer mezheplere göre kurban mükellefiyeti açısından yolcu olanla mukim olan arasında, kurban kesmenin onlara göre sünnet olması sebebiyle, zaten bir farklılık yoktur.

Kurbanın sıhhat şartları: Kurban kesmekle mükellef olan kimsenin bu ibadeti geçerli olarak yerine getirmiş sayılabilmesi için gerek kurbanlık hayvanla gerekse bu hayvanın kesimiyle ilgili bazı şartlar vardır. Dinen kurban olarak kesilmesi kabul edilmiş hayvan türleri şunlardır: Koyun, keçi, sığır, manda ve deve. Koyun ve keçi sadece bir kişi için; deve, sığır ve manda ise yedi kişiyi aşmamak üzere ortaklaşa kurban olarak kesilebilir.

Kurban Allah'a yaklaşmak maksadıyla ve yalnız O'nun rızasını kazanmak için kesilir.

Kurbanın rüknü, kurban olması caiz olan hayvanın kesilmesidir. Sığır, manda, koyun ve keçi cinsinden hayvanlar boğazlanmak suretiyle (zebh), deve ise göğsünün hemen üzerinden (nahr) kesilir. Kesimin vaktinde ve usulüne uygun biçimde kurban niyetiyle yapılması şarttır. Bedelinin tasadduk edilmesi (sadaka olarak verilmesi) kurban yerine geçmez.

Bir Müslüman kurbanını kendisi kesebileceği gibi başka bir Müslümanı vekil kılarak da kestirebilir. Ancak kendisinin kesmesi daha faziletlidir.

Kurbanın sahih olabilmesi için belirlenmiş vakit içinde kesilmesi gerekir. Kurban, Kurban Bayramı'nın ilk üç günü yani zilhicce ayının 10, 11 ve 12. günleri, bayram namazının kılınmasından, üçüncü günün akşamına kadarki süre zarfında kesilebilir. Şâfiî mezhebine göre bu süre, bayramın 4. günü akşamına kadardır.

Kurbanın ibadet niyetiyle kesilmesi şarttır. Kurban Allah'a yaklaşmak maksadıyla ve yalnız onun rızasını kazanmak için kesilir. Kur'an'da, kesilen kurbanlık hayvanların et ve kanlarının değil bu kesimi yapan Müslümanın niyet, takva ve bağlılığının Allah'a ulaşacağı bildirilmiştir.[58] Esasen kurbanı diğer hayvan kesimlerinden ayıran da budur. Niyette aslolan kalbin niyetidir, dil ile açıkça söylenmesi gerekmez.

Kurbanla ilgili sünnet veya müstehaplar arasında sayılan yahut riayet edilmemesi mekruh kabul edilen bazı hususlar vardır. En başta hayvana eziyet edilmemesi için kesimden önceki hazırlıkların yapılmasına ve kesimde kullanılacak aletin keskin olmasına özen gösterilmelidir. Hayvan kesim yerine incitilmeden götürülmeli, kesileceği vakit mümkünse kıbleye karşı ve sol tarafı üzerine yatırılmalı, kesim esnasında besmele çekip, dua edilmelidir.

İslam âlimlerinin çoğunluğu kurban etinin üç eşit parçaya bölünüp bir parçasının kurban sahibi ve ailesine, ikinci parçanın eş, dost ve akrabaya, üçüncü parçanın ise kurban kesemeyen fakir kimselere dağıtılmasını tavsiye ederler.

Kurban sırf Allah rızasını kazanmak için kesildiğinden kurbanın etinin ve diğer parçalarının satılması veya benzeri şekilde sahipleri için gelir getirici işlemlere harcanması caiz değildir.

Kurbanın etinin, kesimin yapıldığı bölgede dağıtılması teşvik edilirse de daha fazla ihtiyaç sahiplerinin bulunması hâlinde başka yerleşim birimlerine de gönderilebilir, nakledilebilir.

Kesim işlemi tamamlandıktan sonra çevre temizliğinin iyice yapılması gerekir. Bu husus, kurbanlık hayvana ve kurban ibadetine karşı gösterilecek saygının bir gereği olduğu gibi sağlık kuralları açısından da son derece önemlidir.

58 bk. Hac suresi, 37. ayet.

DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Orucun bireysel ve toplumsal faydaları nelerdir? Maddeler hâlinde yazınız.

2. Oruç türleri nelerdir? Açıklayınız.

3. Nerelerden ve kimlere zekât verilir? Açıklayınız.

4. "Zekât, İslam'ın köprüsüdür." hadisini zengin-fakir ilişkisi bağlamında açıklayınız.

5. İhram yasakları nelerdir? Açıklayınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

"Yaşlılık ve iyileşme ümidi olmayan bir hastalık sebebiyle oruç tutacak gücü olmayanların her günün orucuna karşılık verdikleri bedeldir."

1. Tanımı verilen kavram aşağıdakilerden hangisidir?
A) Fidye
B) Fitre
C) Mukîm
D) Keffaret
E) Mukâbele

2. Adak orucunu tutmanın ve başlanıp bozulan nafile oruçlarını kaza etmenin hükmü nedir ?
A) Vacip
B) Sünnet
C) Farz
D) Mendup
E) Nafile

3. Aşağıdakilerden hangisi oruç tutmamayı mubah kılan mazeretlerden biridir?
A) Yorgunluk
B) Susuzluk
C) Hastalık
D) Halsizlik
E) Açlık

4. Aşağıdakilerden hangisinden zekât **verilmez?**
A) Altın ve nakit para
B) Binek otomobil
C) Küçükbaş hayvanlar
D) Toprak ürünleri
E) Maden ürünleri

C. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri kutu içinde verilen kelimelerin uygun olanlarıyla doldurunuz.

mîkat	fecr-i kâzib	vücup şartları	nafile	nisap

1. Farz, vacip ve mekruh olmayan, hakkında herhangi bir rivayet de bulunmayan günlerde sevap niyetiyle tutulan oruçlara …… denir.

2. Sabaha karşı doğuda tan yerinde ufuktan göğe doğru dikey olarak yükselen, piramit şeklinde, akçıl ve donuk beyazlığa …….. denir.

3. Zengin olmanın asgari sınırı veya asgari zenginlik ölçüsüne ……denir.

4. Bir kimsenin zekâtla yükümlü (mükellef) tutulabilmesi için gereken şartlar, ilmihal dilinde…….. şartları olarak da anılır.

5. Her sene hac mevsiminde dünyanın çeşitli bölgelerinden Mekke'ye giden Müslümanlar, ……denilen belirli sınırlarda ihram elbiselerini giyerler.

D. Aşağıdaki cümlelerin doğru olanlarını (D), yanlış olanlarını (Y) ile işaretleyiniz.

(....) Belirli zamana bağlı olmayarak, ihrama girip Kâbe'yi usulüne göre tavaf ve Safâ ile Merve arasında sa'y etmekten ibaret olan ibadet hac ibadetidir.

(....) Kurban Bayramı içinde Allah'a yaklaşmak maksadıyla kesilen ve belli şartları taşıyan kurbanlara Udhiyye denir.

(....) Hac ayları içinde, hacdan önce umre yapmayıp, sadece hac niyetiyle ihrama girerek hac menâsikinin yapılması şeklinde ifa edilen hac Temettu haccıdır.

(....) Yolcu hükmünde olan kimse (seferî), Hanefi Mezhebi'ne göre kurban kesmekle yükümlü değildir.

(....) İki veya daha fazla günü, arada iftar etmeksizin birbirine ekleyerek oruç tutmak mubahtır.

(....)Hanefi Mezhebi'ne göre altın ve gümüşten yapılmış süs eşyaları zekâta tabidir.

4. ÜNİTE
İSLAM'DA AİLE

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Aile bireylerinin birbirlerine karşı ne tür hak ve sorumlulukları vardır? Araştırınız.

3. Peygamberimizin aile ilişkilerine dair araştırma yaparak edindiğiniz bilgileri not ediniz.

4. Nafaka, mehir ve iddet kavramlarının anlamlarını öğreniniz.

1. Fıkıh Açısından Aile

Dinimizin aileye verdiği önem hakkında neler biliyorsunuz?

1.1. İslam'ın Aile Kurumuna Verdiği Önem

Aile; kan bağına dayanan, anne-baba ile çocuklardan oluşan ve toplumun en küçük birimini meydana getiren kurumudur.[1] Aile; insanın içinde doğduğu, büyüdüğü, ilk eğitimini aldığı ve hayata katıldığı en küçük sosyal gruptur. Millî ve manevi değerlerin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan, çocuğun terbiyesinde en önemli ve en yakın çevreyi oluşturan kurum ailedir. Aile, geçmişle gelecek arasında köprü kurarak bireyin, toplumun tarihî ve kültürel değerleri ile bütünleşmesinde adeta bir çimento vazifesi görmektedir.

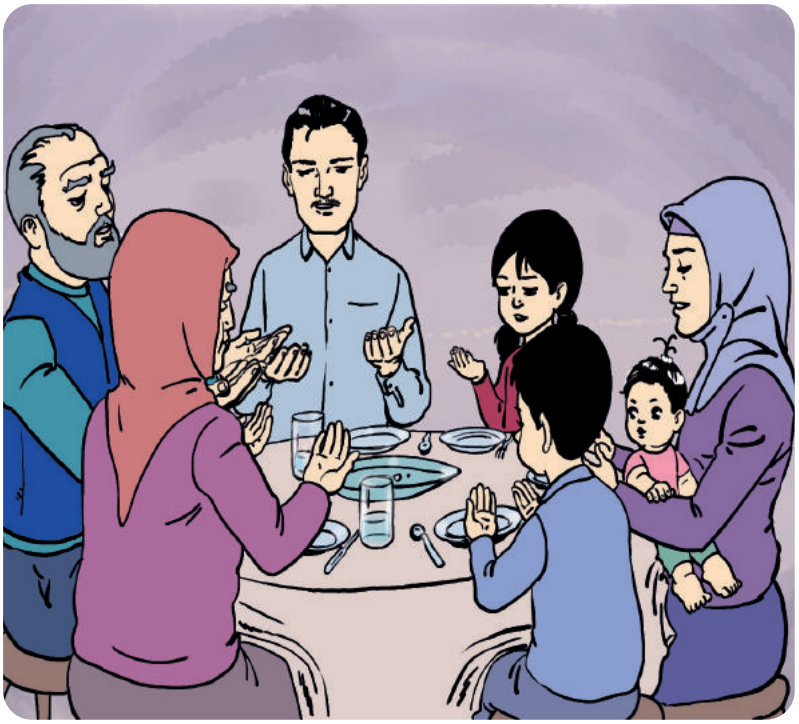

Ailenin temel amacı, insan soyunun devamını sağlamak, topluma faydalı ve sağlıklı nesiller yetiştirmektir. İnsanın doğuşu, yetişmesi, olgunlaşması ve sağlıklı nesillerin devamı aile kurumu ile olmaktadır. Bu nedenle; "Aile toplumun temelidir." denilmiştir. Bir toplumda aile ne kadar sağlam olursa toplum da o kadar sağlam olur.

Tarihten günümüze aile kurumunun olmadığı bir toplum yoktur. Bundan dolayı aile kurumunun yerine başka bir kurumu koymak mümkün değildir. Yaratılışı itibarıyla yalnız başına yaşayamayan insan, aile ortamının sıcaklığında terbiye edilmekte; millî, dini ve insani şahsiyetini bu kurumda kazanmaktadır. "Aile terbiyesi", "aile görgüsü", aile şerefi" gibi konuşma dilinde sık kullandığımız kalıplar, ailenin bu önemli işlevini dile getirmektedir.

Ailenin temelleri Âdem (as) ile Havva'nın kurmuş olduğu yuva ile atılmıştır. Kur'an bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: **"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip yeryüzüne) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir."**[2]

İslam, toplumsal hayatın istikrarlı bir şekilde devam etmesi için aile kurumunun ilk adımı olan evliliği teşvik etmiş,[3] "Temiz ve huzurlu bir toplum, sağlıklı ve temiz nesillerden oluşur." ilkesini benimse-

1 TDK, Türkçe Sözlük, s. 50.
2 Nisa suresi, 1. ayet.
3 İslam'da evliliğin teşviki ile ilgili ayet ve hadislere örnek olarak bk. Nisa suresi, 3. ayet; Nur suresi, 32. ayet; Buhârî, Savm, 10; Nikâh, 2,3; Müslim, Nikâh, 1,3; Ebu Dâvûd, Nikâh,1; Tirmizî, Nikâh, 1; Nesâî, Nikâh, 3, Sıyâm, 43; İbn Mâce, Nikâh, 1.

miştir. Bundan dolayı ailenin kurulması ve neslin sağlıklı bir şekilde muhafazası, dinin korunmasını hedeflediği beş temel esastan biri olarak kabul edilmiştir.

Aile, insanı sevgi ve şefkatle hayata hazırlar. Kur'an-ı Kerim bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: **"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."**[4]

İslam'da aile, bireyler için sevgi ve huzurun kaynağı olmaktadır. Böyle bir ailede anne-baba birbirleri vasıtası ile huzura kavuştukları gibi çocuklar da bu huzurlu yuvada sevgi ve şefkatle yetişerek şahsiyet kazanırlar.

DEĞERLENDİRELİM

"Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet oluşturması da onun varlığının delillerindendir..." (Rûm suresi, 21. ayet.)

Yukarıdaki ayette verilmek istenen mesaj nedir? Değerlendiriniz.

İnsanın hayatında yapmış olduğu en önemli sözleşme, nikâh akdidir. Ancak nikâh akdi, bireysel olduğu kadar toplumsal açıdan da çok önemlidir. Bundan dolayıdır ki Kur'an-ı Kerim'de nikâh akdi *"...misak-ı galiz (kuvvetli akit) ..."*[5] olarak nitelenmiş, ailenin kurulması ve korunması tüm topluma bir görev olarak yüklenmiştir. Şu ayet-i kerime bu gerçeğe işaret etmektedir: **"İçinizdeki evlilik çağına gelmiş olan.. bekârları evlendirin Eğer onlar yoksul iseler, Allah onları lütfu ile zenginleştirir. Allah lütfu bol olandır. Allah her şeye gücü yeten, her şeyi bilendir."**[6]

Peygamber (s.a.v) de evliliği teşvik etmekte ve aile kurmanın önemine vurgu yaparak şöyle demektedir: *"Ey gençler topluluğu! Sizden kimin evlenmeye (bedenî ve mali) gücü yeterse hemen evlensin..."*[7] *"Nikâh benim sünnetimdir. Her kim sünnetim ile amel etmeyi terk ederse benden, benim ümmetimden değildir..."*[8] Ayrıca İslam'da evlilik, ömür boyu sürecek bir birliktelik olarak görülmüştür. Nikâh akdi medeni bir muamele, bir ibadet olarak kabul edilmiştir.

BİLGİ NOTU

İslam âlimleri, ilk zamanlardan itibaren Kur'an ve sünnette yer alan ve büyük bir yekün oluşturan aile hukuku, kurumu ile ilgili hüküm ve kuralları *"nikâh ve talak"*, *"münâkahât ve müfârakât"* başlıklarıyla derleyip bir araya getirmişlerdir. Günümüzde ise aile hukuku ve kurumu ile ilgili konular *"el-ahvâlü'ş-şahsiyye"* ve *"ahkâmü'l-üsra"* genel başlıkları altında işlenmektedir.

4 Rum suresi, 21. ayet.
5 bk. Nisa suresi, 21. ayet.
6 Nur suresi, 32. ayet.
7 Buhârî, Savm, 10; Nikâh, 2,3; Müslim, Nikâh, 1,3;
8 Buhari, Nikâh, 1, Müslim, Nikâh, 5;

TAMAMLAYALIM

Aşağıdaki şemada boş bırakılan yerleri verilen örneklerden hareketle tamamlayınız.

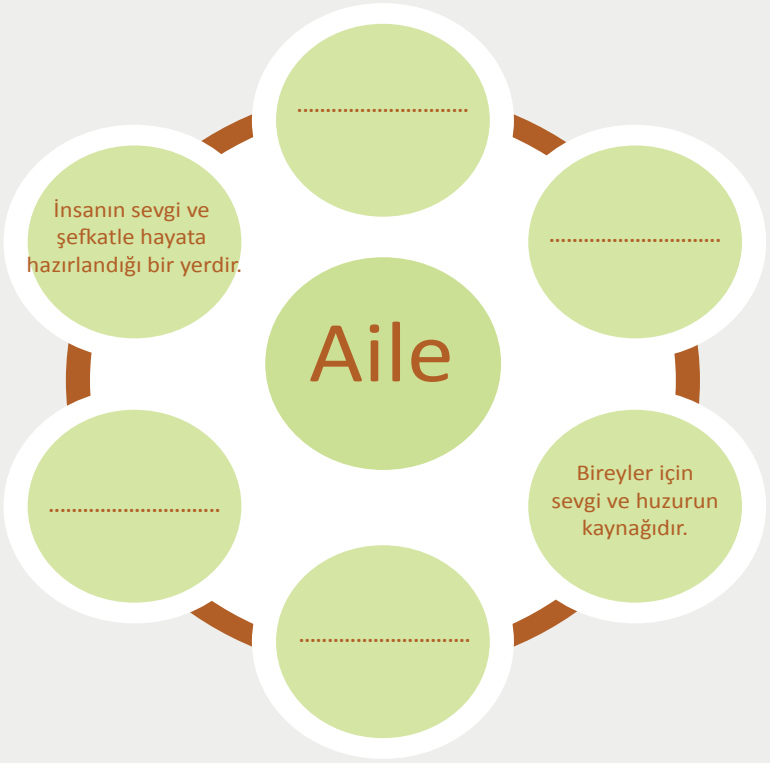

1.2. Aile Kurumunu Tehdit Eden Unsurlar

Bilim, teknoloji ve pek çok gelişmeye bağlı olarak tüm dünyada sosyal ve ekonomik yapı değişmiş, aile kurumu da bu değişimden etkilenmiştir.

Sosyal ve ekonomik yapıdaki bu değişiklikler sebebiyle tüm dünyada evlenme oranları azalırken boşanma oranları da yükselmeye başlamıştır. Günümüzde aile kurumunu tehdit eden bazı durumları şöyle sıralayabiliriz:

Evlilik dışı ilişkiler: Aile kurumu için en büyük tehdit şüphesiz evlilik dışı ilişkilerdir. İslam, aile kurumunu tehdit eden evlilik dışı ilişkileri ve bunlara götüren yolları yasaklamıştır. Topumda aile kurumunu tehdit eden evlilik dışı ilişkilerin başında zina gelmektedir. Kur'an-ı Kerim **"Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur."**[9] buyurarak uyarıda bulunmaktadır.

9 İsra suresi, 32. ayet.

Dinimizde insan onuruna yakışmayan ve özellikle kadınların zarar gördüğü böylesi eylem ve uygulamalar, aile kurumunu tehdit ettiği için İslam'da yasaklanmıştır.

Sadakatsizlik ve aldatma: İslam'a göre aldatma gibi her türlü gayriahlaki ilişki zina olarak kabul edilmiş ve yasaklanmıştır. Dinî kaynaklarımız, sadakatsizliğin ve gayriahlaki ilişkilerin birey ve aile kurumu üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekerek dürüstlüğü teşvik etmiştir.

Evliliğin gerektirdiği hak ve yükümlülüklerin ihlal ve ihmali: İslam'da eşlerin hak ve sorumlulukları belirlenmiş, aile içerisinde karı ve kocanın rolleri insan fıtratına uygun olarak düzenlenmiştir. Dinimizde bireyin, ailenin ve toplumun huzuru için eşlerin fedakârlık, samimiyet, sabır ve anlayış gibi insani değerlerle aile birliğini canlı ve sürekli tutmaları istenmiştir. Aile hukuku ve ilmihalini bilmemek, çeşitli ihlal ve ihmallerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

İçki, kumar, sigara vb. kötü alışkanlıklar: Aile kurumunu tehdit eden unsurlardan biri de insan sağlığını ve iradesini olumsuz yönde etkileyen içki, kumar gibi kötü alışkanlıklardır. Bundan dolayı İslam, insan sağlığına zararlı olan, aile ve toplumun maddeten ve manen çöküşüne sebep olan her türlü kötü ve zararlı alışkanlıkları yasaklamıştır.

İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklar aile kurumunu tehdit eden unsurlardır.

Kur'an-ı Kerim'de içki ve kumarın birey, aile ve toplum açısından meydana getirdiği tehlikeye şöyle dikkat çekilmektedir: **"Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felâh bulasınız. Şarap ve kumarla şeytanın yapmak istediği tek şey, sizin aranıza düşmanlık ve kin salmak, sizi Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoymaktır. Artık bu habis şeylerden vazgeçtiniz değil mi?"**[10]

Dinimiz tutumlu olmayı öğütler.

Tüketim tutkusu ve bunun doğurduğu ekonomik sıkıntılar: Modern hayat tarzının ürettiği "ihtiyaçların sınırsızlaştırılması" gereksiz tüketim isteğini doğurmuş, aileler sosyal kabulün tüketimden geçtiği düşüncesiyle aşırı ekonomik yükler altına girmiştir. Oysa İslam, iktisat etme, israftan kaçınma gibi evrensel prensiplerle hem aileyi korumaya almış hem de doğal kaynakların dengeli tüketilerek bütün insanlar arasında adil bir biçimde paylaşılmasını hedeflemiştir.

Kur'an-ı Kerim'de tutumlu olmaya dikkat çekilerek şöyle denilmektedir: **"Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü o, israf edenleri sevmez."**[11]

10 Maide suresi, 90-91. ayetler.
11 A'raf suresi, 31. ayet.

Evlilikte mutlu ve huzurlu bir aile yuvası için eşlerin her konuda birbirlerine yardımcı olmaları gerekmektedir.

Eşlerin fedakârlıktan kaçınması: Evlilikte hayat müşterektir ve eşlerin her konuda birbirlerine yardımcı olmaları, mutlu ve huzurlu bir aile yuvası için fedakârlıkta bulunmaları gerekmektedir.

Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de şöyle denilmektedir: **"....Onlar (eşleriniz) sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz..."**[12]

Buna göre nasıl ki elbise ve örtü insanı soğuktan ve sıcaktan korur, kusurlarını örterse eşler de birbirlerine karşı koruyucu, kollayıcı ve bağlı olmalıdır.

Sosyal ve kültürel uyumsuzluklar: Ailede eşler arasındaki bazı anlaşmazlıkların temelinde sosyo-kültürel ve ekonomik seviye farklılıklarının bulunduğu bir gerçektir. Bu nedenle İslam'da eşlerin *eğitim, din, iktisat ve sosyal* bakımdan birbirine denk olması (*kefâet*) teşvik edilmiştir.[13]

İNCELEYELİM DEĞERLENDİRELİM

Aile Kurumunu Tehdit Eden Unsurlar
Evlilik dışı ilişkiler
Sadakatsizlik ve aldatma
Eşlerin fedakârlıktan kaçınması
İçki, kumar vb. kötü alışkanlıklar
Tüketim tutkusu ve bunun doğurduğu ekonomik sıkıntılar
Evliliğin gerektirdiği hak ve yükümlülüklerin ihlal ve ihmali

Yukarıdaki şemayı inceleyiniz. Aile kurumunu tehdit eden unsurlar üzerinde arkadaşlarınızla konuşunuz.

12 Bakara suresi, 187. ayet.
13 Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 179-183; Karaman, *İslam Hukuku*, I, 253-355.

2. Evlilikle İlgili Hükümler

Evliliğe hazırlık süreçleri (söz, nişan, nikah) hakkında neler biliyorsunuz?

2.1.Evlilik Öncesi Görüşme ve Nişan

Görüşme

Bir ömür boyu ortak bir hayat yaşama amacı ile bir araya gelecek olan kişilerin birbirlerini görmeden, tanımadan evlenmeleri düşünülemez. Bundan dolayı aile kurumunu daha sağlam bir temele oturtmak isteyen İslam, eş adaylarının birbirlerini önceden görmelerini ve bir dereceye kadar görüşmelerini tavsiye etmiştir.

Nitekim sahabeden birisi bir kadınla evleneceğini söylediğinde Hz. Peygamber (s.a.) ona evleneceği kadını görüp görmediğini sormuş ve *"Görmedim."* cevabını alınca; *"Git onu gör, çünkü bu ileride mutlu olmanız için en iyisidir."* buyurmuştur.[14]

Buna göre taraflar, yanlarında üçüncü bir şahsın -tercihen kızın bir yakını- bulunması kaydıyla bir araya gelebilir, birbirlerini görüp konuşabilirler.

Nişanlanma

Nişanlanma dini olmaktan ziyade kültürel bir uygulamadır. Bu nedenle, örf ve âdet gereği genellikle dünür gitmeden sonra evlenmeye söz verilmesini içeren ve yüzüklerin takılması ile yapılan merasimi ifade etmektedir. Bu merasimden evliliğe kadar geçen süre nişanlılık dönemidir.

Evlenmeden önce tarafların birbirini tanıması için nişanlılık süreci önemlidir.

Evlilik öncesi böyle bir dönemin geçirilmesi şart olmamakla birlikte tarafların birbirini tanıması, evlilik konusunda sağlıklı bir karar verebilmeleri ve sonradan ortaya çıkabilecek sakıncaların daha işin başında iken giderilmesi amacını taşıyan meşru ve önemli bir merasimdir.

Nişanlanma evlilik değil, esas itibariyle bir evlilik vaadinden ibarettir. Bu yüzden nişanlılar, her zaman için bu nişanı bozma hakkına sahiptirler ve taraflar birbirlerini evliliğe zorlayamaz. Bundan dolayı nişanlanma, taraflara evliliğin verdiği hak ve yetkileri vermez ve taraflar arasındaki mahremiyet ilişkileri (haramlık) önceden olduğu gibi devam eder. Nişanlıların, meşru şekildeki görüşmelerinde bir sakınca olmamakla birlikte bu görüşmelerinde mahremiyet sınırlarına uymaları gerekir.

Günümüzde nişanlıların rahatça görüşmelerini sağlamak amacıyla yapılan "imam nikâhı" veya "dinî nikâh" uygulamasının, mer'î (pozitif) hukuk açısından bağlayıcılığı yoktur. Ancak dinî anlamda taraflar ve aileler açısından önem verilen bir uygulama olarak devam etmektedir.[15]

14 Nesâî, Nikâh, 17.

15 Konuyla ilgili görüş ve değerlendirmeler için bk. Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-I, (T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı /15- I 8 Mayıs 2002 İstanbul), s. 237-288; Kur 'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir, C. I, 369.

2.2. Nikâhın Tanımı ve Hükmü

Nikâh akdi ile evlenmenin temel gayesi, neslin devamını sahih bir şekilde gerçekleştirmek ve her bakımdan eşler arasında paylaşmayı ve dayanışmayı sağlamaktır.

Fıkhî-hukuki bir terim olarak nikâh akdi şöyle tanımlanabilir: "Evlenmelerinde dinen-hukuken bir engel bulunmayan bir kadın ve bir erkeğin sürekli bir hayat ortaklığı kurmak üzere aralarında cinselliği helal kılan ve eşlerin karşılıklı dayanışmasını esas alarak her birine hak ve vazifeler yükleyen bir akittir."[16]

Buna göre bir evlenme akdinin meydana gelebilmesi için bu akdin "*Cinsiyetleri farklı iki şahıs arasında olması, hayat beraberliği için ortak bir rızanın bulunması, ilke olarak devamlılık üzerine kurulması ve din-hukuk tarafından kabul edilen bir vasfının bulunması*" gerekmektedir.

İslam dinine göre nikâh evlilikte bir akittir.

Nikâh akdi, aile kurumunun ilk adımı olması ve toplumun varlık ve bekasının sebebi olan neslin devamının meşru zeminini oluşturması yönüyle ayrı bir öneme sahiptir. Bundan dolayı Kur'an[17] ve sünnette[18] akitler içerisinde sadece nikâh akdi teşvik edilmiş, bu akdin kuruluşu ve korunması ile ilgili birçok hüküm ve tedbire yer verilmiştir. Nikâh akdini diğer akitlerden ayıran en önemli özellik ise şahitler huzurunda yapılması ve topluma ilan edilmesidir.

OKUYALIM-KONUŞALIM

"Nikâh, benim sünnetimdir. (Bu) Sünnetimi uygulamayan benden değildir. Evlenin, çocuk sahibi olun; ben kıyâmet gününde ümmetimin çokluğu ile iftihar edeceğim."

İbn Mâce, Nikâh, 8.

Yukarıdaki hadiste anlatılmak istenen nedir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

16 Karaman, *İslam Hukuku*, I, 233; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 149; Modern hukukta nikâh akdi/evlenme sözleşmesi şöyle tanımlanmıştır: "*Tam ve sürekli bir hayat ortaklığı yaratmak üzere, cinsiyetleri ayrı iki kişinin hukuken makbul ve geçerli şekilde birleşmesidir.*" (Turgut Akıntürk, *Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış Aile Hukuku*, Beta Yay., İstanbul 2004, s. 55.)

17 bk. Nur suresi, 32. ayet.

18 bk. Buhârî, Savm, 10; Nikâh, 2,3; Müslim, Nikâh, 1,3

Evlenmenin Dinî Hükmü

İnsan neslinin devamını sağlamak amacıyla evlenme toplumsal bir görev olarak tüm insanlara farz-ı kifayedir. Bundan dolayı insan neslinin devamı için toplumda bazı insanların evlenip çocuk sahibi olarak bu farz-ı kifaye görevini yerine getirmesi gerekmektedir. Bireysel açıdan düşünüldüğünde ise evlenme, genel olarak mubah olarak kabul edilmiştir.

TARTIŞALIM

İslam dini evliliğe niçin önem vermiştir? Tartışınız.

2.3. Nikâh Akdinin Unsurları ve Şartları

İslam hukukuna göre nikâh medeni bir akittir ve diğer akitlerin kuruluşu için gerekli olan kurucu unsurlar (rükün) ve şartlar nikâh akdi için de geçerlidir. Mezhepler arasında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte nikâh akdinin unsurları, *taraflar (kadın, koca ve veli), irade beyanı (icap ve kabul) ve akdin mahalli/konusu (mevzuu)* olmak üzere üçtür.

Taraflar: Evlenme akdinin en önemli unsurunu evlenecek olan taraflar yani kadın ve erkek oluşturmaktadır. Buna göre evlenebilme ehliyetine sahip olan ve evlenmelerinde dini açıdan engel bulunmayan kadın ve erkek nikâh akdinde taraf olabilir. İslam hukukunda nikâh akdinin kuruluşunda asıl olan tarafların bizzat kendilerinin akdi yapmaları olmakla birlikte bu akdin evlenecek kişilerin velileri ve vekilleri tarafından da yapılması mümkündür.

İrade beyanı: Tarafların evlenmeye dönük iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun olarak sözlü veya yazılı bir şekilde açıklamalarıdır. İrade beyanı, klasik fıkıh kitaplarımızda "îcâb" ve "kabul" terimleri ile ifade edilmiştir. Eşlerin hangisinden olursa olsun ilk teklif "icab" buna verilen cevap ise "kabul" olmaktadır.

İslam hukukçularının çoğunluğu irade beyanında kullanılan sözlerin toplumların örf ve âdetiyle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Bu yüzden her toplumun kendi dilinde evlilik akdini yapmak için kullandığı söz ve şekillerle nikâh akdi yapılabilmektedir.

Mahal (Mevzuu): Her akdin gerçekleşmesi için tarafların irade beyanlarının yöneldiği ve akdin hükmünün üzerinde gerçekleştiği, o akdin bir konusu (mahalli) vardır. Nikâh akdinin konusu ise evlilik çerçevesinde eşlerin birbirlerinden karşılıklı istifadesi, her alanda dayanışma ve paylaşma içerisinde olmasıdır.

Nikâh Akdinin Şartları

Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîlerden oluşan cumhur, genel olarak nikâh akdinin rükün ve şartları arasında bir ayrım yapmayarak her ikisini birlikte "akdin unsurları (rükün)" olarak ele almışlardır. Hanefiler ise nikâh akdinin rükün ile şartlarını ayrı değerlendirerek nikâhın şartlarını; "*in'ikad* (kuruluş), *sıhhat* (geçerlilik), *nefâz* (yürürlülük) ve *lüzûm* (bağlayıcılık)" olmak üzere dört grupta ele almıştır.[19]

İn'ikad Şartları (*Kuruluş Şartları):*

Bir akdin kurulabilmesi, meydana gelebilmesi için gereken şartlara "*in'ikad şartları*" denir. Buna göre in'ikad şartları, nikâh akdine hukuken varlık kazandıran şartlardır. Bu şartlardan birinin bulunmaması durumunda akit batıl olur. Mezhepler arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte nikâh akdinin kuruluş şartları şunlardır:

Evlenme Ehliyeti: Başkalarının izin ve onayına ihtiyaç olmadan evlenebilme ehliyetine sahip olmak demektir. İmam Muhammed, yetişkin kızın evlenmesinde veli ile kızın birlikte karar vermesi gerektiğini söylemiştir. Buna göre veli, rızasını almadan kızını evlendiremeyeceği gibi kız da velisinin onayını almadan evlenemez.[20]

Evlenme akdinin en önemli unsurunu evlenecek olan taraflar yani kadın ve erkek oluşturmaktadır.

Netice itibari ile nikâh, sadece bir kadın ile erkeğin, şahitler huzurunda evlilik kararını açıklamalarıyla tamamlanan bir sözleşme olarak değerlendirmemelidir. Onun hem Allah'ın rızasına hem tarafların yararına uygunluğunun da denetlenmesi gerekir. Veli, bu denetimi yapıp gerekli izni verecek kişi olduğundan nikah, onu izni dahilinde kıyılmalıdır. Peygamberimiz bu hususta "Hangi kadın, velisinin izni olmadan nikâhlanırsa onun nikâhı batıldır..."[21] buyurmuş-

19 bk. Kâsânî, Bedâiü's-sanâi', C. 3, s. 325.
20 Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahâtı-ı Fıkhîyye Kamusu*, II, 56-57.
21 Ebû Dâvûd, Nikâh, 18-19.

tur. Dolayısıyla nikâh yalnızca kız ve erkeğin anlaşmaları ile kıyılmaz. Nikâhta aslolan, halka ilan edilmesidir. Bu yüzden gizli ve denetimsiz olarak yapılan nikâh geçerli değildir. Her iki tarafın ailesi haberdar edilip rızası alınmalı ve velinin onayı alındıktan sonra usulüne uygun bir şekilde nikâh kıyılmalıdır. Böylece veli nikâh akdinin, tarafların yararına olup olmayacağını denetlemiş olacaktır.

Hanefilerin dışındaki diğer üç mezhebe göre ise tam ehliyetli erkek, nikâhta kendi adına taraf olabilirken kızlar, tam ehliyetli de olsalar ancak velileri tarafından evlendirilebilir. Günümüz İslam hukukçuları, İmam Muhammed'in görüşü doğrultusunda kızların evlenecekleri eş adayı ile ilgili aile büyükleri ile istişare ederek birlikte karar vermelerinin daha isabetli olduğunu belirtmektedirler.[22]

Nikâh akdi süreklilik esası üzerine kurulan bir akittir.

Süreklilik: Nikâh akdi süreklilik (ebedilik) esası üzerine kurulan bir akittir. Bu yüzden evlilik akdinin unsur ve şartlarını taşıdığı halde geçici bir süre için yapılan nikâh akdi İslam hukukçularına göre batıldır (geçersizidir).[23]

Evlenme Engelinin Bulunmaması: Evlenecek erkek ile kadın arasında dini açıdan evlenmelerine engel bir durumun bulunmaması gerekir.[24] Evlenme engelleri, *sürekli evlenme engelleri* ve *geçici evlenme engelleri* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Sıhhat Şartları (*Geçerlilik Şartları*): Bir akdin hukuken geçerli olabilmesi için gereken şartlara "*sıhhat şartları*" denir. Bu şartlardan birinin bulunmaması hâlinde akit geçersiz olur. Başlıca sıhhat şartları şunlardır.

Şahitlerin Bulunması: Evliliğin en önemli özelliklerinden biri, aleni olmasıdır. Evliliğin aleni olması ise akit esnasında şahitlerin hazır bulunması ile sağlanmaktadır. Nikâh akdinde şahitliğin şart koşulmasının amacı ise akdi ilan etmek, inkârı hâlinde bir ispat vasıtası olmak, fitne ve fesadın önüne geçmektir. Bu gerekçelerden hareketle Hz. Peygamber, *"Veli ve iki adaletli şahit olmadan nikâh geçerli olmaz."*[25] ve *"Nikâhı ilan edip duyurun, (onu mescitlerde yapın) ve nikâhta def çalın."*[26] buyurmuşlardır.

Hanefiler, Şâfiîler ve Hanbelîlerden oluşan cumhura göre şahitlik, nikâh akdinin sıhhat şartıdır ve şahitlerin nikâh akdi esnasında tarafların icap ve kabulünü işitmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla cumhura göre -velinin dışında- iki şahit olmadan icra edilen nikâh akdi geçerli değildir.

22 Yaman, *Aile Hukuku*, 31-32; Saffet Köse, "İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı:2, 2003, s.101-116.
23 Karaman, *İslam Hukuku*, I, ; Karaman, *Kadın ve Aile*, s. 370-374.
24 Nisa suresi, 23. ayet.
25 Buhârî, Nikâh, 36; Ebu Dâvûd, Nikâh, 19; Tirmizî, Nikâh, 14.
26 Tirmizî, Nikâh, 6; İbn Mâce, Nikâh, 20.

Evlilik tarafların hür iradeleri ile kurulan rızai bir akittir.

Fitne ve fesadın önlenmesi için dinin-hukukun koymuş olduğu mevcut şekil şartları yeterli olmayacak olursa, nikâhın dinen-hukuken geçerli olması için toplumsal maslahat adına devletin "*nikâhın ilan edilmesi, evlenmede yaş sınırının konulması, devlet memurlarınca icra edilmesi ve tescil edilmesi*" gibi yeni şekil şartları koymasında İslam hukuku açısından bir engel yoktur.

Evlilikte rıza ve ihtiyarın bulunması (İkrahın olmaması): Evlilik, tarafların hür iradeleri ve kendi seçimleri ile kurulan rızai bir akittir. Bundan dolayı İslam hukukçuları rıza ve ihtiyarın, nikâh akdinin sıhhat şartından olup olmaması konusu üzerinde durmuşlardır. Cumhura göre rıza ve ihtiyar nikâh akdinin sıhhat şartıdır ve mükrehin (evliliğe zorlanan kişinin) yaptığı evlilik sahih (geçerli) değildir. 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi de (md. 57): "İkrah ile vuku bulan nikâh fasittir." diyerek cumhurun görüşünü kanunlaştırmıştır.

Nefaz Şartları (Yürürlük Şartları): Bir akdin yürürlük (uygulanabilirlik) kazanabilmesi için bulunması gereken şartlara *"nefâz şartları"* denir. Bazen bir akit in'ikad (kuruluş) ve sıhhat (geçerlilik) şartlarını taşımakla birlikte yürürlüğe girmez ve hukuki sonuçlarını doğurmaz. Bu durum daha çok akitle ilgili olan şahısların rıza ve onayının alınması ile ilgili durumlar için söz konusudur.

Buna göre tarafların veya velinin rızasının alınmasının gerekli olduğu durumlarda bu rızanın alınmış olması bir nefâz şartıdır. Bu şarta uyulmadığı takdirde tarafların veya velilerin icazetine (onayına) kadar nikâh akdi askıdadır (mevkuf). Yani hukuken var olmakla birlikte henüz sonuçlarını doğurmaya hazır değildir. İlgili şahsın onayı ile nikâh akdi yürürlük kazanmış olur.

Lüzum Şartları (Bağlayıcılık Şartları): Akdin, tarafları bağlayıcı hâle gelmesi için bulunması gereken şartlara "*lüzum şartları"* denir. Lüzum *(bağlayıcılık)* şartları bulunmadığı zaman ilgili tarafın akdi feshetme hak ve yetkisi vardır. Evlilik akdi, lazım (bağlayıcı) bir akittir ve yapıldıktan sonra tek taraflı olarak bozulamaz. Ancak bazı durumlarda nikâh akdi bağlayıcı olmaz.

Lüzum şartları genellikle tam ehliyete sahip kızın evlenmesinde velinin onayının alınması ile ilgili durumlarda geçerlidir. Hanefilerin dışındakiler, tam ehliyetli de olsa kıza bizzat akit yapma hakkı tanımadıkları için velinin itirazını gerektirecek bir durum da söz konusu değildir. Hanefiler ise tam ehliyetli kıza bizzat evlilik akdi yapma hakkı tanıdıkları için denkliğin bulunmaması veya kızın mihrinin emsalinden

Hanefilere göre, evlenme ehliyetine sahip olan bir kızın, velisinin rızası olmadan dengi olmayan birisi ile evlenmesi halinde bu evliliğe velisinin itiraz hakkı vardır.

az olmaması gibi durumlarda kızın aleyhine söz konusu olabilecek zararları, veliye itiraz hakkı vererek telafi yoluna gitmişlerdir.

Buna göre Hanefilerde, evlenme ehliyetine sahip olan bir kızın, velisinin izni ve rızası olmadan dengi olmayan birisi (kefâet) ile evlenmesi veya mehrinin emsal mehirden az olması hâlinde bu evliliğe velisinin itiraz hakkı vardır. Veli izin vermedikçe kızın yapmış olduğu böyle bir akit bağlayıcı değildir.

2.4. Evlenme Engelleri

Sürekli evlenme engelleri: Taraflar arasında evliliği ebedî olarak engelleyen durumlardır. Bunlar; *kan bağı, sıhriyet (evlilik) bağı* ve *süt emme sebebiyle* haram olanlar şeklinde üçe ayrılır:

Nitekim konuyla ilgili: "**Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikah altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."**[27] *"Kan hısımlığından (nesep yoluyla) haram olanlar, süt hısımlığından dolayı da haram olurlar."*[28] gibi ayet ve hadisler, süt emzirmenin ve emmenin İslam'da bir evlenme engeli oluşturduğunu ifade etmektedir.

1. Kan bağı sebebiyle haram olanlar;

Usul*:* Anne, baba, nine, dede.

Fürû*:* Oğul, kız ve bunların çocukları.

Ana-babanın fürû'u ve bunların çocukları: Kardeşler ve kardeş çocukları (yeğenler)

Dede-ninenin fürû'u: Amca, hala, dayı, teyze. Bunların çocukları ikinci derecede oldukları için evlenme engeline girmezler.

2. Sıhriyet (Evlenme) sebebiyle haram olanlar;

Usulün eşleri*:* Baba veya dedenin hanımları, yani üvey anne ve nineler.

Fürû'un eşleri: Çocuk veya torunların eşleri.

27 Nisa suresi, 23. ayet.
28 Buhari, Nikâh, 20; Ayrıca bk. Yaman, *Aile Hukuku*, 34.

Hanımının usulü: Kayınvalide ve kayınvalidenin annesi.

Hanımının fürû'u: Üvey kızlar ve bunların kızları.

3. Süt emzirme sebebiyle haram olanlar;

Diğer inanç ve hukuk sistemlerinden farklı olarak İslam'da süt emzirme, kadın ile sütünü emzirdiği çocuk arasında bir bağ ve mahremiyet (haramlık) oluşturmaktadır.

Bu konu ile ilgili temel kural şudur: Süt emen çocuk, emziren kadının öz çocuğu gibi kabul edildiğinde kan ve sıhriyet/evlilik sebebiyle öz çocuk o aileden kimlerle evlenemezse, süt emen çocuk da aynı kişilerle evlenmez. Hanefi mezhebine göre bu emmenin bir kez olması süt kardeşliği için yeterli kabul edilmektedir. [29]

Geçici evlenme engelleri: Bunlar, belirli hâllerde ortadan kalkması mümkün olan ve daha önce aralarında evlenme engeli bulunan kadın ve erkeğin evlenmesine imkân veren durumlardır. Başlıca geçici evlenme engelleri şunlardır:

Din farkı: Müslüman bir erkek veya kadının müşrik biri ile evlenmesi haram[30] olduğu gibi tamamen inançsız olan ateist birisi ile evlenmesi de haramdır. Bunun dışında Müslüman bir erkek, ehl-i kitap (Yahudi ve Hristiyan) bir kadın ile evlenebilirken[31] Müslüman kadının ehl-i kitap bir erkek ile evlenmesi de yasaktır. Buna göre Müslüman bir erkek Müslüman ve ehl-i kitap bir kadın ile evlenebilirken Müslüman bir kadın sadece Müslüman olan bir erkek ile evlenebilir.

Üç kere boşama: Bir erkek, üç kere boşadığı hanımı ile artık evlenemez. Buna göre bir erkeğin üç talak ile boşadığı kadın, başka bir erkek ile normal bir şekilde evlenip bu ikinci kocasından normal bir şekilde boşanması veya bu ikinci kocasının ölmesi hâlinde eski kocası ile tekrar evlenebilir.[32]

İki akraba ile birden evlenme: Bu durum, erkeğin birden fazla kadınla aynı anda evli olması hâlinde geçerli olan bir evlenme engelidir. Örneğin iki kız kardeşin veya hala ve yeğeninin ya da teyze ve yeğeninin aynı anda bir erkeğin nikâh altında olmaları yasaklanmıştır. Ancak bu şekilde olan iki kadından evli olduğu kadın ölür ya da onu boşarsa diğeri ile evlenebilir.[33]

Başkasının karısı olma: Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evli olması yasaktır. Bundan dolayı başka bir erkekle dinî veya resmî nikâh ile evli olan bir kadın ile evlenilmez. Buna göre evli olan bir kadın, boşanıp iddetini tamamlamadan başka bir erkekle evlenemez.

Kadının iddet beklemesi: Boşanma veya kocasının ölümünden dolayı iddet bekleyen kadın, iddet süresi içerisinde başka bir erkek ile evlenemez.[34] Bu durumdaki bir kadın ancak iddeti bitince evlenebilir. Dinimize göre kadının iddet süresi, evliliğin sona erme sebebine göre farklılık göstermektedir. Buna göre;

1. Evlilik kocanın ölümüyle sona ermişse, kadın dört ay on gün iddet bekler.
2. Hamile kadının iddeti doğuma kadardır. Burada evlenme gerek kocanın ölümü ve gerekse boşanma sebebiyle sona ersin, hüküm değişmez.
3. Boşanan kadınların iddeti, eğer hamile değilse üç hayız (kurû) süresidir. Bu da normal hayız gören kadınlarda yaklaşık üç ay kadar bir süredir. Hayız görmeyenlerin iddeti ise üç aydır.

29 Yaman, *Aile Hukuku*, 34.
30 bk. Bakara suresi, 221. ayet.
31 bk. Maide suresi, 5. ayet.
32 bk. Bakara suresi, 228-229. ayetler.
33 bk. Nisa suresi, 23. ayet.
34 bk. Bakara suresi, 228-235. ayetler.

2.5. Evlenmenin Hukuki Sonuçları

Rükün ve şartlarına uygun olarak gerçekleşen bir evliliğin mehir ve nafaka olmak üzere iki temel mali sonucu vardır.

Mehir

Erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği mal veya paraya mehir denir.[35] Erkeğin evlendiği kadına mehir vermesi ile ilgili Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: **"Evlendiğiniz kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."**[36]

Mehir, kadına verilen değerin sembolik bir ifadesi olmakla birlikte boşanma hâlinde geçici bir süreliğine de olsa kadın için maddi güvence anlamı taşımaktadır. Mehir, evlenen kadının hakkıdır. Kadın bununla çeyiz yapmaya zorlanamaz ve evlenme akdinden sonra mehiri kocasına vermek zorunda da değildir.

Mehir evlenen kadının hakkıdır.

Mehir, evlilik akdinin şartı değil sonucudur. Bu yüzden evlilik sırasında belirlenmemiş olsa da kadın mehir almaya hak kazanır. Eğer mehrin miktarı evlilik sırasında belirlenmiş ise buna *mehr-i müsemmâ* denir. Evlilik sırasında miktarı belirlenmemiş ise kadın, baba tarafındaki benzer durumda bulunan kadınların aldıkları mehre hak kazanır ki buna *mehr-i misil* denir.

Mehrin hepsi peşin olarak verilebileceği gibi bir kısmı peşin, bir kısmı daha sonra veya tamamı daha sonra verilebilir. Peşin verilen mehre *mehr-i muaccel*, sonra verilmek üzere kararlaştırılan mehre *mehr-i müeccel* denir.

Sahih bir nikâh mehri gerektirir, fakat bazı durumlarda kadın mehrin tamamına, bazı durumlarda yarısına hak kazanır. Bazı durumlarda da ise kadın mehre hak kazanamaz. Bunda mehrin nikâh akdi esnasında belirlenmiş olup olmamasının da etkisi vardır.[37]

Nafaka

Nafaka, başkasının geçimini sağlamak için kişinin yüklendiği masraflar demektir. Kocanın karşılamakla yükümlü olduğu nafakanın kapsamına *yiyecek*, *giyecek*, *mesken*, *tedavi ve ilaç masrafları ile* bazı durumlarda *hizmetçi masrafları* girer. Prensip olarak nafakanın belirlenmesinde kocanın gelir seviyesi esas alınır. Bazı İslam hukukçuları ise nafakanın tespitinde kadının sosyal konumunun da dikkate alınması gerektiğini söylemişlerdir.

35 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 238.
36 Nisa suresi, 4-24. ayetler
37 Kadının mehire hak kazandığı durumlarla ilgili geniş bilgi için bk. Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 228-231.

3. Nikâh Akdinin (Evliliğin) Sona Ermesi: Boşanma

Peygamber Efendimizin boşanmayı "helallerin en sevimsizi" olarak nitelemesinin sebebi sizce ne olabilir?

3.1. Boşanmanın Hükmü

Evlilik, sürekli bir hayat ortaklığı kurmak, iyi ve kötü günde hayatı paylaşmak için kurulan kutsal bir müessesedir. Bu yüzden İslam dininde sebepsiz yere boşama hoş görülmemiş ve Hz. Peygamber tarafından; *"Allah katında helallerin en sevimsizi boşamadır."*[38] şeklinde nitelendirilmiştir. Bununla birlikte eşler arasında iyi geçinmenin yerini kin ve nefretin alması, güven sarsıcı davranışların meydana gelmesi, evlilik hayatının çekilmez bir hâle gelerek evlilikten beklenen yararların (maslahatların) sağlanamaması hâlinde evliliğin sona erdirilmesine de imkân tanınmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de: **"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir."**[39] buyrularak, eşlerin evlilik birliğini sona erdirmelerine cevaz verilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de eşler arasında meydana gelen tartışma ve geçimsizliklerde hemen boşanma yoluna gidilmemesi tavsiye edilerek boşanmadan önce eşlerin kendi aralarında iyi geçinmeye çalışarak anlaşma yollarına başvurmaları istenmiştir.[40] Eşler sorunlarını kendi aralarında çözememişler ise bu aşamadan sonra aile büyüklerinin devreye girmesi ve sulh teşebbüsünde bulunulması önerilerek şöyle denilmektedir: **"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur. Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."**[41]

Böylece İslam hukukunda, bütün sulh teşebbüslerinin neticesiz kalması ve eşlerin bir arada kalmalarının imkânsız oluşunun anlaşılması hâlinde, boşanmaya cevaz verilerek eşlerin belki de mutlu olabilecekleri yeni aileler kurmalarına imkân tanınmıştır.

İslam dininde sebepsiz yere boşama hoş görülmemiştir.

38 Ebu Davud, Talak, 3.
39 Bakara suresi, 229. ayet.
40 bk. Nisa suresi,19-128. ayetler.
41 Nisâ suresi, 35. ayet.

3.2. Boşanmada Başvurulan Yöntemler

Toplumda bilinen ve hâkim olan anlayışın aksine Kur'an ve sünnetin "boşanma hukuku" ile ilgili getirmiş olduğu esas ve hükümler incelendiğinde, İslam hukukunun boşanmada *talak*[42], *muhâlea (hul)*[43] ve *tefrîk*[44] şeklinde alternatifli bir sistem getirdiği görülmektedir. Buna göre İslam'da boşanma konusunda erkeğe, kadına ve hâkime de yetki verilerek boşanmada nimet-külfet dengesi ile birlikte değişen hayat şartlarına göre farklı düzenlemelerin yapılmasına da imkân tanınmıştır. Nitekim İslam hukukuna göre devletin, zamanın şart ve icaplarına göre maslahat doğrultusunda boşanmada başvurulan yöntemlerle ilgili gerekli hukuki düzenleme yapması mümkündür.[45]

Aşağıda klasik fıkıh kitaplarımızda yer alan taksime göre boşanmada başvurulan yöntemler üzerinde kısaca durulacaktır.

Talak: Tek Taraflı İrade Beyanı ile Boşanma

Talak, belirli sözler kullanılarak tek taraflı irade beyanı ile evliliği sona erdirmektir. Talak, prensip olarak öncelikle kocanın hakkı olup boşanmada en çok başvurulan yöntemdir.

Koca talak hakkını bizzat kendisi kullanabileceği gibi bunu vekil veya elçi vasıtasıyla da kullanabilir. Kocanın bu hakkı, evlilik akdi sırasında veya daha sonra eşine vermesi de mümkündür. Buna, *tefvîz-i talak* denir. Bu durumda kadın, bu hakkı o anda veya daha sonra dilediği bir zamanda kullanabilir. Kocanın, boşama hakkını hanımına vermesi kendi boşama hakkını ortadan kaldırmaz.

Kocanın sahip olduğu boşama hakkı üçle sınırlı olup birinci ve ikinci boşamadan sonra koca belirli şartlarla karısı ile evliliği devam ettirme hakkına sahiptir. Ancak üçüncü boşamadan sonra [*beynûnet-i kübrâ (büyük ayrılık*)] koca, boşadığı karısının bir başka erkekle sahih bir şekilde yapacağı ikinci evliliğin, boşanma ve ikinci kocanın ölümü ile normal bir şekilde sona ermeden ve kadın iddetini bitirmeden onunla tekrar evlenemez.[46]

Kadının ilk kocası ile tekrar evlenmesini helal hâle getiren ikinci koca ile evlenip boşanmasına fıkhî bir terim olarak "*şer'î tahlil*" denilmektedir. Halk arasında "hülle" olarak bilinen bu uygulama kocanın boşama yetkisini sorumsuz yere kullanmasını önlemek için alınmış bir müeyyidedir.[47] Bir başka ifade ile üç talakla boşanan eşlerin tekrar evlenebilmeleri için boşanan kadının başka biriyle evlenmesi ve bu evliliğin hilesiz, sahih bir şekilde ve evlilik amacına uygun olarak yapılması ve zifafın gerçekleşmesi gerekir. Hz. Peygamber, ikinci eşiyle zifaf olmadan birinci eşiyle evlenmesinin helal olmadığını belirtmiştir.[48]

İlk eş ile evlenmeyi helal kılmak için yapılan ve hülle adı verilen hileli evlilik, İslam ilkelerine, kadının hakkını ve itibarını korumak amacıyla boşamanın üç ile sınırlandırılmasına ters düşmektedir. Bu yüzden Hz. Peygamber, hülle yapan ve yaptıran erkeği Allah'ın lânetine uğramış kişiler olarak ilan etmiştir.[49]

---

42 bk. Bakara suresi, 228-229 ayetler; Talak suresi, 1-2. ayetler ; Ahzab suresi, 28-29. ayetler (Tefvîz-i Talak)
43 bk. Bakara suresi, 229. ayet.
44 bk. Bakara suresi, 229. ayet; Nisâ suresi, 35. ayet.
45 bk. Yılmaz, *Boşanma*, s. 243-425.
46 bk. Bakara suresi, 230. ayet.
47 Saffet Köse, "Hulle", DİA, XVIII, 475-477.
48 bk.Buhârî, Talâk, 4; Ebu Dâvûd, Talâk, 49.
49 bk. Ebu Dâvûd, Nikah, 15; İbn Mâce, Nikah, 33.

Talakın Çeşitleri

İslam hukukçuları Kur'an ve sünnetteki naslardan hareketle boşanmayı iki yönden taksime tabi tutmuşlardır. Buna göre talak, dönülebilir olup olmamasına göre *ric'î* ve *bâin talak*, sünnete uygun olup olmamasına göre de *sünni* ve *bid'î talak* kısımlarına ayrılmaktadır.

Ric'î talak: Yeniden nikâh ve mehire gerek olmaksızın kocaya, boşadığı eşine iddet süresince dönme imkanı veren boşamaya, *dönülebilir boşama* anlamında *"ric'î talak"* denilmektedir.

Bir talakın ric'î olabilmesi için nikâh akdinden sonra zifafın gerçekleşmiş olması, bu talakın üçüncü talak olmaması, talakta kullanılan sözlerin sarih (açık) olması gerekir. Ric'î talakta koca, iddet içerisinde tekrar dönmek istediğinde eşinin rızasını almak zorunda değildir. Çoğunluğa göre kocanın evliliğin devamı anlamında eşine döndüğünü sözlü olarak ifade etmesi gerekirken Hanefilere göre bu dönüş, evlilik hayatına devam etmek suretiyle fiilen de olabilir.

Ric'î talakta dönüş imkanı bulunduğu için iddet sonuna kadar evlilik bağı devam eder. Bu yüzden iddet içinde eşlerden biri öldüğü takdirde diğeri ona mirasçı olur. Ölüm veya boşanmaya kadar tehir edilmiş (ertelenmiş) mehrin hemen ödenmesi gerekmez. Ric'î talakta koca, iddet süresinde eşine dönmezse boşanma bâin talaka dönüşür.

Bâin talak: Kocanın boşadığı eşi ile tekrar evlilik hayatının devam edebilmesi için yeni bir nikâh akdinin ve yeni bir mehrin gerekli olduğu boşamaya "*kesin ayırıcı boşama*" anlamında *bâin talak* denilmiştir. Bâin talak, dönüş imkanı olmadığı için evlilik birliğini hemen sona erdirir.

Birinci ve ikinci talak şeklinde gerçekleşen bâin boşamalar "*beynûnet-i suğra",* her ne şekilde olursa olsun üçüncü talak şeklindeki boşama "*beynûnet-i kübrâ*" olarak isimlendirilir.

Sünni talak: Kur'an ve sünnetin belirtmiş olduğu esas ve kurallara uygun olarak yapılan boşamaya "*sünni talak"* denilmektedir. Bir talakın sünni olarak kabul edilebilmesi için boşamanın, kadının temizlik döneminde olması, bu temizlik döneminde cinsel ilişkide bulunmadan olması ve bir talak verilerek yapılması gerekir.

Bid'î talak: Sünni talaka aykırı olan, yani Kur'an ve sünnette belirtilen esas ve kurallara uygun olmayan boşamaya "*bid'î talak"* denir. Talakın bid'î olması şu durumlarda söz konusudur: Kadını hayız (âdet) döneminde boşamak, temizlik döneminde cinsel ilişkide bulunduktan sonra boşamak, bir temizlik devresinde birden fazla boşamak.

Sünnete aykırı boşama haramdır, bu şekilde boşayan kişi günahkar olur. Fakat haram olmakla birlikte İslam hukukçularının çoğunluğu bid'î talakın geçerli olduğu görüşündedir. Bazılarına göre ise bir temizlik devresinde veya bir mecliste verilen üç talak, bir talak sayılır.

Muhâlea (Hul): Eşlerin Anlaşarak Boşanması

Kadının vereceği bir bedel (fidye) karşılığında eşlerin anlaşarak boşanmalarına muhâlea (hul) denir.[50] Muhâlea yoluyla boşanma öncelikle kadının hakkı olmakla birlikte koca da boşanmak için gerektiğinde bu yola başvurabilir. Muhâlea yoluyla eşlerin boşanması için İslam hukukçularının çoğunluğuna göre hâkim kararına ihtiyaç yoktur. Muhâlea, kocanın talak hakkına karşılık olarak kadına verilmiş bir hak olduğu için bazı İslam hukukçuları kadının muhâlea teklifini kocanın kabul etmemesi hâlinde olayın mahkemeye intikal edeceğini söylemektedirler.[51]

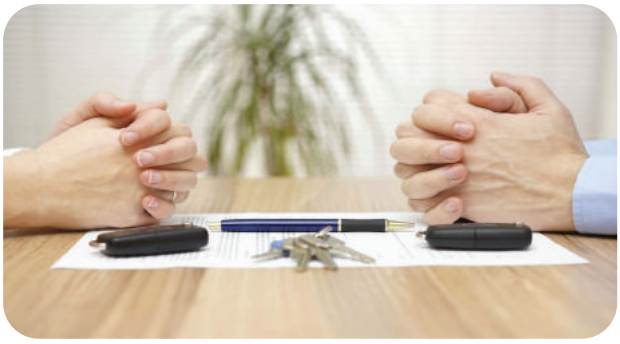

Kadının vereceği bir bedel karşılığında eşlerin anlaşarak boşanmalarına muhâlea denir. .

Muhâleada eşlerin üzerinde anlaştıkları bedele *muhâlea (hul) bedeli* denir. Prensip olarak muhâlea bedeli evlenirken kocanın karısına verdiği mehir miktarı ile sınırlı olmakla birlikte, bu bedelin evlenirken kocanın hanımına verdiği mehir miktarından az veya çok olması da mümkündür. Ayrıca evlilik akdinde mehir olabilecek her türlü mal, muhâlea bedeli olarak da kararlaştırılabilir.

Muhâlea yoluyla boşanma, Hanefilere bir bâin talaktır. Şâfiîlerde tercih edilen görüşe göre talak, fesih olduğu şeklindedir. Muhâlea yoluyla boşanmanın fesih kabul edilmesi hâlinde kocanın sahip olduğu üç talak hakkından biri eksilmemiş olmaktadır.

Tefrik: Eşlerin Mahkeme Kanalıyla Boşanması

Belirli sebeplerin bulunması halinde hâkimin eşler arasında boşanmaya hükmetmesine fıkhî (hukuki) bir terim olarak "tefrik" denir. İslam hukukunda "*kazaî boşama*" olarak da bilinen tefrik yoluyla boşanma, günümüzdeki mahkeme aracılığıyla, hâkim kararıyla boşanma sistemine benzemektedir.

Eşlerden her birinin tefrik yoluyla boşanmak için mahkemeye başvurma hakları bulunmakla birlikte prensip olarak bu hak öncelikle kadına verilmiştir. Hanefilerde tefrik yoluyla boşanmayı gerektiren sebepler oldukça sınırlı tutulurken diğer mezheplerde bu sebepler biraz daha geniş tutulmuştur.

İslam hukukçularının çoğunluğunun kabul ettiği ve 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin "*hıyâr-ı tefrik*" başlığı altında birçoğunu kanunlaştırdığı (md. 119-130) başlıca tefrik sebepleri şunlardır:[52]

1) *Hastalık ve kusur (Eşlerin her ikisi için de geçerlidir)*

2) *Kocanın kaybolması*

3) *Kocanın nafakayı kesmesi ve temin edememesi*

4) *Fena muamele (kötü davranma) ve şiddetli geçimsizlik (Eşlerin her ikisi için de geçerlidir)*

5) *Kocanın hanımına yaklaşmamaya yemin etmesi (îlâ)*[53]

6) *Kocanın hanımına zina isnadında bulunması (liân,mülâane)*[54]

50 Bakara suresi, 229. ayet.
51 Yılmaz, *Boşanma*, s. 384-392.
52 *Cin, Boşanma*, s. 87-*110; Aydın, Aile Hukuku, s. 200*-203; Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, II, 121-127
53 bk. Bakara suresi, 226-227. ayetler.
54 bk. Nur suresi, 6-9. ayetler.

TAMAMLAYALIM

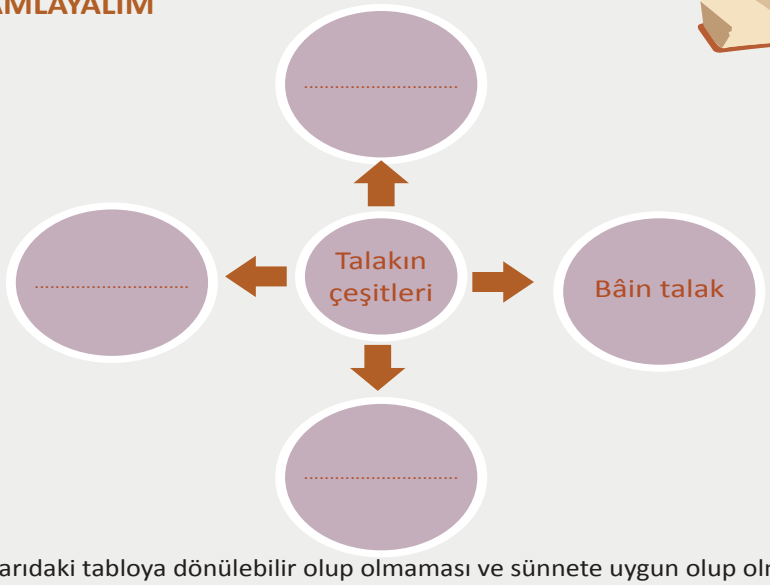

Yukarıdaki tabloya dönülebilir olup olmaması ve sünnete uygun olup olmasına göre talak çeşitlerini yazınız.

BİLGİ NOTU

Liân veya mülâane, yeminleşme demektir. Karısına zina isnadında bulunan ve bunu dört şahitle ispat etmeyen karı ile kocanın mahkemede hâkim huzurunda usulüne uygun olarak dörder defa şehadette bulunduktan sonra kendilerine lanet ve gazap okumalarıdır. Mülâaneden sonra eşler (ebediyen) boşanmış olurlar.

Hayrettin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, II, 127.

3.3. Boşanmanın Hukuki Sonuçları

Boşanmanın iddet ve iddete bağlı hükümler ile hıdâne olarak isimlendirilen çocuğun bakımı ve terbiye hakkı olmak üzere iki temel sonucu bulunmaktadır.

İddet

Sözlükte "saymak, beklemek" gibi anlamlara gelen iddet kelimesi fıkhî bir terim olarak *talak, fesih ve ölüm* gibi sebeplerle evliliği sona eren kadının, başkası ile evlenebilecek hâle gelmesi için beklemesi gereken süreyi ifade etmektedir. [55]

İddetin emredilmiş olmasının; kadının hamile olup olmadığının tespiti, vefat eden kocanın hatırasına saygı gösterilmesi, ric'î talakta kocanın yeni bir nikâh akdine gerek olmaksızın eşine geri dönme fırsatının tanınması gibi bazı hikmet ve gayeleri bulunmaktadır. İddetin emredilmiş olmasının birden çok gaye ve hikmeti bulunduğu için tıbbi imkânlarla kadının hamile olmadığının anlaşılması hâlinde de bu süreye uyulması gerekir.

55 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 157.

İddet Çeşitleri

Kadının durumuna göre beklemesi gereken farklı iddet şekilleri vardır. Buna göre iddetin çeşitleri şunlardır:

1) Talak veya fesih ile evliliği sona eren kadının iddeti: Boşanan veya nikâhı feshedilmiş bir kadının beklemesi gereken iddet süresi üç kur'dur.[56] "Kur'" kelimesi hem hayız (regl) hem de tuhr (temizlik) anlamına gelmektedir. Hanefiler, hayız anlamını tercih etmişlerdir. Buna göre kadın eğer hamile değil ve normal olarak hayız görüyorsa üç hayız görme süresince iddet bekler ki bu yaklaşık olarak üç ayı bulur.

2) Kocası ölen kadının iddeti: Kocaları vefat eden ve hamile de olmayan kadınların iddeti 4 ay 10 gündür.[57]

3) Hamile kadının iddeti: Evliliğin sona ermesi hangi şekilde olursa olsun hamile olan kadının iddeti doğumla birlikte sona erer.[58]

4) Hayız görmeyen kadının iddeti: Hayız görmeyen kadınların iddeti üç aydır.[59]

İddetin hukuki sonuçları ise şöyledir:

•Talak ve genel olarak fesih iddeti bekleyen kadının yiyecek, giyecek ve mesken gibi ihtiyaçları boşandığı kocasına aittir.[60]

•Kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadın ise zaten kocasının mirasından belli bir pay alacağı için ayrıca iddet nafakası almaz.

•İddet bekleyen kadın iddet süresince başka bir erkek ile evlenemez.[61] İddet bekleyen kadın iddetini kocasının evinde tamamlar.[62]

•İddet içerisinde hamilelik için öngörülen en az süre olan altı ay ile en uzun süre olan bir yıl arasında doğum olmuşsa doğan çocuğun nesebi kocaya ait olur.

•Kadının iddeti bitmeden, boşanmış eşlerden birinin ölmesi hâlinde aralarında mirasçılık açısından şu hükümler geçerli olur: Ric'î talaktan dolayı kadın iddet bekliyorsa eşler birbirlerine varis (mirasçı) olur. Boşama bâin ise eşler birbirlerine mirasçı olamazlar. Ancak koca ölümcül bir hastalığa yakalanıp da mirastan mahrum etmek için karısını boşamışsa bu durumda kadın, ölen kocasına mirasçı olur.

Hıdâne: Çocuğun Bakım ve Terbiyesi

İslam hukukunda eşlerin boşanması sonrası çocuğun bakım ve terbiyesi ile ilgili hükümler "hıdâne" başlığı altında incelenmiştir.[63] Evlilik içerisinde çocuğun bakım ve terbiyesi, eşlerin her ikisinin de hakkı ve görevidir. Ancak evlilik sona erince çocuğun menfaati açısından öncelikle eşlerden hangisinin bu hakka sahip olması gerektiği sorunu gündeme gelmektedir.

İslam hukukuna göre, boşanma sonrasında çocuk, belli yaşa kadar bakım ve terbiyesi için öncelikle anneye verilir. Anne yoksa veya buna ehil değilse bu hak, anne tarafındaki yakınlık derecesine göre sırasıyla diğer kadınlara geçer. Çocuğun bakımını üstlenecek bir kadın yoksa bu hak, babaya ve yakınlık derecesine göre sırasıyla diğer erkeklere geçer. Bunlar da yoksa bu hak, Ebu Hanife'ye göre anne vasıta-

56 bk. Bakara suresi, 228. ayet.
57 bk. Bakara suresi, 234. ayet.
58 bk. Talak suresi, 4. ayet.
59 bk. Talak suresi, 4. ayet.
60 bk. Talak suresi, 1-6. ayetler.
61 bk. Bakara suresi, 235. ayet.
62 bk. Talak suresi,1-6. ayet.
63 Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, II, 141-144; Yaman, *Aile Hukuku*, 92-95; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 322-334.

sıyla hısım olan diğer akrabalara (zevi'l-erhâm) geçer. Çoğunluğa göre ise hâkim uygun gördüğü bir kimseyi tayin eder.

Doğumla başlayan hidane süresi kural olarak çocuğun başkalarının hizmet ve himayesine ihtiyaç duymayacağı, yeme içme ve giyinme gibi şahsi ihtiyaçlarını bizzat kendisinin karşılayabileceği çağa kadar devam eder. Fakihlerin konuyla ilgili genel yaklaşımları bu olmakla birlikte bu dönemin tesbitindeki izafiliğe ilave olarak çocuğun kız veya erkek, hidaneyi üstlenen kişinin erkek veya kadın olmasına ve çocuğa yakınlık derecesine göre farklı sürelerin belirlendiği görülmektedir. [64]

Çocuğun nafaka dışında, ayrıca bakım ve terbiyesi ile ilgilenen kişiye verilmesi gereken hıdâne masrafları da vardır. Hıdâne masrafları, varsa öncelikle çocuğun malından, yoksa babası veya nafakası ile yükümlü olan kimse tarafından karşılanır. Çocuğun bakım ve terbiyesi ile ilgilenen kişi annesi değilse bu iş için ücrete hak kazanır. İddeti bitmiş ise çocuğun annesi de bu iş için ücret alabilir.[65]

4. Aile Bireylerinin Hak ve Sorumlulukları

Sizce aile bireylerinin birbirleri üzerindeki hak ve sorumlulukları nelerdir?

Ailede her bireyin sahip olduğu bazı hakları olduğu gibi yerine getirmesi gereken bazı görevleri de bulunmaktadır.[66] Sorumluluk haktan önce gelir. Bu yüzden önce aile bireyleri kendi sorumluluklarını yerine getirmelidir.

Ailede karı-koca ve çocukların hak ve sorumlulukları ile ilgili şu temel ilke geçerlidir: Kocanın görevleri kadının kocası üzerindeki hakları, kadının görevleri de kocanın karısı üzerindeki hakları olmaktadır. Yine aynı şekilde anne-babanın görevleri çocukların anne baba üzerindeki hakları, çocukların görevleri de anne-babanın çocukları üzerindeki hakları olmaktadır. Buna göre aile bireyleri sorumluluklarını tam olarak yerine getirdiğinde herkesin hakkına da riayet edilmiş olmaktadır.

Aile yuvasının mutlu ve huzurlu olabilmesi için öncelikle karı-kocanın sorumluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Kur'an ve sünnette karı-kocanın karşılıklı hak ve sorumlulukları ile ilgili genel ilkelere dikkat çekilerek şöyle denilmektedir:

"Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler."[67]

"Hepiniz sorumlusunuz ve her birinizin sorumlu olduğu alanlar vardır. Yönetici üstlendiği görevden sorumludur. Kişi (koca), ailesinden ve çoluk çocuğundan sorumludur. Kadın, eşinden ve ailesinde bulunanlardan sorumludur. Hizmetçi, hizmetinde bulunduğu kişinin malını korumakla görevlidir. (Bu şekilde) hepiniz yaptıklarınızdan sorumlusunuz."[68]

Buna göre aile bireyleri birbirlerini sevmeli, diğerlerinin haklarına saygı duymalı ve sorumluluklarını yerine getirmelidir.

Kocanın Hak ve Sorumlulukları

Hz. Peygamber'in; **"***Kişiye günah olarak sorumluluğunda olan aile fertlerini ihmal etmesi yeter."[69]* buyurması kocanın eşine ve çocuklarına karşı olan sorumluluğuna dikkat çekmektedir.

---

64 Bardakoğlu, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 17, s. 470.
65 Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 331-332.
66 Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 251-272; Cin, *Evlenme*, s. 176-192.
67 Bakara suresi, 228. ayet.
68 Buhari, Cuma, 11; Nikâh, 91; Müslim, İmare, 20.
69 Ebu Dâvûd, Zekât, 45.

Evin geçimi ve ailenin nafakası kocaya aittir. Şu ayette buna işaret edilmektedir: **"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar."**[70]

İslam'da aile reisi kocadır. Ancak aile reisliği bir hak olmaktan ziyade ailenin geçimi, birliği, beraberliği ve korunması anlamında kocaya yüklenmiş bir sorumluluktur.[71]

Kocanın karısına karşı görevleri şu şekilde özetlenebilir:

Mehir vermek,
Birbirlerinin hukukunu gözetmek, ırz, namus ve şerefini korumak,
Ailenin yönetiminde eşinin görüşlerini almak,
Aileyi maddi-manevi her türlü tehlikeden korumak,
Nafaka, giyim ve lüzumlu ihtiyaçları karşılamak,
Çocukların bakımı, onların yetiştirilmesi vb. konularda yardımcı olmak,
Eşine karşı güler yüzlü ve anlayışlı olmak,
Eşinin akrabalarına karşı ilişkilerde saygılı olmak.

DEĞERLENDİRELİM

"Kişiye günah olarak sorumluluğunda olan aile fertlerini ihmal etmesi yeter."

Ebu Davut, Zekât, 45.

Yukarıdaki hadiste verilmek istenen mesaj nedir? Değerlendiriniz.

Hanımların Hak ve Sorumlulukları

Ailede kadının kocasına karşı bazı hakları olduğu gibi sorumlulukları da bulunmaktadır. İslam'ın ön gördüğü hukuk anlayışına uygun olan noktalarda kadın, kocasının isteklerini yerine getirmek ve kocasının yokluğunda evine ve onun haklarına sahip çıkmakla yükümlüdür.[72] Yine kadın, nikâh akdi ile hak etmiş olduğu mehri aldığı andan itibaren kocası ile aynı evi paylaşmakla yükümlüdür.

Nafaka gibi maddi hakların dışında kadının kocası üzerindeki en önemli hakkı, kendisine karşı kocasının iyi muamelede bulunmasıdır.

Allah Resulünün aşağıdaki sözleri de kadının kocası üzerindeki haklarına dikkat çekmektedir: *"Kadınlarınız konusunda Allah'tan korkun, siz onları Allah'ın bir emaneti olarak aldınız ve onlarla beraberlik Allah'ın kelimesi (nikâh) ile size helal oldu…."*[73] *"Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı hayırlıyım."*[74]

70 Nisa suresi, 34. ayet.
71 Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, II, 67.
72 bk. Buhari, Ahkam, 1; Müslim, İmare , 20.
73 Müslim, Hac, 147; Ebu Davud, Menâsik, 56.
74 Ebu Davud, Sünnet, 14; Tirmizi, İman, 6; Radâ, 11.

TARTIŞALIM

"Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlak yönünden en güzel olanlarıdır. En iyileri de eşlerine karşı en iyi şekilde davrananlarıdır."

Ebu Davut, Sünnet, 16.

Yukardaki hadiste verilmek istenen mesaj nedir? Tartışınız.

Kadının kocasına karşı görevleri şu şekilde özetlenebilir:

Birbirlerinin hukukunu gözetmek, ırz, namus ve şerefini korumak,
Çocukları emzirip bakımını üstlenmek,
Toplum örfüne göre aile içinde üzerine düşen görevleri yapmak,
Eşine karşı güler yüzlü ve anlayışlı olmak,
Eşinin akrabalarına karşı ilişkilerde saygılı olmak,
İstişare etmek, izin alınacak konularda izin almak.[75]

Çocukların Hak ve Sorumlulukları

Hadis-i şeriflerde; *güzel bir isim verme,*[76] *iyi terbiye etme, çocuklar arasında eşit ve adil davranma* gibi çocukların anne-babası üzerindeki haklarının bazılarından bahsedilmiştir.

Anne ve babalar çocuklarının eğitimleri için onlara destek olmalı ve onları geleceğe hazırlamalıdırlar. Çocukların eğitim ve terbiyesi ile ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha değerli bir miras bırakmamıştır."*[77]

Çocukların anne-baba üzerinde hakları olduğu gibi anne-babalarına karşı bazı görevleri de vardır. Bu görevlerin başında anne-babanın meşru isteklerine karşı onlara itaat etmek, onları incitmemek ve onlara gereken saygı ve hürmeti göstermek gelir. Bu o kadar önemli bir hassasiyettir ki Kur'an, Allah'a kulluk emrinin hemen yanında ana-baba haklarına dikkat çekmiştir: **"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "Öf!" bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle."**[78] **"(Ey Muhammed!) De ki: "Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız."**[79]

Peygamberimiz de kendisine *"Ey Allah'ın Resulü! İnsanlar içinde iyi davranmama en layık olan kimdir?"* diye soran kişiye üç kez, *"annen"* demiş; *"Sonra kimdir?"* diye sorulunca da *"Babandır."* şeklinde cevap vermiştir.[80]

75 Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali,* s.264-266; Karaman, *Aile İlmihali*, s. 97.
76 Buhâri, Akika, 1; Edeb, 108; Müslim, Fezâil, 15.
77 Tirmizî, Birr, 33.
78 İsra suresi, 23. ayet.
79 En'am suresi, 151. ayet.
80 Buharî, Edeb, 2.

DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Aile kurumunun toplum açısından önemi nedir? Belirtiniz.

2. Aile içinde görev ve sorumluluklarımızı nasıl yerine getirebiliriz?

3. Boşanmanın hukuki sonuçlarını açıklayınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi İslam dininin evlilikle ulaşmak istediği sonuçlardan **biridir?**

A) Nesli korumak
B) Eşlerin birbirlerine aşırı bağlılığını sağlamak
C) Sadece eşler arasında sevgi ve merhameti oluşturmak
D) Toplumda tek düzen oluşturmak
E) Toplumda bireyselliği artırmak

2. Erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği mal veya parayı ifade eden kavram aşağıdakilerden **hangisidir?**

A) Mehir
B) İddet
C) Hıdâne
D) Nafaka
E) Talak

3. Yeniden nikâh ve mehire gerek olmaksızın kocaya, boşadığı eşine iddet süresince dönme imkânı veren boşamaya ne ad verilir?

A) Bid'î talak
B) Sünni talak
C) Bâin talak
D) Ric'î talak
E) Hul'i Talak

4. Aşağıdakilerden hangisi geçici evlenme engellerinden biri **değildir?**

A) Din farkı
B) Üç kere boşama
C) Kadının iddet beklemesi
D) Süt emme
E) İki akraba ile birden evlenme

C. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri kutu içinde verilen kelimelerin uygun olanlarıyla doldurunuz.

iddet,	in'ikad şartları,	icap ve kabul,	hülle,	mehr-i müsemma,	tefvîz-i talak

1. İrade beyanı, klasik fıkıh kitaplarımızda ..... terimleri ile ifade edilmektedir.

2. Bir akdin kurulabilmesi, meydana gelebilmesi için gereken şartlara ..... denir.

3. Evlilik sırasında belirlenen mehir miktarına ..... denir.

4. Kocanın talak hakkını, evlilik akdi sırasında veya daha sonra eşine vermesine ..... denir.

5. Kocanın boşanma yetkisini sorumsuz yere kullanmasını önlemek için alınmış olan müeyyideye halk arasında ..... denir.

6. Talak, fesih ve ölüm gibi sebeplerle evliliği sona eren kadının, başkası ile evlenebilecek hâle gelmesi için beklemesi gereken süreye ..... denilmektedir.

D. Aşağıdaki cümlelerin doğru olanlarına (D), yanlış olanlarını (Y) ile işaretleyiniz.

(.....) İnsan neslinin devamını sağlamak amacıyla evlenme toplumsal bir görev olarak tüm insanlara farz-ı kifayedir.

(.....) İn'ikad şartlarından birinin bulunmaması durumunda akit batıl olur.

(.....) Evlilik sırasında mehrin miktarı belirlenmemiş ise kadın mehir hakkını kaybeder.

(.....) Kur'an-ı Kerim'de eşler arasında meydana gelen tartışma ve geçimsizliklerde hemen boşanma yoluna gidilmemesi tavsiye edilerek boşanmadan önce eşlerin kendi aralarında iyi geçinmeye çalışarak anlaşma yollarına başvurmaları istenmiştir.

(....) Koca talak hakkını bizzat kendisi kullanabileceği gibi bunu vekil veya elçi vasıtasıyla da kullanabilir.

(....) Aile reisliği bir hak olmaktan ziyade ailenin geçimi, birliği, beraberliği ve korunması anlamında kocaya yüklenmiş bir sorumluluktur.

5. ÜNİTE

GÜNLÜK HAYAT VE İKTİSAT

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. İslam'da haram olan yiyecek ve içecekler hakkında bilgi toplayınız.
2. Sigara içmenin bireysel ve toplumsal zararlarını araştırınız.
3. Giyim ve tesettür hakkında Kur'an'dan ayetler bularak defterinize yazınız.
4. Haksız kazanç kapsamına giren davranışlar nelerdir? Araştırınız.

1. Yiyecek ve İçecekler

Sizce aile bireylerinin birbirleri üzerindeki hak ve sorumlulukları nelerdir?

Yüce Allah bütün varlıklar gibi insanı da belli fitrat (ölçü) üzerinde yaratmıştır. Beslenme, barınma, giyinme, güvenlik, manevi ve estetik ihtiyaçlar insanın yaratılışından gelen doğal/fıtri özellikleridir. İnsanoğlu bu ihtiyaçları yeterince karşılayamadığında bedenen rahatsız, ruhen de mutsuz olur. Beslenme, barınma, giyinme ve korunma ihtiyacı dünyadaki çeşitli mallarla; manevi ve estetik nitelikli ihtiyaçlar ise ibadet, sanat, spor ve eğlence türü davranış ve etkinliklerle karşılanır.

Sağlıklı beslenmenin temel ölçüsü gıdaların yeterli ve dengeli alınmasıdır.

İslam; insanın, yaratılıştan getirdiği fıtratı bozmadan, bu dünyada huzurlu ve mutlu bir hayat sürdürüp ahirette de huzura kavuşmasını ister. Bunun için İslam dini sözü edilen ihtiyaçları helal ve yararlılık ölçüsü içerisinde karşılayacak mal ve etkinlikleri belli kurallar çerçevesinde serbest (mübah) kılmış, zararlı olanları ise yasaklamıştır. Mecelle'nin ifadesiyle fıkıhta aslolan; "İnsanlar için zararlı olan şeylerin engellenmesi, yararlı olanların ise teşvik edilmesidir."[1] Bu yaklaşım hem maddi hem de manevi ve estetik nitelikli tüm uygulama ve etkinlikleri kapsar.

BİLGİ KUTUSU

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye veya kısaca Mecelle, 1868-1878 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından derlenen İslami özel hukuk (medeni hukuk) kuralları bütünüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yarım yüzyılında şer'i mahkemelerde hukuki dayanak olarak kullanılmıştır. Bir giriş 16 bölümden oluşur ve 1851 madde içerir.

Bu ünitede insanoğlunun hayatını sürdürürken ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi nitelikli etkinlikler ve mala ilişkin konulardaki İslami ilkeler üzerinde durulmuştur. Maddi etkinliklerle yeme, içme, giyinme ve mal kazanma yöntemleri kastedilmektedir. Manevi ve estetik nitelikli olanlarla müzik, resim, spor, oyun-eğlence kastedilmektedir.

Vücudun varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan şeylere besin, bunların uygun yolla vücuda alınmasına beslenme denir. Beslenmede kullanılanların tümüne birden gıda maddeleri adı verilir. Sağlıklı beslenmenin temel ölçüsü gıdaların yeterli ve dengeli alınmasıdır. Beslenmede yararlanılan gıda maddeleri uzmanlarınca öncelik sırasına göre gruplandırılmış ve buna beslenme pramidi adı verilmiştir. Beslenme pramidi incelendiğinde insanoğlunun hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan besin kaynaklarının hayvansal ve bitkisel kökenli kaynaklardan oluştuğu görülür. Bütün bunların aslı sonuçta topraktır. İnsan topraktan yaratıldığı için, gerekli besinler de onun hammaddesi olan topraktan elde edilir.

1 "Defu'l-mefasid celbü'l-menafiden evladır: İnsanlar için zararlı olan şeyleri engelleyip bertaraf etmek, faydalı olanları teşvik ve tahsilden önce gelir.", Mecelle, Mad. 29.

1.1. Beslenmede İslami Ölçüler

Beslenme gerek kaynak gerekse sonuçları itibariyle insanın beden ve ruh sağlığını, üçüncü şahısların haklarını, hatta bazı yönlerden toplumsal düzeni yakından ilgilendirdiğinden bütün dinler gibi İslam da bu konuda ayrıntılı kurallar benimsemiştir. İslam'da besinler ve diğer tüm varlıklar konusunda temel ilke -aksine bir hüküm bulunmadığı sürece- mubahlık/serbestliktir. Yüce Allah Kur'an'da göklerde ve yerde ne varsa hepsini insan için yaratıp onun hizmetine sunduğunu bildirmektedir.[2] Kur'an'da iyi ve temiz şeyler (tayyibât) helal; pis (necis) ve kötü (habâis) şeyler haram kılınmıştır.[3] Besinlerin elde ediliş yöntemi de onu helal veya haram kılan diğer bir ölçüdür. Meşru yolla elde edilenler helal, başkasının hakkına tecavüzü barındırır nitelikteki gayri meşru yolla elde edilenler ise haramdır.

Besinlerin haram kılınması ya (sebebini ancak Allah'ın bildiği) taabbudi temele ya da insan yahut topluma zararlı olması ilkesine dayanır. Bu açıdan bakıldığında cansız varlıkların yenilmesi fıkıhta fayda ve zarar dengesi açısından ele alınmıştır. Tuz gibi öteden beri bilinen ve kullanılan madenlerin tüketilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Yenmesi âdet edinilmemiş, vücuda olumsuz etkileri bulunan toprak, çamur gibi maddelerin besin olarak tüketilmesi ise uygun bulunmamıştır. Bitki kökenli gıda maddelerinde haram ve helallik durumu, akıl ve beden sağlığına zarar vermesi noktasından ele alınmış; sarhoş edici özelliğe sahip alkollü içki ve uyuşturucu maddelerin kullanılması haram kılınmıştır. Gıdaların fıkhî hükmü konusunda en ayrıntılı bilgi hayvansal kökenlilerde görülür. Fıkıhta hayvanın cinsinden beslenme şekline, etinin elde edilme yönteminden boğazlayan kişinin dinî inancına kadar bütün konulara ilişkin ayrıntılı hükümler vardır.

LİSTELEYELİM

Beslenmede İslami ölçüler:

- Temiz olması
- ...
- ...
- ...

Yukarıdaki noktalı yerlere beslenmedeki İslami ölçüleri yazınız.

1.2. Yiyecek ve İçeceklerde Helaller – Haramlar

İslam'da temel ilke "eşyada aslolanın mubah olmasıdır."[4] Bu kural yiyecek ve içecekler için de geçerlidir. Bu sebeple fıkıhta helaller değil haramlar sıralanır. Hangi şeyin helal olduğu değil, hangi şeyin haram olduğu sorulur. Bir şey haram kapsamına girmiyorsa ilke olarak o helaldir. Haram ve helal kılma yetkisi ise yalnızca Yüce Allaha aittir. Bu açıdan bakıldığında Kur'an'da gıda maddelerini yasaklayıcı temel iki ölçüden birinin "pis (necis) ve kötü (habîs) olma durumu, diğerinin ise elde edilme yöntemi veya başka sebeple "haram kılınmışlık" olduğu görülür. Bu çerçeveye giren bütün gıdalar zaruret durumu dışında haramdır. Ancak Kur'an genel nitelikli ölçülerle yetinmemiş, yenilip içilmesi haram olan bazı maddeleri özel olarak saymıştır. Bunlar da bitkisel ve hayvansal kökenli olmak üzere ikiye ayrılır.

Bitkisel Kökenli Maddeler: Kur'an-ı Kerimde özel olarak haram kılındığı bildirilen herhangi bir bitki yoktur. Yasaklananlar, bitkilerin kendileri değil onlardan elde edilen sarhoş edici, uyuşturucu ve zehirleyici özelliğe sahip olup insan sağlığı için zararlı olan ürünler/maddelerdir. Kur'an'da konuyla ilgili dik-

2 bk. Bakara suresi, 29. ayet; Câsiye suresi, 13. ayet.
3 bk. Bakara suresi, 172. ayet; Mâide suresi, 4. ayet; A'râf suresi, 157. ayet.
4 Kahraman, İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi, s. 43.

kat çekici kavram "hamr"dır. Hamr sözlükte bir şeyi örtmek anlamına gelir. İçki aklı örttüğünden "hamr" olarak adlandırılır. Ayetlerde "hamr"ın haram kılındığı bildirilir. Bir hadiste, "her sarhoş edicinin hamr, her hamrın da haram olduğu" vurgulanır.[5] Bu durum yeme, içme, koklama veya vücuda başka yollarla alınan aklı örtücü özelliğe sahip bütün maddelerin haram kılındığını gösterir.

İslamda büyükbaş hayvanlar, doğrudan veya dolaylı yolla helal kılınmıştır.

Kur'an'da zararı ve sarhoş edici yönüne vurgu yapılarak özellikle adı zikredilip yasaklanan bitkisel kökenli maddeler içki ve türevleridir. Yüce Allah şöyle buyurur: **"Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felâh bulasınız. Şarap ve kumarla şeytanın yapmak istediği tek şey, sizin aranıza düşmanlık ve kin salmak, sizi Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoymaktır. Artık bu habis şeylerden vazgeçtiniz değil mi?"**[6] Nisâ suresinin 43. ayetinde; **"Ey iman edenler! Sarhoş iken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."** buyrulmuştur. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in, *"Sarhoşluk veren her içki haramdır."*[7]; *"Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır."*[8] gibi hadisleri gereğince kişi sarhoş olmayacak kadar içse de içkinin haram olma hükmünün değişmeyeceği bilinmelidir. Buradan içkinin (hamrın) yasaklanma sebebinin (illeti) iskar, yani sarhoş edicilik olduğu anlaşılmaktadır. Bu hâlde iken namaza yaklaşılmaması emredilmiştir. Mâide suresinin 91. âyetinde ise şeytanın hamr ve kumar yoluyla Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyduğu bildirilmiştir. Ayetlerden içkinin yasaklanmasının gerekçesinin iskar yani sarhoş edicilik vasfı olduğu ortaya çıktığından ayetteki "hamr" kelimesinin içki başta olmak üzere tüm sarhoşluk verici maddeleri kapsayan bir kelime olduğu anlaşılmaktadır. Dolaysıyla sadece içki değil, afyon, esrar, eroin, kokain vb. aklı örtücü, sarhoş edici özelliğe sahip bütün bitkisel maddelerin kullanılması dinimizde haramdır.

Hayvansal Kökenli Gıdalar: İnsanlığın tarihten beri tüketmeyi âdet hâline getirdiği deve ve sığır cinsinden büyükbaş hayvanlar, koyun ve keçi cinsinden küçükbaş hayvanlar ve bir kısım kanatlı hayvanlar İslam'da doğrudan veya dolaylı yolla helal kılınmıştır. Kur'an'da eti yenmesi bakımından doğrudan yasaklanan hayvan, domuzdur. Yırtıcı olanlarla insan doğasının kerih gördüğü diğer hayvanlar da fıkıhta yasaklananlardandır. Hayvan, aslen helal olmakla birlikte, duruma göre etinin elde edilme yöntemi sebebiyle de haramlık söz konusu olabilmektedir. Ayrıca bir hayvansal ürün olarak akıtılmış kan da haramdır.

Kur'an'da hayvansal kökenli gıdalara ilişkin olarak dört ayrı ayette yasaklandığından söz edilir.[9] Konuyu özetleyici nitelikteki En'am suresi 145. ayette şöyle buyrulur: **"De ki; bana gelen vahiyde ölmüş hayvan (meyte), akıtılmış kan, domuz eti -ki o necistir-ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına**

5 bk. Müslim, Eşribe, 73; Buharî, Edeb, 80.
6 Mâide suresi, 90-91. ayetler.
7 Buhâri, Vudû, 71; Edeb, 80; Müslim, Eşribe, 7.
8 Ebu Dâvud, Eşribe, 5: Tirmizî, Eşribe, 3.
9 bk. Bakara suresi, 173. ayet; Mâide suresi,3. ayet; En'am suresi, 145. ayet; Nahl suresi, 115. ayet.

kesilmiş hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir. Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir." Konuyla ilgili olarak sorulan bir soruyu Hz. Peygamber şöyle cevaplandırmıştır: *"Helal, Allah'ın kitabında helal kıldıklarıdır. Haram da Allah'ın kitabında haram kıldıklarıdır. Hakkında herhangi bir açıklama yapmadıkları ise serbest bıraktığı (mubah olan) şeylerdir."*[10]

Kur'andaki ayetlerde domuz eti, akıtılmış kan, (yırtıcılar tarafından parçalanma yahut başkası tarafından süsülme vb.) normal yolla boğazlanmadan ölen hayvanlarının etinin haram olduğu belirtilmiştir. Ayrıca İslam'ın tevhit ilkesine aykırı olarak put veya başka varlıkları kutsamak için onlar adına kesilen hayvanların eti de haramdır. Allah'ın rızık olarak verdiği hayvanın kumara alet edilmesi, hayvan kesilirken fasıklık yapılarak bilinçli şekilde, kasten Allah'ın adının anılmaması da eti haram kılar. Buradan hareketle helal gıda ve besmele ilişkisi akla gelir.

Şâfiî mezhebi âlimlerine göre hayvan kesilirken besmele çekmek şart değildir. Hanefilere göre unutarak besmeleyi terk etme durumu hariç, besmele çekilmeden kesilen hayvanın eti yenmez. Zâhirilerin de bulunduğu bir başka grup da mutlaka besmele çekilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Özellikle Hac suresinin ilgili ayetleri[11] dikkatle incelendiğinde, besmelenin kurban gibi ibadet maksadıyla kesilen hayvanlar için şart kılındığı görülür. En'âm suresinin 121. ayeti ise, hayvan keserken besmelenin gerekli olup olmadığı meselesiyle değil fasıklık yapılarak özellikle Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etinin yenmesiyle ilgilidir.

TARTIŞALIM

Hayvan kesilirken besmele çekmenin hükmüyle ilgili mezheplerin görüşlerindeki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir? Tartışınız.

2. Zararlı Alışkanlıklar

Sigara

Zararlı alışkanlıkların en yaygını ve üzerinde en çok konuşulanı sigara alışkanlığıdır. Özelikle tıp alanındaki son gelişmeler sigaranın zararını tartışmasız bir şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca sigaranın sebep olduğu hastalıklar, zararlar ve kirlenme konusunu ele alan birçok araştırma sonuçları da bunu desteklemektedir. Buna göre sigara, insan vücudunda bağımlılık (tiryakilik) meydana getirmekte, kurtulunması giderek güçleşen bir alışkanlık hâlini almaktadır. Sigaranın sebep olduğu sağlık sorunlarından bazıları şunlardır:

- Ağız, boğaz ve üst solunum yollarında tahribat,
- Mide ve kalp hastalıkları,
- Damarlarda, sinirlerde fonksiyonel bozukluklar,
- Kanser olma ihtimalini artması.

Bunların dışında sigaranın ağız, beden ve çevre kirliliğine sebep olduğu ve de çevresindeki diğer şahısları rahatsız ettiği bir gerçektir.

Sigara, İslam'ın ilk asırlarının konusu olmadığından sigaranın yasaklılığı hakkında doğrudan bir ayet ve hadis yoktur. Bununla birlikte İslam dininin bazı genel ilkelerinden hareket eden son dönem İs-

10 Tirmizi, Libas, 6; İbn Mâace, Et'ime, 60.
11 bk. Hac suresi, 28, 33-36. ayetler.

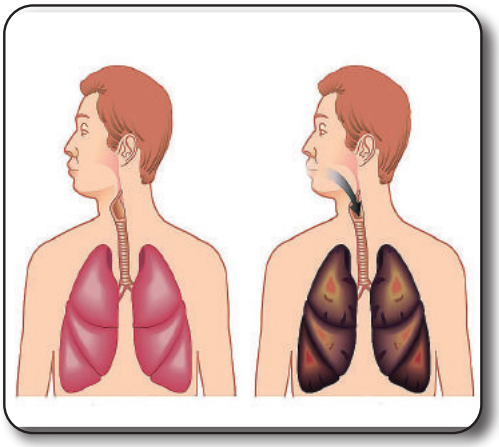

Sigara içen kişide çeşitli sağlık sorunları meydana geldiği araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır.

lam bilginleri konu hakkında bazı hükümler vermişlerdir. Bazı âlimlere göre sigara içmek doğru değildir. Ancak ayet ve hadis ile yasaklanmadığından da haram değil mekruhtur. Bazı âlimlere göre ise sigara içmek, özellikle tiryakilik derecesinde sigara alışkanlığı sağlık açısından zarara ve ekonomik yönden israfa yol açtığı, nafaka yükümlülüğünü ihlal ettiği için haramdır. Netice olarak günümüz İslam bilginlerinin genel eğilimi şu şekilde özetlenebilir: Her ne kadar sigara içme hakkında doğrudan bir ayet yoksa da dinî hükümlerin belli ilkelere dayalı olduğu ve birtakım gayelere yönelik olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Çünkü naslar her mesele hakkında ayrıntılı hükümler vermez. Bunun yerine genel kurallar ve ölçüler konulmuştur. Böylece Müslümanlar önlerine çıkan meseleleri nasların koyduğu bu ilke ve ölçülere, gözettiği gayelere göre anlamak ve değerlendirmek zorundadırlar. Bu durumda sigara içmenin fıkhî hükmü; başta zarar, israf ve nafaka yükümlülüğü olmak üzere çeşitli açılardan ele alınabilir. Böyle olunca sigara içmenin hükmü hakkında kesin ve genel bir hüküm vererek "haram" demek yerine, bu konuda bu açılardan bazı ayırımlar yaparak farklı durumlarda farklı hükümler vermek, her bir durumu kendi şartları içerisinde değerlendirmek daha doğru görünmektedir.

- Bedene verdiği zarar ilmen ve tıbben açıklık ve kesinlik kazanmışsa, açık bir israfa ve kişinin nafaka yükümlülüğünü etkileyip aile fertlerinin ve bakmakla yükümlü bulunduğu kimselerin nafakasını kısmasına yol açıyorsa, zorunlu harcamalardan ve asli ihtiyaçlarından bile fedakârlık yapmaya zorluyorsa, o takdirde sigara içmek dinen **haram**dır.
- Nargile ve enfiye gibi alışkanlıklar da bu çerçevede değerlendirilebilir.[12]

Uyuşturucu Maddeler

Esrar, afyon, eroin, kokain, morfin gibi uyuşturucu maddeler, alkollü içkiler gibi hem insan sağlığına hem de topluma büyük zararlar vermektedir. Bu kötü alışkanlığın sebepleri genel olarak, insanın zaafları, sorumluluktan kaçışı, eğitimsizlik, kötü çevre şartları vb. olarak sıralanabilir. İslam dini sarhoşluk veren maddeleri ve uyuşturucu madde kullanımını kesin bir şekilde yasaklamıştır. İslam âlimleri, Kur'an'da içkinin yasak olduğu ile ilgili ayete dayanarak sarhoşluk veren, insanın aklî ve ruhî dengesini bozan bütün katı ve sıvı maddelerin yasak olduğu sonucuna varmışlardır.[13] Hadislerde de her sarhoşluk veren şeyin haram olduğu; çoğu sarhoşluk veren şeyin azının da haram olduğu, her sarhoşluk veren şeyin içki (hamr) hükmünde olduğu belirtilmiştir. Sonuç olarak alkollü içecekler ile uyuşturucu maddeler, sarhoş etmesi ve uyuşturma özelliği taşıması nedeni ile haramdır.[14]

3. Giyim Ve Tesettür

Giyinmekle hayâ arasında sizce ne gibi bir ilişki vardır?

Giyinme ve örtünme canlılar içerisinde insanoğluna özgü bir davranıştır. İnsanoğlu, sıcak ve soğuktan korunma, örtünme ve güzel görünme gibi amaçlarla giyinir. Örtünme konusu öteden beri farklı din ve kültürlerin, moda, dış etki vb. değişik sebeplerin sonucu farklı ölçü ve anlayışlara sahip olmuştur. Bu sebeple kılık kıyafet ve örtünme konusunda, bölgeler hatta aynı din ve kültür mensupları arasında farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır.

12 Diyanet Vakfı, İslam İlmihali, C. 2. s. 68
13 bk. Maide suresi, 90. ayet.
14 Diyanet Vakfı, İslam İlmihali, C. 2. s. 69

İslamda giyim ve kuşamda sadelik, doğallık ve temizlik tavsiye edilmiştir.

Yüce Allah, babamız Hz. Âdem ve annemiz Havva'nın ilk kez yeryüzüne yerleştirilmesinden söz ederken örtünme ile ilgili olarak şöyle buyurur: **"Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır. Bu (giysiler), Allah'ın rahmetinin alametlerindendir. Belki öğüt alırlar (diye onları insanlara verdik). Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi şeytan sizi de saptırmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır."**[15] Bu ayetler örtünmenin insanlığın başlangıcından itibaren konulmuş bir kural olduğunu gösterir.

Kur'an'da tüm insanların örtünmesinin gerekliliğine temas edilmekle birlikte gözleri harama bakmaktan sakındırmak ve ırzı korumak dışında namazda veya namaz dışında hangi organları örtmenin gerektiği konusunda ayrıntıya girilmemiştir. Kadınlar için ise ilave olarak: "**Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut, kocalarının babalarından yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"**[16] denilerek kadınların örtmeleri gereken yerler konusunda ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ahzâb suresi 59. ayette kadınların bir ihtiyaç için dışarı çıktıklarında "**Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."** [17]olduğu bildirilmiştir.

Hz. Peygamber'in sünnetinde de örtünmenin dini ve ahlaki yönü sürekli vurgulanmış, giyim ve kuşamda sadelik, doğallık ve temizlik tavsiye edilmiştir. Elbisenin içini göstermemesi ve vücudun hatlarını belli etmemesi üzerinde durulmuş, cinsler arası farklılık ve diğer din mensuplarına benzememek ilke olarak benimsenmiştir. Erkek ve kadının örtünme sınırlarıyla ilgili olarak da birtakım ölçü ve açıklamalar getirilmiştir. Bir rivayete göre Hz. Peygamber baldızı Esma'nın ince bir elbise giymiş olduğunu görünce rahatsız olmuş ve ona: *"Ey Esma! Bulûğa erdikten sonra kadının –yüz ve ellerine işaret ederek- şu ve şundan başka yerlerinin (başkaları tarafından) görülmesi doğru olmaz."*[18] buyurmuştur.

KARŞILAŞTIRALIM

Setr-i avret ile ilgili mezheplerin görüşlerini karşılaştırınız.

15 A'raf suresi, 26- 27. ayetler.
16 Nur suresi, 30-31. ayetler.
17 Ahzâb suresi 59. ayet.
18 Ebu Dâvûd, Libâs, 31.

İlgili ayet ve hadislerden hareketle fıkıhta kadın ve erkek açısından vücudun örtülmesi gereken yerlerinin tespiti yapılmıştır. Vücutta açılması ve bakılması dinen haram olan yer ve organlara **avret**, bunların örtülmesine ise **setr-i avret** denmiştir.

Erkeğin ister namazda isterse namaz dışında başkalarına karşı örtmesi gereken avret yeri göbek ile diz kapağı arasında kalan bölgedir. Kadınların, kadınlara ve mahremlerine karşı avret yeri, Hanefi ve Şâfiîler'e göre erkeğin erkeğe karşı avret yeri gibidir. Kadının yabancı erkekler karşısında avret yeri ise yüzü, elleri ve –Hanefi Mezhebi'ne göre ayakları hariç- bütün vücududur. Şâfiîler dahil diğer mezhep fakihlerine göre kadının ayakları da avrettir.

Giysiyle ilgili diğer bir konu da erkeğin ipekli elbise giymesi ve altın takmasıdır. Fakihler bu hadise dayanarak ipek elbise giymeyi ve altın takmayı erkeklere haram kılmıştır. Bu hadislerden birinde Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: « حُـرِّمَ لِبَـاسُ الْحَرِيـرِ وَالذَّهَـبِ عَـلَى ذُكُـورِ أُمَّتِـى وَأُحِـلَّ لإِنَاثِهِـمْ» *"İpek elbise giymek ve altın kullanmak ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helal kılınmıştır."*[19]

LİSTELEYELİM

İslam'ın tesettür hususundaki ilkelerini maddeleyiniz.

1. Sadelik
2. .....
3. .....
4. .....

4. Sanat, Spor ve Eğlence

Bir Müslüman için sanat, spor ve eğlencenin sınırları ne olmalıdır?

İslam'ın öğretileri tevhit ilkesine dayanır. Genel anlamda sanat ve eğlenceye bakışta da bu ilke hâkimdir. İnsanın fıtri bir ihtiyacı olan sanat, spor, müzik ve eğlence, İslam'da olması gereken yerde ve olması gereken sınırlarıyla kabul edilmiştir. İnsan başıboş yaratılmadığından sanat ve eğlencesi de başıboş olamaz. Bu nedenle İslam âlimleri Müslümanların eğlence, spor ve sanat konularında takınmaları gereken tutum konusunda ayrıntılı görüşler ileri sürmüşlerdir.

4.1. Resim

Resmin Arapçadaki karşılığı "*Suret*"tir. Suret "şekil, biçim, görünüş ve resim" manasında kullanılır. Aynı anlama yakın bir başka kelime de "*Timsal*"dir. Herhangi bir insan, hayvan, ağaç veya manzara resmi gibi gölgesi olmayan resim ve çizgiler için *suret*, gölgeli olanlar için ise timsal (heykel) kelimesi kullanılır.[20] *Sûret*'in ruh sahibi veya ruhsuz bütün şeyleri içine aldığı, timsalin ise yalnızca ruh sahibi şeylere özel olduğu da ifade edilmiştir. Dolaysıyla resmin dindeki yeri incelenirken bazen suret bazen de timsal kavramları ön plana çıkmıştır.

DEĞERLENDİRELİM

Resimle ilgili İslam dininin yaklaşımını değerlendiriniz.

19 Tirmizi, Libas, 1.
20 Başoğlu, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 34, s. 579.

Bilindiği gibi İslam; Allah'ın birliği ve ondan başka hiçbir varlığa ilahlık atfedilememesi anlamına gelen tevhid inancına dayanır. Diğer semavi dinler gibi onun önceliği de insanların ve toplumların zihin ve gönüllerindeki putları yıkıp tek Allah inancını yerleştirmektir. Oysa insanlar tarihin her döneminde melek, insan, hayvan veya bir takım başka varlık ve sembolleri putlaştırmış, Allah'a karşı gösterilmesi gereken saygıyı, Allah'a ulaştıracakları inancıyla, aracı olarak kabul ettikleri bu putlara göstermişlerdir.

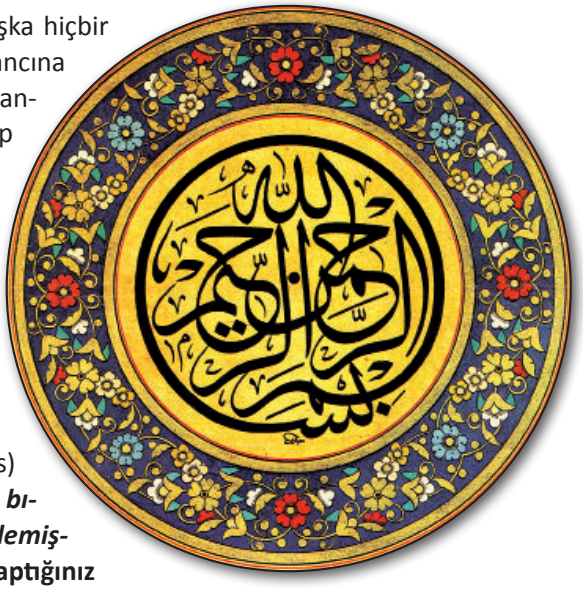

Halim Özyazıcı'nın
"Bismillahirrahmanirrahim."
(Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.)
yazılı hat çalışması.

Kur'an'da anlatılan peygamber kıssaları incelendiğinde bu kıssaların önemli bir kısmının putçulukla mücadeleler hakkında olduğu görülür. Örneğin Nuh (as) kavmini Allah'a davet edince onlar; ***"Sakın tanrılarınızı bırakmayın, özellikle veddi, suvâyı, yegusu ve nesri', demişlerdir."***[21] Hz. İbrahim kavmine; **"Şu karşısında durup taptığınız heykeller nedir? diye sorunca onlar: "Biz babalarımızın bunlara tapa geldiklerini gördük" derler. Bunun üzerine İbrahim: 'Siz de babalarınız da apaçık bir sapıklık içerisindesiniz', der."**[22] Hz. Musa, (as) aralarından bir müddet ayrılınca kavmi bir buzağı heykelini put edindiler. Hz. Musa dönünce çok kızmış bundan onları şiddetle menetmiştir[23]. Hz. İsa'dan sonra, Hristiyanlar onu ilahlaştırmış ve ibadethanelerini başta onun ve Hz Meryem'in olmak üzere saygın din adamlarının (azizlerin) resim ve heykelleriyle doldurmuşlardır. Bu durum hâlen günümüzde de devam etmektedir. Budizm'de Buda'nın, Hinduizm'de kendi din adamlarının heykelleri merkezî konumdadır. Dolayısıyla putçuluk sadece tarihte yaşanmamış günümüzde bütün canlılığıyla devam etmektedir. Hz. Peygamber Dönemi'nde müşrikler, yüce yaratıcı olarak Allah Teâlâ'yı bilmekle ve kabul etmekle beraber, putları da Allah'a aracılık yapmak üzere, tapılacak varlıklar olarak kabul ediyorlardı.[24] Bu nedenle Hz. Peygamber'in tebliğinde putlar ve putçuluğa karşı ciddi tedbirler alınmış, tevhid inancı öğretilmiş, yerleştirilmiş ve putçuluğa vesile edilebilecek heykelcilik ve bu anlamdaki resim yasaklanmıştır. İslam'ın resim ve heykele bakışı da bu arka plan dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Resim İle İlgili Hüküm

Fıkıhta resim ve heykele genelde mesafeli durulmuş, ancak belli şartlarla onay verilmiştir. Âlimlerin bu konudaki görüşlerine dayanak alınan çok sayıda rivayet vardır.

Resim ve heykel konusunda İslam âlimlerinin yaklaşımlarını aşağıdaki şekilde maddeleştirmek mümkündür:

1. Canlıların resimlerinin yapılması konusunda iki farklı görüş vardır: Birincisi, Maliki mezhebi'nde esas olan görüştür. Buna göre, canlıların resimlerini yapmak caizdir. Ancak bu resimler putlar, tapınılan ve kutsanan şeylerin resimleri olursa haram olur. Örneğin, İsa ve Meryem resimleri gibi. Bu tür şeylerin alım satımı da haramdır. İkinci görüş, Hanefiler ve Şâfiîlere aittir. Bunlara göre canlı resimlerini yapmak yasaktır. Bu konuda resim ile heykel arasında fark yoktur.

21 Nuh suresi, 23. ayet.
22 Enbiyâ suresi,52-54. ayetler.
23 bk. Bakara suresi, 54, ayet; Nisâ suresi, 153, ayet; Ankebût suresi, 41. ayet.
24 Zümer suresi, 3. ayet.

2. Cansız doğal nesnelerin; ağaçların, dağların, yıldızların ve diğer tabiat güzelliklerinin resminin yapılmasında sakınca yoktur. Ancak bunlar arasında insanların tapınmak amacıyla resmini yaptıkları olursa, bu durumda caiz olmaz.
3. İnsanların ürettikleri ya da inşa ettikleri şeylerin resimlerinin yapılmasında sakınca yoktur. Ev, ibadethane, araba ve gemi gibi şeylerin resimleri yapılabilir.
4. Ebru, tezhip, çinicilik, halı dokumacılığı gibi soyut resimler ittifakla mübahtır.
5. Kutsallık içermeyen canlı tasvirlerinden çocuklara oyuncak edinilmesinde bir sakınca yoktur.
6. Eğitim - öğretim, kimlik, pasaport, suçluların tespit ve takibi gibi gerekli görülen durumlarda resim ve fotoğrafta bir sakınca yoktur.
7. Yere serilmiş halı ve kilimlerdeki veya yatak örtülerindeki resimlerde sakınca görülmemektedir.
8. İbadet etmek veya kutsamak için resim ve heykel yapmak ittifakla haramdır. Bunların üretim ve ticareti de yasaktır.
9. Resmin konusu, ahlak ve adaba aykırı ise, örneğin müstehcenlik içeriyorsa, caiz değildir.
10. Resim bulunan yerde namaz kılmak mekruhtur. Resim namaz kılanın kıble tarafında ise Hanefi Mezhebi'ne göre bu daha sakıncalıdır. Küçük olması ve yüceltme amacı taşımadığı için para gibi üzerinde resim bulunan şeylerle namaz kılmak caiz görülmüştür. Bunlar aynı zamanda cep gibi kapalı yerlerde taşınabilirler.

İslamda tabiat güzelliklerinin resminin yapılmasında sakınca yoktur.

Sonuç olarak; İslam âlimleri resim ve heykel yasağında tevhid inancını şirkten arındırma amacı güdüldüğünü belirtmişlerdir. Resim yapmanın ve resimli eşya kullanmanın, tevhid inancına aykırı bir sonuca götürme durumu veya endişesi olmadığı sürece caiz, putlaştırılmaya müsait şahsiyetlerin kutsallık atfetme amaçlı resimlerini yapmanın ise haram olduğu sonucuna varılabilir.[25]

4.2. Spor

Hz. Peygamber, insanı geliştirici, yetiştirici nitelikli bazı oyun ve spor çeşitlerini tavsiye etmiştir. Bunların başında koşu (atletizm), güreş, okçuluk, yüzme gibi etkinlikler gelir. Koşu yarışmaları bu sporu yapanların sağlığı açısından yararlı olduğu gibi bunu izleyenler açısından da heyecan verici, dinlendirici ve hoş vakit geçirici özelliktedir. Hz. Peygamber'in, bu şekildeki yarışları teşvik ettiği ve sahabenin de bu tür yarışmalar yaptığı kaynaklarda zikredilir[26]. Hz. Peygamber'in, kuvveti ile ün salmış Rükâne isimli birisiyle güreştiği ve onu yendiği bildirilir.[27] Okçuluk ve atıcılık sporuna gelince Hz. Peygamber; **"Onlara karşı elinizden geldiğince kuvvet hazırlayın."**[28] ayetindeki kuvveti, ok atma (remy) olarak açıklamıştır. Bunun yanında, Hz. Peygamber'in ok atmayı, öğrenmeyi ve uygulamayı teşvik ettiğine dair birçok rivayet vardır.[29] Ancak, Hz. Peygamber, eğitim ve uygulama yaparken hedef tah-

Peygamberimiz, insanı geliştirici bazı spor çeşitlerini tavsiye etmiştir

25 Diyanet İşleri Başkanlığı, *İlmihal*, C. II, s. 94-117.
26 bk. Ebu Dâvûd, Cihâd, 68.
27 İbn Hişâm, *Siyer*, I, 390-391.
28 Enfâl suresi, 60. ayet.
29 bk. Buhârî, Cihâd, 78; Müslim, İmâre, 169.

tası olarak canlı hayvanların kullanılmasını yasaklamıştır.[30]

Hz. Peygamber'in devamlı teşvik ettiği, kazananlara zaman zaman maddi ödül verdiği, çoğu kere bizzat katıldığı sportif faaliyetlerden biri de biniciliktir[31]. Çocukluğunda yüzmeyi de öğrenen Hz. Peygamber atıcılık, binicilik ve koşunun yanı sıra yüzmenin de öğrenilmesi ve öğretilmesini teşvik etmiş, hatta bir babanın evladına karşı vazifelerinden söz ederken onları helal rızıkla besleme, yazıyı öğretme yanında atıcılık ve yüzme öğretmeyi de zikretmiştir. Bu teşvikler sonucudur ki sahabe arasında bu tür faaliyetler oldukça yaygındı.

YORUMLAYALIM

"Çocuklarınıza ok atmayı, ata binmeyi ve yüzmeyi öğretiniz."
(Tayalisi, Sünen, 2096.)

Yukarıdaki hadis-i şerifi peygamberimizin sportif faaliyetlere bakışı açısından yorumlayınız.

Resulullah (s.a.v) tarafından teşvik edilen sportif faaliyetlerin eğlendirme yönünün yanı sıra bedeni geliştirici, hayata ve askerlik sanatına hazırlayıcı yönlerinin de olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Savunma gücüne, maddi ve manevi olarak yetişkin ve sağlıklı iman unsuruna ihtiyaç, hem oyun ve eğlence hem de eğitim ve sosyal fayda yönlerini bünyesinde toplayan sportif faaliyetlere öncelik verilmesini gerekli kılmıştır. Hz. Peygamber, hayvanlara gereksiz eziyet vermeyi ve insani duyguları köreltmesi sebebiyle hayvan dövüştürmek suretiyle eğlenmeyi yasaklamıştır. Bu, günümüzde boğa güreşleri, horoz dövüşleri vb. vahşi nitelikli sporların caiz olmadığını gösterir. Sonuç olarak İslam'ın spor ve eğlenceyi aslen mubah; kumara, lüks ve israfa, başkalarının haklarının zayi olmasına sebep olan spor ve eğlence türlerini de haram kıldığı anlaşılmaktadır.

4.3. Müzik

Müzik vokal veya enstrümantal ses ve tonların bir araya getirilmesinden oluşan bir sanat olarak tanımlanır.[32] Müziğin fıkhî hükmü İslam bilginleri tarafından etraflıca tartışılmış ve hakkında lehte ve aleyhte çok sayıda görüş ileri sürülmüştür.

Dinimiz belirli ölçülerde müziği mubah kılmıştır.

Müziğin hükmü konusundaki görüşler incelendiğinde İslam âlimlerinin konu hakkında bir fikir birliğine sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Maliki mezhebinin önde gelen âlimlerinden İbnü'l-Arabî şöyle demiştir: "Gınâ, âlimlerin çoğuna göre gönülleri coşturan bir eğlence olup, gerek Kur'an'da gerekse Sünnet'te bunun haramlığına dair bir delil yoktur. Hatta sahih bir hadiste, gınânın mubah olduğuna delil vardır. Müziğin haramlığı konusunda rivayet edilen bütün hadisler sened ve yorum bakımından geçersiz olduğu gibi bu konuda getirilen ayet yorumları da geçersizdir."[33]

30 bk. Buhârî, Zebâih, 25.
31 bk. Nesâî, Hayl, 16; Tirmizî, Cihâd, 22.
32 TDK, Türkçe Sözlük, s. 1621.
33 İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 1053-1054.

DEĞERLENDİRELİM

İslam âlimlerinin görüşlerinden hareketle İslam'ın müziğe bakışını değerlendiriniz.

Netice itibari ile müziğin mutlak olarak yasaklanmadığı, aksine mubah bırakıldığı sonucuna ulaşılabilir. Çünkü İslam dini insanın maddi ve manevi/estetik ihtiyaç ve arzularını meşruiyet çerçevesinde karşılamasını mubah görmüştür. Bu nedenle birçok âlim müziği içerik, icrâ edildiği ortam ve vesile olduğu hususlar gibi açılardan değerlendirmişlerdir. Bu açıdan müziğin meşru olması için dinin temel inanç, amel ve ahlak ilkelerine aykırı olmaması, haramların işlenmesine yol açmaması, başkalarının hakkını ihlal etmemesi, kişiyi yapması gereken görevlerinden alıkoymaması gibi prensiplere riayet edilmesi şart koşulmuştur.[34] Ayrıca sektöre dönüşmemesi ve bir başka milletin hayat tarzını teşvik etmemesi gerekir.

4.4. Oyun ve Eğlence

Eğlence, insanın çocukluğundan ölümüne kadar devam eden bir faaliyetidir. Çocukların oyunları, aynı zamanda birer eğlencedir. Sanat, müzik, tiyatro, sinema, festivaller ve spor oyunları gibi birçok etkinlik eğlence kapsamına girer. Günümüzde eğlenceye dini sebeplerle tümüyle karşı çıkanlar olduğu gibi eğlenmeyi hayatın merkezine yerleştirenler de vardır. Oysa her iki yaklaşım da sorgulanmaya açıktır. İslam'da eğlence amaçsızca harcanan vakit olarak kabul edilmez. Nitekim meşru görülen eğlence türlerinin hepsinin spor yapma, ruhen dinlenme, rahatlama ve sağlıklı yaşam gibi çeşitli meşru amaçları vardır. Dolaysıyla İslam meşru amaçlı eğlence türlerini tasvip etmiş, bizzat Hz. Peygamber bunun örnekliğini söz ve uygulamalarında göstermiştir. Çünkü meşru içerik ve gayeli eğlence, ibadet ve çalışma dışında kalan vakti de faydalı bir şekilde değerlendirmek anlamına gelir.

Hz. Peygamber Dönemi'nde evlilik törenleri ve bayramlarda insanların çeşitli çalgı aletleri eşliğinde eğlendikleri Allah'ın elçisinin zaman zaman insanları buna teşvik ettiği rivayet edilir. Resulullah (s.a.v) düğünlerin herkesin duyacağı şekilde, tefler eşliğinde şarkılar söylenerek yapılmasını ve düğün ziyafeti verilmesini tavsiye etmiştir. *"Her kim düğün yemeğine davet edilirse davete katılsın."*[35] buyurarak Müslümanların birbirinin sevinçlerini paylaşmalarını istemiştir. Hz. Peygamber zamanında bayramlarda çeşitli eğlenceler düzenlenmiş, bu gelenek günümüze değin sürmüştür.

İslam'a göre oyun ve eğlencenin insanlık onur ve haysiyetine yakışacak nitelikte olması gerekir. Ayrıca eğlenme ve dinlenme ihtiyacı, temel inanç ve ibadet ilkelerine aykırı olmamalıdır. Buna göre insanın dinlenme ve eğlenme ihtiyacı, temel inanç ve ahlak ilkelerine ters düşmeyecek bir biçimde olmalıdır. Bu nedenle örneğin daha çok çalışmaya yardımcı olsun diye, meşru bir oyun ve eğlenceyle kendini rahatlatmak yanlış değildir. O hâlde eğlenerek dinlenmenin ve bu kapsamda ele alınacak olan oyunun mubah olduğu söylenebilir. Burada önemli olan bu eğlenmenin ölçülerinin doğru tesbit edilmesi ve bu ölçüler içinde kalınmasıdır. Eğlenmede temel ölçü İslam'ın inanç ve ibadet ilkelerine aykırı olmamasıdır. Ayrıca İslam'ın bir yasağının çiğnenmesine, bir emrinin terk edilmesine yol açan bütün oyun ve eğlenceler de yasaktır. Bu nedenle içerisinde kumar bulunan her türlü oyun haramdır. Bu hususta Hz. Peygamber'in; *"Sizi Allah'ı anmaktan alıkoyan her şey meysirdir (kumardır)."*[36] hadisi ölçü alınmalıdır.

34 Apaydın, Yunus, "Müsıkî", DİA, XXXI, 263.
35 Müslim, Nikah, 98.
36 Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, IV, 275

İslam dininin oyun hakkında bu genel yaklaşımından sonra hangi tür oyunların mübah olduğu sorusu akla gelebilir. Hadislerde, tercih edilecek oyun ve eğlence türünün gerektiğinde toplum yararına kullanılabilecek, mesela bedeni veya zihni güçlendirecek mahiyette olmasının tavsiye edildiği görülecektir. Bunun yanı sıra içerisinde kumar ve benzeri yasak hususlar bulunmayan oyunlar genelde mubah kabul edilir.

Çeşitli düşüncelerle hadiste izin verilen oyun çeşitleri (binicilik, ok atıcılık gibi) hariç diğer oyunları hoş karşılamayan âlimler de vardır.

Bütün bunlardan yola çıkarak İslam âlimleri mubah nitelikli bir eğlencede aşağıdaki şartları aramışlardır:

1. Eğlence İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarını, düşünce ve hayat tarzını ve kurumlarını tahrif edecek ya da küçük düşürecek içeriğe sahip olmamalıdır.
2. İnsanların manevi kişiliklerini, namus, şeref ve diğer haklarını hedef almamalıdır.
3. İnsanların din ve dünya hayatıyla ilgili görevlerini aksatmaya sebep olmamalıdır.
4. İçki ve uyuşturucu gibi zararlı ve yasaklanmış şeyler eğlence ile birleştirilmemelidir.
5. Eğlence kumara alet edilmemelidir.
6. İslam'ın, kadın erkek ilişkilerinde getirdiği mahremiyet kuralları ihlal edilmemelidir.[37]

5. İslam'da Mülkiyet ve İktisadın Temel Esasları

"De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın…" (Âl-i İmrân suresi, 26. ayet.) ayetinden ne anlıyorsunuz?

Malın Tarifi ve Çeşitleri

Mal, Arapça bir kelime olup çoğulu "emvâl"dir. Sözlükte "servet, sahip olunan şey, menkul ve gayr-i menkul varlık" gibi anlamlara gelir. Önceleri sadece altın ve gümüş gibi varlıkları ifadede kullanılırken giderek kapsamı genişlemiş, menkul ve gayr-i menkullerden maddi değeri olan her şeyi kapsamına almıştır. Mal, terim olarak fıkıhta şöyle tanımlanmıştır: Elde edilip ihtiyaç zamanı için biriktirilmesi ve normal olarak yararlanılması mümkün ve caiz olan şeylerdir. Bunun günümüz diliyle ifadesi şöyledir: Mal, insan ihtiyaçlarını karşılayan ve iktisadi değeri olan meşru nitelikli şeylere denir.

Malın tanımında iki nokta ön plana çıkmaktadır: Birincisi malın elde edilip biriktirilmeye elverişli olması, ikincisi ise kendisinden yararlanmanın mümkün ve caiz olmasıdır. Bu sebeple hava, Güneş ışığı gibi şeyler biriktirilmesi mümkün olmadığından fıkıhta mal sayılmazlar. Ancak yeni teknolojilerle depolanabilirlerse bu durumda mal kapsamına girerler. Murdar olarak ölmüş hayvanın eti, domuz eti, alkollü içki, zehirli veya bozuk gıda maddelerinden yararlanmak caiz olmadığından bunlar da mal sayılmaz. Aynı şekilde bir buğday tanesi, bir damla su, işe yaramayacak durumdaki atık kağıtlar gibi iktisadi değeri olmayan şeyler mal kabul edilmezler. Kısacası bir şeyin mal kabul edilebilmesi için insan doğasının o şeyi elde etme konusunda istekli olması ve Kur'an'da yasaklanmış şeyler grubuna girmemesi gerekir.

Mala ilişkin diğer bir ayrım da malın mütekavvim ve gayri mütekavvim olmasıdır. Fıkha göre buğday, arpa, koyun, at, taşıtlar gibi yenilmesi, içilmesi veya kullanılması dinen meşru olup iktisadi değeri olanlara "mütekavvim mal" denir. Bu özelliklere sahip olmayanlara ise "gayr-i mütekavvim mal" denir.

37 Günay, H. Mehmet (ed), *Günümüz Fıkıh Problemleri*, AÖF Yay., Eskişehir, 2010, s. 132-134; 144-147.

BİLGİ KUTUSU

Osmanlı'nın son dönem fıkıh eserlerinden Mecelle'de mal şöyle tanımlanmıştır: "Mal, tab'-ı insânî mail olup da vakt-i hâcet için iddihar olunabilen şeydir ki menkule ve gayr-i menkule şamil olur." (Mecelle, md. 126.) Yani mal, insan tabiatının meylettiği, ihtiyaç için elde biriktirilebilen şeyler olup, menkul ve gayrimenkulü kapsamına alır.

Sonuç olarak, insanların yeme, içme, giyinme, barınma, seyahat ve benzeri günlük ihtiyaçları için yararlandıkları meşru nitelikli her şey fıkıhta mal kapsamında değerlendirilmiştir.

İslam'da Mülkiyet ve Malın Konumu: Mülkiyet kişi ile eşya/mal arasındaki hukuki bağa denir. Bu ilişki kişiye malı üzerinde meşru nitelikli tüm tasarruflarda bulunma ve başkasının o mal üzerinde tasarrufta bulunmasını engelleme yetkisini verir. Mülkiyet konusu tarihte çok büyük tartışmalara neden olmuştur. Geçen yüzyılda ortaya çıkan kapitalizm, komünizm ve sosyalizm gibi ideolojilerin temelini mülkiyet tartışmaları oluşturmuştur.

İslam'a göre kâinatın ve dolaysıyla kâinattaki bütün varlıkların tek sahibi Allah'tır. Allah varlıkları insan için yaratmış ve onun hizmetine sunmuştur.[38] İnsan bu varlıklar üzerinde sınırsız malik değildir. Aksine o, Allah'ın belirlediği sınırlar çerçevesinde malda tasarrufta bulunma yetkisine sahip bir emanetçidir. Buna göre mal insanoğlunun elinde emanettir. Emanetçi nasıl ki malı sahibinin arzu ve istekleri doğrultusunda korur ve yönetir ise insan da sahip olduğu malı onun asıl sahibi olan Yüce Allah'ın koyduğu ilkeler doğrultusunda değerlendirir. Bu konudaki temel ölçü varlıkların, asıl sahibinin Allah olduğunu kabul edip varlıkla olan ilişkiyi bu anlayış temelinde kurmaktır.

İslam'da kişinin mülkiyet hakkı korunmuştur.

Kur'an-Kerim'de mala çok önem verilmiştir. İnsan için evlat ne kadar önemli ise mal da o kadar önemlidir.[39] Müminlerin özelliklerinden biri zekât verme arzu ve bilinciyle çalışmaktır.[40] Kur'anda ihtiyaçlarını karşılayacak kadar mal kazandıktan sonra gizli açık infakta bulunan kişi ile başkasına yük olan kişi karşılaştırılmış ve Müslümanlara birinci tür insanın örnek alınması tavsiye edilmiştir.[41] Kur'an'a göre mal, birey ve toplumların ayakta dik durabilmelerinin temel unsurudur. Bu sebeple malın onu

38 bk. Bakara suresi, 29. ayet; Câsiye suresi, 13. ayet.
39 bk. Enfâl suresi, 28. ayet.
40 bk. Mü'minun suresi, 4. ayet.
41 bk. Nahl suresi, 75. ayet.

gereği gibi koruyup değerlendirme yeteneğine sahip olmayan çocuklara ve akli melekeden yoksun kişilere teslim edilmemesi istenmiştir.[42] Bundan malın düşmana asla bırakılmaması gerektiği sonucu çıkar. Çünkü bireyler ve toplumlar dinlerini, kültürlerini, onur ve vatanlarını düşmana karşı ancak varlıklı olurlarsa koruyabilirler.

DEĞERLENDİRELİM

"Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükafat vardır."

(Enfal suresi, 28. ayet)

İslam'ın mülk edinme yaklaşımını yukarıdaki ayet çerçevesinde değerlendiriniz.

Kur'an'a göre mal, birey ve toplumların ayakta durabilmelerinin temel unsurudur.[43] İnsan bu dünyadaki mala karşı tutumuyla ahiretini kazanır ya da kaybeder. Ayet ve hadislerde cimrilik, mal biriktirme hastalığı, zekât vermemek yasaklandığı gibi malı saçıp savurmak da hoş karşılanmamıştır. İslam'da aslolan insanın mala hükmetmesi, onu Allah'ın koyduğu ölçülere göre hizmetinde değerlendirmesidir. Şayet mal insana hükmeder, onu esir alırsa bu durumda mal nimet olmaktan çıkıp, dünya ve ahiret kaybına yol açan bir araca dönüşür. Kur'an-ı Kerim'in Hz. Musa'nın toplumundan olan Kârun hakkındaki kıssası bunun açık örneğidir.[44]

İslam'ın mal edinme ve malın nasıl değerlendirileceğine dair görüşleri ile ilgili bazı ayetler:

"(Ey Muhammed!) Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: Hayır olarak verdiğiniz nafaka, ana, baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak daha ne yaparsanız herhalde Allah onu bilir" (Bakara suresi, 215. ayet).

"Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, bir tanenin durumu gibidir ki, yedi başak bitirmiş ve her başakta yüz tane var. Allah dilediğine daha da katlar. Allah'ın rahmeti geniştir. O her şeyi bilir. Allah yolunda mallarını infak eden, sonra verdiklerinin arkasından başa kakmayı, gönül incitmeyi uygun görmeyen kimselerin Rabb'leri yanında mükâfatları vardır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar, üzülmeyeceklerdir" (Bakara suresi, 261-262. ayetler).

"Allah faizi tüketir (Faiz karışan malın bereketini giderir), oysa sadakaları bereketlendirir. Allah günahta ve inkârda direnen hiç kimseyi sevmez" (Bakara suresi, 276. ayet).

"Onların mallarından sadaka al ki, onunla kendilerini temizlersin, tertemiz edersin" (Tevbe suresi, 103-104. ayetler).

"Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Eğer iman eder ve kötülükten sakınırsanız, Allah size mükâfatınızı verir. Ve sizden bütün mallarınızı harcamanızı da istemez. Eğer sizden onların tamamını isteyip de sizi zorlasaydı cimrilik ederdiniz. Bu da sizin bütün kinlerinizi ortaya çıkarırdı. İşte sizler Allah yolunda harcamaya çağrılan kimselersiniz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama cimrilik eden

42 bk. Nisa suresi, 5-6. ayetler.
43 bk. Enfâl suresi, 28. ayet.
44 bk. Kasas suresi, 76-82. ayetler.

İslam dini helal yoldan elde edilen kazancı teşvik eder.

ancak kendi zararına cimrilik eder. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer siz haktan yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir kavim getirir. Sonra onlar sizin gibi olmazlar" (Muhammed suresi, 36-38. ayetler).

"Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır. O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun, dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Eğer Allah'a güzel bir borç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar. Allah çok mükâfat verendir, halimdir" (Teğâbun suresi, 15-17. ayetler).

YORUMLAYALIM

"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yemiş değildir."
(Buhârî, "Büyü'", 15)

Yukarıdaki hadisi helal kazanç edinme açısından yorumlayınız.

6. Meşru Mal Edinme Yolları

Sizce hırsızlık niçin haramdır?

İslam'da kazanma, mal mülk edinme tıpkı ilim gibi farz telakki edilmiştir. Kişinin kimseye muhtaç olmadan hayatını sürdürebilmesi, çoluk çocuğunun nafakasını temin etmek maksadıyla meşru yoldan çalışıp kazanması kutsal ve değerli bir davranış olarak görülmüştür. İslam dini hırsızlık, gasp, faiz, kumar, rüşvet gibi kazanç yollarını yasaklamıştır. İslam'da asli ve tabii kazanç yolu emektir. Bunun yanı sıra miras, vasiyet, nafaka, zekât, hibe gibi yollarla kazanılan mallar da başlangıcı itibariyle emeğe dayalı olduğundan meşru kabul edilmiştir. Kur'an'da; **"Erkekler için de çalışıp elde ettiklerinden bir pay vardır, kadınlar için de çalışıp elde ettiklerinden bir pay vardır."**[45] buyrularak emeğin önemine dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber de; *"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yemiş değildir."*[46]

Peygamberimiz kişinin el emeğiyle kazanmasını teşvik etmiştir.

45 Nisa suresi, 32. ayet
46 Buhârî, Büyû', 15; Enbiyâ, 37

buyurmuştur. Ziraat, ticaret, zenaat ve bir mesleğin icrası doğrudan emeğe dayalı kazanç yollarıdır. İnsan denizdeki balığı tutmak, dağdaki otu toplamak gibi tabiattaki serbest mala ya el koyarak ona ilkten sahip olur, ya da başkasının mülkiyetindeki bir malı ondan devralarak sahip olur. Hibe, miras, haklı savaş sonucu kazanılan ganimet meşru mal edinme yöntemlerindendir. Ancak bu yollar istisnaidir; toplumların ekonomik yapısı sadece bunlar üzerine bina edilemez. Bu sebeple İslam malların asıl el değiştirme yöntemini alışveriş olarak gösterir.[47] Bunun yolu da karşılıklı rızaya dayalı ticarettir.[48]

İslam'da ticaret teşvik edilmiştir. Bir ayet-i kerime'de; **"Namazı kılınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin."**[49] buyrulur. Hz. Peygamber; *"Emin ve dürüst Müslüman tacir kıyamet günü şehitlerle birlikte olacaktır."*[50] buyurmuştur. Başka bir hadiste; *"En temiz kazanç hangisidir?"* şeklindeki bir soruyu, *"El emeği ve helâl olan bütün alış veriş yöntemlerinden elde edilen kazançtır."*[51] diye cevaplamıştır. Müslümanlar bir yandan ticaret yapmaya teşvik edilmiş diğer yandan da İslam'ın yasakladığı mal edinme yöntemlerinden uzak durmaları konusunda uyarılmıştır.

7. Haksız Kazanç

Sizce dinimizde helal kazanç niçin önemlidir?

7.1. Hırsızlık

Bir malı korunmuş olduğu yerden gizlice almaya "hırsızlık" denir. Kul hakkı açısından gasp da aynen hırsızlık gibidir. İkisi arasındaki en önemli fark, gaspta başkasına ait malın açıktan ve çoğunlukla cebir ve şiddet kullanılarak alınmasıdır. Hırsızlık da Kur'an'da yasaklanmış[52], insanların mallarına haksızca tecavüz edip mal güvenliğini tehlikeye atanlara son derece ağır ceza takdir edilmiştir. Hırsızın çaldığı mal ve malın sahibine verdiği zarar ödetilir ve ayrıca hırsız cezalandırılır.

7.2. Gasp

İslam'ın koruduğu ve dokunulmaz saydığı mülkiyet hakkına karşı işlenen haksız fiillerden biri de gasptır. Gasp, başkasına ait bir malı zor kullanarak alma demektir. Bu yönüyle hırsızlıktan ayrılır. Hanefi fıkıhçıları gaspı; "Taşınabilir, hukuki ve ekonomik değeri bulunan bir mal üzerinde, sahibinden izinsiz olarak alenen ve kuvvete dayanarak haksız zilyedlik kurmak." şeklinde tarif etmişlerdir.[53]

Başkasına ait bir malı zor kullanarak alma gaspa girer.

Hangi şekillerde olursa olsun mülkiyet hakkına yapılan her türlü haksız fiil yasaklanmış, hem uhrevi hem de dünyevi ceza verilmesi takdir edilmiştir.

47 Bakara suresi, 275. ayet.
48 Nisa suresi, 29. ayet.
49 Cuma suresi, 10. ayet.
50 Tirmizî, Büyû', 4.
51 Taberanî, Hadislerle İslam Mu'cemü'l-Evsat, VIII, 47.
52 bk. Maide suresi, 38-39. ayetler.
53 Diyanet Vakfı İslam İlmihali, c.2, s. 190.

Gasp bilerek yapılan günah bir fiildir ve cezalandırılma sebebidir. Gaspın dünyevi hükmü ise şudur: Haksız şekilde ele geçirilen bir şey, eğer mümkünse aynen iade edilmelidir. Ancak gasbedilen malın aynen iadesi mümkün değilse yani malın şekli değişmişse tazmin (ödeme, ödetme) edilmesine hükmedilir. Bu durumda da mal ya aynısı temin edilerek ya da değeri ile tazmin edilir. Bununla birlikte gaspeden kişi gaspettiği malı aynen iade etse veya o malı tazmin etse bile yine de uhrevi sorumluluktan kurtulamaz.

7.3. Faiz

ARAŞTIRALIM

Faizle ilgili güncel hükümleri araştırınız.

Faizin Arapça karşılığı ribadır. *Riba,* sözlükte "artmak, çoğalmak, şişmek, yükselmek, fazlalaşmak" gibi manalara gelir. Terim olarak ise "Hizmet ve emek karşılığı olmaksızın paranın kullanılmasına karşılık olarak elde edilen ve dinen yasal olmayan her çeşit kazanç." şeklinde tanımlanmıştır.[54] Günümüzde faizi şu şekilde tanımlayabiliriz: Faiz, borçtan elde edilen gelire denir.

Faiz Kur'an-ı Kerim'de ayrıntılı şekilde işlenmiş ve kesin olarak yasaklanmıştır: **"Ey iman edenler! Allah'tan korkun, faizden kalan alacaklarınızı terk edin. Eğer inanmış kişilerseniz (böyle yaparsınız)."**[55] **"Böyle yapmazsanız bilin ki; Allah ve Elçisi tarafından bir savaşla yüz yüze gelirsiniz. Eğer tevbe ederseniz ana mallarınız sizindir. Böylece ne haksızlık edersiniz ne de haksızlığa uğrarsınız."**[56]

Hz. Peygamber'den de faizle ilgili çok sayıda hadis nakledilir: *"Faiz, şirk, sihir, haksız yere adam öldürme, yetim malı yeme, savaştan kaçma ve namuslu kadına iftira etme gibi mahvedici yedi büyük günahtan biridir."*[57] *"Faizi yiyen, yediren, şahitlik ve kâtiplik eden Allah'ın rahmetinden mahrum kalır."*[58] *"Faizcilikle zenginleşen kişinin sonu mutlaka fakirliktir."*[59] anlamındaki hadisler bunlardan bir kaçıdır.

Fıkıh kitaplarında faiz *Ribe'n-nesî'e* ve *Ribe'l-fadl* olmak üzere ikiye ayrılır. *Ribe'n-nesie* bir malı, kendi cinsinden bir mal ile fazlasıyla geri almak üzere vadeli olarak borç vermektir. Cahiliye Arapları tarafından yaygın olarak uygulanan bir yöntem olduğundan buna Cahiliye ribası adı verilir. *Ribe'l-fadl* ise aynı riba gerekçesini (illetini) taşıyan iki malın birbirleri ile değişiminde bedellerden birinde fazlalık olan işleme denir. Bunun fıkıhtaki diğer bir adı da *Ribe'l-bey'dir*. Kaynaklarda Ribe'l bey'le ilgili hadiste hedeflenenin faizciliğe alet edilen hileli yolların önünün kapatılması olduğu ifade edilmiştir.[60]

54 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 84.
55 Bakara suresi, 278. ayet.
56 Bakara suresi, 279. ayet.
57 Buhârî, Vasâya, 2.
58 Müslim, Müsâkât, 105,106.
59 İbn Mâce, Ticâret, 58.
60 bk. İbn Kayyımi'l-Cezviyye, II, s.135.

7.4. Kumar

Şans ve becerinin birlikte veya tek başına söz konusu olduğu bir olay veya yarışmanın ya da belirsiz bir olayın sonucu üzerinde bahisleşme, iddiaya girme ve bu yolla para kazanma, menfaat elde etme şeklinde tanımlanmıştır.[61] Kur'an'da kumar kesin olarak yasaklanmıştır.[62] Yüce Allah Maide suresinde şöyle buyurmuştur: **"Ey İman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz."**[63]

TARTIŞALIM

Günümüzde yaygın olan şans oyunlarının kumar ile ilişkisini tartışınız.

İslam'da meşru mal kazanma yöntemi karşılıklı rızaya dayalı ticarettir. Kumarda ise asıl olan malda ticaret değil şanstır; mal bahse alet edilmekte, şansa bel bağlanmaktadır. Günümüzde yaygın olarak başvurulan piyango, loto, toto, iddia, at yarışı vb. şans oyunları dinî açıdan değerlendirildiğinde kumar kapsamına girer.

Kumarın oynandığı alet ve metot önemli değildir. Oyun, taraflardan birine veya bir kaçına kar sağlıyor ya da zarar veriyorsa, bu oyun kumardır ve yasaktır. Kumarın kişiye ve topluma vereceği zararlardan bazılarını şu şekilde sıralanabilir:

- Çeşitli meşru kazanç yolları vardır. Kişi bu yollardan birisiyle geçimin sağlanması yönüne gitmeli, bunu şansa ve tesadüfe bırakmamalıdır.
- Kumar; kişinin çalışmasına, ailesi ve toplumu, hatta insanlık için yararlı hizmetler yapmasına ve Allah'a karşı olan ibadet görevlerini yerine getirmesine engel olur.
- Kumarın zararları sadece oynayanda kalmaz, aile bireylerini ve toplumu da etkiler. Ayrıca işsiz güçsüz kimselerin çoğalmasına ve böylece birtakım sosyal bunalımlara sebep olur.
- Kumar yüzünden işlenen cinayetler ve cana kıymaların küçümsenmeyecek boyutlarda olduğu ve bu yüzden nice mutlu aile yuvalarının söndüğü bir gerçektir.

Daha pek çok zararları olan kumar, haramdır ve bu yolla elde edilen kazanç ta meşru olmayan bir kazançtır. Meşru olmayan bir yol ile elde edilen kazançla ibadet niyetiyle bir şey yapılmaz.

7.5. Rüşvet

Haram mal edinme yollarından biri de rüşvettir. Rüşvet; başkasına ait bir hakkın iptali veya bir haksızlığın elde edilmesi için yetkililere verilen mala denir.[64] Allah Teâlâ şu ayette rüşveti haram kılmıştır: **"Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile haram yollarla yemek için o mallardan (idarecilere veya hâkimlere rüşvet) vermeyin."**[65] Bir hadiste; *"Allah'ın rüş-*

Dinimize göre rüşvet almak da vermek de haramdır.

61 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 209.
62 bk. Bakara suresi, 219. ayet; Maide suresi, 90-91. ayetler.
63 Maide suresi, 90. ayet.
64 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 313.
65 Bakara suresi, 188. ayet.

vet verene de alana da lanet ettiği"[66]*;* başka bir hadiste de*; "faizciliğin sonunun kıtlıkla, rüşvetçiliğin sonunun ise korku ile cezalandırılmak"*[67] olduğu bildirilir.

Dinimize göre rüşveti vermek de almak da rüşvete aracı olmak da yasaktır. Çünkü rüşvet, haklıyı haksız, haksızı da haklı yaparak adaletin ortaya çıkmasına engel olur.

Rüşvet, kişiler için olduğu kadar toplumlar için de çok kötü sonuçlar doğurur. Rüşvetin yaygın olduğu yerde, haksızlık çoğalır. Emniyet ve güven kalkar. Sosyal düzen bozulur. Bunun için Peygamberimiz: *"Rüşvet alan da veren de cehennemdedir."*[68] buyurmuştur.

7.6. Hile

Ticaretten söz eden ayeti kerimede; "malları aranızda *batıl* yollarla yemeyin buyrulmuştur.[69] Batılın iktisadi karşılığı; "insanlık için artı iktisadi değer ifade etmeyen boş eylem" demektir. Burada vurgulanmak istenen şey şudur: Eğer bir kişinin mülkiyetindeki mal başka bir kişiye nakledilecekse bu yasaklanmış olan yahut boş, faydasız eylemler aracı kılınarak değil insanlığın faydasına sonuçlar doğurucu nitelikli faaliyetlerle olsun. Kur'an'da batıl yolla mal transfer yöntemlerinin başında ölçü ve tartıda hile yapmak, hırsızlık, rüşvet, gasp, kumar, din istismarı ve faizcilik sayılır.

Ölçü ve tartıya dikkat edilmesinin gerekliliği konusunda çok sayıda ayet vardır. Bu ayetlerden bir kaçı şöyledir:

"Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun ve dosdoğru bir tartıyla tartın; bunu yapmanız, daha hayırlıdır ve sonuç bakımından daha güzeldir."[70]

"Ölçüyü ve tartıyı doğru olarak yapın."[71]

Ölçü ve tartı aletleriyle oynayarak insanlara haksızlık yapanların durumuyla ilgili olarak ise Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Eksik ölçüp tartanların vay hâline ki onlar, insanlardan ölçerek aldıklarında noksansız alırlar. Kendileri onlara (satarken) ölçtüklerinde veya tarttıklarında eksiltirler. Oysa ki onlar, o büyük günde, diriltileceklerini sanmıyorlar mı?"**[72] Hz. Peygamber eksik ölçüp tartmanın toplumların başlarına belaların gelmesine neden olacağını bildirerek şöyle buyurur: *"Ölçü ve tartıyı eksik yapan topluma kıtlık isabet eder ve başlarına zalim yönetici musallat olur."*[73] Bütün bunlar Müslümanların ekonomik hayatlarının bütünüyle hak, adalet, dürüstlük ve kalite üzerine kurulu olması gerektiğini belirtmekte, malların üretim ve değişiminde kalite başta olmak üzere her türlü ölçüye riayet edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

66 bk. İbn Mâce, Ahkâm, 2.
67 bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/205.
68 Ebu Davud, Akdiye 4.
69 Nisa suresi, 29. ayet.
70 İsra suresi, 35. ayet
71 Enam suresi, 152. ayet.
72 Mutaffifîn suresi, 1-5. ayetler.
73 İbn Mâce, Ticaret, 6.

7.7. Karaborsacılık

Karaborsacılık fıkıh ilminde ihtikar kavramı ile ifade edilir. İhtikar; yiyecek maddeleri satın alıp, fiyatları yükselsin diye saklamak demektir. İmam Ebu Yusuf'a göre, sadece yiyecekler değil, bütün ihtiyaç maddeleri bu amaçla saklanırsa karaborsacılık hükümleri geçerlidir. Karaborsacılık, tahrimen mekruh olup bunu yapan kimse Allah katında sorumludur. Karaborsacılık, haksız bir kazanç yoludur. Halkın ihtiyacı olan malı; az bir müddet olsa bile, saklayıp halka zarar veren kimse günah işlemiş ve ahirette azabı hak etmiş olur. Karaborsacılık yapan, kendi menfaati için başkalarını zarara ve sıkıntıya sokan, içinde yaşadığı topluma zulüm ve haksızlık eden kimsedir. Dürüstlükle ve ahlaki değerlerle bağdaşmayan, din kardeşliği anlayışına ters düşen karaborsacılık ve vurgunculuk, Müslümana asla yakışmayan çirkin bir iş, kötü bir davranıştır. Peygamber Efendimiz karaborsacılık hususunda şu uyarıyı yapmıştır: *"Mal getirip de bunu piyasaya süren kişi (Allah tarafından) rızıklandırılır. İhtiyaç duyulan malı saklayıp yüksek fiyat arayan karaborsacı ise Allah'ın lanetine uğramıştır."*[74]

74 İbn Mâce, Ticaret, 6.

DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1.) Yiyecek ve içeceklerdeki temel İslami prensipler nelerdir? Açıklayınız.

2.) Hayvansal gıdalardan haram olanlar nelerdir?

3.) İslam'ın müzik konusundaki yaklaşımı genel olarak nedir? Açıklayınız.

4.) Mütekavvim ve gayr-i mütekavvim mal nedir? Örneklerle açıklayınız.

5.) Karaborsacılığın yasaklanmasının sebebi nedir? Açıklayınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

1.) "İhtikar" kavramı ile aşağıdakilerden hangisi kastedilir?
A) Karaborsacılık
B) Hırsızlık
C) Gasp
D) Hile
E) Faiz

2.) **"Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile haram yollarla yemek için o mallardan (idarecilere veya hâkimlere rüşvet) vermeyin."** (Bakara suresi, 188. ayet)

Aşağıdakilerden hangisi bu ayet kapsamında **değerlendirilemez?**
A) Rüşvet
B) Faiz
C) Gasp
D) Hırsızlık
E) Ticaret

3.) "Kendi cinsinden bir mal ile fazlasıyla geri almak üzere vadeli olarak borç vermek" şeklinde tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Hamr
B) Meysir
C) Ribe'n-nesie
D) Baynunet-i Kübra
E) Gayr-i mütekavvim

4.) Aşağıdakilerden hangisinin Kur'an'da haram olduğu **belirtilmemiştir?**

A) Leş
B) Kan
C) Domuz eti
D) Yırtıcı deniz hayvanları
E) Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvan

5.) Aşağıdakilerden hangisi İslam âlimlerine göre mübah bir eğlencede bulunması gereken şartlardan biri **değildir?**

A) Kumara alet edilmemeli.
B) Modern çalgı türleri ile yapılmamalı.
C) Kadın erkek ilişkilerinde getirdiği mahremiyet kuralları ihlâl edilmemeli.
D) İnsanların din ve dünya hayatıyla ilgili görevlerini aksatmaya sebep olmamalı.
E) İçki ve uyuşturucu gibi zararlı ve yasaklanmış şeyler eğlence ile birleştirilmemeli.

C. Aşağıdaki boşlukları doldurunuz.

Mübah, setr-i avret, Tayyibât, mal, hamr, avret, habâis

1) Kur'an'da iyi ve temiz şeyler (.....) helal, pis (necis) ve kötü (.....) şeyler haram kılınmıştır.

2) "Eşyada aslolan ..... olmasıdır"

3) İçki aklı örttüğünden ..... olarak adlandırılır.

4) Vücutta açılması ve bakılması dinen haram olan yer ve organlara ....., bunların örtülmesine ise .....denmiştir.

5) İnsan ihtiyaçlarını karşılayan ve iktisadi değeri olan meşru nitelikli şeylere ..... denir

D. Aşağıdaki bilgilerden doğru olanı "D" yanlış olanı "Y" ile işaretleyiniz.

(.....) İhtikar, yiyecek maddeleri satın alıp, fiyatları yükselsin diye saklamak demektir.
(.....) Şafiî Mezhebi âlimlerine göre hayvan kesilirken besmele çekmek şarttır.
(.....)Herhangi bir insan, hayvan, ağaç veya manzara resmi gibi gölgesi olmayan resim ve çizgiler için *sûret*, gölgeli olanlar için ise timsâl (heykel) kelimeleri kullanılır.
(.....) *Ribe'l-nesî'e* aynı riba gerekçesini (illetini) taşıyan iki malın birbirleri ile değişiminde bedellerden birinde fazlalık olan işleme denir.
(.....) Fıkha göre buğday, arpa, koyun, at, taşıtlar gibi yenilmesi, içilmesi veya kullanılması dinen meşru olup iktisadi değeri olanlara "mütekavvim mal" denir.

6. ÜNİTE
TEKNOLOJİ VE TIP

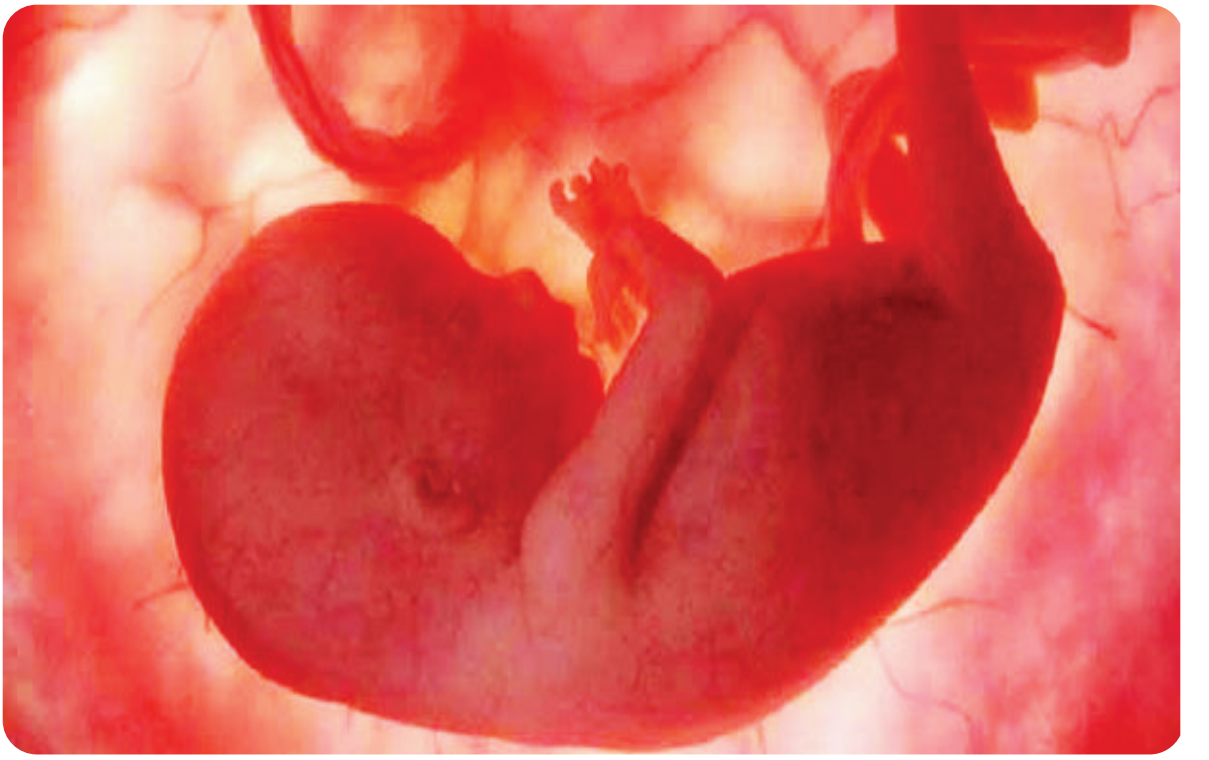

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. İslam dininin çevreye verdiği önemi araştırınız.
2. İslam fıkhında hükümlerin değişebilirliği konusunda kaynaklardan bilgi edininiz.
3. Teknolojinin gelişmesiyle tıp alanında ortaya çıkan güncel dinî sorunların neler olduğunu araştırınız.

1. ÇEVRE

Çevre temizliği veya çevre sorunları dendiğinde aklınıza neler geliyor?

İçinde yaşadığımız hava, su, toprak, bitki, hayvan, sıcaklık, soğukluk gibi canlı ve cansız varlıkların oluşturduğu ortama çevre denir.

Çevre canlı ve cansız varlıklarıyla insanı kuşatan tabii ortamdır. İçerisinde yaşadığımız evimiz, evimizi çevreleyen avlu, bahçe, cadde ve sokaklar, etrafımızda bulunan dağlar, denizler, ovalar, buralarda bulunan tüm varlıklar, dünyamızı kuşatan atmosfer çevrenin birer parçasıdır.

Çevre Bilinci

Yüce Rabbimiz çevremizde bulunan bütün bu varlıkları bizim istifademize sunmuştur. Bu, Allah'ın insana verdiği değerin bir göstergesidir.

Bizler çevremizdeki varlıkların sahibi değil, emanetçisiyiz. Bu varlıklar bize emanet olarak verilmiştir. Rabbimiz, hangimizin iyi işler ve hangimizin kötü işler yapacağını sınamak için çevremizdeki varlıkları bizim kullanımımıza vermiştir.

YORUMLAYALIM

O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütfu olmak üzere) size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

(Casiye suresi, 13. ayet.)

Yukarıdaki ayet mealini çevremizdeki varlıklara saygı açısından yorumlayınız.

Canlı cansız bütün varlıklar Rabbimizi zikir ve tesbih etmektedir. Bu yüzden bizler çevremizdeki varlıklara değer vermeli, onlardan istifade ederken bu hakikati göz önünde bulundurmalıyız.

Çevremizdeki varlıkları kendimize dost ve yardımcı görüp, onlardan faydalanırken (ekolojik) dengeyi bozmamaya dikkat etmeliyiz. Bu yüzden israfı haram sayıp, Allah'ın nimetlerinden hesaba çekileceğimiz şuuruyla hareket etmeliyiz.

TEMEL AYET

"Yedi kat gök, yeryüzü ve bunlarda bulunan varlıklar Allah'ı tesbih ederler. Onu övgüyle tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."

(İsrâ suresi, 44. ayet.)

"Sonra o gün (kıyamet günü) size verilmiş olan her nimetten sorguya çekileceksiniz."

(Tekasür suresi, 8. ayet.)

Çevre, Allah'ın bize teslim ettiği ve titizlikle koruyup imar etmemizi istediği değerli bir emanettir. Bu yüzden meskenlerin yapılması, su kanallarının açılması, ağaçlandırma çalışmaları gibi imar işleri toplu-ma farzı kifayedir. Bizler tabii veya dinî bir görev olarak yeryüzünü imar edeceğiz, bunu yaparken tabiatı tahrip etmeyeceğiz.

TEMEL AYET

Sizi yeryüzünde yaratıp, orayı imar etmenizi dileyen Allah'tır.
(Hud suresi, 61. ayet.)

Rabbimiz bizim tabiattan istifademiz esnasında ekolojik düzeni, çevremizdeki ölçü ve dengeyi boz-mamamız gerektiğine dikkat çekmektedir.

DEĞERLENDİRELİM

Göğü Allah yükseltti ve mîzanı (dengeyi) O koydu. Sakın den-geyi bozmayın.
(Rahman suresi, 7-8. ayet.)

Yukarıdaki ayet mealini ekolojik dengeyi korumak açısından değerlendiriniz.

Çevre kirliliği

İnsanoğlu çoğu zaman ihtiyaçlarını karşılarken bu ihtiyaçların kaynağı olan doğal çevreye geri dö-nülmez zararlar vermekte, akıl almaz tahribatlar yapmaktadır. Toprağa, dağlara, ormanlara, su kaynakla-rına, nehir, göl ve denizlere ve bizi bir fanus gibi kuşatan atmosfere tamiri çok zor zararlar vermektedir.

Bizler çevreye zarar vermekle aslında bindiğimiz dalı kesmekteyiz. Tabiatın sorumsuzca tahrip edilmesi, çevrenin umursamaz bir tavırla kirletilmesi, tabiattaki sınırlı kaynakların hor kullanılıp israf edil-mesi, insanı telafisi çok zor tehlikelerin eşiğine getirmiştir.

Allah'ın yarattığı tabiatı temiz tutmak insanın sorumlulukları arasında yer alır.

KONUŞALIM

İnsanların kendi işledikleri kötülükler sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Yanlıştan dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı kötü sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.

(Rum suresi, 41. ayet.)

Yukarıdaki ayeti göz önünde bulundurarak çevre sorunlarının ortaya çıkış nedenleri üzerinde tartışınız.

Hava ve suyun kirlenmesi, yeşil bitki örtüsünün tahrip edilip çölleştirilmesi, ozon tabakasının incelip delinme tehlikesiyle karşı karşıya kalması gibi tahribatlar kendi yaptıklarımızın bir sonucudur.

Toprağımızı çoraklaştıran, nehirlerimizi, göllerimizi kurutan, denizlerimizi balıkların bile yaşayamayacağı bir kirliliğe büründüren sanayi atıklarına; şehirler kurma adına ormanları talan etmeye, medeniyet adına üretilen fakat havaya zarar veren unsurlara karşı tedbir alınmadığı takdirde yaşanamaz bir dünya ile karşı karşıya kalacağız. Bizler bu sorumsuz tavırlarımızla dünyamızı kendimiz için zararlı hâle getirdiğimiz gibi çocuklarımıza da yaşanamaz bir dünya bırakmak üzereyiz.

Bizler içinde yaşadığımız dünyayı değiştiren, düzenleyen ve ona yeni şekiller verip kendi istifademize uygun hâle getiren yegâne canlıyız. Çevremizden istifade ederken başıboş bir şekilde hareket etmemeliyiz. Bu kainatı yaratan Rabbimiz kainatı niçin ve nasıl yarattığını ve hangi kurallara uymamız gerektiğini bize buyruklarıyla bildirmiştir. Buna göre çevremizde birtakım değişiklikler yaparken bazı hususları göz önünde bulundururuz.

Yüce Allah, insanın da içinde bulunduğu çevreyi canlı ve cansız varlıklarıyla birlikte bir düzen ve denge içinde yaratmıştır.

İlmî gelişmeler bize dünyamız ile diğer gezegenler ve galaksiler arasında, denizler ile karalar, canlı cansız bütün mahlukat arasında muhteşem bir düzen ve ahengin bulunduğunu göstermektedir. Bu dengeye biz ekolojik düzen diyoruz. Bizler bu düzeni öğrenmeli, hayatımızı sürdürürken bu düzeni devam ettirecek ve bu düzeni bozmayacak şekilde hareket etmeliyiz.

TEMEL AYET

"Ve biz her şeyi size belirli bir ölçüye göre indiririz."

(Hicr suresi, 21. ayet.)

İslam dininin, sadece inanç ve ibadet konularında bizlere bir takım görevler yükleyip de hayatın diğer alanlarını boş bıraktığı düşünülemez. İslam insan hayatının her yönüyle ilgili emirler, tavsiyeler ve uyarılar yapmaktadır. Dolayısıyla üzerinde durduğumuz bu konuyla ilgili bir takım emir, tavsiye ve uyarılarda da bulunmaktadır.

Örneğin ekoloji, Allah'ın yarattığı tabiatın dengesinin korunması, canlı türünün muhafazası, hayvanlara iyi muamele yapılması, çevre kirliliğine sebep olan her çeşit faaliyete karşı çıkılması olarak ele alındığında, bu konuda İslam'ın emir, yasak ve tavsiyeleri rahatça görülecektir.

Çevreyi kirletmeme hususunda da İslam'ın emirleri çok açıktır. İslamiyet temizlik dinidir. Temizlik, imanın yarısı kabul edilmiştir.[1] Bu temizlik, hem çevre, hem vücut, hem gönül temizliğini ifade etmektedir. Pis olan şeyler hem sağlığımıza zararlıdır hem de ibadet yapmamıza engeldir. Temiz olmayan yerde ibadet yapmak, namaz kılmak mümkün değildir. Çünkü sağlığını kaybeden kimse pek çok ibadeti [illegible] getiremeyecektir.

OKUMA PARÇASI

Peygamberimizin çevre ile ilgili uygulama ve tavsiyeleri:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Medine'ye geldikten sonra bu şehrin düzenlenmesi ve imar faaliyetleri için birtakım düzenlemeler yapmış halkı bu konuda yönlendirmiştir. Hz. İbrahim zamanından beri harem (sit alanı) olan Mekke'ye ilâve olarak Medine ve Taif bölgelerini de harem (sit) alanı ilan ederek oralarda rastgele ağaç kesilmesini ve avlanmayı yasaklamıştır.

Adiy b. Zeyd (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine çevresinde yaklaşık 30 km'lik bir alanı (yaklaşık 1000 km^2) koruluk (hıma/harem) bölgesi ilan ettiğini ve ağaçların rastgele kesilmesini, dallarının kırılmasını yasakladığını rivayet etmektedir.

(Ebu Davud, Menâsik, 96.)

Ağaç dikmek, çevremizi yeşillendirmek, dünyanın çölleşmesinin önüne geçmek o kadar önemlidir ki insanların canlarının derdine düştüğü, imanlarını kurtarmak için canhıraş bir şekilde çırpınacakları durumda bile peygamberimiz ağaç dikme imkanı olan kişinin ağaç dikmesini tavsiye etmiştir. Zira ağaç dikmek kişi için sadaka-i câriyedir. Yani o ağaç yeşil kaldığı müddetçe o kişiye bu ağaçtan dolayı sevap verilecektir. Ağaç dikmek çevremizi güzelleştirmek sosyal ibadetlerdendir. Yani öncelikli insanlığa sonra da tüm canlılara fayda veren bir ibadettir. Bu güzel davranışımız ile ortaya çıkan ağaçtan istifade eden insan ve hayvanların her istifadesi bize sevap olarak yazılacaktır. Buna mukabil birisinin diktiği bir ağacı sebepsiz yere kesen, yeşillikleri tahrip edenler de bu kötü davranışları sebebiyle günahkar olacaklardır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: "Birinizin elinde bir hurma fidanı varken kıyamet kopuyor olsa bile derhal onu diksin."

(Buhârî, el-Edebü'l-müfred, 168.)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: "Müslümanlardan bir kimse bir ağaç dikerse o ağaçtan yenen mahsul mutlaka onun için sadakadır. Yine o ağaçtan çalınan meyve de onun için sadakadır. Vahşi hayvanların yediği de sadakadır. Kuşların yediği de sadakadır. Herkesin ondan yiyip eksilttiği mahsul de onu dikene ait bir sadakadır."

(Buhari, Hars, 1.)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: "Kim yolcuların ve hayvanların gölgelendiği bir ağacı boşuna ve lüzumsuz olarak keserse, Allah onu baş aşağı cehenneme atar."

(Ebû Dâvud, Edeb, 158-159.)

Peygamberimiz ashabından yaşadıkları yerleri temiz tutmalarını istemiş, çevrelerini güzel ve bakımlı hale getirmelerini tavsiye etmiş bu hizmetler için çalışanları övmüş ve onlar için dua etmiştir. Bu sebeple insanların yoğun olarak bir arada bulunduğu yerler temiz ve bakımlı olmuştur.

1 bk. Tirmizî, Deavât, 86.

OKUMA PARÇASI

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) avluların temiz tutulmasını istemiştir.

(Tirmizi, Edeb, 41.)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) mescidin temizlenip güzel kokmasından memnun olmuş, bu görevi yapanlara dua etmiştir.

(Tirmizi, Cum'a, 64.)

Peygamberimiz tabiattaki ekolojik dengeye dikkat etmiş, çevrenin kirletilmemesi için gerekli tedbirleri almış tüm Müslümanları çevre temizliği, ekolojik dengenin korunması konusunda bilinçlendirmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) durgun sulara bevledilmesini (işenmesini) yasaklamıştır.

(Buhari, Vudû, 68.)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kırlarda, yollarda, rastlanan yabanî hayvan ve haşerelerin deliklerine bevletmeyi (işeme) yasaklamıştır.

(İbn Mâce, Tahâret, 21.)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) susuzluktan ağzı kurumuş, dili sarkmış bir köpeğe kuyudan ayakkabısıyla su çıkarıp susuzluğunu gideren kadının cennetlik olduğunu bildirmiştir.

(Buhari, Bed'ü'l-halk, 17; Edeb, 27.)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kedisini eve hapsedip açlıktan öldüren yaşlı kadının bu merhametsiz davranışı sebebiyle cehennemlik olduğunu bildirmiştir.

(Buhari, Ezan, 90.)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) "Lânet edilen iki şeyden sakının!" buyurdular. Ashab, "Lanet edilen iki şey nedir?" diye sordular. Hz. Peygamber de, "İnsanların (gelip geçtikleri) yolları ve (altında) gölgelendikleri (ağaç diplerini) kirletmektir." buyurdu.

(Müslim, Tahâret, 68.)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) gelip geçenleri rahatsız eden bir ağaç dalını kesip atması sebebiyle bir kişinin cenneti hak ettiğini bildirmiştir.

(Müslim, Birr, 128-130.)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: "Ümmetimin iyi ve kötü bütün amelleri bana gösterildi. İyi amelleri arasında yoldan (gelip geçenleri rahatsız eden) bir şeyi (alıp) atmak da vardı. Kötü amelleri arasında ise (yoldan gelip geçenin gözüne çarpan ve onları iğrendiren) tükürük de vardı."

(İbn Mâce,Edeb, 7.)

2. Teknoloji

Sizce teknolojinin hayatımıza olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?

Dinimizin temel hedefi insanı sağlıklı bir inanç, düşünce ve bakış açısı sahibi yapmak ve de dünya ahiret mutluluğunu kazanmasına yardımcı olmasıdır.

Rabb'imiz kainattaki şeyleri bizim istifademize sunduğunu belirtmektedir. Fakat bu, her şeyin bizim olduğu anlamına gelmez. Bizler diğer canlılardan farklı olarak aklımızla hem tabiatı ve hem de diğer canlıları kendi menfaatimize uygun şekilde kullanırız.

İnsan çevresine şekil vermiş, icat ettiği aletlerle tabiata hâkim olmaya, onda birtakım değişiklikler ve düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Teknoloji sayesinde çevresindeki varlıklardan azami şekilde istifade etmenin yollarını bulmuştur. Her buluş ile birlikte çevresine olan hâkimiyeti de artmıştır.

İnsanoğlu geliştirdiği teknoloji ve aletlerle kendi hayatına bir takım kolaylıklar sağlamıştır.

LİSTELEYELİM

Teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan güncel dinî sorunları sıralayınız.

Allah'ın bunca nimeti emrine verdiği insan elde ettikleri karşısında şükretmeli, Rabb'imizin bizden istediği şekilde çevresini yönetmeli, orada hâkimiyetini dinimizin emir ve tavsiyelerine göre oluşturmalıdır. Bizler elde ettiğimiz gücü insanlara ve çevremize zarar vermeyecek şekilde kullanmak mecburiyetindeyiz.

Dinimiz teknolojik gelişmeleri ve fırsatları insanlığın saadeti için bir araç olarak görür. Örneğin insanlar son teknolojik gelişmeleri kullanarak ibadetlerini daha kolay, huzurlu şekilde yerine getirmektedirler. Camilere yerleştirilen merkezi ısıtma veya merkezi soğutma sistemi sayesinde namazlar yaz-kış huzur içinde kılınabilmektedir. Hoparlörlerden okunan ezanlarla namaz vakitleri tüm Müslümanlarca rahatlıkla işitilmektedir. Kilometrelerce uzaklıktaki Mekke-Medine'ye hac ve umre için uçakla birkaç saat içinde ulaşılmaktadır. Mekke-Medine gibi kutsal yerler hakkında fotoğraflardan veya videolardan gitmeden de

genişçe bilgi sahibi olunmaktadır. Bütün bunlar teknolojinin bize sağladığı sayısız imkânlardan sadece bir kaçıdır.

OKUYALIM

Rahmân ve Rahîm olan Allah´ın adıyla

Çoklukla övünmek sizi, kabirlere varıncaya (ölünceye) kadar oyaladı. Hayır; ileride bileceksiniz! Hayır, Hayır! İleride bileceksiniz! Hayır, kesin olarak bir bilseniz... Andolsun, o cehennemi muhakkak göreceksiniz. Yine andolsun, onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz. Sonra o gün, nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz?

(Tekasür suresi, 1-8. ayetler.)

Bizler dünyada adaleti tesis etme, dünyayı imar edip mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşanacak hâle getirme, bizden sonra gelecek olanlara daha iyi ve güzel bir dünya bırakmakla yükümlüyüz.

Teknolojinin hayatımızı kolaylaştıran, işleri güzelleştiren ve daha verimli hâle getiren özelliği yanında yıkıcı, zarar verici ve tahrip edici yönü, onun daha dikkatli ve şuurlu bir şekilde kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

3. Tıp

Sizce tedavi olmak için yapılan her şey mubah sayılabilir mi? Niçin?

Sağlık Rabbimizin bize verdiği en önemli nimetlerden birisidir. Bu nedenle dinimiz beden, ruh ve akıl sağlığına önem vermiştir. Sağlık mutlu yaşamanın ve sorumluluklarımızı yerine getirmenin temel şartıdır. Bu yüzden dinimiz sağlığımızı bozan ve tehdit eden şeyleri yasaklamış sağlığımızı korumamız için gerekli tedbirleri almamızı emretmiştir.

Hastalık, sakatlık ve ölüm, diğer canlılarda olduğu gibi insanda da belli dünyevi ve tabii sebeplere bağlanmıştır. Bununla birlikte İslam; hastalık, sakatlık, fakirlik, deprem, yangın, sel gibi olumsuz ve üzücü sayılabilecek durumları metanetle karşılamayı, bunlarla mücadele etmeyi, gerekli bütün önlemleri almayı, sonuçta ise bunu Allah'ın bir imtihanı bilip sabretmeyi telkin eder.

Hastalık, insanın beden ve ruh sağlığını bozan bir hâldir, tedavi ise bu hâlin giderilmesi, yani hastanın yeniden sıhhate kavuşması için maddi-mânevi her türlü çareye başvurulmasıdır. Hastalık ve sakatlıkla mücadele ve gerekli tedavi yollarına başvurmak hem insanın tabii yapısının gereği hem de dinin emir ve tavsiyesidir. Hz. Peygamber: *"Allah hem derdi hem de devayı göndermiş, her hastalığa bir çare yaratmıştır. Tedavi olun, ancak tedavide haramı kullanmayın."*[2] buyurmuştur. Bu itibarla bir dert ve hastalıktan kurtulmaya çalışmak, hem tevekküle hem de hakiki şifa verenin Allah olduğu hakikatine aykırı düşmez. Hastalığın maddi ve manevi birçok sebebi bulunabildiği gibi buna paralel olarak maddi, ruhi ve manevi birçok tedavi yöntemi vardır. Modern bilimin ilerlemesiyle yeni yeni tedavi imkân ve usulleri de ortaya çıkmaktadır.

2 Ebu Dâvûd, Tıb, 11.

Hastalıkların ortaya çıkmadan önce koruyucu hekimlik yöntemleriyle önlenmesi temel bir kuraldır. Dinimizin emrettiği temizlik/hijyen, sağlıklı ve dengeli beslenme gibi pek çok hüküm bu koruyucu hekimlik içinde yer almaktadır. Bununla birlikte bir hastalığa yakalanan kişinin tedavi için gerekli yöntemleri ve ilaçları araştırması bu şekilde sağlığına yeniden kavuşmaya gayret etmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber her hastalık için meşru ve helal olan bir ilacın bulunduğunu belirtmiştir.

LİSTELEYELİM

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: "Allah Teâlâ hastalığı (derdi) de şifasını (dermanını) da yarattı ve her dert için mutlaka bir derman (ilaç) yarattı. Öyleyse (araştırın dermanını bulun ve) tedavi olun. Ancak haram olan şeyle tedavi olmayın."
(Ebu Dâvud, Tıbb 11)

Yukarıdaki hadisten çıkartılabilecek sonuçları maddeler hâlinde listeleyiniz.

İnsanlık her geçen gün gelişen teknolojik gelişmelere paralel olarak hastalıklar için tedavi yöntemleri bulmakta, daha önce bilinen tedavi yöntemlerini geliştirmekte, daha kolay, daha başarılı yöntemler ortaya koymaktadır. Modern tıbbın geliştirdiği tedavi imkânları günümüzde birçok hastalığı ölümcül olmaktan çıkarmıştır. Koruyucu ve tedavi edici yeni yöntemler sayesinde yaşam kalitesi artmakta ve ortalama yaşam süresi uzamaktadır.

Modern bilim ve teknolojinin pek çok faydası yanında sınırsız ve sorumsuzca kullanılması kimi zaman insan onur ve haysiyetine, doğal dengeye, dinî ve ahlaki değerlere zarar verecek boyutlara ulaşmaktadır. Günümüzde tıp ve sağlık büyük yatırımlar yapılan ticari bir sektör hâline gelmiştir. Aynı durum genetik çalışma ve uygulamalar için de geçerlidir. Bu alanlarda ticari rant ve yüksek kâr beklentisi kimi zaman insani ve ahlaki boyutların üzerine çıkabilmektedir. İnsanlık artık bu gelişmelerin dünyayı nereye götürdüğü ve bu alanlarda neye nereye kadar izin verilebileceği sorularını gündeme getirmeye başlamıştır. Kısaca tıp ve teknoloji alanında meydana gelen hızlı gelişmeler aynı zamanda birçok dini, felsefi, ahlaki ve hukuki problemi de beraberinde getirmektedir.

Tıp ve sağlık alanındaki bilimsel ve pratik çalışmaların iyi-kötü, doğru-yanlış biçiminde ahlaki açıdan değerlendirilmesini ve bu değerlendirmelerin belirli ilkelere oturtulmasını hedefleyen **"tıp etiği"** veya **"biyoetik"** isimli bir bilim dalı kurulmuştur.

Biyoetik bilim dalı, insan hayatının başlaması ve sonlandırılması, doğum kontrol yöntemleri, yaşam kalitesi, yardımcı üreme teknikleri, genetik çalışmalar, insan kopyalanması, insanlar üzerindeki tıbbi deneyler, organ nakilleri, yapay organlar, ötenazi, yaşam, ölüm ve sağlık politikaları gibi konuları farklı yönleriyle ele alıp bunlar hakkında birtakım kural ve ilkeler koymaya çalışmaktadır.

Gelişen teknolojik ilerlemelerle birlikte hastalıklar için tedavi yöntemleri de gelişmektedir.

Biyoetik sorunlar İslam dünyasının da uzun süreden beri gündemindedir. Çünkü bu kapsamda ele alınan konulardan önemli bir kısmı İslam'ın ortaya koyduğu dini, ahlaki ve insani değerler bakımından sakıncalı yönler taşımaktadır. İslam dünyasında bu sorunlara ilişkin gerek âlimlerimiz ve gerekse ilmî kurumlarımız tarafından birçok çalışma yapılmış ve bu konuda önemli bir bilgi birikimi oluşmuştur. Bu çalışmalar sonucunda İslam bilginleri bu tür sorunlar hakkında olumlu veya olumsuz belirli bir kanaate ulaşmıştır.

Günümüzde Müslüman bilim adamları dinimizin insanın kıymetinin ve sağlığının korunması ile ilgili kurallarını, gelişen ve değişen şartlara göre ortaya koymak suretiyle, dünyanın fikir ve düşünce birikimine ufuk açıcı ve yol gösterici ilkeler koymaya çalışmaktadır. Böylece bilim dünyasına İslami bir soluk ve rehberlik sunulmakta insanların daha mutlu ve huzurlu yaşamaları ve sömürülmemelerini temine çalışılmaktadır.

3.1. Organ Nakli

Organ nakli, kaybedilen ya da görevini yapamayan bir organın yerine canlı veya ölü bir kişiden alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek bir organın nakledilmesi ile yapılan bir tedavi yöntemidir.

Organ nakli, alternatifsiz bir tedavi yöntemi olması yüzünden tıp ilminin önemli bir uğraşı alanı olup, organı veren ve alan iki tarafın da insan olması ve insan organları üzerinde tasarruf yapılmasını gerektirmesi sebebiyle dinin yanında, hukuk ve ahlakın da ilgi ve düzenleme alanına girmektedir.

Organ nakli organını bağışlayan kişi açısından bakıldığında onurlu ve özverili bir davranıştır. Bununla birlikte bu tedavi yöntemi kolaylıkla yapılabilen bir yöntem değildir. Uygun organ ve dokuyu bulabilmek, bunu temin için gerekli maddi imkâna sahip olabilmek zordur. Sosyal güvenlik ve sağlık güvencesinin yaygın olmadığı ülkelerde bu zorluk fakir insanlar için meseleyi içinden çıkılmaz bir hâle sokmaktadır. Çünkü bu tedavi yöntemi çok pahalıdır. Bu durum yoksullar aleyhine bir eşitsizliğin ortaya çıkmasına sebep olabilmektir.

DEĞERLENDİRELİM

Organ nakline karşı çıkanların delillerini arkadaşlarınız ile değerlendiriniz.

Bazı fakir ülke halkları geçim sıkıntısı sebebiyle, ilgili ülkelerin kanunlarındaki boşluklar veya yöneticilerin gerekli titizliği göstermemeleri sebebiyle organlarını satma yoluna gitmektedirler. Organların satılması insan onur ve haysiyetini zedeleyen bir durumdur. Maddi durumu iyi olan bazı insanlar, fakir insanların içinde bulunduğu zor durumdan istifade ederek onların organlarını satın almaktadır. Bu hiçbir şekilde insanlığın kabul edemeyeceği bir şeydir. Kanuni düzenlemeler ve insanlar arasındaki sosyal adalet bu problemi çözmeye çalışmalı, tüm devletler ortaklaşa olarak bu tür istismarları önlemek için her türlü tedbiri almak zorundadır. Hiçbir insanın canı ve hayatı diğer bir insanınkinden daha değerli olamaz.

Organ nakli organı alınacak kişinin ölümünden sonra olabilmektedir. Burada belirtilen ölüm tabipler tarafından beyin ölümü olarak ifade edilmektedir. Zira beyin ölümü gerçekleştikten çok kısa bir süre sonra vücudun bütün organları ölmektedir. Çünkü beyin ölümü gerçekleşen kişinin bundan sonra tekrar hayata dönmesi mümkün değildir. Birtakım makinelere bağlı bulunan vücut bu makinaların yardımıyla bir süre daha suni olarak hayatiyetini devam ettirmektedir. Bu esnada vücudun organları alınmakta ve ihtiyaç sahibi olanlara nakledilmektedir.

Organ nakli bir başkasına hayat verir.

Ancak bu şekilde bir kişinin ölümüne karar verilebilmesi için farklı bilim dallarından doktorların heyet hâlinde rapor vermeleri gerekmektedir. Bu doktorlardan birisi bu raporu imzalamazsa hastanın öldüğüne karar verilmez ve organ nakli yapılamaz.

Organ naklinin itikadi ve uhrevi bir yönünün olup olmadığı araştırılmıştır. Kıyamet gününde insanların yeniden dirilmesi (haşir) cismani olacaktır, yani Cenab-ı Hak bizleri organlarımızla yeniden diriltilecek, dünyada yapıp ettiklerimizden dolayı sorumlu olacağız ve organlarımız dünyada yaptıkları iyi ve kötü işleri bir bir sayacaktır. Organımızın başka birisine nakledilmesi durumunda hesaba çekilecek olan organın hangi kişi için sorguya çekileceği ve kimin için şahitlik yapacağı gibi teorik bir soru aklımıza takılmaktadır.

TEMEL AYET

Allah Teâlâ buyuruyor ki: "İnsan, (öldükten sonra çürüyüp yok oldu diye) kemiklerini (yeniden yaratıp) bir araya toplayamayız mı sanıyor? Evet, Biz onu, parmak uçlarına varıncaya kadar bütün incelikleriyle yeniden yapmaya (yaratıp diriltmeye) kadiriz."

(Kıyamet suresi, 3-4. ayet.)

Ölümümüzle birlikte çürüyüp yok olacak olan organlarımız kudreti sonsuz Rabbimiz tarafından yeniden diriltilecektir. Böyle olunca bizden alınıp bir başkasına verilen organımız da hem bizim için ve hem de o kişi için ayrı ayrı yeniden diriltilebilir. Benim organım benim için diğer kişiye nakledilen organ da o kişi için şahitlik edebilir. Sonsuz kudret sahibi için bu çok kolaydır.

Vücudumuz yaptığımız işler için birer alet mesabesindedir. Esas sorumluluk bu organlarımızı yöneten ve yönlendiren ruhumuzdadır. Bizler hür irademizle iyi veya kötü işler yaparız. Bu işleri yerine getiren el ve ayak ve diğer organlarımız ruhumuza bağlı olarak irademiz istikametinde bunları yapar.

Hayat hakkı tüm dünyada ortak olarak temel insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Kişinin hayatını devam ettirmesi, bu amaçla tedavi görmesi en temel insan hakkıdır. Bu konuda onun mensup olduğu din, ırk, milliyet, renk, kabile gibi unsurlar bu hakkı kullanmasına engel değildir. Bu temel insan hakkını insanlığa öğreten bizim yüce dinimizdir. İnsan, insan olduğu için saygın ve mükerremdir ve bu saygınlığı sebebiyle varlığını devam ettirme konusunda hukuki güvenceye sahiptir. Yasal bir gerekçe olmadan kimse başka birinin varlığını ihlal edemez. Tedavi amacıyla organ veren veya organ verilen şahsın fasık veya gayri müslim olması durumunda ne bu tedaviyi uygulayan doktor ve ne de organı bağışlayan kişi veya yakınları sorumlu olmaz. Sorumlulukta herkesin kendi hür iradesi esastır. İslam tedaviye önem vermiş, her insana tedavide eşit haklar tanımış, bir insana hayat vermeyi bütün insanlığa hayat verme gibi görmüştür.

Organ naklinin fıkhî yönü: İnsan mükerrem (saygın), hürmete layıktır. İnsan olması yönüyle saygı gösterilmesi gerekir. Hayat hakkı bulunmakta olup meşru bir sebep olmadan, canı, vücut bütünlüğü, malı, ve diğer hakları ihlal edilemez. Hangi suçu işlerse işlesin kesinlikle işkenceye maruz bırakılamaz. Herhangi bir organına zarar verilemez. İnsan vefat ettikten sonra cesedi de aynı şekilde dokunulmazdır. Ölmek insanın mükerrem oluşunu (saygınlığını) ortadan kaldırmaz. Vefat eden kimsenin vücuduna karşı yapılacak herhangi bir şeyi ne duyması ve ne de hissetmesi söz konusu değildir. Bununla birlikte onun mükerrem (saygın) oluşu sebebiyle cesedine zarar verilemez, zaten ölmüş diyerek organları kesilip parçalanamaz. Ölenin cesedi hürmet ve saygı içinde yıkanır, kefenlenir, güzel kokular sürülür ve ebedî istirahatgâhı olan mezarına yine aynı saygı ve hürmet içinde dinimizin belirlediği kural ve kaideler çerçevesinde defnedilir.

TEMEL AYET

Allah Teâlâ buyuruyor ki: O gün dilleri, elleri ve ayakları, yapmış oldukları (günahlardan) dolayı aleyhlerinde şahitlik edecektir.

(Nur suresi, 24. ayet.)

Temel kural bu şekilde olmakla birlikte hasta olan birinin tedavisi amacıyla vefat eden bir kişinin bazı organlarının alınıp, vücut bütünlüğünün ihlal edilmesinin ölen kişiye karşı bir saygısızlık ve onurunu çiğneme olup olmayacağı, bu davranışın onun saygınlığını ve hürmetini çiğnemek olarak kabul edilip edilmeyeceği sorusu aklımızı meşgul etmektedir.

BİLGİ KUTUSU

Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde, organ ve doku nakli konusunda sarih bir hüküm bulunmamaktadır. İlk müçtehit ve fakihler de kendi devirlerinde böyle bir mesele söz konusu olmadığı için, bu bağışın hükmüne temas etmemişlerdir. Ancak dinimizde, Kitap ve Sünnet'in delaletlerinden çıkarılmış genel hükümler ve kaideler de vardır. Kitap ve Sünnet'te açık hükmü bulunmayan ve her devirde karşılaşılan yeni meselelerin hükümleri, fakihler tarafından bu genel kaideler ile hükmü bilinen benzer meselelere kıyas edilerek (tahriç yoluyla) çıkarılmıştır.

(Diyanet İşleri Başkanlığı, Fetvalar, s. 524.)

Bizler vefat eden kişinin organını başka birisine zaruret sebebiyle naklediyoruz. Bu başka bir alternatifi olmayan tedavi şeklidir. Kaldı ki ilke olarak organ naklinin olabilmesi için ya vefat eden kişinin ölmeden önce bizzat kendisinin veya öldükten sonra akrabalarının rızalarının alınması gerekmektedir. Bu durumda organı nakledilecek kişi önceden bu işleme rıza göstermekte ve vefatıyla çürümeye terk edilecek olan organlarının başka insanların yaşamasını veya sağlığına kavuşmasını sağlayacağı için organ nakline memnuniyetle razı olmaktadır. Bunu yaparken bir kişinin sağlığına kavuşmasına vesile olduğu için ona adeta hayat vermekte ve böylece bütün insanlara hayat vermiş gibi sevap kazanmaktadır. Diğer taraftan geride bıraktığı yakınları ve akrabaları da o kişinin organıyla başka insanların sağlığına kavuştuğunu görünce büyük bir sevinç yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu işlem ölen kişiye bir saygısızlık olarak değil yaşayan ve hasta olan bir kişiyi sağlığına kavuşturma amacıyla yapılmaktadır. Gerek kendisine organ nakledilen kişi ve gerekse onun yakınları, vefat eden kişiye ve yakınlarına karşı tarifi imkânsız bir minnettarlık duygusu içinde olmaktadır. Kısaca organ naklinde organı alınan kişiye karşı bir saygısızlık söz konusu olmadığı için onun ve yakınlarının incitilmesi gibi bir şey söz konusu değildir.

YORUMLAYALIM

Allah Teâlâ buyuruyor ki: "...Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır..."

(Mâide suresi, 32. ayet.)

Yukarıdaki ayeti organ bağışı bağlamında yorumlayınız.

Organ ve doku nakli bunları verenin canlı ve ölü olmasına göre iki kısma ayrılır.

a- Canlıdan organ ve doku nakli: Âlimler canlıdan organ ve doku nakli konusunda ihtiyatlı davranmaktadırlar. Zaruret prensibine dayanarak kan, deri gibi bedende yenilenen doku ve organların nakline izin verilmiştir. Bu tür organ ve doku nakli veren kişiye çok az zarar vermekte olup bunları veren kişinin vücudu kısa bir süre içinde bunu telafi etmektedir. Organ ve doku verilecek kişinin hayati tehlikesinin

bulunmasına karşın organ veren kişi için de böyle bir tehlike bulunmadığından bu tür organ ve doku nakli caiz kabul edilmektedir.

İslam hukukçularının büyük çoğunluğu bunlara ilave olarak damar gibi insan bedeninde yedeği bulunan, böbrek gibi vericinin yaşamını riske sokmayan ve beden bütünlüğünü bozmayan organların verilmesini de caiz sayarlar.

İslam hukukçuları, canlılar arasında organ naklinin caiz olabilmesi için belirledikleri şartlar şunlardır:

1. Bir zaruretin bulunması
2. Vericinin izin ve rızasının bulunması
3. Organın alınmasının vericinin hayatını riske sokmayacak, sağlığını ve beden bütünlüğünü bozmayacak olması ve bu durumun tıbbi raporla belgelendirilmesi
4. Konunun uzmanlarında operasyon ve tedavinin başarılı olacağına ilişkin güçlü bir kanaatin oluşması
5. Yeterli tıbbi ve teknik şartların bulunması
6. Organ vermenin ücret veya belli bir çıkar karşılığında olmaması.

b-Ölüden organ ve doku nakli: Dinimiz insan hayatına ve sağlığına özel bir önem vermektedir. Bunu sağlamak üzere meşru her türlü tedavi yönteminin kullanılmasına izin vermiştir.

Organ nakli, alternatifsiz bir tedavi yöntemi olarak insanları sağlığına kavuşturmakta ve hayata döndürmektedir. Vefat eden kişinin bu organları defnedildiği zaman çürümeye terk edilecektir. Fakat bu organların uzmanlar tarafından alınıp sağlık problemi olan bir kişiye nakledilmesiyle bir kişinin sağlığına kavuşmasına ve hayata tutunmasına vesile olması durumunda bu organlar faydalı olarak kullanılmış olacaktır. Vefat eden kişinin bundan bir zararı da bulunmamaktadır.

LİSTELEYELİM

Organ naklinin dinen caiz olmasının gerekçelerini listeleyiniz.

Önceki İslam âlimleri, açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir kişinin yiyecek bir şey bulamadığı takdirde zaruret sebebiyle ölmeyecek kadar bir miktar ölü insan etinden yiyebileceğini, tedavi maksadıyla haram ve necis şeylerin kullanılabileceğini, başka bir yol kalmadığı takdirde insan vücuduna, ölmüş birisinin kemiğinin veya dişinin takılabileceğini belirtmişlerdir. Eski âlimlerimiz tarafından kaleme alınan fıkıh kitaplarımızda bulunan bu tür bilgiler bize günümüzde zaruret sebebiyle organ naklinin caiz olduğu konusundaki fetvaların fıkıh mantığı açısından da tutarlı ve doğru olduğunu göstermektedir.

Ölüden diriye organ naklinin caiz olabilmesi için şu şartların bulunması gerekir:

1. Organ naklinde zaruretin bulunması
2. Konunun uzmanlarında hastanın bu tedavi ile iyileşeceğine dair güçlü bir kanaatin oluşması
3. Ölümünden önce kendisinin veya ölümünden sonra mirasçılarının onayının alınmış olması
4. Tıbbi ve hukuki ölümün kesinleşmiş olması
5. Organın bir ücret ve menfaat karşılığında verilmemiş olması
6. Alıcının da buna razı olması.[3]

Organ Bağışı

Organ nakli meşru bir tedavi yöntemidir. Bu yöntemin insanları sağlıklarına kavuşturabilmesi için hastalara organ bulunması gerekmektedir. Bu da insanların organ bağışı yapmasıyla mümkündür.

Organ bağışıyla ilgili bir kısım âlimler şu kanaattedir: Kişinin organları üzerindeki tasarruf yetkisi sınırlı bir intifa (kullanım) hakkı olup bu hak ancak bağış yoluyla ve zaruret hâlindeki bir insanın ihtiyacını karşılamak amacıyla devredilebilir.

Kişi kendisine bahşedilen vücudun sahibi değil emanetçisidir. Bu yüzden kendi bedeni de olsa ondan sadece istifade edebilir ve meşru sınırlar içinde kullanabilir. Vefatıyla birlikte kendi bedeni üzerinde tasarruf imkânı kalmaz. Bununla birlikte mükerrem (saygın) oluşu nedeniyle beden üzerinde zarar verici bir şey de yapılamaz. Fakat daha üstün bir gaye olan başka birisinin sağlığına kavuşmasına vesile olma durumunda zaruret ve ihtiyaç sebebiyle organlarının başka birisine nakledilmesine muvafakat verebilir. Eğer o kişi sağlığında bu konuda herhangi bir şey söylemeden vefat etmişse yakınları böyle bir şeye izin verebilirler.

İnsan bedeninin herhangi bir alışverişe konu edilmeyecek kadar mükerrrem olması nedeniyle herhangi bir kişinin organ nakline rıza göstermesi durumunda ücret talep etmesi mümkün değildir. Kaldı ki bu tür bir şeye izin verilmesi durumunda ekonomik durumu iyi olan insanlar fakir ve ihtiyaç sahibi olanların içinde bulundukları zor şartları suistimal ederler ve bu ahlaki olarak fakirler aleyhine bir durumun oluşmasına sebep olur.

BUNU BİLİYOR MUYDUNUZ?

Dinî, ilmî, tıbbi, hukuki şartlar yerine geldikten sonra bizim organlarımızı bağışlamamız candan cana giden en büyük sadakadır.

Bazı âlimlere göre; kişinin organları üzerindeki intifa hakkı ölümle sona ermekte, organ alımı için ölünün bedenine yapılan müdahale kul hakkını değil Allah hakkını ihlal etmektedir. Dolayısıyla bu konuda vasiyet geçerli değildir. Ancak bu gruptaki fakihlerin bir kısmı, canlı bir insanın içinde bulunduğu zaruret hâlinin bu yasağı ortadan kaldıracağı kanaatindedir.

3 İnce, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 33, s. 375.

İslam dini cinsi, milliyeti, rengi, dini, konumu ne olursa olsun her insana insan olarak bakmış ve eşit bir yaşama hakkı tanımıştır. İslam tedaviye önem vermiş, her insana tedavi olmada eşit haklar tanımış, bir insana hayat vermeyi bütün insanlığa hayat verme mesabesinde görmüştür.

3.2.Ötenazi

Yaşama hakkı temel insan haklarından birisidir. Bu hakkın elde edilmesinde kişinin bir katkısı yoktur. Canı veren de alacak olan da Allah'tır.

TEMEL AYET

Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Şüphesiz hayat veren de öldüren de biziz."
(Hicr suresi, 23. ayet; Kâf suresi, 43. ayet.)

Yüce dinimiz insan hayatına büyük bir değer vermiş ona son verilmesini yasaklamış, gerek başkasını öldürmeyi, gerekse kişinin kendi canına kıyması demek olan intiharı büyük günahlardan saymıştır. **"Kendi kendinizi öldürmeyin."**[4] ayeti intihar etmenin yasak olduğunu açıkça ifade ettiği gibi; **"Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın."**[5] ayeti de kişinin kendi ölümüne sebep olacak davranışlar içinde bulunmasını yasaklamaktadır. Kişinin, Allah'ın bir emaneti olan kendi canı üzerinde tasarrufta bulunma, bu hakkını ortadan kaldırma ve canına kıyma yetkisi yoktur. Üstelik insanın kendi canına kıyması affedilemeyecek ölçüde büyük bir suç ve günah olarak kabul edilmiştir. Büyük acı ve ıstıraplar içerisinde kıvranan insanlar için bile intihar meşru bir yol kabul edilmemiştir.

Ötenazi; "güzel ölüm, kolay ölüm, rahat ölüm" anlamlarına gelmekte olup, ölümcül bir hastalığa yakalanan ve iyileşme imkânı kalmayan bir kimsenin hayatını, kendisinin veya kanuni temsilcilerinin isteği üzerine, acı vermeyen bir metotla sona erdirmektir. Ötenazi iki kısma ayrılır.

Aktif ötenazi: İyileşmesi tıbben imkânsız görülen hastanın acı ve ıstırabını dindirmek maksadıyla hayatını kısaltacak ya da hayatına son verecek ilaçların, kendisinin veya kanuni temsilcisinin isteği üzerine bir hekim aracılığıyla bilerek kullanılmasına denir.

Kişinin kendi canına kıyma hakkı yoktur. Bir insanın canına kıyması şöyle dursun, Allah'tan ölüm istemesi bile hoş karşılanmamıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. *"Hiç biriniz ölümü temenni etmesin. Eğer o iyi bir kimse ise iyilik ve sevaplarını artırması ümit edilir. Eğer kötü bir kimse ise, tevbe edip dönmesi umulur."*[6]

4 Nisa suresi, 29. ayet.
5 Bakara suresi, 195. ayet.
6 Buhârî, Merda ve Tıb 19; Dârimi, Rikak: 45.

YORUMLAYALIM

Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz dünyevi sıkıntılar altında kalıp da ölümü temenni etmesin. Fakat şöyle desin: Allah'ım! Yaşamak benim için hayırlı ise beni yaşat, ölmek benim için hayırlı olacaksa benim ruhumu al."

(Buhârî, Merda ve Tıb 19; Dârimi, Rikak: 45)

Yukarıdaki hadisi ötanazi bağlamında yorumlayınız.

Ötenazi, bir çeşit intihar olarak kabul edilmektedir. Tedavisi tıbben mümkün görülmeyen bir hastanın acı ve ıstırapları ne kadar dayanılmaz olursa olsun, hayatına son vermek üzere hekimin ötanazi yapmasına izni vermesi büyük bir günah olup böyle bir işi onaylayan ve hastanın yaşaması için gerekli tedaviyi uygulamayan kimseler de günahkâr ve sorumlu olurlar. Bu yüzden kişinin kendisine ötenazi yapılmasına izin vermesi, hekimin bunu yerine getirerek o kişin hayatına son vermesini asla caiz kılmaz. Böyle bir fiilin suç ve günah olduğu hususunda âlimler arasında görüş birliği vardır. Hayat, Allah'ın insana bir emanetidir. Dolayısıyla şartlar ne olursa olsun insanın, hayatına son vermesi için başkasına yetki vermeye hakkı yoktur. Yaşama ümidi kalmamış da olsa, gerçek manada tıbben ölmemiş bir insanın sağlığına kavuşup tekrar hayata dönmesi, az rastlanan bir olay olmakla birlikte imkânsız değildir.

Pasif ötenazi: Hastanın hayatının devamı için gerekli olan tedavinin durdurulmasına pasif ötanazi denir ki burada bilinci yerinde olmayan yahut kendisine danışılmayan hastanın hayatına hekim son verir. Bu yüzden pasif ötenazi adeta bir cinayet olarak kabul edilmiştir.

3.3.Beyin Ölümü

Beyin, başta kan dolaşımı ve solunum olmak üzere vücuttaki sistemleri idare eden ve bunların bir bütün hâlinde çalışmasını sağlayan merkezî organdır. Beyinin gönderdiği komutlarla vücudun organları ve hücreleri çalışmaktadır. Beyin ölümü ile birlikte artık beyin vücudun hücrelerine komut gönderemez. Böyle olunca da organlar çalışmaz ve organlar canlılığını kaybederler ve tam olarak ölüm gerçekleşir.

Beynin fonksiyonlarını geri dönülmez biçimde yitirmesiyle birlikte eğer vücut yaşam destek ünitesine bağlı değilse diğer organlar da çalışmaz ve ölüm tam olarak gerçekleşir. Beyin ölümü gerçekleştikten sonra vücudun alt sistemleri bir süre daha beyinden bağımsız biçimde yaşam destek ünitesinin yardımıyla bazı işlevlerini sürdürür. Kalbe verilen elektrik dalgaları, birtakım kimyevi maddelerin etkisi ve solunum aygıtı sayesinde vücutta kan dolaşımı devam edebilir. Bünyeye göre farklılık göstermekle birlikte bir süre sonra kalp atışı da durur. Beyin ölümünün gerçekleşmesinin ardından kan dolaşımının ve solunumun bir müddet daha devam edebilmesi, yine bazı irade dışı hareketlerin görülebilmesi vücutta canlılığı devam ettirir. Klasik kaynaklarımızda ölümün tam olarak gerçekleşmesi nefes almanın ve kalp atışının durmasına bağlanmıştır. Böyle olunca modern ölüm anlayışıyla klasik ölüm anlayışı arasında bir farklılık ortaya çıkmaktadır.

Beyin ölümü ile birlikte bazı irade dışı hareketlerle vücutt canlılığı devam eder.

Organ nakli konusunda verici kişinin ölüm anının tespiti büyük önem taşımaktadır. Doktorlar arasında tam bir fikir birliği olmamakla birlikte büyük çoğunluk beyin ölümünün gerçekleşmesi durumunda artık o kişiyi hayata döndürmenin mümkün olmadığı kanaatindedirler. Bu yüzden canlılığın göstergesi olan kalbin çalışması ve nefes alıp vermenin birtakım aletlerin yardımıyla bir süre daha devam ettirilmesi ölüm kararının verilmesine engel olup olmayacağı ihtilaflı olup günümüzde beyin ölümü ile ilgili ciddi tartışmalar vardır ve bu konu organ naklini doğrudan ilgilendirmektedir. Çünkü beyin ölümü gerçekleştikten sonra vücudun alt sistemleri bir süre daha yaşam destek ünitesinin yardımıyla bazı işlevlerini devam ettirir.

Beyin ölümü kriterine göre hasta beyin ölümünün gerçekleştiği anda ölmüş sayılır. Bu kişinin daha önce organ bağışında bulunması veya yakınlarının organ alımı için onay vermesi durumunda organların bozulmasını önlemek amacıyla ölü bir süre daha yaşam destek ünitesine bağlanarak kan dolaşımının devam etmesi sağlanır. Ardından kalp sona bırakılarak uygun görülen organlar alınır. Bu uygulama hem Batı'da hem İslam ülkelerinde ölüm anının tespiti üzerine ciddi tartışmalara sebep olmuştur. İslam dünyasında beyin ölümü kriterinin lehinde ve aleyhinde görüş belirten fıkıh bilginleri bulunmaktadır. Netice itibari ile uzman hekimlerin öldü dediği insan dinen de ölmüş, ruh onu terk etmiştir. Bu vücut ölünün vücududur ve alet bağlı olduğu için kan deveranı devam ederken ondan organ almak caizdir. Ayrıca beyin ölümü gerçekleşen birinde organ nakli yapılması ona saygısızlık veya manevi eziyet değildir ve caizdir.

3.4.Plastik Cerrahi

İnsan beden ve ruhtan oluşmaktadır. Beden; insanın saç, kaş, el, kol, ayak, göz gibi bölümlerinden oluşan maddi yapısıdır. Ruh ise iç âlemini oluşturur ki inancı, ahlakı ve karakteri gönül dünyasının özellikleridir. Bu iki özellik insanın şahsiyetini oluşturur. Bu yüzden kişinin güzelliği denilince hem fiziki güzelliği (sûret) ve hem de gönül güzelliği (siret) anlaşılır. Kişinin hem beden hem de ruhunun güzel olması arzulanır. Cenab-ı Hak her insanı bir diğerinden farklı yaratmıştır. Bu, hem fiziki hem de ruh özelliği yönüyledir.

TEMEL HADİS

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: Allah sizin suretlerinize (dış görünüşünüze) ve cesetlerinize (beden yapınıza) bakmaz; ancak kalbinize bakar.

(Buhari, Edeb, 57; Müslim, Birr, 28.)

Kişinin fiziki güzelliği gençlikle birlikte zaman içinde yok olup gitmeye mahkûmdur. Şayet görüntü güzelliğine aşırı önem verilir ve insan bununla kendi değerini bulacağını sanırsa yanılır. Çünkü yaşlandıkça fiziki güzelliği gider. Böyle düşünenler de kendilerini değersiz hissederler. Hâlbuki iman, amel, ahlak güzelliği esas alınır da bilgi, beceri ve dindarlıkta ilerleme gibi iç güzelliğe yönelme söz konusu olursa, bu güzellik yaşlandıkça azalmaz, aksine daha da artar.

Allah Teâlâ yeryüzünde insanları hem fiziki olarak ve hem de karakter olarak farklı farklı yaratmış, organlarımızı vücudumuza uygun şekilde yerli yerince mütenasip bir şekilde yerleştirmiştir. İnsanların kendisini beğenmemesi vücudunu ve bazı organlarını çirkin kabul etmesi ve dikkat çekmek, daha güzel görünmek amacıyla, yaratılıştan verilmiş olan özellik ve şekillerini değiştirmek istemesi dinimizce fıtratı bozma olarak kabul edilmiş ve yasaklanmıştır. Bir başka ifade ile İslam'da, insanın doğuştan getirdiği özellik ve şeklinin değiştirilmesi ve bu amaçla yapılacak her türlü estetik ve tıbbi müdahale fıtratı bozma olarak kabul edilmiş ve yasaklanmıştır.

NOT ALALIM

Estetik ameliyatlar genel olarak iki amaçla yapılır:

1. Tedavi olmak için. Bu helaldir.
2. Güzel görünmek ve dikkat çekmek için. Bu haramdır.

Buna karşılık vücudun herhangi bir organında, diğer insanlar tarafından yadırganan, insanın psikolojik olarak etkilenmesine sebep olabilecek, bir anormallik veya fazlalık bulunursa, bunun ameliyatla düzeltilmesi, fıtratı bozmak değil, bir tedavi işlemidir. Tedavi amaçlı olarak yapılan estetik müdahalelere ise dinimizde izin verilmiştir. Nitekim; Arfece adlı sahabe, bir savaşta burnu kopunca, gümüşten bir burun yaptırmış, bunun koku yapması üzerine, altından bir burun yaptırılmasına Hz. Peygamber müsaade etmiştir.[7] Buna göre hastalık sebebiyle saçları dökülenler, kaza sonucu burun, kulak, göz gibi organlarını kaybedenler veya vücudunda doğuştan veya sonradan meydana gelen şekil bozuklukları bulunanların estetik ameliyat yaptırmaları bir tür tedavi olup, fıtratı bozmak kapsamında değerlendirilemez.

3.5. Bebeğin Oluşumunda Yeni Tıp Teknolojileri

İslam inancına göre diğer bütün nimetler gibi çocuk da Allah tarafından bahşedilen bir nimettir. Anne ve babanın çocuk sahibi olmayı istemeleri en tabii hakları olduğu gibi bu istek dinimizce de teşvik edilmiştir. Çünkü ailenin kuruluş amaçlarından birisi de çocuk sahibi olmak, onların geleceklerini hazırlamak, dolayısıyla sahip oldukları kültürel ve sosyal değerlerin devamını temin etmektir. Ancak İslam dini, meşru evlilik dışında çocuk sahibi olma yollarını yasak saymış ve bunu toplumsal bozulmanın nedeni olarak görmüştür. İslam'ın evliliği teşvik edip zinayı yasaklaması, nesil, nesep ve aileyi zayıflatabilecek her türlü tehlikeye şiddetle karşı çıkması netice itibariyle yine insanın saygınlığını, toplumu ve aile yapısını sağlamlaştırmayı hedef almakta, bu yönde akla ve selim fıtrata yardımcı olmaktadır.

Allah Teâlâ yarattığı her şeyi bir sebebe bağlamıştır. Tabiat kanunu da denilen bu sebepleri araştırıp keşfetmek ve meşru bir isteğe kavuşmak için uygun sebeplere sarılmak, kader inancı ile çatışmaz. Bu yüzden, çeşitli bedenî-tıbbi rahatsızlıkları sebebiyle çocuk sahibi olamayan eşlerin tedavi yoluna gitmele-

7 bk. Ebu Dâvûd, Hatem, 7; Tirmizî, Libâs, 31.

TEMEL AYET

Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut onları hem erkek, hem kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır bırakır. O her şeyi bütünüyle bilendir. Her şeye gücü yetendir."

(Şûra Suresi, 49-50. ayetler.)

rinde ve bu tedavi sonucu çocuk sahibi olmalarında bir sakınca yoktur.

Normal yollarla çocuğu olmayan eşler çocuk sahibi olması için birtakım yöntemler izlemektedir.

1. Kocanın sperminin alınıp mikroenjeksiyon yöntemiyle eşinin döl yatağı ya da rahminde uygun bir bölgeye bırakılarak iç döllenmenin sağlanması yöntemi

2. Koca'dan alınan meni (sperm) ile karısından alınan yumurta, kadının vücudunun dışında laboratuvar ortamında döllendirilir. Meydana gelen embriyo kadının rahmine yerleştirilerek hamileliğe ve doğuma imkân hazırlanır. Bu bir nevi sunî ilkah (döllenme) yöntemi olup "tüp bebek" yöntemi olarak

Çocuk Allah tarafından bahşedilen bir nimettir.

adlandırılmaktadır.

Tüp bebek yönteminin caiz olabilmesi için çiftlerin nikâhlı olması şarttır. Bu yolla çocuk sahibi olabilmek için üç unsurun bir araya gelmesi gerekir. Bunlar sperm, yumurta ve rahimdir. Bunların her üçünün de aralarında evlilik bağı bulunan çifte ait olması gerekir. Kocanın menisi ile eşinin yumurtasının döllendirilmesi sonucunda elde edilen embriyonun eşin rahmine yerleştirilmesiyle hamileliğin de yine aynı eş tarafından yapılması şarttır. Tüpte aşılama yoluyla çocuk sahibi olmakta dinen bir sakınca yoktur. Bu, tabii yoldan çocuk sahibi olma imkânının olmaması hâlinde uygulanabilecek istisna bir çözüm ve tedavi şeklidir.

Tüp bebek uygulaması, yukarıdaki şekillerin dışına çıkıldığı ve araya yabancı unsur sokulduğu yani sperm, yumurta ve rahimden biri, karı koca dışında bir başka şahsa ait olduğu takdirde, caiz değildir.

Çünkü meşru bir çocuğun gerek sperm ve yumurta, gerekse rahim bakımından karı-kocaya ait olmasında İslam dinî bakımından zaruret vardır. Günümüzde tartışılan konulardan birisi olan taşıyıcı annelik meselesi buna örnek olarak gösterilebilir. Eşlerden alınan yumurta ve sperm hücrelerinin dışarıda döllenmesi sonucu oluşan emriyonun, gebe kalmaya gönüllü bir başka taşıyıcı kadının rahmine yerleştirilmesi şeklinde gerçekleşen taşıyıcı annelik dinî açıdan caiz görülmemiştir. Çünkü araya yabancı bir unsur sokulmakta, yani sperm, yumurta ve rahimden biri karı koca dışında birine ait olmaktadır. Netice itibari ile nesep karışıklığına sebep olacağı, aile ve toplum değerlerini sarsacağı vb. gerekçelerle taşıyıcı annelik uygulaması dinen haram olarak kabul edilmiştir.

TARTIŞALIM

Taşıyıcı annelik olgusunu İslam dinî açısından arkadaşlarınız ile tartışınız.

Başka kadının yumurtası veya kocası dışında yabancı bir erkekten alınan sperm ile bir kadının gebeliğinin sağlanması ise insanlık duygularını rencide etmesi ve zina unsurlarını taşıması sebebiyle caiz değildir.

Bu tekniğin caiz görülmeyen şekilleri kullanıldığında, doğacak çocuğun sperm babası, aile babası, yumurta annesi, taşıyan doğuran annesi veya bunlardan en az üçü söz konusu olmakta, bu da gerek her iki tür baba gerekse her iki tür anne için farklı boyutta psikolojik-fitri bunalımlara, sosyal ve ahlaki problemlere yol açmakta, çocuk için de olumsuz, gayri tabii bir aile ve sosyal ortam hazırlamakta, çocuğun temel insani ve ailevi haklardan mahrum olarak dünyaya gelmesine sebep teşkil etmektedir. Bu tür uygulamaların nesep karışıklığına yol açtığı, aile ve toplumu kökünden sarsacağı da açıktır.

3.6.Kürtaj

Kürtaj, annenin veya bir başkasının maddi veya manevi müdahalesi ile ceninin henüz rahimdeyken veya rahimden dışarı çıkarılarak öldürülmesidir.

İnsanın yaşama hakkı, Allah tarafından verilmiş temel bir haktır.

Kürtaj, bazı insanlar tarafından tıbbi müdahale yoluyla yapılan bir doğum kontrol yöntemi olarak kabul edilmektedir. Gayrimeşru ilişki sonucu hamile kalan, hayat standardını düşürmemek için ikinci ya da üçüncü bebeği istemeyen, anomali (engelli-beyin özürlü) bir çocuğa hamile olduğu söylenen kadınlar için de bir kurtuluş yolu olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte bu yola başvuran pek çok kişi için yıllar geçse de dinmeyen bir sızı, bir travma sebebi olmaktadır. Çünkü vücut hamile kaldığı andan itibaren annelik hormonu salgılar ve döllenmeden itibaren bebekle anne arasında bir bağ kurulur. İşte kürtaj bu sevgi bağını yok etmekle kalmaz hormonal dengeleri altüst ederek kadının ruh sağlığını da bozar. Kürtaj sonrası pek çok kadın depresyona girmektedir.

İnsan hayatının korunması, İslam dininin beş temel ilke ve amacından biri olduğu gibi insanın en şerefli varlık olduğu, insanın saygınlığı ve dokunulmazlığı da İslam'ın ısrarla üzerinde durduğu ana fikirlerden biridir. Çocuk sahibi olmak istemeyenlerin meşru doğum kontrol yöntemlerinden birini uygulayarak önceden tedbir almaları caizdir. Erkek spermi ile kadın yumurtasının birleştiği ve döllenmenin başladığı andan itibaren ise insan teşekkül etmeye başlar. Bu andan itibaren insanın yaşama hakkı, Allah tarafından verilmiş temel bir hak olarak ortaya çıkar. Artık bu safhadan itibaren anne baba da dahil hiçbir kimsenin annenin hayati tehlikesi gibi haklı ve kesin bir zaruret durumu olmadıkça bu hakka müdahale etmesine izin verilmemiştir. Ayet ve hadislerde yer alan genel prensipler ve özel hükümler, anne karnındaki ceninin dinen meşru sayılan haklı bir gerekçe olmadan düşürülmesine, aldırılmasına ve gebeliğe son verilmesine müsaade etmez.

"Çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin."[8] ayeti, *"Hz. Peygamber 'in kasten çocuk düşürenin veya buna sebep olanın maddi tazminat ödemesine hükmetmesi"*[9], anne karnındaki çocuğun hayat hakkını da güvence altına almaktadır. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in bu tavrı, söz konusu fiili, cinayet olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Bu itibarla İslam, annenin hayatını doğrudan etkileyecek tıbbi bir zaruret bulunmadıkça anne karnındaki çocuğun düşürülmesini veya aldırılmasını kabul etmemektedir.

TARTIŞALIM

Anne karnında özürlü olduğu tespit edilen ceninin durumu hakkında arkadaşlarınız ile tartışınız.

Hz. Peygamber'in, *"ruhun cenine dört aylık iken üflendiğini bildiren hadisinden"*[10] hareketle bu süreden önce kürtaj edilebileceği yönünde bir görüş varsa da tıp ilminde ortaya çıkan gelişmeler bunun isabetli olmadığını açıkça ortaya koymuştur. Çünkü bu yoruma göre, ruhun üflenmiş olması ceninin müstakil bir kişilik kazanması konusunda ölçü alınmakta, ruh üflenmeden önce cenin bir et parçası sayılmış olmaktadır. Oysa cenin daha döllenmenin gerçekleşmesi ile potansiyel bir insan haline gelmektedir ve dokunulmazdır. Dokunulmazlığı ruhun üflenmesi ile değil, potansiyel insan konumundaki canlı bir varlık oluşundan gelmektedir.

Dinimizin kürtajı yasaklamasının temelinde döllenmeden sonra embriyonun oluşmasıyla birlikte insanın varlık serüvenine başlaması yatmaktadır. Doktorlar ceninin canlı bir varlık olduğunu üç haftalıkken kalp atışlarının tespit edildiğini, dört haftalıkken boyunun bir santim olup organlarının oluşmaya

8 En'am suresi, 151. ayet; İsra suresi 31. ayet.
9 bk. Buhari, Diyat, 25-26.
10.Buhari, Bedü'l-Halk, 6.

başladığını, altı haftalıkken kol, bacak, baş gibi organlarının belirginleştiğini ve anne hissetmese de hareket etmeye başladığını belirtirler. Cenin sekiz haftalıkken başparmağını emer, ısıya ve ışığa tepki vermeye başlar. On haftalıkken tüm vücudu parmak izlerine kadar belirgin hâle gelir. Bundan sonra geriye büyümek kalır.

İslam'a göre ana rahmindeki çocuğu (cenini) herhangi bir döneminde öldürmek, düşürmek, aldırmak cinayettir. Bu cinayeti kasten işleyenlerin cezası üzerinde eski fakihlerin farklı görüşleri olsa da "cezası yoktur." diyen bir fakih yoktur. Çocuğun ana rahminde sağ olduğu, müdahale ile öldüğü sabit olursa cezası cinayet işlemiş birine verilen ceza gibidir. Bazı fakihlere göre bu ceza, tam diyettir. Ama, ana rahminde sağ olduğu bilinen çocuğun (ceninin) bir müdahale ile öldürülmesi ve çıkarılması, bazı fakihlere göre, yalnızca annenin hayatını kurtarmak için uygun görülmüştür. Diğer fakihler, bu iki hayatı birbirine eşit gördüklerinden bu durumda bile çocuğun öldürülerek, parçalanarak çıkarılmasını doğru bulmamıştır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1-Çevre bilinci ne demektir? Açıklayınız.

2-Teknolojik gelişmelerin ibadetlerimizi yerine getirmede nasıl katkısı olduğunu açıklayınız.

3-Koruyucu hekimlik neden önemlidir? Açıklayınız.

4-İnsan bedeninin mükerrem (saygın) oluşuyla organ naklinin caiz olması nasıl bağdaştırılır? Açıklayınız.

5-Canlılar arasında organ nakli hangi şartlarla caizdir? Açıklayınız.

6-Organ bağışlamak neden; "candan cana giden en büyük sadaka" olarak kabul edilmiştir? Açıklayınız.

B. Aşağıdaki boşlukları verilen ifadelerin uygun olanı ile doldurunuz.

ekolojik düzen	organ nakli	düzen-denge	çevre	sağlık	şükretmelidir

1-İçinde yaşadığımız hava, su, toprak, bitki, hayvan, sıcaklık, soğukluk gibi canlı ve cansız varlıkların oluşturduğu ortama ..... denir.

2-Yüce Allah, insanın da içinde bulunduğu çevreyi canlı ve cansız varlıklarıyla birlikte bir ..... ve ..... içinde yaratmıştır.

3-İlmî gelişmeler bize dünyamız ile diğer gezegenler ve galaksiler arasında, denizler ile karalar, canlı cansız bütün mahlukat arasında muhteşem bir düzen ve ahengin bulunduğunu göstermektedir. Bu dengeye biz ..... diyoruz.

4-Hz. Peygamber (s.a.v) buyuruyor ki: "İki nimet vardır ki insanların çoğu (bunların kıymetini bilme konusunda) aldanmıştır: ..... ve boş vakit."

5-Allah'ın bunca nimeti emrine verdiği insan elde ettikleri karşısında .....

6-Kaybedilen ya da görevini yapamayan bir organın yerine canlı veya ölü bir kişiden alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek bir organın nakledilmesi ile yapılan tedavi yöntemine ..... denir.

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz

1-Ölümcül bir hastalığa yakalanan ve iyileşme imkânı kalmayan bir kimsenin hayatını kendisinin veya kanuni temsilcilerinin isteği üzerine, acı vermeyen bir metotla sona erdirmesine ne denir?

A) Kürtaj
B) Ötenazi
C) Ekobiyoloji
D) Ekosistem
E) Ekoloji

2-Aşağıdaki durumlardan hangisi için yapılan estetik müdahale bir tür tedavi olup, fıtratı bozmak kapsamında **değerlendirilemez?**

A) Hastalık sebebiyle saç dökülmesi.
B) Kaza sonucu burun, kulak, göz gibi organların kaybedilmesi.
C) Vücutta doğuştan bir şekil bozukluğunun olması.
D) Burnun aşırı eğri olması sebebiyle rahat nefes alınamaması.
E) Yaşlılık sebebiyle yüzde kırışıklıkların oluşması.

3-**"**Tıp ve sağlık alanındaki bilimsel ve pratik çalışmaların iyi-kötü, doğru-yanlış biçiminde ahlaki açıdan değerlendirilmesini ve bu değerlendirmelerin belirli ilkelere oturtulmasını hedefleyen bilim dalının adı nedir?
A) Ekobiyoloji
B) Biyoloji
C) Biyoetik
D) Ekosistem
E) Ekoloji

4- **"İnsanların kendi işledikleri kötülükler sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Yanlıştan dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı kötü sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır (Rum suresi, 41. ayet.)**
Yukarıdaki ayette çevremizle ilgili hangi gerçeğe dikkat çekilmektedir?

A) Sosyal dengeye
B) Biyolojik dengenin önemine
C) Ekolojik dengenin bozulmasına
D) Eğitimin önemine
E) Sosyal güvenlik gerçeğine

D. Aşağıdaki cümlelerden doğru olanların başına (D) yanlış olanların başına (Y) koyunuz.

(.....) Bizler çevremizdeki varlıkların sahibi değil emanetçisiyiz. Bu varlıklar bize emanet olarak verilmiştir.
(.....) Tabiatın sorumsuzca tahrip edilmesi, çevrenin umursamaz bir tavırla kirletilmesi, tabiattaki sınırlı kaynakların hor kullanılıp israf edilmesi, insanlar için telafisi mümkün sorunlardır.
(.....) İslam, hastalık, sakatlık, fakirlik, deprem, yangın, sel gibi bir açıdan olumsuz ve üzücü sayılabilecek bu durumları metanetle karşılamayı, bunlarla mücadele etmemeyi, kadere teslim olup işleri oluruna bırakmayı telkin eder.
(.....) Hastalıkların ortaya çıkmadan önce koruyucu hekimlik yöntemleriyle önlenmesi önemli değildir. Önemli olan hastalık ortaya çıkınca onu tedavi ettirmektir.
(.....) Organ nakli organını bağışlayan kişi açısından bakıldığında onurlu ve özverili bir davranıştır.
(.....) Organımızın başka birisine nakledilmesi durumunda hesaba çekilecek olan organın hangi kişi için sorguya çekileceği ve kimin için şahitlik yapacağı belli olmayacağından organ nakli caiz değildir.
(.....) Dinimiz iyileşmesi tıbben imkânsız görülen hastanın acı ve ıstırabını dindirmek maksadıyla hayatına son verecek ilaçların kullanılmasını caiz kabul etmiştir.
(.....) İnsanların bazı organlarını çirkin kabul etmesi ve daha güzel görünmek amacıyla bunları estetik ameliyatla değiştirmesi dinimizce fıtratı bozma olarak kabul edilip yasaklanmıştır.

SÖZLÜK

A

adak 1. Adama işi veya adanılan şey, nezir. 2. Allah'ın sevgisini ve hoşnutluğunu kazanmak, dileğinin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla dine göre sakıncası bulunmayan bir işi yapacağına dair Allah'a söz verme.

akçıl İçinde ak renk bulunan.

avret Vücutta açılması ve bakılması dinen haram olan yer ve organlar.

B-C-D-E

biyoetik Tıp ve sağlık alanındaki bilimsel ve pratik çalışmaların iyi-kötü, doğru-yanlış biçiminde ahlaki açıdan değerlendirilmesini ve bu değerlendirmelerin belirli ilkelere oturtulmasını hedefleyen bilim dalıdır.

büyük hades Cünüblük, hayız ve nifas hâlleri ile meydana gelen manevî kirlilik.

caiz Din, yasa, töre, örf, âdet ve törelere göre yapılmasında sakınca olmayan, yapılıp işlenmesine izin verilen. Uygun, yerinde sayılan, yakışık alan.

cenin Embriyonun, bütün organları belirdikten sonra aldığı ad.

doku Bitki, hayvan ve insan organlarını meydana getiren, şekil ve yapı bakımından benzer olup, aynı vazifeyi gören, birbirleriyle sıkı alakaları olan aynı kökten gelen hücrelerin topluluğu.

eda İslam dininin yapılmasını emrettiği bütün ibadetlerin ve yüklediği sorumlulukların şartlarına uygun olarak vaktinde yerine getirilmesi.

ekol Bir bilim ve sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akım, okul.

ekoloji Canlıların birbirleri ve çevreleriyle ilişkilerini inceleyen bilimdir, çevrebilim.

ergenlik çağı Fizyolojik gelişmeyle başlayan, büluğa ermişlikle yetişkinlik arasındaki dönem.

F

farz Müslümanlıkta, özür olmadıkça yapılması zorunlu, yapılmaması günah sayılan ibadet.

fecir Güneşin doğmasından önceki vakit, tan yerinin ağarması. Gece ile gündüzü birbirinden ayıran ve sabah namazının vaktinin girdiğini gösteren aydınlık.

fetva İslam hukuku ile ilgili bir sorunun dinî hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan, şeyhülislam veya müftü tarafından verilebilen belge.

fakih Dinî hükümler konusunda derin anlayış ve kavrayışı olan, insanın lehindeki veya aleyhindeki hükümleri delilleriyle ortaya koyabilecek ölçüde fıkıh ilminde uzmanlaşan kimse.

füru Dallar, kollar, ayrıntılar.

G-Ğ

ğarim: Borçlu, zimmetinde borç olan kimse.

H

haram Din kurallarına aykırı olan, dini bakımdan yasak olan, helal karşıtı.

hayız Kadınların ay hâli, âdet görmesi, aybaşı.

helal Dinin kurallarına aykırı olmayan, dini bakımdan yasaklanmamış olan, haram karşıtı. Kurallara, geleneklere uygun.

hırsızlık Başkasına ait bir malı korunmuş olduğu yerden gizlice almak.

hikmetü't-teşrî 1.Hükümlerin konulmasında gözetilen şerî maksatları ortaya koyma ve nasların yorumunda bu maksatların gerçekleşip gerçekleşmediğine dikkat etme. 2. Bütüncül bir yaklaşımla meseleleri değerlendirme.

İ

icma Hz. Peygamberin vefatından sonra aynı dönemde yaşayan müçtehitlerin dinî bir konunun hükmü hakkında görüş birliği içinde olmalarıdır.

içtihat 1.Çaba göstermek, bir işi yapmak için olanca gayreti harcamak. 2. Ayet ve hadislerden hareketle fıkhî konularda fıkıh usulü ilkeleri doğrultusunda, bütün ilmî ve zihnî gücü kullanarak yeni hükümler ortaya çıkarmak.

iftâ Fetva vermek, fıkhî bir meselenin hükmünü açıklamak.

ihram Hacıların örtündükleri dikişsiz bürgü.

ihtilaf Ayrılık, anlaşmazlık, aykırılık, uyuşmazlık.

ihtiva etmek İçine almak, içinde bulundurmak, içermek, kapsamak.

ilmihâl İslam dininin kurallarını öğretmek için yazılmış kitap.

ima Dolaylı olarak anlatma, üstü kapalı olarak belirtme. Açıkça belirtilmeyen, dolaylı olarak anlatılan şey.

irade Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, istenç.

istiftâ Fıkhî bir meselenin hükmünü, fetva vermeye yetkili kişilerden sormak.

istifade: Yararlanma

istihâle Hayvansal veya bitkisel bir ürünün bir halden başka bir hale geçmesi demektir. Bunun somut göstergesi ise, şekil ve isim değişikliğidir. Yiyecek ve içecekler söz konusu olduğunda istihâle, haram olan gıdanın şekil ve mahiyet değişikliğine uğramasını ifade eder.

istihsan Kişinin bir şeyi iyi ve güzel bulması, özel bir gerekçe nedeniyle açık kıyas ya da genel kuralın aksine bir çözümü tercih etmektir.

istishab Daha önce varlığı bilinen bir durumun aksine delil bulunmadıkça varlığını koruduğuna hükmetmek demektir.

istiskâ: Birinden su isteme, bedenin herhangi bir yerinde su birikmesi şeklindeki hastalık ve bu hastalığa yakalanma" gibi anlamlara gelir. Dinî bir kavram olarak, yağmur yağması için istiğfarda bulunup, dua etmek demektir.

istiska namazı Yağmur duasına çıkıldığı zaman cemaatle kılınan iki rekâtlık nafile namaz. İstiska namazından sonra günün önemiyle ilgili hutbe okunur. Günahlardan tövbe edilir. Fakirlere yardım edilir.

istisna Bir kimse veya bir şeyi benzerlerinden ayrı tutma.

istişare Danışma. Danışmak işi, müşavere, istişare, müzakere, meşveret.

itikâf Ramazan ayının son on gününde Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak üzere dünya işlerinden ilgiyi kesip camiye kapanarak ibadet etme.

ittibâ Müçtehidin hüküm verirken dayandığı delili bilerek o içtihada göre hareket etmek.

izale Yok etme, giderme.

K-L

kâdı 1. Hâkim, yargıç 2. Hukuki anlaşmazlıkları ve davaları karara bağlamak için devletçe tayin edilen görevli.

kamu yararı Devletin gereksinimlerine cevap veren ve bu ihtiyaçları karşılayan, topluma yarar sağlayan değerler bütünü, menafiiumumiye.

kaza Zamanında yerine getirilememiş olan dinî görevlerin sonradan yerine getirilmesi.

kefaret Bir günahı Allah'a bağışlatmak umuduyla verilen sadaka veya tutulan oruç.

kıyas Hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özellik ve benzerliğe dayanarak Kur'an-ı Kerim veya sünnette hükmü belirtilen bir meseleye göre belirleme.

kumar Taraflardan birinin mutlak kazancı diğerinin mutlak kaybı ile sonuçlanan tam bilinmezlik (pür risk) üzerine yapılan sözleşme; bahisleşme.

küçük hades: 1. Abdestle giderilen kirlilik. 2. Bevl etmek, herhangi bir yerden kan çıkması ve abdesti bozan diğer durumlarla meydana gelen manevî kirlilik.

kürtaj Anne karnındaki ceninin (bebeğin) annenin veya bir başkasının maddi veya manevi müdahalesi ile rahimde veya dışarı çıkarılarak öldürülmesidir.

lohusa Yeni doğum yapmış kadın.

M-N

mal İnsan ihtiyaçlarını karşılayan ve iktisadi değeri olan meşru nitelikli şeyler.

mafsal: 1. Eklem. 2. Birbirine bağlanmış parçaların her yönden dönmesini sağlayan bağlantı ögesi.

makâsidü'ş-şeria 1. Naslarda yer alan amelî hükümlerin gayeleri. 2. İslâm'ın getirdiği hükümlerin gayeleri.

maslahat İnsanlığın yararına olan şeyler. Önemli iş, mesele.

mekruh İslam dininde, dinî bakımdan yasaklanmadığı hâlde yapılmaması istenen.

mesalih-i mürsele Menfaat, yarar ve elverişlilik, yararın sağlanması ve zararın ortadan kaldırılmasıdır.

mest Üzerine mesh edilebilen, kısa konçlu, hafif ve yumuşak bir tür ayakkabı.

mezhep Bir dinin görüş, yorum ve anlayış ayrılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her biri.

miras Birine, ölen bir yakınından kalan mal mülk, para veya servet, kalıt, bırakıt.

muafiyet Ayrı tutulma, kendisine uygulanmama.

mukabele Hafızların cami ve mescitlerde cemaate dönerek Kur'an-ı Kerim okurken cemaatin de mushafları açarak takip etmeleri şeklinde gerçekleşen bir okuma biçimi.

murdar Leş, kendiliğinden ölmüş hayvan. İslami usule uygun olarak kesilmemiş ölü hayvan.

muteber Saygın, itibarı olan, hatırı sayılır, sözü geçer.

mükatebe: 1. İki veya daha fazla kişinin herhangi bir konuda karşılıklı olarak yazışmaları. 2. Bir köle veya cariyeyi kazancı hususunda derhal, kölelik ve esaretten kurtulması hususunda daha sonra ödenmek üzere belli bir meblağ karşılığında hürriyetine kavuşturmak için yapılan anlaşma ve yazışma.

mükellef 1. Sorumluluk ve yükümlülük taşıyan kişi. 2. Akli dengesi yerinde, ergenlik çağına ulaşmış, dinin emir ve yasakları karşısında sorumlu bulunan erkek ve kadın.

mümeyyiz İyiyi, kötüyü, doğru ve yanlışı ayıran, seçen.

münakehat Fıkhın aile hukukunu konu edinen bölümü.

müstehap Dinen emredilmediği hâlde yapıldığında sevap kazandıran davranış.

nass Anlaşılması konusunda yoruma ihtiyacı olmayan, anlamı açık, ihtimalden uzak, tek bir anlama işaret eden söz. Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadisler.

nüzul sebebi: 1. İniş sebebi. 2. Sûre ve âyetlerin inmesine sebep olan hadise ve sorulara sebeb-i nüzul yani iniş sebebi.

O-Ö

organ nakli Kaybedilen ya da görevini yapamayan bir organın yerine canlı veya ölü bir kişiden alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek bir organın nakledilmesi ile yapılan bir tedavi yöntemidir.

örf Yasalarla belirlenmemiş olan, halkın kendiliğinden uyduğu gelenek, âdet.

ötenazi Ölümcül bir hastalığa yakalanan ve iyileşme imkânı kalmayan bir kimsenin hayatını, kendisinin veya kanuni temsilcilerinin isteği üzerine, acı vermeyen bir metotla sona erdirmektir.

P-R-S-Ş

peyderpey Azar azar, bölüm bölüm, yavaş yavaş.

riba (faiz) Faiz. Hizmet ve emek karşılığı olmaksızın paranın kullanılmasına karşılık olarak elde edilen dinen uygun görülmeyen kazanç.

ribe'l-fadl Aynı riba gerekçesini (illetini) taşıyan iki malın birbirleri ile değişiminde bedellerden birinde fazlalık olan işlem.

ribe'n-nesîe Bir malı, belli bir zaman sonra kendi cinsinden bir mal ile fazlasıyla geri almak üzere borç vermek. Buna "Cahiliye ribası" adı da verilir.

rivayet Bir olay, bir haber veya sözü nakletme.

ruhsat 1. Kolaylık, izin, müsaade, müsamaha, serbestlik. 2. Dinen yükümlü sayılan kişilerden özel durum ve zorunluluk zamanlarında dinî görevlerini hafifletmek, güçlüğü ortadan kaldırmak amacıyla Allah ve Resulünün koyduğu geçici hükümler, mubah kılıp izin verdikleri şeyler.

rükun 1. Bir şeyi oluşturan asıl parçalardan her biri, dayanak. 2. Bir ibadet veya muamelenin varlığı kendisine bağlı olan esas(lar).

rüşvet Başkasına ait bir hakkın iptali veya bir haksızlığın elde edilmesi için yetkililere verilen mal.

sedd-i zerai Kötülüğe götüren yolun kapatılması.

setr-i avret Vücutta açılması ve bakılması dinen haram olan yer ve organların örtülmesi.

şari Kanun koyucu, din gönderen, haram ve helali belirleyen. "Din ve ilahî yasalar gönderen; ibadetlerin şeklini, niteliklerini ve vaktini belirleyen." anlamında Allah. "Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini açıklayan, tebliğ eden ve hüküm olmayan konularda Allah'ın izni ve denetimi ile hüküm koyan." anlamında Hz. Muhammed.

T

taabbudi İbadetleri hikmet ve faydalarını düşünmeksizin sadece Allah'a kulluk etme niyetiyle ve emredildiği tarzda yapmak.

taklit Belli bir örneğe benzemeye veya benzetmeye çalışma. Birinin davranışlarını, konuşmasını tekrarlayarak eğlenme. Benzetilerek yapılmış şey.

tebliğ Ulaştırma, bildirme, açıklama. Peygamberlerin Allah'ın kendilerine indirmiş olduğu vahiyleri insanlara eksiksiz olarak bildirmesidir.

teknoloji Bir sanayi dalı ile ilgili yapım yöntemlerini, kullanılan araç, gereç ve aletleri kapsayan bilgi.

temyiz Yetişkin bir kişinin veya henüz büluğ çağına ulaşmamış bir çocuğun iyi ile kötüyü, faydalı ile zararlıyı kendi lehinde ve aleyhinde olan durumları ayırt edebilmesi.

teravih Ramazan ayı boyunca, yatsı namazından sonra kılınan namaz, teravih namazı.

U-V-Z

ukubat Cezalar. Günahkârlara ahirette verilecek olan ilahî cezalar.

vasiyet Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şey.

vekil Birinin, işini görmesi için kendi yerine bıraktığı veya yetki verdiği kimse.

vesvese Yanlış ve yersiz düşünce, evham. Bir konuyla ilgili kötü ihtimalleri akla getirip tasalanma. Olmayacak bir şeyin olacağını sanma.

vücup Kesin gereklilik. Vacib olma. Yapılamadığı zaman cezayı gerektiren kesin görev. Sorumluluk

vürud sebebi: Hadîs-i şerîflerin buyurulma, söylenme sebebi.

zekât Müslümanlıkta, zenginlerin sahip olduğu mal ve paranın kırkta birinin dağıtılmasını öngören İslam'ın beş şartından biri.

(1917 Tarihli Osmanlı) **Hukuk-ı Aile Kararnamesi.**

Abdullah b. Yusuf ez-Zeylai, **Nasbü'r Raye (Hadislerle Fıkıh)**, (trc. Şükrü Aslan), Anatolia Kitap, İstanbul, 2014.

Ahmed b. Eyyûb et-Taberanî, **Hadislerle İslam Mu'cemü'l Evsat,** (haz. İsmail Mutlu, Ayşenur Kale), Mutlu Yayınevi, İstanbul, 2003.

Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, **Şuabü'l-Îman**, (trc. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız), Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Apaydın, Yunus, (Editör), **İslam Hukukuna Giriş**, Anadolu Ünv. İlahiyat Önlisans Programı, 2013.

Apaydın, Yunus, "Mûsikî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** C 31, TDV Yayınları, İstanbul, 2006.

Atar, Fahrettin, "Müfti", **İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

Atar, Fahrettin, **Fıkıh Usulü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.

Atar, Fahrettin, "İttibâ", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, C Ek-1, İstanbul, 2016.

Atar, Fahrettin, "Fetva", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** C 12, İstanbul, 1995.

Atar, Fahrettin, "Kaza", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 25, İstanbul, 2002.

Aybakan, Bilal, "Şafii", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 38, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.

Aybakan, Bilal, "Şafii Mezhebi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** C 38, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.

Aydın, M. Akif, **İslam-Osmanlı Aile Hukuku**, Ankara Ofset, İstanbul, 1985.

Bardakoğlu, Ali, "Hanefi Mezhebi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** C 16, TDV Yayınları, İstanbul, 1997.

Bardakoğlu, Ali, "Hidane", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 17, TDV yayınları, İstanbul, 1998.

Başoğlu, Turgay, "Resim", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, C 34, TDV Yayınları, İstanbul, 2007.

Bayındır, Servet, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık,** İstanbul, 2004.

Bilmem, Ömer Nasuhi, **Hukukı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhîyye Kamusu**, C 2, Bilmen Yay. İstanbul, 1985.

Cin, Halil, **Eski Hukukumuzda Boşanma**, Selçuk Ünv. Basımevi, Konya, 1988.

Cin, Halil, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Ankara Ünv. Basımevi, Ankara, 1974.

Dârimî, Sunenu'd-Dârimî, Neşadabad 1984, "Mukaddime", I, 20.

Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah, **Sünen-i Dârimî**, (trc. Abdullah Aydınlı), Madve Yayınları, İstanbul, 1996.

Diyanet İşleri Başkanlığı, **Fetvalar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2018.

Diyanet İşleri Başkanlığı, **İlmihal,** C I, II, İstanbul, 1998.

Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, Altınoluk, İstanbul, 1995.

Ebu Bekir el-Kâsani, **Beda'iu's-Sanai Fi Tertibi'ş-Şera'i**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.

Ebu Bekir İbnü'l Arabi, **Ahkamü'l Kur'an**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, **Sünen-i Ebu Dâvûd Tercüme ve Şerhi** (haz. Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar),

KAYNAKÇA

Şâmil Yayınevi, İstanbul, 1987.

Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998.

Erkal, Mehmet, "Maliki mezhebi", **İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

Esen Hüseyin, "Ölüm", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** C 34, TDV Yayınları, İstanbul, 2007.

Günay, H. Mehmet (edt.), **Günümüz Fıkıh Problemleri**, AÖF Yay., Eskişehir, 2010.

Hudari, Muhammed, **İslam Hukuku Tarihi**, (terc. Haydar Hatipoğlu), İstanbul, 1987.

İbn Kayyımi'l-Cezviyye Şemsüddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi bekr, **İ'lâmu'l-muvakkıîn an Rabbi'l-Alemin,** (thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), C 2, Beyrut, 1977.

İbni Kudame, **el-Muğnî,** Kahire, 1997.

İFAV, **İslam İlmihali**, İstanbul, 2006.

İnce, İrfan, "Organ Nakli", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** C 33, TDV yayınları, İstanbul, 2007.

Karaman, Hayreddin, "Ahmed b. Hanbel", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 2, İstanbul, 1989.

Karaman, Hayreddin, **İslam Hukuk Tarihi**, Nesil Yayınları, İstanbul, 1989.

Karaman, Hayreddin, **İslam'da Kadın ve Aile**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1994.

Karaman, Hayreddin, **İslam Hukukunda İctihad**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

Karaman, Hayreddin, **Anahatlarıyla İslam Hukuku**, (II. Cild) Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

Kahraman, Abdullah, İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 20, s. 43-69, 2012.

Karaman, Hayreddin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, C 1, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986.

Karaman, Hayreddin; A. Özek; İ. Kafi Dönmez; M. Çağrıcı; S. Gümüş; A. Turgut, **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.

Kâsânî, Bedâiü's-sanâi', thk. Ali Muhammed Muavvad, Daru'l-kütübi'l-ilmiye, Beyrut 2003.

Koca, Ferhat, "Hanbeli Mezhebi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 15, İstanbul, 1997.

Koca, Ferhat, "Hanbeli Mezhebi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 15, İstanbul, 1997.

Serinsu, Ahmet Nedim; Sürmeli, Mehmet; Alkan, Arif; Akyürek, Ömer; Deliser, Bilal; Baştürk, Ayhan; Çınar, Ali; Mavili, Yusuf, **Dinî Terimler Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

Koşum, Adnan, **Çevre Ahlakı ve Hz. Peygamber**, http://dingorevlileri.blogcu.com/cevre-ahlaki-ve-hz-peygamber/3563428 tarihi:09.06.2014 saat:19:05.

Mekkî, el-Muvaffak b. Ahmed, **Menâkibu'l-İmami'l-Azam Ebî Hanîfe**, Haydarabab,1321.

Merginânî, el-Hidâye, İstanbul, 1986.

Milhem, Süleyman b. Ahmed, **el-Kımaru ve Ahkâmuhu**, Riyad, 1428h.

Nevevî, **el-Minhâc**, Beyrut, 2005.

Şâfiî, Muhammed b. İdris, **er-Risale**, Kahire, 1979.

Şâtıbî, Ebu İshak İbrahim, **el-Muvâfakat fi usûli'ş-şerîa**, (terc. Mehmet Erdoğan), İstanbul, 1990.

Şenol, Yahya, **Kur'an ve Sünnet'te Helal Gıda**, İstanbul, 2014.

Türkiye Diyanet Vakfı **İlmihal I-II,** İstanbul, 1999.

TDK, Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu Yayınları**, Ankara, 1988.

Yaman, Ahmet, **İslam Aile Hukuku**, Yediveren, Konya, 2002.

Yılmaz, İbrahim, **Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma**, Laçin, Kayseri, 2007.

Fıkıh Okumaları Dersi Öğretim Programı, MEB.

www.hikem.net/download/ramuz%20el-ehadis/re0/re042.htm.(19.03.2015)